

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ

ZHETYSU UNIVERSITY

1972

«ЖАҢАРУ» Сыбайлас
жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық
«отандық» Республикалық
қозғалыс бірлестігі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

«И. ЖАНСУГРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕ АҚ
НАО «ЖЕТЫСУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ И. ЖАНСУГUROBA»
«ZHETYSU UNIVERSITY NAMED AFTER ILYAS ZHANSUGUROV»

«ЖАҢАРУ» СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ
ҚОЗҒАЛЫС» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІГІНІҢ ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ФИЛИАЛЫ

ФИЛИАЛ РЕСПУБЛИКАНСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ
ПО ЖЕТЫСУСКОЙ ОБЛАСТИ «ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ ПРОТИВ КОРРУПЦИИ «ЖАҢАРУ»

REPUBLICAN PUBLIC ASSOCIATION FOR THE ZHETYSU REGION OF
«NATIONWIDE MOVEMENT AGAINST CORRUPTION «ZHANARU»

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ
СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК
ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҰЙЫМДЫҚ
МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ: СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР,
ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы

МАТЕРИАЛДАРЫ

I бөлім

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
«ПОВЫШЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
СЛУЖАЩИХ КАК ОСНОВА ANTIKOPPYЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ
КАЗАХСТАНА: ВЫЗОВЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ»

I часть

MATERIALS

of the international scientific and practical conference
«IMPROVING THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF
CIVIL SERVANTS AS A FOUNDATION OF KAZAKHSTAN'S
ANTI-CORRUPTION STRATEGY:
CHALLENGES, ISSUES, AND PERSPECTIVES»

I Part

Талдықорған, 2025

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

**«І. ЖАНСУГІРОВ АТЫНДАҒЫ ЖЕТІСУ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕ АҚ
НАО «ЖЕТЫСУСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ И. ЖАНСУГУРОВА»
«ZHETYSU UNIVERSITY NAMED AFTER ILYAS ZHANSUGUROV»**

**«ЖАҢАРУ» СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫС»
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІГІНІҢ
ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ФИЛИАЛЫ
ФИЛИАЛ РЕСПУБЛИКАНСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ ПО
ЖЕТЫСУСКОЙ ОБЛАСТИ
«ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ ПРОТИВ КОРРУПЦИИ «ЖАҢАРУ»
REPUBLICAN PUBLIC ASSOCIATION FOR THE ZHETYSU REGION OF
«NATIONWIDE MOVEMENT AGAINST CORRUPTION «ZHANARU»**

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ
СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК
ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҰЙЫМДЫҚ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ:
СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР, ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР»
*атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы***

МАТЕРИАЛДАРЫ

I бөлім

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции
**«ПОВЫШЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
СЛУЖАЩИХ КАК ОСНОВА АНТИКОРРУПЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ
КАЗАХСТАНА:ВЫЗОВЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ»
I часть**

MATERIALS

of the international scientific and practical conference
**«IMPROVING THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF CIVIL SERVANTS AS A
FOUNDATION OF KAZAKHSTAN'S ANTI-CORRUPTION STRATEGY:
CHALLENGES, ISSUES AND PERSPECTIVES»
I Part**

Талдықорған, 2025

УДК 351/354
ББК 67.401
Қ18

Редакция алқасы: Е.А. Бурибаев (бас редактор), А.С. Бахтаулова (бас редактордың орынбасары), Л.Н. Карашолакова, М.Е. Абдрахим, Г.Б. Телеуев

Редакционная коллегия: Е.А. Бурибаев (главный редактор), А.С. Бахтаулова (заместитель главного редактора), Л.Н. Карашолакова, М.Е. Абдрахим, Г.Б. Телеуев

Editorial colleague: Ye.A. Buribayev (editor-in-chief), A.S. Bakhtaulova (deputy of editor-in-chief), L.N. Karasholakova, M.Ye. Abdrakhim, G.B. Teleuyev

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҰЙЫМДЫҚ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ: СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР, ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. **I бөлім** – Талдықорған, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2025. 281 б.

Қ18

Материалы международной научно-практической конференции «ПОВЫШЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ КАК ОСНОВА АНТИКОРРУПЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ КАЗАХСТАНА: ВЫЗОВЫ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ», I часть – Талдықорған, Жетісу университеті им. И. Жансүгірова, 2025. 281 с.

Materials of the international scientific and practical conference «IMPROVING THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF CIVIL SERVANTS AS A FOUNDATION OF KAZAKHSTAN'S ANTI-CORRUPTION STRATEGY: CHALLENGES, ISSUES AND PERSPECTIVES», I Part – Talдықorgan, Zhetysu University named after I. Zhansugurov, 2025. 281 p.

ISBN 978-601-216-994-2

Жинақ материалдары Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыруы аясында жүзеге асырылып жатқан ЖТН BR27195163 «Қазақстанның мемлекеттік қызметінің ұйымдастырушылық мәдениетін трансформациялау архитектурасы» ғылыми жобасы аясында өткізілген ғылыми-практикалық конференция нәтижелерін қамтиды.

Конференция «Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі ретінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру: сын-тегеуріндер, мәселелер мен перспективалар» тақырыбында ұйымдастырылды.

Жинаққа енген материалдар мемлекеттік қызмет жүйесіндегі өзекті мәселелерді, ұйымдық мәдениетті жетілдіру бағыттарын және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімді тәсілдерін талдайды. Конференция материалдары зерттеуші ғалымдарға, жас ізденушілерге және мемлекеттік басқару саласына қызығушылық білдіретін кең аудиторияға арналған.

УДК 351/354
ББК 67.401

ISBN 978-601-216-994-2

© І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, 2025
© Өндірістік цех, 2025

ҚР Ғылым және жоғары білім министрінің құттықтау сөзі

Құрметті конференцияға қатысушылар!

Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру мәселелерін талқылауға арналған бүгінгі халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияға қош келдіңіздер! Бұл маңызды шара Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің қабырғасында өтуде, және ол еліміздің тұрақты дамуын қамтамасыз етуде ерекше мәнге ие. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес — тек заңнамалық шаралар ғана емес, сонымен қатар мәдениетті қалыптастыру мен ғылыми зерттеулерді ұштастыруды талап ететін кешенді міндет.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев сыбайлас жемқорлықты жою елдің тұрақтылығы мен болашағы үшін басты басымдықтардың бірі екенін бірнеше рет атап өткен болатын. Осы бағытта Қазақстанда ауқымды шаралар атқарылуда: мемлекеттік қызметті цифрландыру, азаматтардың құқықтарын қорғау жүйесін күшейту және ашықтық принциптерін кеңінен енгізу. Мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру — бұл тек сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құралы ғана емес, сонымен бірге қоғамның сенімін нығайтуға бағытталған шешуші фактор.

Ғылым мен білімнің осы саладағы рөлі ерекше. Сапалы білім беру арқылы болашақ мамандарды адалдыққа, жауапкершілікке тәрбиелеп, жаңа ғылыми шешімдер мен әдіснамалық негіздерді әзірлеу сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шараларының тиімділігін арттырады. Елдегі жоғары білімнің интернационализациялануы, шетелдік жетекші университеттердің филиалдарының ашылуы осы бағыттағы маңызды қадамдардың бірі болып табылады. Бұл үрдіс халықаралық тәжірибені енгізіп, жаңа білім беру стандарттарын қалыптастыруға ықпал етеді. Жоғары оқу орындары мен ғылыми қауымдастықтың бірлесе әрекет етуі — осы міндеттерді орындаудың басты кепілі.

Министрлік сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі ғылыми зерттеулерді қолдауға және білім беру жүйесіне этика мен адалдық принциптерін енгізуге ерекше мән беріп келеді. Соңғы жылдары елімізде «Адал ұрпақ» жобасы, мемлекеттік қызметшілерге арналған арнайы оқу курстары, сондай-ақ халықаралық тәжірибемен алмасу шаралары сәтті жүзеге асырылды. Бұл қадамдар біздің қоғамда адалдық пен жауапкершілік қағидаларын бекіте түсті.

Конференция аясында ұсынылатын идеялар мен бастамалар мемлекеттік қызметтегі оң өзгерістерге ықпал етеді деп сенеміз. Баршаңызға жемісті жұмыс, тың идеялар және жаңа ғылыми жетістіктер тілеймін! Сіздердің адалдық пен жоғары мәдениетке бағытталған үлестеріңіз Қазақстанның дамуына зор серпін беретініне сенімдімін.

*Құрметпен,
Саясат Нұрбек*

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрі

Құрметті конференция қатысушылары!

Қазіргі қазақстандық қоғам үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру – елдің тұрақты дамуы мен басқару сапасын қамтамасыз етудің маңызды міндеттері. Осы өзекті мәселелерді шешуге бағытталған «Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі ретінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру: сын-тегеуріндер, проблемалар мен перспективалар» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның маңызы зор.

Жетісу университеті Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қолдауымен жүзеге асырылып жатқан «Қазақстанның мемлекеттік қызметінің ұйымдастырушылық мәдениетін трансформациялау архитектурасы» атты бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасының аясында ғылыми зерттеулерді табысты жүргізуде. Аталған жоба мемлекеттік қызметтің ұйымдық мәдениетін жетілдіру арқылы оның тиімділігі мен ашықтығын арттыруды көздейді. Бүгінгі конференция – осы жобаның маңызды бөлігі, ол ғалымдар мен тәжірибешілерді біріктіре отырып, мемлекеттік қызмет саласындағы өзекті мәселелерді талқылауға және нақты шешімдер ұсынуға арналған кәсіби диалог алаңы болып табылады.

Мемлекеттік қызмет жүйесі – кез келген қоғамның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. Қазақстанның стратегиялық мақсаттары мемлекеттік басқарудың заманауи, тиімді және ашық жүйесін құруды талап етеді. Бұл орайда, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру – аса маңызды қадамдардың бірі. Осындай ғылыми-тәжірибелік алаңдардың ұйымдастырылуы мен сарапшылардың өзара пікір алмасуы мемлекеттік басқару саласын жетілдіруде ерекше маңызға ие.

Конференцияға жетекші ғалымдар, сарапшылар, тәжірибелі мамандар және мемлекеттік қызметшілер қатысып, өз білімдері мен тәжірибелерімен бөліседі деп сенемін. Сіздердің ұсынымдарыңыз бен пікірлеріңіз алдағы уақытта еліміздің мемлекеттік басқару саласын жетілдіруге өз үлесін қосады деп үміттенемін.

Баршаңызға сәтті жұмыс, жемісті пікірталас және табысты зерттеу нәтижелерін тілеймін!

Құрметпен,
Ермек Әбілтайұлы Бөрібаев

Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті Басқарма Төрағасы – Ректоры

**ҚҰРМЕТТІ КОНФЕРЕНЦИЯ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ,
ҚАДІРЛІ ҒАЛЫМДАР МЕН ҚОНАҚТАР,
ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕР!**

Заманауи тұрғыда өзекті тақырыптардың біріне арналған осы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ашылуында сіздердің барлығыңызды ыстық ықыласпен қарсы алып, шын жүректен сәлем айтқым келеді. *«Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі ретінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру: сын-тегеуріндер, проблемалар мен перспективалар»* атты аталмыш конференция біздің ел үшін, сондай-ақ халықаралық қауымдастық үшін де үлкен маңызға ие. Өйткені бүгінгі таңда кез келген мемлекеттің сенімділігі мен тұрақтылығы – оның мемлекеттік аппаратындағы ашықтық, әділдік пен жауапкершілік мәдениетіне тікелей байланысты.

Мұндай мәдениет мемлекеттік қызметшілердің кәсіби әрі адами құндылықтарын, кәсібилігін, моральдық принциптерін үйлесімді дамытып, жемқорлыққа қарсы іс-шаралардың тиімділігін қамтамасыз етеді.

Конференция аясында бізге мемлекеттік аппараттың әр деңгейінде кездесетін негізгі сын-кедергілерді анықтап, оларды жеңудің жолдарын бірлесе қарастыру мүмкіндігі беріледі. Сонымен қатар, ұйымдастырушылық мәдениетті зерттеу барысында Қазақстанның әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін, тарихи дәстүрлерін, соның ішінде ұжымдық жауапкершілік пен мемлекеттік қызметке деген құрметті ескеру маңызды.

Құрметті әріптестер! Бүгінгі конференция – тек бір күндік іс-шара емес, жемқорлыққа қарсы күрестің үдемелі жаңа кезеңінің бастамасы. Сондықтан баршаңызды ашық пікірталасқа, өзекті мәселелерді шынайы талқылауға, халықаралық тәжірибе мен үздік үлгілерді бөлісуге шақырамын. Соңғы ой ретінде, мемлекет пен қоғамның жемқорлықсыз болашағы – әрбір азаматтың, соның ішінде мемлекеттік қызметшілердің жауапты адал еңбегі мен жоғары этикалық стандарттарына негізделгенін атап өткім келеді.

Баршаңызға жемісті жұмыс, тың ғылыми табыстар және жемқорлықсыз, ашық қоғамға қарай бірге аттарға алатын белсенді қадамдар тілеймін!

Басшыбаев Мадияр Бекенұлы –
Жетісу облысының прокуроры,
3- сыныпты мемлекеттік әділет кеңесшісі

Құрметті ханымдар мен мырзалар!

Осындай беделді диалог алаңында сөз сөйлеуге, қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда нәтижелерімізді жеткізуге мүмкіндік бергеніңіз үшін алғыс білдіремін.

Өздеріңіз білетіндей, қоғамның қолдауынсыз сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша күш-жігер сәтсіздікке ұшырайды. Бұл тұрғыда Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың негізгі шараларының бірі ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру маңызды рөл атқарады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жеке тұлғаны тәрбиелеу мен оқытудың, адамгершілік пен мәдениетті дамытудың, сондай-ақ белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастырудың басты құралы ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білімге баса назар аудара отырып, білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені арқылы жүзеге асырылады.

Парасаттылық идеологиясын ілгерілету тәрбие мен білім беру жүйесімен тығыз байланысты. Олар бірге азаматтарда сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастырады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда қоғам мен мемлекеттің күш-жігерін біріктіруге ерекше орын берілетінін атап өткім келеді.

Бұл әсіресе қоғамдағы сыбайлас жемқорлықтан мүлдем бас тарту мәдениетін қалыптастыру бойынша іргелі құндылықтар жүйесін нығайту үшін өте маңызды.

Біздің бірлескен жұмысымыз нақты шешімдер мен бастамаларды әзірлеуге ықпал ететін болады.

Іс-шараға қатысушыларға табысты жұмыс тілеймін!

Назар аударғандарыңызға рақмет!

Ахметжанов Саян Кылышұлы –

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің
(Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) Жетісу облысы бойынша департаменті басшысы,
сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің генерал-майоры

Құрметті конференцияға қатысушылар, қонақтар!

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік құбылыс ретінде қоғамның дамуына, әлеуметтік-экономикалық өзгерістеріне, нарықтық экономика құру, инвестициялар тарту процесіне кедергі келтіретіндігі, демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына теріс әсер ете отырып, елдің болашақ дамуына елеулі қатер төндіретіндігі баршамызға белгілі. Сонымен қатар қоғамда «бәрі сатылады», «бәрін сатып алуға болады» деген қате көзқарас қалыптасып қана қоймай, оңай баюдың жолын іздеу, сатылғыштық, жағымпаздық, билікке жөнсіз ұмтылу, билік үшін жосықсыз бәсекекелестік, байлықты барлығынан жоғары қою, адами қасиеттен жұрдай әрекеттерге бару, заңдылықты мойындамау, құқықтық тәртіпті бұзу, сеніп тапсырылған мемлекеттің байлығын оңды-солды тонауға жол беретін әрекеттер қатары көбейді.

Адамның адами қасиеті кетіп, басқаның байлығына көз тігу, одан қалды мемлекеттің байлығына қол сұғу, адамның байлығы үшін сыйласу, сол жетістікке жету үшін барын салу (арын сату), заңды ойланбастан белшесінен басу жағдайы орын алғандықтан жемқорлыққа қарсы күрес Қазақстандағы мемлекеттік саясаттың негізгі басымдықтарының біріне айналды.

Қазіргі кезеңдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі басты бағыт сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне «мүлдем төзбеушілік» ахуалын жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа бүкіл қоғамды тарту, Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру мақсатын көздейді.

Мемлекет басшысы да «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Халық мемлекеттік органдардың өз уәдесін қағаз бетінде емес, іс жүзінде орындағанын қалайды. Бізге сапалық тұрғыдан жаңа мемлекеттік басқарушылар керек», - деген талап қойды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің құрамдас бір бөлігі ретінде мемлекеттік органдардағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру, ұйымдық мәдениетін арттыруды жүзеге асыру үшін бірінші ең бірінші кезекте олар қарапайым болуға, жалпыға бірдей қабылданған моральдық-әдептік нормаларды сақтауға, шындыққа сәйкес келмейтін мәліметтерді таратпауға, мемлекет мүдделеріне және азаматтардың құқықтарына нұқсан келтіретін әрекеттерге қарсы тұруға, азаматтармен қарым-қатынаста әдептілік таныту, лауазымдық міндеттерді атқаруға байланысты кез келген сипатта құқыққа сыйымсыз уәделерді бермеу және құқыққа сыйымсыз міндеттемелерді алмауға, қызметтік міндеттерді адал орындауға кедергі келтіретін құқыққа сыйымсыз қаржылық және мүліктік мүдделерді қудаламауға тиіс деп санаймыз.

Сонымен қатар университет ұжымы да болашақ мемлекеттік қызметшілерді осы бағытта тәрбиелейді деген сенімдемін!

Кусаинов Саркытбай Закирович –

Жетісу облысы полиция департаментінің бастығы, полиция генерал-майоры

ҚҰРМЕТТІ КОНФЕРЕНЦИЯ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ, ҚАДІРЛІ ҒАЛЫМДАР МЕН ҚОНАҚТАР!

Бүгінгі Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі ретінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру: сын-тегеуріндер, проблемалар мен перспективалар» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының ашылуында баршаңызды шын жүректен құттықтаймын!. Бұл кездесу мемлекеттік басқару жүйесіндегі ең өзекті мәселелерді талқылауға, халықаралық тәжірибені зерделеуге және отандық антикоррупциялық шараларды жетілдіруге ықпал етеді. Мемлекеттік қызметшілердің кәсіби мәдениеті – адалдық, әділдік пен ашықтық қағидтарын іс жүзіне асыратын басты ресурс екені сөзсіз. Еліміздегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің табыстылығы ұйымдық мәдениеттің қаншалықты жоғары деңгейде қалыптасқанына тікелей тәуелді. Мемлекеттік аппараттағы ашықтық пен есептілік, ішкі этикалық нормалар мен жауапкершілік сезімі қызметшілердің әрекеттеріне уақытылы бақылау орнатуға мүмкіндік береді. Осы жолда білім беру бағдарламаларын жетілдіру, кәсіби этика стандарттарын енгізу және қызметтік тәртіпті қатаң сақтау – басты басымдыққа ие. Алайда, біз кездесетін сын-қатерлер де аз емес. Біріншіден, қызметшілердің мотивациялық, кәсіби және моральдық деңгейін арттыруға арналған жүйелі оқыту-жаңғырту бағдарламалары жеткіліксіз. Екіншіден, ақпараттық технологиялар мен электрондық қызметтерді кеңінен енгізу нәтижесінде жаңа қауіптер туындауы мүмкін: деректерді дұрыс пайдалана алмау немесе цифрлық алаяқтық. Үшіншіден, азаматтық қоғам мен медианың бақылау функциясын күшейту арқылы ғана мемлекеттік аппараттың бүкіл деңгейінде ашықтықты қамтамасыз ету мүмкін. Осы конференция барысында практикалық зерттеулер мен ғылыми тұжырымдарды бірлесе талдап, нақты ұсыныстар әзірлейміз деп сенемін. Әсіресе, халықаралық стандарттарды ескере отырып, мемлекеттік қызметшілерге арнап этикалық кодекстерді жаңарту, кәсіби дамуға бағытталған семинарлар ұйымдастыру және цифрлық құралдарды тиімді пайдалану жолдарын қарастыру маңызды. Сондай-ақ, табысты тәжірибені бөлісу мен әріптестік байланыстарды нығайту – сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімділікті арттырудың кепілі.

Қорытындылай келе, бүгінгі ғылыми-тәжірибелік диалог – еліміздің антикоррупциялық стратегиясын толығымен іске асыруға, мемлекеттік қызмет мәдениетін жаңа деңгейге көтеруге қызмет ететін қадам. Баршаңызға ашық пікір алмасу, жаңашыл ұсыныстар мен ынтымақтастық тілеймін. Осы жиын жемісті болып, еліміздің құқықтық жүйесін одан әрі дамытып, әділ басқару институтын нығайтуға үлес қосатынына сенімдімін.

Жұмыстарына сәттілік, ғылыми ізденістеріне табыс тілеймін!

Тюмелиев Еркін Амангелдіұлы –

Қаржы мониторингі агенттігінің Жетісу облысы бойынша Экономикалық тергеу департаментінің басшысы, Экономикалық тергеу қызметінің полковнигі

ҚҰРМЕТТІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ, ҚАДІРЛІ ҒАЛЫМДАР, МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ МАМАНДАРЫ МЕН ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕР!

Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесінде ұйымдастырушылық мәдениеттің стратегиялық маңызы артып келеді. Ұжымдық құндылықтар мен кәсіби этиканың үйлесімді өрістеуі – мемлекеттік қызметшілердің әрекетінің негізін құрайтын, сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйелі шаралардың табыстылығын қамтамасыз ететін маңызды фактор. Осы ретте «ұйымдастырушылық мәдениет» ұғымы қызметшілердің құзыреттілігі мен әдеп нормаларының кешенді жүйесін, сондай-ақ ішкі тәртіп пен корпоративтік құндылықтарды білдіреді. Антикоррупциялық стратегияның маңызды құрамдас бөлігі ретінде енгізілген осы бастамалар мемлекеттік аппараттың институционалдық тұрақтылығын нығайтып, қоғамның сенім деңгейін арттыруға септігін тигізеді. Сол себепті ұйымдастырушылық мәдениетті жүйелі түрде зерттеу және жетілдіру – мемлекеттік басқарудың теориясы мен практикасындағы өзекті міндеттер қатарынан табылады. Сонымен қатар, ұйымдастырушылық мәдениетті жаңғырту барысында бірқатар сын-қатерлер туындайды. Мотивациялық және марапаттау жүйелерін жетілдіру, мемлекеттік қызметшілердің үздіксіз кәсіби даму механизмдерін қамтамасыз ету қажеттілігі – күн тәртібіндегі өзекті тұрғылардың бірі. Электрондық платформаларды енгізу барысында ақпараттық қауіпсіздік пен деректердің заңды қорғалуын қамтамасыз ету міндеті де басымдықта. Бұдан бөлек, басқару шешімдерінің сапасын арттыру үшін әр деңгейде этикалық тәртіпті қамтамасыз ететін жаңа институционалдық механизмдер әзірлеу талап етіледі. Осы шараларды орындау арқылы мемлекеттік қызметтің ашықтығы мен есептілігін одан әрі нығайтып, жемқорлық тәуекелдерін барынша төмендетуге мүмкіндік бар.

Конференция барысында ортаға салынған ғылыми жаңалықтар мен практикалық ұсыныстар еліміздің антикоррупциялық стратегиясын жүзеге асыруға және мемлекеттік басқарудың жаңа сапалық деңгейіне қол жеткізуге ықпал ететініне кәміл сенемін.

Баршаңызды конференция жұмысына белсене қатысып, өзекті мәселелерді терең талқылауға, бірлескен ізденіспен нәтижелі ұсыныстар қалыптастыруға шақырамын. Жұмыстарыңызға табыс, ғылыми ізденістеріңізге жеміс тілеймін!

Манап Қобылан Тоқбергенұлы –

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі Жетісу облысы бойынша департаментінің басшысы, Әдеп жөніндегі кеңес төрағасы

Дорогие гости и участники конференции!!!

Позвольте мне поприветствовать всех участников Международной научно-практической конференции «Повышение организационной культуры государственных служащих как основа антикоррупционной стратегии Казахстана: вызовы, проблемы и перспективы» и выразить искреннюю признательность за проявленный интерес и участие на данном мероприятии.

В условиях современных вызовов, таких как глобализация, цифровизация и изменение общественных ожиданий, необходимо пересмотреть подходы к управлению и повысить уровень профессионализма государственных служащих. Организационная культура, основанная на ценностях честности, открытости и ответственности, может стать основой для успешных реформ. Информационный обмен по актуальным проблемам развития организационной культуры государственных служащих Казахстана в структурном преобразовании антикоррупционной культуры в условиях инновационного развития в целях достижения качественного роста благосостояния граждан на основе потенциальных возможностей, выработки рекомендаций по повышению организационной культуры государственной службы сохраняет свою значимость.

Надеюсь, что сегодня состоится интересная и конструктивная интеллектуальная дискуссия по актуальным вопросам государственной службы РК, будут выявлены актуальные тренды и перспективные направления развития организационной культуры государственных служащих в Казахстане. Желаю Вам плодотворной работы, содержательных дискуссий и конкретных рекомендаций!

Кожа-Ахмет Еркин Конайулы –
Военный прокурор Талдыкорганского гарнизона, полковник юстиции

Құрметті конференцияға қатысушылар!

Мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін дамыту – қоғамда әділдік пен ашықтықты қамтамасыз етудің маңызды және өзекті қадамы. «Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі: сын-қатерлер, проблемалар мен перспективалар» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция дәл осы өзекті мәселені талқылау үшін ұйымдастырылған.

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіруде елеулі жетістіктерге қол жеткізіліп келеді. Мемлекет басшысының Жолдаулары мен «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң адалдық пен ашықтық қағидаттарын нығайтуға бағытталған мемлекеттің табанды ұмтылысын айқын бейнелейді. Бүгінгі іс-шара – осы стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу жолындағы жүйелі әрі маңызды қадам.

Парламенттің басты міндеті – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ететін әділ әрі ашық құқықтық жүйені қалыптастыру. Бұл бағытта мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін көтерудің маңызы зор. Мемлекеттік басқару жүйесінде адалдық пен кәсібилікті нығайту – «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия» шеңберінде жүзеге асырылатын басты басымдықтардың бірі.

Сонымен қатар, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру арқылы мемлекеттік органдар мен азаматтардың арасындағы байланысты жақсартуға және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге бағытталған. Бұл бастамалардың барлығы мемлекеттік басқарудағы тиімділікті арттырып, қоғамда жемқорлыққа төзбеушілік мәдениетін қалыптастыруға көмектеседі.

Бүгінгі конференция қатысушыларын жемісті пікірталастар, нақты ұсыныстар және ортақ мақсаттарға қол жеткізу жолындағы табысты қадамдар күтуде деп сенемін. Сіздердің идеяларыңыз бен тәжірибелеріңіз мемлекеттік қызметтің дамуына және қоғамның сенімін нығайтуға маңызды үлес қосатыны сөзсіз.

Баршаңызға сәттілік, жемісті жұмыс және игі бастамалардың табысты жүзеге асуын тілеймін!

Ізгі тілекпен,
Толамисов Амангелді Ғабдылкәрімұлы
ҚР Парламенті Сенатының депутаты

Құрметті конференция қатысушылары!

Сіздерді «Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі ретінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру: сын-тегеуріндер, проблемалар мен перспективалар» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның өткізілуімен құттықтаймын. Бұл конференция қоғамымыздағы ең өзекті мәселелердің бірі – сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бағытындағы тың идеялар мен ұсыныстарды талқылауға арналған маңызды алаң. Мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру – Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасының басымдықтарымен үндес маңызды міндеттердің бірі.

Мемлекеттік қызметтің сапасы мен қоғамның оған деген сенімі қызметшілердің жоғары этикалық құндылықтарға негізделген жұмысына тікелей байланысты. «Мемлекеттік қызметшілердің әдеп кодексі» мен «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заңның талаптары мемлекеттік аппараттың ашықтығын және есептілігін қамтамасыз етуге бағытталған. Осындай құқықтық және ұйымдастырушылық негіздер мемлекеттік басқарудағы адалдықты нығайтуға ықпал етеді.

Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатына сәйкес, Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы және Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметін дамытудың 2024-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы жемқорлықтың алдын алу шараларын жетілдіруге ерекше көңіл бөледі. Бұл тұжырымдамалардың негізінде мемлекеттік органдардың ашықтығын қамтамасыз ету, қоғамдық бақылауды дамыту және мемлекеттік қызметшілердің жеке жауапкершілігін арттыру мақсаттары жатыр. Конференция барысында осы мәселелер бойынша тәжірибелік ұсыныстар қарастырылатынына сенімім мол. Бұл тұжырымдамалар жастар арасында құқықтық сауаттылықты арттырып, әділетті қоғам құруға үлес қосуға ынталандырады.

«ЖАҢАРУ» сыбайлас жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық қозғалысы» республикалық қоғамдық бірлестігі адалдық пен әділдікті нығайту жолында тұрақты жұмыс жүргізуде. Бүгінгі конференцияның тақырыбы да осы мақсаттарды жүзеге асыруға арналған. Мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалар аясында қарастырылатын мәселелер қоғамның сенімін арттыруға және мемлекеттік басқару жүйесінің сапасын жақсартуға ықпал ететіні сөзсіз.

Баршаңызға жемісті талқылаулар мен сәтті жұмыс тілеймін. Бұл конференцияның нәтижелері тек теориялық тұрғыда емес, практикалық шешімдерге негіз болады деп сенемін. Ұсынылған идеялар мен бастамалар мемлекеттік басқару жүйесін дамытуға және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті тиімдірек жүргізуге мүмкіндік береді.

Ізгі тілекпен,

Мәлс Зайноллаұлы Семғалиев

**«ЖАҢАРУ» сыбайлас жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық қозғалысы»
республикалық қоғамдық бірлестігі төрағасы**

Құрметті конференция қатысушылары!

Сіздерді «Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының негізі ретінде мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру: сын-тегеуріндер, проблемалар мен перспективалар» атты Халықаралық ғылыми форумның ұйымдастырылып өткізуімен құттықтаймын.

Еліміздің тұрақты дамуы, әділдікке негізделген мемлекеттік басқару жүйесін қалыптастыру және қоғамның сенімін арттыру – Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың басты назарындағы мәселелердің бірі.

«ЖАҢАРУ» сыбайлас жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық қозғалысы қоғамдық бірлестік ретінде мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту және адалдық құндылықтарын қоғамда насихаттау бағытында өз үлесін қосып келеді.

Біз мемлекеттік қызмет саласындағы ұйымдық мәдениетті арттыру тек құқықтық шаралармен шектелмей, мәдениет пен тәрбиені жетілдіру арқылы жүзеге асатынына сенімдіміз.

Мемлекеттік қызметшілердің адалдығы мен жауапкершілігін арттыру ел болашағы үшін аса маңызды.

Ұйымдық мәдениет пен адалдық қағидаттарын енгізуде халықаралық тәжірибені зерттеу және оны Қазақстан жағдайына бейімдеу аса маңызды. Бұл бағытта қоғамдық бірлестіктер мен мемлекеттік органдардың бірлескен жұмысы жоғары нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Жемқорлық тәуекелдерін жоюда алдын алу шараларының маңыздылығын түсініп, олардың тиімділігін арттыру – баршамыздың ортақ міндетіміз.

Конференцияда талқыланатын мәселелер – мемлекеттік қызметшілердің ұйымдық мәдениетін арттыру, олардың этикалық стандарттарын нығайту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жаңа деңгейге көтеру. Ұйымдық мәдениет әділеттілік қағидаттарын насихаттау, жауапкершілікті күшейту және ашықтықты қамтамасыз ету арқылы халықтың мемлекеттік органдарға деген сенімін арттырудың негізі.

Конференция нәтижелері еліміздегі мемлекеттік қызмет жүйесінің сапасын арттыруға ықпал етіп, Қазақстанның дамуына жаңа серпін беретініне сенімдімін.

Сіздерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы жаңа бастамаларды талқылауға және нақты ұсыныстар әзірлеуде сәттілік тілейміз.

Құрметпен,

Бейбіт Баймағамбетұлы Мамраев

**«ЖАҢАРУ» сыбайлас жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық қозғалысы»
республикалық қоғамдық бірлестігі төрағасының орынбасары**

УДК 340.1

РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННОСТИ И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С ГОСУДАРСТВОМ

Абдрахманова В.Б.

*К.ю.н., ассоциированный профессор, Казахский национальный медицинский университет
имени С.Д. Асфендиярова,
г. Алматы, Республика Казахстан
abdrahmanova.v@kaznmu.kz*

Сарыбаева Н.А.

*Магистр, лектор, Казахский национальный медицинский университет
имени С.Д. Асфендиярова,
г. Алматы, Республика Казахстан
sarybaeva_70@mail.ru*

Статья исследует значимость активного участия граждан и общественных организаций в борьбе с коррупцией. Анализируются механизмы, через которые общественность может влиять на антикоррупционные инициативы, включая мониторинг государственных процессов, участие в разработке законодательства и просвещение населения о коррупционных рисках. Статья подчеркивает, что формирование антикоррупционной культуры требует не только законодательных изменений, но и активного вовлечения граждан в процессы принятия решений. Сделан вывод о необходимости укрепления партнерства между государством и гражданским обществом, что позволит создать более эффективные механизмы противодействия коррупции и повысить уровень доверия граждан к государственным институтам.

Ключевые слова: коррупция, противодействие, гражданское общество, антикоррупционная культура, антикоррупционная стратегия.

Мақала азаматтар мен қоғамдық ұйымдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте белсенді қатысуының маңыздылығын зерттейді мемлекеттік процестердің мониторингін, заңнаманы әзірлеуге қатысуды және халықты сыбайлас жемқорлық тәуекелдері туралы оқытуды қоса алғанда, жұртшылық сыбайлас жемқорлыққа қарсы бастамаларға ықпал ете алатын тетіктерді талдайды. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру тек заңнамалық өзгерістерді ғана емес, сонымен қатар азаматтарды шешім қабылдау процестеріне белсенді тартуды талап ететіндігі атап көрсетілген. Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы әріптестікті нығайту қажеттілігі туралы қорытынды жасалды, бұл сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың неғұрлым тиімді тетіктерін құруға және азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенім деңгейін арттыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, қарсы іс-қимыл, азаматтық қоғам, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегия.

The article examines the importance of the active participation of citizens and public organizations in the fight against corruption and analyzes the mechanisms through which the public can influence anti-corruption initiatives, including monitoring government processes, participating in the development of legislation and educating the public about corruption risks. The article emphasizes that the formation of an anti-corruption culture requires not only legislative changes, but also the active involvement of citizens in decision-making processes. It is concluded that it is necessary to strengthen partnership between the state and civil society,

which will create more effective anti-corruption mechanisms and increase the level of public confidence in government institutions.

Key words: *corruption, counteraction, civil society, anti-corruption culture, anti-corruption strategy.*

Коррупция сегодня стала глобальной проблемой, охватившей множество стран и имеющей транснациональный характер. По данным ООН, ежегодные доходы от взяток составляют триллионы долларов, а учитывая косвенные потери, эта сумма становится еще больше. Проблему коррупции уже невозможно игнорировать, как это было несколько десятилетий назад. Всемирный Банк признал, что коррупция является «величайшим препятствием для экономического и социального развития», наносящим вред экономике и политической жизни, а также способствующим бедности и социальному расслоению. Эксперты отмечают, что коррупция и плохое управление приводят к тому, что ресурсы, предназначенные для роста и помощи бедным, обогащают лишь коррумпированные элиты. В некоторых случаях это может вызвать финансовый коллапс, социальные конфликты и даже насилие.

Коррупция быстро распространяется в государственных структурах, подрывая доверие народа к власти. Это важно учитывать, так как, согласно Конституции Казахстана, народ является источником власти, и коррупция увеличивает разрыв между людьми и государством. Она может привести к тому, что коррумпированные чиновники будут угрожать общественным интересам, что вызывает серьезную озабоченность.

Борьба с коррупцией является приоритетом государственной политики Казахстана. В стране реализуется антикоррупционная стратегия, основанная на законодательной базе и задачах, определенных в посланиях Президента и государственных программах. Однако проблема остается актуальной и требует объединения общественных ресурсов для эффективного противодействия коррупции.

Важно не полагаться только на государственные структуры, так как их меры не всегда дают желаемый результат. Гражданское общество должно активно участвовать в борьбе с коррупцией, так как оно обладает важными человеческими ресурсами. Государство и гражданское общество должны работать как равноправные партнеры, чтобы создать правовое демократическое государство, защищающее граждан от произвола. Чем сильнее гражданское общество, тем надежнее защита от коррупции. Правильное понимание роли гражданского общества в отношениях с государством может изменить подход к борьбе с коррупцией и привести к реальным результатам в этой важной сфере.

Анализируя опыт развитых стран, опыт государств, осуществивших и осуществляющих успешные антикоррупционные стратегии, можно сделать вывод о том, что их процветанию способствовало не только использование различных репрессивных и превентивных методов и способов борьбы с коррупцией, но и активное привлечение ресурсов гражданского общества, активная гражданская позиция населения этих стран. В качестве примера можно привести успех Гонконгской Независимой комиссии по борьбе с коррупцией (НКБК), обусловленный активной поддержкой гражданского общества Гонконга соответствующих инициатив политических лидеров. По распоряжению руководителя Комиссии, человека безупречной честности, над данной структурой с целью надзора за его деятельностью, деятельностью его членов как субъектов, наиболее частотно подвергаемых воздействию коррупции, были созданы Гражданские совещательные комитеты. Этот союз обеспечил результативность противодействия коррупции.

Так было и в Сингапуре: гражданское общество и государственная власть создали союз, нацеленный на искоренение коррупции. По данным Таблицы Индекса Восприятия Коррупции Транспаренси Интернешнл, Сингапур добивается минимизации коррупции. Высокая степень гражданского сознания наблюдается в Малайзии, в ряде стран Запада.

Анализируя историю и теорию развития гражданского общества, казахстанские исследователи выделяют три его модели:

– классическую: гражданское общество представляет собой самостоятельную сферу, оказывающую влияние на политические процессы через деятельность составляющих ее общественных и иных объединений, а также через формирование общественного мнения. Гражданское общество и политическая власть выступают во взаимной связке: первое в качестве социальной базы второй, вторая же в качестве гаранта устойчивого развития общественной системы;

– либеральную, с трехчленной структурой: государства, местного самоуправления и институтов гражданского общества. Основной задачей гражданского общества как совокупности общественных институтов становится решение социальных проблем населения;

– смешанную, характерную для практики современных транзитных стран. При этой модели гражданское общество представляет собой такую сферу общества, в которой добровольно формирующиеся ассоциации, общественные объединения и организации граждан совместно с государственными структурами решают вопросы политического, социального и иного характера. Необходимым условием для функционирования данной модели является верховенство закона и права [1, с. 15–16].

Определяемое как совокупность негосударственных отношений и как сфера проявления свободных индивидов, организаций и ассоциаций граждан, добровольно сформировавшихся в экономической, политической, социальной и духовной сферах жизнедеятельности общества, полноценное гражданское общество «замеряется» по ряду общепризнанных параметров, среди которых можно выделить следующие:

А) политико-правовые параметры, включающие:

- децентрализацию властных полномочий,
- разделение властей,
- доступ граждан к участию в государственных и общественных делах,
- верховенство закона, равенство перед ним,
- независимый от власти суд,
- политический плюрализм,
- негосударственные СМИ,
- обеспечение прав человека во всех сферах общественной и личной жизни;

Б) экономические параметры и в их числе:

- развитая многоукладная экономика,
- разнообразные формы собственности,
- рыночные отношения;

В) духовные и культурно-нравственные параметры, к которым относятся:

- либеральные ценности и идеалы (самостоятельность, ориентация на созидание и т. д.);
- плюрализм идеологии,
- свобода совести,
- нравственность,
- цивилизованность отношений [1, с. 15].

Такая «идеальная» модель гражданского общества последних десятилетий, способна вбирать в себя всю «атрибутику» демократии, в том числе и современные формы: политический плюрализм, консенсус и партнерство конкурирующих социальных групп, ограничение государственной власти установленными правовыми нормами, соблюдение индивидуальных свобод.

К сожалению, такая модель плохо адаптируется в посттоталитарных государствах и одна из причин – коррупция. Чаще всего государство, вернее, коррумпированные чиновники сопротивляются становлению гражданского общества, его институционализации, пресекая попытки приближения его представителей к сфере

управления, пресекая требования прозрачности и подотчетности их деятельности, особенно в сфере экономики, финансирования. Гражданское общество — это совокупность негосударственных организаций и независимых ассоциаций граждан, которые помогают устанавливать отношения между людьми и государством, защищая индивидуальные свободы от вмешательства власти. А. де Токвиль, автор книги «Демократия в Америке», поддерживает эту точку зрения, рассматривая гражданское общество как сферу негосударственных отношений и институтов [2, с.29-30].

Важно отметить, что в центре гражданского общества всегда стоит человек — гражданин, который имеет право требовать соблюдения своих прав и свобод. Сегодня необходимо «освободить» граждан, повысить их сознание и помочь им выйти из состояния социальной и правовой безразличности, чтобы они могли активно участвовать в создании своего государства. Власть также должна изменить свое отношение и, как в развитых странах, стремиться к сотрудничеству с гражданским обществом.

Международные организации, такие как Всемирный Банк, поддерживают это сотрудничество. Они считают, что важной задачей является повышение прозрачности и содействие участию гражданских организаций и СМИ в контроле за действиями государственных учреждений. Граждане и СМИ, имея доступ к информации, играют ключевую роль в привлечении власти к ответственности.

Всемирный Банк ставит перед гражданским обществом важную задачу: обеспечить его техническими средствами, финансами, доступом к информации и политическим пространством, необходимым для выполнения роли по контролю и защите прав. Чтобы гражданское общество могло эффективно выполнять эту роль, необходимо, чтобы у граждан была высокая степень гражданственности. Это означает, что как отдельные лица, так и общество в целом должны осознавать свои права и обязанности.

Когда гражданственность станет нормой, можно будет с уверенностью сказать, что «гражданское общество — это свободное и демократическое правовое общество». Оно будет уважать правовые традиции и законы, поддерживать гуманистические идеалы и защищать права человека. Кроме того, гражданское общество должно искать способы ограничить и контролировать действия государства, чтобы обеспечить справедливость и защиту прав граждан.

Для достижения этих целей важно развивать образовательные программы, которые помогут людям лучше понимать свои права и обязанности. Образование должно включать в себя темы, связанные с правами человека, демократией и активным гражданством. Также необходимо создавать платформы для диалога между гражданским обществом и государственными органами, чтобы обе стороны могли обмениваться мнениями и находить общие решения.

Кроме того, поддержка со стороны международных организаций и НПО может сыграть ключевую роль в укреплении гражданского общества. Они могут предоставить ресурсы, знания и опыт, которые помогут местным организациям более эффективно выполнять свои функции. Важно, чтобы граждане активно участвовали в общественной жизни, выражали свои мнения и требовали accountability от властей.

Таким образом, создание сильного гражданского общества требует совместных усилий как со стороны граждан, так и со стороны государства. Только в условиях взаимного уважения и сотрудничества можно построить общество, в котором права человека защищены, а граждане имеют возможность активно участвовать в управлении своей страной.

Концепция гражданского общества обрела свою жизненность и злободневный характер в 80-х годах XX века. Необходимость в этой концепции возникла в связи распадом коммунистического режима в странах Восточной Европы. Институты гражданского общества выступали той силой, которая пыталась противостоять тоталитарному государству. Создавалось противостояние между государством и отдельно протестующими личностями и движениями, которые воспринимались как зачатки гражданского общества. На основе этого

формировалось представление о том, что государство и гражданское общество могут находиться по отношению друг к другу только в позиции конфронтации. И, действительно, в условиях тоталитаризма ресурсы гражданского движения были направлены на разрушение этой системы. Созидательная функция его оставалась не востребованной.

В подлинном демократическом государстве с сильным гражданским обществом каждый человек осознает себя самостоятельным, индивидуальным членом общества, наделенным правами и несущим ответственность. По мысли К.Гаджиева, именно тогда, когда появляется гражданин, обладающий перечисленными достоинствами, можно говорить о возникновении гражданского общества [2, с. 62].

Потенциал гражданского общества должен быть направлен не на разрушение, а на созидание нового, прогрессивного и благоприятного для людей будущего. Основная функция гражданского общества заключается не в противостоянии государству, а в сотрудничестве с ним для построения процветающего и гармоничного общества, где идеи верховенства права находят реальное воплощение. Это сотрудничество важно, поскольку только в рамках конструктивного взаимодействия можно достичь устойчивого развития и социальной справедливости. Аналитики отмечают, что гражданское общество обладает широкими возможностями для решения сложных современных проблем, включая социальные, культурные и правовые вопросы. К числу таких проблем относятся борьба с терроризмом, организованной преступностью и коррупцией. Эти вызовы требуют совместных усилий государства и гражданского общества, чтобы выработать эффективные стратегии и механизмы для их преодоления.

В посттоталитарных странах на гражданское общество возлагается большая надежда как на важный инструмент в борьбе с коррупцией. В условиях, когда традиционные механизмы контроля и ответственности могут быть недостаточно эффективными, гражданское общество становится одной из последних надежд на достижение искомых целей. С течением времени эта надежда укрепляется, несмотря на скептицизм, который иногда выражается в критических замечаниях исследователей.

Таким образом, для того чтобы гражданское общество стало эффективным инструментом в борьбе с коррупцией и другими социальными проблемами, необходимо сосредоточиться на реальных действиях и взаимодействии с государственными структурами. Это требует от граждан активного участия в общественной жизни, формирования гражданского сознания и готовности к сотрудничеству с властью. Только так можно создать условия для устойчивого развития и справедливого общества, где права и свободы каждого человека будут защищены.

В странах, которые находятся в переходном состоянии и ведут поиски национальной идеи, эта концепция может стать важным ориентиром. Она может помочь обществу найти духовные и нравственные основы, а также установить правопорядок, который необходим для выхода из кризиса, вызванного коррупцией и другими негативными явлениями.

Идея гражданского общества может сыграть важную роль в таких странах. Это не просто теоретическая концепция, это концепция, которая имеет практическое значение. Это видно на примере западных стран, где гражданское общество стало неотъемлемой частью социальной и духовной жизни. В этих странах организации и ассоциации граждан активно участвуют в жизни общества, помогают решать проблемы и защищают права людей. Таким образом, в условиях кризиса и нестабильности гражданское общество может стать тем инструментом, который поможет людям объединиться, найти общий язык и работать вместе для улучшения своей жизни. Оно может способствовать формированию активной гражданской позиции, что, в свою очередь, поможет бороться с коррупцией и другими проблемами, которые мешают развитию общества.

Так, говоря о практической деятельности гражданского общества, можно указать на тот факт, что лишь благодаря давлению общественных организаций во главе с

Транспаренси Интернешнл правительства стран американского континента по истечении нескольких лет после принятия в 1996 г. Межамериканской конвенции против коррупции, приступили к ее реализации, к созданию механизма контроля. Ключевую роль гражданское общество сыграло и в анализе приведения исполнения Конвенции Организации экономического развития и сотрудничества по борьбе со взяточничеством среди официальных представителей иностранных государств и конвенций по борьбе с коррупцией Совета Европы и его Группы государств против коррупции [3].

Аксиологическая ценность предназначения гражданского общества несомненна, особенно если иметь в виду факт тот, что оно является той фундаментальной базой, которая делает государство сильным, народ – преуспевающим, личность, человека – свободным, высоконравственным.

Потенциал гражданского общества велик, и его основная функция заключается в сотрудничестве с государством для построения процветающего общества, где соблюдаются права и законы. Гражданское общество обладает возможностями для решения сложных социальных, культурных и правовых проблем, таких как терроризм, организованная преступность и коррупция.

В странах, находящихся в переходном состоянии, гражданское общество рассматривается как важный инструмент для преодоления коррупции и других негативных явлений. Оно может стать основой для формирования новой национальной идеи и укрепления правопорядка. Идея гражданского общества имеет практическое значение, что подтверждается примерами западных стран, где она стала важной частью социальной и духовной жизни. Это показывает, что гражданское общество может эффективно функционировать и приносить пользу обществу.

Для успешного функционирования гражданского общества важно, чтобы граждане активно участвовали в общественной жизни, формировали гражданское сознание и сотрудничали с государственными структурами. В целом, гражданское общество представляет собой важный элемент для построения справедливого и процветающего общества, особенно в условиях кризиса и нестабильности. Его развитие требует совместных усилий как со стороны граждан, так и со стороны государства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Шоманов А.Ж., Умбеталиева Т.Б. Роль гражданского общества и его институтов в регуляции социальной напряженности в условиях современности // Analytic. – 2004. – №4. – С. 15–19.
2. Гаджиев К. Политическая наука. – М.: Сорос-Междунар. отношения, 1994. – 125 с.
3. Босуэлл Нэнси. Гражданское общество помогает последовательно проводить эффективно реформы в жизнь – [http:// usinfo.state.gov/journal/itdhr/](http://usinfo.state.gov/journal/itdhr/).

ӨОЖ 343.237

ҚЫЛМЫСТЫҚ ДЕЛДАЛДЫҚ: ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Абутаева С.Б.

Магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

asb8008@mail.ru

Мақалада қылмыстық делдалдық әрекеттерді саралау мәселелері қарастырылады. Қылмыстық делдалдық-бұл қылмыстың затын, құралдарын немесе ақпаратын басқа қатысушыға, сол сияқты қылмыс жасауға қатысушы адамның тапсырмасы бойынша үшінші тұлғаға беру, қылмыс жасауға қатысатын адамдар арасында байланыс орнатуды және жүзеге асыруды қамтамасыз ету, сондай-ақ қылмыстық сөз байласуға қол жеткізуге және іске асыруға өзге де өкілеттіктер, адамдардың мүдделерін білдіре отырып, қылмысқа қатысқандар көмектесуші адамға сипаттама береді. Автор делдалдың түсінігін оның физикалық және интеллектуалдық көрінісінде көрсетеді: әлеуметтік байланыстарды құру және келісімге қол жеткізу мен іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі функциялары. Бұл ретте делдал қылмыстық схеманың кез келген нұсқасында ықтимал байланыстырушы буын ретінде көрсетіледі: ұйымдастырушы - делдал - орындаушы; көмекші - делдал - орындаушы; орындаушы - делдал - жәбірленуші; орындаушы - делдал - орындаушы (сыбайлас жемқорлық қылмыстары жағдайында) және т. б.

Кілт сөздер: қылмыстық делдалдық, делдал, көмектесуші, сыбайлас қатысу, парақорлық, қылмыстық жауаптылық, саралау.

В статье рассматриваются вопросы квалификации действий уголовного посредничества. Уголовное посредничество — это передача предмета, средств или информации о преступлении другому участнику, а также третьему лицу по поручению лица, участвующего в совершении преступления; обеспечение установления и осуществления связи между лицами, совершающими преступление; иные полномочия, направленные на достижение и реализацию преступного сговора, выражая интересы участвующих лиц — всё это характеризует посредника как соучастника. Автор раскрывает понятие посредника как в физическом, так и интеллектуальном выражении: функции по созданию социальных связей и обеспечению достижения и реализации договорённостей. При этом посредник представлен как возможное связующее звено в любой схеме преступного взаимодействия: организатор — посредник — исполнитель; пособник — посредник — исполнитель; исполнитель — посредник — потерпевший; исполнитель — посредник — исполнитель (в случаях коррупционных преступлений) и др.

Ключевые слова: уголовное посредничество, посредник, пособник, соучастие, взятничество, уголовная ответственность, квалификация.

The article discusses the issues of qualification of criminal mediation actions. Criminal mediation involves the transfer of the object, means, or information of a crime to another participant, as well as to a third party on behalf of a person involved in the crime; ensuring the establishment and implementation of communication between persons participating in the crime; and other powers aimed at achieving and implementing a criminal conspiracy, expressing the interests of the participants — all of which characterize the mediator as an accomplice. The author presents the concept of a mediator in both its physical and intellectual aspects: functions related to establishing social connections and ensuring the achievement and implementation of agreements. In this context, the mediator is portrayed as a potential linking element in any version of a criminal scheme: organizer – mediator – perpetrator; accomplice – mediator – perpetrator; perpetrator – mediator – victim; perpetrator – mediator – perpetrator (in cases of corruption crimes), etc.

Keywords: criminal mediation, mediator, accomplice, complicity, bribery, criminal liability, qualification.

Қылмысқа қатысушылардың арасында қылмыстық заң орындаушыдан кейін қылмыстың ұйымдастырушысын, айдап салушысын және көмектесушісін атайды. Тиісінше, көмекшінің әрекетін заң шығарушы барлық қатысушылардың ішіндегі ең азы деп бағалайды.

Сонымен бірге, бұл қылмысты жасауға көмектесуге байланысты көмектесушінің әрекеті орындаушының іс-әрекетіне тікелей байланысты, көбінесе уақыт пен орын бойынша көмектесушінің іс-әрекеті орындаушының іс-әрекетімен байланысты, осыған байланысты берілген көмектің шегін белгілеу қылмыстардың дұрыс саралануы үшін маңызды болып табылады.

Осыған байланысты ҚР Қылмыстық кодексінің 28-бабының 5-бөлігінде қарастырылған көмектесуші әрекеттері (әрекетсіздік) тізімінің толық болмауына байланысты проблема өте өзекті болып табылады. Қылмыстық іс-әрекетті жеңілдетудің барлық нұсқалары көмектесушінің анықтамасында көрсетілмегенін атап өткен ғалымдармен келісу керек [1].

Қолданыстағы заңнамалық олқылықтың маңыздылығын бағалау қиын: шын мәнінде, көмектесуден басқа қоғамға қауіпті іс-әрекеттер қылмыстық құқықтық қатынастар шеңберінен тыс қалады. Атап айтқанда, заңда делдалдық сияқты қылмыс жасауға көмектесу тәсілі көзделмеген.

«Делдалдық» деген жалпы сөз «Тараптар арасындағы келісімге, мәмілеге жәрдемдесу» дегенді білдіреді [2]. Осылайша, қылмыс жасаудағы делдалдықта қылмыстық екіжақты мәмілебарлық қылмыс құрамдарында болуы мүмкін.

Егер қылмыстың затын беруге байланысты іс-әрекеттер болса қылмыс құрамының объективті жағына кіреді, онда бұл делдалдық болып табылмайды [3]. Мұндай әрекеттерді ҚР Қылмыстық кодексінің 28-бабына сілтеме жасамай, ҚР Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінің тиісті бабына сәйкес анықтау қажет. Мысалы, Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді ірі мөлшердегі есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатынсыз заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдауға байланысты адамның іс-әрекеттері ҚР Қылмыстық кодексінің 296-бабының 3-бөлігі бойынша саралау қажет, ал адамның іс-әрекеті Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, жөнелту не өткізуге байланысты болса ҚР Қылмыстық кодексінің 297 бабы бойынша саралануы тиіс. Бұл тұжырым қылмыстардың осы құрамдарының объективті жағының мазмұнынан туындайды.

Айта кету керек, бұған дейін ҚР Жоғарғы Соты Пленумының 1998 жылғы 14 мамырдағы № 3 «Есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қатысты істер бойынша заңнаманы қолдану туралы» қаулысында «Есірткіні немесе психотроптық сол тектестерді өткізудегі немесе сатып алудағы делдалдың әрекеттерін оның кімнің мүддесі үшін (өткізушінің немесе сатып алушының) әрекет етуіне қарай, есірткіні немесе психотроптық сол тектестерді өткізуге немесе салып алуға қатысушы деп саралаған жөн» деп көрсетілген [4].

Сондай-ақ, есірткі, психотроптық сол тектестердің заңсыз айналымына байланысты делдал есірткі затын осы заттарды сатып алушының өтініші бойынша және ақшасы үшін сатып алса және оған осы затты берсе, содан кейін мұндай адам сатып алуға көмектесуші болып табылады. Бұл жағдайда оның әрекеттері 28-баптың 5-бөлігі және ҚР Қылмыстық кодексінің 297-бабының тиісті бөлігі бойынша саралануы керек. Осылайша, ҚР Жоғарғы Соты делдалдың қылмыстың тиісті құрамының объективті жағына кіретін әрекеттерді сатып алу немесе сату кезінде қылмысты орындау ретінде емес, көмектесу ретінде қатысуды ұсынды.

ҚР Жоғарғы Сотының Пленумы бұл түсіндірмелерін төменгі соттар есірткі заттарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстық істерді қарау кезінде іс-әрекетке басшылық ретінде қабылдады және есірткі заттарын сатуда немесе сатып алуда көмектесушіні «қатысушы - делдал» деп атауды түсіне бастады.

Бұл тәсілді дұрыс деп тану екіталай. Біріншіден, ҚР Қылмыстық кодексінің 29-бабының 2-бөлігіне сәйкес, егер көмектесуші қылмыс құрамының объективті жағының бір бөлігін орындаса, онда ол ҚР Қылмыстық кодексінің 28-бабына сілтеме жасамай, қылмыстың орындаушысы (бірлесіп орындаушысы) ретінде жауап беруі керек. Екіншіден,

жоғарыда айтылғандай, қылмыс затын беру ҚР Қылмыстық кодексінің 28-бабының 5-бөлігінде қарастырылған көмектесуші әрекеттер тізіміне кірмейді.

Делдалдық тек қылмыс құрамының объективті жағына кіретін әрекеттерді орындамай, қылмыс жасауға ықпал етуі мүмкін. Мысалы, делдалдың әрекеттері ҚР Қылмыстық кодексінің 128-бабы «Адам саудасы» 253-бабы «Параға коммерциялық сатып алу», 366-бабы «Пара алу», 367-бабы «Пара беру» баптарының диспозициясында қарастырылмаған.

Сонымен, ҚР Қылмыстық кодексі пара беру немесе пара алу үшін арнайы субъектілердің жауапкершілігін қарастырады. Аталған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер латентті, соның ішінде субъектілердің қылмыс заттарын алу әдісі-пара алу мен пара беруді делдал арқылы жүзеге асырады [5].

Егер ақпарат беру түріндегі делдалдық, құқыққа қарсы «мәміле» тараптарының мәліметтері және сол сияқтылар интеллектуалдық көмекпен, яғни кеңестермен, нұсқаулармен, ақпарат берумен қылмыс жасауға жәрдемдесумен қамтылса, онда делдалдың қылмыстық «мәміле» тараптарының мүддесі үшін қылмыс затын қабылдау және беру жөніндегі қызметі қолда бар көмектесуші жасайтын әрекеттердің түрлеріне жатпайды.

Бұл мәселенің әртүрлі шешімдері ұсынылады: заңда қылмыс жасауда делдалдың жаңа түрін бөліп көрсету; нақты қылмыстар жасауда делдалдық үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін қылмыстардың құрамын ҚР Қылмыстық Кодексінің ерекше бөлігіне енгізу; ҚР Қылмыстық кодексінің 28-бабының 5-бөлігінде делдалдық әрекеттерді көрсету арқылы көмектесушінің анықтамасын кеңейту [6].

Мәселені шешудің үшінші нұсқасы жақсырақ көрінеді. Біріншіден, делдалды өзіне тән, айрықша белгілері жоқ, функционалдық рөлі серіктеске ұқсас және тек оның түрі болып табылатын серіктестің жаңа түрі ретінде енгізу негізді деп таныла алмайды.

Екіншіден, жоғарыда айтылғандай, делдалдық ҚР Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлігінің көптеген қылмыстарында мүмкін. Қылмыс бойынша делдалдық үшін жауапкершілікті көздейтін әрбір құрам үшін арнайы норманы енгізу қылмыстық Заң мәтінінің төтенше ретсізденуіне, қылмыстық-құқықтық ұйғарымдарды баяндау кезінде казуистикаға әкеп соғады, бұл заң техникасының негізгі қағидаттарына тікелей қайшы келеді [7].

Ақырында, делдалдардың қылмыстық жауапкершілігін белгілейтін арнайы нормаларды енгізу делдалдық туралы «негізгі» норма мен норманы қолдану кезінде қайшылықтардың туындауына байланысты жаңа проблемаларды тудыруы мүмкін.

Мәселен, «ҚР Қылмыстық кодексіне сәйкес паракорлыққа делдалдық үшін қылмыстық жауапкершілікті туындайды, яғни пара берушінің немесе пара алушының тапсырмасы бойынша параны тікелей беру не пара берушіге және (немесе) пара алушыға олардың арасындағы елеулі мөлшерде пара алу және беру туралы келісімге қол жеткізуде не іске асыруда өзге де жәрдемдесу.

Сонымен қатар, паракорлыққа делдалдық ету туралы арнайы норманы қарастыра отырып, заң шығарушы делдалдың коммерциялық пара берудегі жауапкершілігіне байланысты мәселені реттеусіз қалдырды, сонымен қатар бұл қылмыс паракорлықпен бірдей және тек қоғамдық қатынастар мен субъектімен ерекшеленеді.

Коммерциялық пара берудегі делдалдардың қылмыстық жауапкершілігін анықтаудағы заңнамалық олқылық ҚР Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы «Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау практикасы туралы» № 8 нормативтік қаулысында лауазымды тұлға емес адамның іс-әрекеті, не коммерциялық немесе өзге ұйымда басқару функцияларын орындайтын тұлға, егер негіздер болса, олар ҚР Қылмыстық кодексінің 368-бабының тиісті бөліктері бойынша паракорлыққа делдалдық ретінде немесе 28-баптың 5-бөлігі мен ҚР Қылмыстық кодексінің 253-бабы бойынша коммерциялық пара беруге көмек ретінде бағалануы керек.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, қылмыс делдалдарының қылмыстық жауапкершілігін белгілейтін арнайы нормаларды енгізу әрекеттерінен бас тарту керек.

Парақорлыққа делдал болу ҚР Қылмыстық кодексінің 366, 367-баптары басқа да қоғамға қауіпті -ісәрекеттер қылмысқа қатысудың жалпы ережелеріне сәйкес анықталуы керек.

Осылайша, делдалдық әрекеттер арқылы көмекшінің анықтамасын кеңейту Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 28-бабының 5-бөлігінде орын алған заңнамалық олқылықты жоюдың ең жақсы нұсқасы болып табылады, бұл қылмыс затын алу және (немесе) беру арқылы қылмыс жасауға қатысатын адамның іс-әрекетін тиісті түрде саралауға мүмкіндік береді.

Қоғамдық қатынастардың дамуын, қылмыстық іс-әрекеттің барлық жаңа түрлері мен формаларының пайда болуын ескере отырып, көмектесуші әрекеттердің толық тізімін құру міндеті түпкілікті шешілуі екіталай. Сонымен бірге, ҚР Қылмыстық кодексінің 28 - бабының 5-бөлігіндегі «басқа әрекеттерге (әрекетсіздікке)», «басқа әдістерге» нұсқау арқылы көмектесушінің қолданыстағы тұжырымдамасын кеңейту арқылы бұл мәселені шешудің үлкен азғыруы болып табылады. қылмыс жасауға жәрдемдесу [8].

Кездейсоқ (ашық) тізім арқылы анықтамаларды құрудың бұл әдісі айтарлықтай кемшілікке ие. Жалғасы құқық қолданушыға сатып алуға берілген ашық тізбенің жуықтығы анықталған терминнің мағыналық мазмұнына қатысты субъективті шешімдер қабылдау мүмкіндігін тудырады. Ал нақты тұжырым болмаған жағдайда, қылмыстық - құқықтық реттеудің шекаралары тек қателіктер ғана емес, сонымен бірге теріс пайдалану да мүмкін.

Әрекеттің қылмыстылығы, сондай - ақ оның жазалануы және басқа да қылмыстық-құқықтық салдары тек қылмыстық заңмен анықталатындығын ескере отырып, ал қылмыстық заңды ұқсастық бойынша қолдануға жол берілмейді, заңнамалық олқылықты жоюдың бұл нұсқасы қолайсыз.

Жасалған қорытындыларға сүйене отырып, ҚР Қылмыстық кодексінің 28-бабының 5-бөлігін келесі редакцияда жаза отырып, қылмыстық заңға өзгерістер енгізуді ұсынуға болады: «қылмысты кеңестермен, нұсқаулармен, қылмыс жасау туралы ақпарат, құралдар немесе құралдар беру немесе кедергілерді жою, қылмыс заттарын беру, сондай-ақ қылмыскерді жасыруға алдын-ала уәде берген адам көмектесуші болып танылады. Қылмыс жасау құралдары немесе құралдары, қылмыс іздері не Қылмыстық жолмен алынған заттар, сол сияқты адам, мұндай заттарды сатып алуға немесе сатуға алдын-ала уәде берген».

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Шубина В.Ю. Институт пособничества в совершении преступления: уголовно-правовой и криминологический аспекты: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Краснодар, 2012.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. Виноградова. 4-е изд., доп. М., 2010.
3. Самойлюк Р.Н., Ивенин В.О. Несовершенство уголовного законодательства о противодействии легализации денежных средств или иного имущества, приобретенного преступным путем. / Р. Н. Самойлюк // Наука. Мысль. 2015. № 6.
4. Есірткінің, психотроптық заттардың, сол тектестер мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қатысты істер бойынша заңнаманы қолдану туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының Қаулысы 1998 жылғы 14 мамыр N3.
5. Афанасьев А.Ю. Коррупционные риски в уголовном процессе // Глобальные риски — локальные решения: сборник материалов ежегодной Международной междисциплинарной научно-практической конференции / Балтийский институт экологии, политики и права; под общ. ред. А.Е. Рейфе. Санкт-Петербург, 2015.
6. Алехин В.П. Соучастие в террористической деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2008.
7. Тихонова С.С. Юридическая техника в уголовном праве: курс лекций. Н. Новгород, 2008.
8. Артеменко Н.В., Минькова А.М. Проблемы уголовно-правовой оценки деятельности посредника, провокатора и инициатора преступления в уголовном праве РФ // Журнал российского права. 2004. № 11.

УДК 343

ПРОБЛЕМА КОРРУПЦИИ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ

Агыбаев Д.И.

Магистрант, Жетысуский университет им. И. Жансугурова,

г. Талдыкорган, Республика Казахстан

malekbaeva@list.ru

Научный руководитель – магистр, преподаватель-ассистент **М. Әлекбаева**

Жетысуский университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Республика Казахстан

malekbaeva@list.ru

В статье говорится о проблемах коррупции в правоохранительных органах. Также в статье освещены основные меры, принимаемые органами внутренних дел по борьбе с коррупцией.

Ключевые слова: Реформа, демография, коррупция, конвенция, ООН, стратегия, этика, мораль, статистика.

Мақалада құқық қорғау органдарындағы сыбайлас жемқорлық мәселелері туралы айтылады. Сондай-ақ, мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі ішкі істер органдары қабылдайтын негізгі шаралар көрсетілген.

Тірек сөздер: Реформа, демография, коррупция, конвенция, БҰҰ, стратегия, этика, мораль, статистика.

The article talks about the problems of corruption in law enforcement agencies. The article also highlights the main measures taken by the internal affairs bodies to combat corruption.

Keywords: Reform, demography, corruption, convention, BU, strategy, ethics, morality, statistics.

Современное понятие коррупции начинает складываться в XV – XVI вв. Уже в то время Н. Макиавелли, автор знаменитого произведения «Государь», сравнивает коррупцию не просто с болезнью общества, а с такой тяжёлой болезнью организма как чахотка. В момент возникновения эта болезнь трудно распознаётся, но легко излечивается. Если она запущена, то её легко распознать, но лечить трудно.

Классик немецкой социологии начала XX в. М. Вебер, признавая, что в основе любого государства лежит господство чиновников, предупреждал, что бюрократия может превратиться в неконтролируемую «тайную» организацию и в конечном итоге использовать своё положение в личных целях.

В Республики Казахстан основным инструментом борьбы с коррупцией являются правоохранительные органы, в которых также существует высокая степень коррумпированности. Однако коррупция в правоохранительных органах несет повышенную опасность для общества и государства, подрывая, безопасность страны в целом.

Факт наличия коррупции в органе, на который возложена обязанность предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы, является сам по себе противоречивым. Просто необходимо, чтобы правоохранительные органы были свободными от коррупции. Учитывая современные реалии, достичь такого результата не удастся в ближайшее время. В связи с чем, правоохранительные органы не способны функционировать как инструмент борьбы с коррупцией. Итак, на лицо необходимость функционирования органа, способного реально внедрять в жизнь антикоррупционные меры [1].

Проблема коррупции в правоохранительных органах остается одной из наиболее главных проблем в современном обществе. Рассматривая коррупцию в Министерстве Внутренних дел, основной причиной существования преступности среди сотрудников

органов внутренних дел можно назвать стремление части сотрудников удовлетворить свои потребности и интересы путем совершения преступления.

В настоящее время причины изменения преступности изучаемого вида обусловлены рядом негативных социальных факторов, прежде всего экономического, идеологического, духовно-нравственного характера, а также недостатками в деятельности самих органов внутренних дел. К числу таких недостатков следует отнести недостаточное материально-техническое обеспечение органов внутренних дел, низкую заработную плату сотрудников, не престижность службы в органах внутренних дел, несовершенство критериев оценки их деятельности. Кроме того, плохо осуществляется отбор кандидатов на службу в органы внутренних дел, слабо ведется воспитательная работа с личным составом, не осуществляется должный контроль за работой сотрудников. Перечисленные недостатки обуславливают негативное формирование личности сотрудников, которые впоследствии выбирают противоправный способ удовлетворения своих потребностей и интересов, т.е. нарушают уголовный закон.

Стоит отметить, что в настоящее время в МВД РК функционирует целостная система предупреждения, выявления, пресечения фактов коррупции и предательства интересов службы. К числу приоритетных относятся, в первую очередь, меры профилактического характера, применяемые к нарушителям законности, в том числе путем их привлечения к дисциплинарной ответственности на ранней стадии противоправного поведения.

Направление упорной и бескомпромиссной борьбы с коррупцией, провозглашенное первым Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым в современной истории Казахстана, восходящее к моменту обретения независимости, формирует основной смысл антикоррупционной политики Республики. Базовые направления антикоррупционной политики четко обозначены реализацией задач по отбору коррупции, установленных в стратегии Главы государства «Казахстан-2050», Плате Нации «100 конкретных шагов». При этом алгоритм достижения целевых предписаний по снижению проявлений коррупции отражен в Антикоррупционной стратегии Казахстана на 2015-2025 годы, которая на сегодняшний день является главным программным документом в многоуровневой системе антикоррупционного планирования.

Борьба с ней рассматривается в качестве одного из главных направлений государственной политики в сфере обеспечения государственной и общественной безопасности на долгую перспективу. В системе главных стратегических рисков и угроз в экономической сфере также значится коррупция.

Коррупция представляет собой один из серьезнейших и опасных вызовов человеческому развитию. Она не только подвергает риску суверенитет и безопасность государства, но и подрывает сами устои человеческой цивилизации, нарушает нормальное развитие всех сфер жизни людей, снижает их нравственность и материальное благосостояние, а также усугубляет один из самых опасных как для нормальной человеческой жизни, так и для ведения бизнеса кризисов – кризис доверия [2]. Негативное воздействие коррупции распространяется на формирование политической элиты, избирательный процесс, деятельность органов власти и институтов гражданского общества.

Среди причин коррупции в Казахстане можно выделить:

- стремительный переход к рыночным отношениям на фоне глобальных процессов в мире;
- низкая эффективность управления (несовершенство административной реформы);
- пробелы законодательства и его отставание от развития социально-экономических отношений;
- состояние общественной морали, популяризация новых нравственных ценностей, культ личного преуспеяния и обогащения;
- правовая неграмотность населения страны;
- неэффективность функционирования большинства институтов власти;

- кадровая техническая и оперативная неподготовленность правоохранительных органов к противодействию организованной преступности, в том числе коррумпированным структурам всех уровней власти;

- низкое материальное обеспечение государственных служащих и отсутствие гарантированного социального пакета.

Несмотря на широкие масштабы коррупции, существуют достаточно эффективные методы борьбы с этим явлением, о чем успешно свидетельствует мировая практика.

Коррупция является негативным явлением современного общества, требующим постоянного тщательного изучения, системного подхода, комплексного и оперативного противодействия. Уровень и масштабы существующей в стране коррупции сдерживают экономическое развитие, негативно отражаются на инвестиционном климате, снижают имидж страны, международную заинтересованность в сотрудничестве с Республикой Казахстан. В этой связи борьба с коррупцией является основным приоритетом государственной политики Казахстана.

Проблема борьбы с преступностью и коррупцией ежегодно освещается в Посланиях Главы государства народу Казахстана. Так, в Посланиях «Новое десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности Казахстана» и «Построим будущее вместе» определены основные приоритеты в сфере повышения эффективности деятельности правоохранительной системы путем ее оптимизации, смещения акцентов в сторону защиты прав граждан и интересов государства, а также обеспечения бескомпромиссной борьбы с коррупцией [3].

И в заключении хотелось бы сказать, что не бороться с коррупцией означает поддерживать ее, учитывая все разрушительные последствия и в связи с этим важно всестороннее изучение причин коррупции, поскольку, выявляя причины, можно устранить все возможные факторы, влияющие на формирование коррупции.

К сожалению, на сегодняшний день основной упор по-прежнему делается на борьбу с последствиями коррупции, при этом причины коррупции остаются практически без внимания. Несомненно, необходимы целенаправленные усилия не только со стороны государства в целом, но и гражданского общества и отдельных граждан. Бесспорным является тот факт, что реализация вышеуказанных мер будет способствовать предупреждению коррупции.

Вместе с тем, совершенствование законодательства должно идти по пути минимизации возможностей проявления коррупции, включать в себя комплекс мер, направленных не только на решение проблемы несовершенства законодательства как фактора, способствующего расцвету коррупции и отсутствию контроля деятельности органов власти, ущербности кадровой политики, а также на уменьшение масштабов государственного администрирования, но и на снижение общественной незрелости и деформированности правового и нравственного сознания гражданского общества, формирование нетерпимости к коррупционному поведению, выработку устойчивого антикоррупционного стандарта поведения в обществе, повышение правового сознания граждан и правовой культуры общества в целом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изменениями и дополнениями от 08.06.2022 г.) // www.zakon.kz
2. Закон Республики Казахстан о противодействии коррупции 18. 11. 2015 г. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>
3. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана 2024 года "справедливый Казахстан: Закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм". <https://www.akorda.kz/kz/>

УДК 342

ЭТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ И НОРМЫ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ

Айтхожин К.К.

Д.ю.н., профессор, Университет имени Кунаева,
г. Алматы, Республика Казахстан
kabdulsamikh@mail.ru

Этические принципы и нормы организационной культуры государственных служащих, задающих в силу своего положения нравственную модель поведения в обществе, выступают как программа всестороннего обновления института государственной службы Республики Казахстан. Деятельность государственных служащих должна отвечать не только требованиям действующего права, но и этическим принципам и нормам. Соблюдение принципов и норм Этического кодекса государственных служащих в условиях неукорененности меритократического подхода в сфере отечественной государственной службы должно подкрепляться полнокровными нормативными механизмами и личным примером каждого чиновника.

Ключевые слова: государственное управление, государственная служба, государственный служащий, этика, мораль, нравственность, этический кодекс.

Этикалық принциптері мен нормалары, ұйымдастырушылық мәдениет, мемлекеттік қызметшілердің задауы өзінiң ережелерi адамгершiлiк үлгiсi қоғамдағы мiнез-құлық болып табылады бағдарламасы ретiнде жан-жақты жаңарту институтының Қазақстан Республикасы мемлекеттiк қызметi. Мемлекеттiк қызметшiлерiнiң қызметi жауап беруi тиiс ғана емес, қолданылатын құқық талаптарына сәйкес, бiрақ және этикалық қағидаттары мен нормалары. Принциптерi мен нормаларын сақтауды Этикалық кодексiн мемлекеттiк қызметшiлердiң жағдайында тәсiлдi саласындағы отандық мемлекеттiк қызметтiң тиiс нормативтiк механизмдерiн және жеке басының үлгiсiмен әрбiр шенеунiк.

Түйiндi сөздер: мемлекеттiк басқару, мемлекеттiк қызмет, мемлекеттiк қызметшi, әдеп, адамгершiлiк, адамгершiлiк, әдеп кодексi.

The ethical principles and norms of the organizational culture of civil servants, who, by virtue of their position, set a moral model of behavior in society, act as a program for the comprehensive renewal of the institute of civil service of the Republic of Kazakhstan. The activities of civil servants must comply not only with the requirements of current law, but also with ethical principles and norms. Compliance with the principles and norms of the Code of Ethics of Civil Servants in the context of the lack of a meritocratic approach in the field of domestic public service should be supported by full-blooded regulatory mechanisms and the personal example of each official.

Key words: public administration, civil service, civil servant, ethics, morality, ethics code.

Фундаментальные проблемы строительства Нового и Справедливого Казахстана, требующие переосмысления нравственных основ государственной политики, ставят также вопрос об этике государственной службы, как теоретического осмысления этоса – стиля и способа коренного обустройства организационной культуры государственных служащих.

В этой связи этические принципы и нормы организационной культуры государственных служащих, задающих в силу своего положения нравственную модель поведения в обществе, выступают как программа всестороннего обновления института государственной службы Республики Казахстан, т.к. без этоса невозможно само функционирование внешнего порядка государственной службы. По большому счету речь идет о переводе ценностей нравственного порядка на язык этики института

государственной службы, т.к. деятельность государственных служащих должна отвечать не только требованиям действующего права, но и этическим принципам и нормам.

В правовой литературе справедливо, на наш взгляд, отмечается, что этический компонент является одним из центральных в создании новой модели государственной службы, и значительное увеличение к проблематике административной этики – это один из ведущих векторов ее реформирования. *«Регулирование служебного поведения чиновников на морально-ценностном уровне и жесткий контроль за соблюдением ими высоких этических стандартов – необходимые условия реального повышения качества государственного управления, социальной эффективности государства в целом и, в итоге, повышения по отношению к нему уровня общественного доверия»* [1].

Повышенное внимание к проблемам этики государственной службы объясняется несбалансированным состоянием системы отечественного государственного управления вследствие ослабления этических устоев в условиях многолетнего функционирования авторитарного правления Н.А. Назарбаева.

И, с другой стороны, представляется необходимым изучение анализа опыта этического регулирования государственной службы стран, входящих в ОЭСР, где основные реформы государственного управления строились с учетом этического поведения государственных служащих, закреплённой в организационной культуре государственной службы, основанной на прочной демократической политической культуре общества. В данном плане этическая составляющая возможной реформы отечественного государственного управления должна быть важной структурной частью формирования современной государственной службы Республики Казахстан.

Полнота исследования этических принципов и норм организационной культуры государственных служащих требует также обращения к международно-правовым документам и международным договорам Республики Казахстан, содержащим необходимые рекомендации в области профессионально-этической модели поведения государственного служащего. Так, преамбула такого фундаментального международного акта, как Конвенция ООН против коррупции, принятой резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи ООН от 31 октября 2003 г., начинается словами о том, что: *«Государства-участники настоящей Конвенции, будучи обеспокоены серьезностью порождаемых коррупцией проблем и угроз для стабильности и безопасности общества, что подрывает демократические институты и ценности, этические ценности и справедливость и наносит ущерб устойчивому развитию и правопорядку»*.

В этой связи ст.8 «Кодексы поведения публичных должностных лиц» Конвенции ООН против коррупции установлено:

«1. В целях борьбы с коррупцией каждое Государство-участник поощряет, среди прочего, неподкупность, честность и ответственность своих публичных должностных лиц в соответствии с основополагающими принципами своей правовой системы.

2. В частности, каждое Государство-участник стремится применять, в рамках своих институциональных и правовых систем, кодексы или стандарты поведения для правильного, добросовестного и надлежащего выполнения публичных функций.

3. Для целей осуществления положений настоящей статьи каждое Государство-участник принимает во внимание, в надлежащих случаях и в соответствии с основополагающими принципами своей правовой системы, соответствующие инициативы региональных, межрегиональных и многосторонних организаций, например, Международный кодекс поведения государственных должностных лиц, содержащийся в приложении к резолюции 51/59 Генеральной Ассамблеи от 12 декабря 1996 года» [7].

Статьей 3 Международного кодекса поведения государственных должностных лиц, принятой резолюцией 51/59 Генеральной Ассамблеи ООН от 12 декабря 1996 г. также закрепляется: *«Государственные должностные лица внимательны, справедливы и*

беспристрастны при выполнении своих функций и, в частности, в своих отношениях с общественностью. Они никогда не оказывают какое бы то ни было неправомерное предпочтение какой-либо группе лиц или отдельному лицу, не допускают дискриминации по отношению к какой-либо группе лиц или отдельному лицу или не злоупотребляют иным образом предоставленными им полномочиями и властью» [8].

Как видно, проблемы роли нравственных и этических норм в формировании духовно-нравственной базы поведения государственных служащих Республики Казахстан, беспрекословного соблюдения ими требований, ограничений и запретов, установленных законодательством о государственной службе, имеют ключевое значение и для борьбы с коррупцией. В этой связи п.1 Этического кодекса государственных служащих Республики Казахстан в редакции Указа Президента Республики Казахстан от 22 февраля 2022 г. №814 закрепляется: *«Несение государственной службы является выражением особого доверия со стороны общества и государства и предъявляет высокие требования к служебной этике государственных служащих» [2].*

Этичность, как один из основных принципов государственной службы Республики Казахстан, закрепляется также пп.13) ст.4 Закона Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. №416-V «О государственной службе Республики Казахстан» [3]. Согласно требованиям пп.8) ст.10 Закона Республики Казахстан «О государственной службе Республики Казахстан», заложившего базовые постулаты и принципы отечественной государственной службы, государственные служащие обязаны: *«соблюдать служебную этику» [3].*

Необходимо также отметить, что формирование антикоррупционной культуры – деятельности, осуществляемой *«субъектами противодействия коррупции в пределах своей компетенции по сохранению и укреплению в обществе системы ценностей, отражающей нетерпимость к коррупции»*, прямо предусматривается п.1 ст.9 Закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» [4].

Как видно, речь в данном плане идет о непосредственной зависимости между формированием морально-нравственной культуры государственных служащих, нравственным авторитетом государства и мерами его противодействия коррупции, по сути, разрушающей устои государства. Такое осознание взаимозависимости между морально-нравственным состоянием общества и все возрастающим уровнем коррупции показывает, что наиболее слабым звеном является человеческий фактор в связи с тем, что поведение государственных служащих в нормативно не урегулированных ситуациях во многом зависит от их личного усмотрения, основанного на внутреннем отношении к выбору вариантов возможного поведения [5, с.133].

В этой связи в Базовом отчете пятого раунда мониторинга антикоррупционных реформ в Казахстане (2024 г.) ОЭСР обращалось особое внимание на то, что законодательство Казахстана содержит *«лишь базовые положения о предупреждении и урегулировании конфликта интересов, недостаточных для достижения действенной системы управления конфликтом интересов на публичной службе. Законодательство также содержало значительные пробелы в части ответственности за нарушения, связанные с конфликтом интересов; ответственность была ограничена дисциплинарными мерами и не охватывала все соответствующие нарушения. Почти отсутствовали случаи привлечения к ответственности за нарушения в сфере конфликта интересов. Система декларирования имущества была привязана к обязательствам по уплате налогов и налоговому контролю, что сужало содержание деклараций и ограничивало их проверку. Таким образом, по мнению мониторингового отчета, декларирование не достигало целей предотвращения коррупции и выявления конфликта интересов и незаконного обогащения» [5].*

В целях повышения требований к морально-нравственному облику и деловым качествам государственных служащих был принят Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 г. №153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения

государственных служащих Республики Казахстан», которым были утверждены Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан и Положение об уполномоченном по этике, как правовые инструменты укрепления принципа этичности государственной службы [6].

Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан состоит из пяти разделов: «Общие положения», «Этические принципы государственной службы», «Стандарты служебной этики государственных служащих», «Координация по профилактике нарушения служебной этики», «Ответственность за нарушение этики».

В разделе «Общие положения» Этического кодекса изложены основные цели его принятия и определены сферы действия, обязательность установленных стандартов служебной этики для всех государственных служащих. В этой связи ст. 1 Кодекса закрепляется, что несение государственной службы является выражением особого доверия со стороны общества и государства и предъявляет высокие требования к служебной этике государственных служащих. Статьей 2 Этического кодекса установлена его направленность на укрепление доверия общества к государственным органам, формирование высокой культуры взаимоотношений на государственной службе и создание атмосферы добропорядочности, а также предупреждение случаев неэтичного поведения государственных служащих.

Статьей 5 Этического кодекса закрепляется, что: «Служебная этика государственных служащих основывается на принципах:

- 1) добросовестности – профессионального и ответственного служения государству на благо общества;
- 2) честности – искреннего отношения к своим обязанностям;
- 3) справедливости – принятия законного решения независимо от влияния физических и юридических лиц, общественных групп и организаций и недопущения дискриминации лиц по причине предвзятости и субъективности по любым обстоятельствам;
- 4) открытости – проявления готовности к работе с общественностью и обеспечения прозрачности своих действий;
- 5) вежливости – корректного и уважительного отношения к гражданам и коллегам;
- 6) клиентоориентированности – принятия мер по повышению качества оказываемых государственных услуг, всецело ориентируясь на запросы населения как потребителя государственных услуг, и по недопущению проявлений бюрократизма и волокиты при рассмотрении обращений» [2].

Данными принципами служебной этики государственные служащие призваны руководствоваться не только в процессе исполнения своих профессиональных обязанностей, но и при проведении мероприятий с общественными объединениями, гражданами, т.к. в основе Этического кодекса Этического кодекса лежит дух «общественного служения».

Главой 3 «Стандарты служебной этики государственных служащих» Этического кодекса установлено, что к государственным служащим предъявляются следующие требования:

- 1) быть скромными, соблюдать общепринятые морально-этические нормы, не распространять сведения, не соответствующие действительности;
- 2) противостоять действиям, наносящим ущерб интересам государства и правам граждан;
- 3) соблюдать установленные законом ограничения, избегать конфликта интересов;
- 4) в обращении с гражданами проявлять корректность, не допускать фактов грубости, унижения достоинства, бестактности и некорректного поведения, своими действиями и поведением не давать повода для критики с их стороны;
- 5) соблюдать деловой этикет и правила официального поведения, не допускать совершения действий, явно подрывающих в глазах граждан достоинство и авторитет государственных органов, представителями которых они являются;
- 6) не давать неправомерные обещания и не брать неправомерные обязательства любого характера, связанные с исполнением должностных обязанностей;

7) не использовать служебное положение для оказания влияния на деятельность государственных органов, организаций, государственных служащих и иных лиц при решении вопросов личного характера, а также связанные с ним возможности в интересах общественных и религиозных объединений, других некоммерческих организаций, в том числе для пропаганды своего отношения к ним;

8) обеспечивать сохранность государственной собственности, использовать государственное имущество только по целевому назначению, для выполнения должностных обязанностей и разрешенных видов деятельности;

9) не преследовать неправомерные финансовые и имущественные интересы, препятствующие добросовестному выполнению служебных обязанностей.

10) воздерживаться от посещения игорного заведения, за исключением случаев, связанных с исполнением служебных обязанностей [2].

Статьей 7 Этического кодекса установлены требования к внешнему имиджу государственного служащего: *«Внешний вид государственного служащего при исполнении им служебных обязанностей должен способствовать укреплению авторитета государственного аппарата, соответствовать общепринятому деловому стилю, который отличают официальность, сдержанность и аккуратность».*

Нормами ст.8 Этического кодекса закрепляются этические правила поведения государственных служащих в служебных отношениях с коллегами. В этой связи они должны:

1) способствовать установлению и укреплению в коллективе деловых и доброжелательных взаимоотношений и конструктивного сотрудничества;

2) пресекать либо принимать иные меры по недопущению нарушений норм служебной этики со стороны других государственных служащих;

3) воздерживаться от обсуждения личных и профессиональных качеств коллег, порочащих их честь и достоинство в коллективе;

4) своим поведением служить примером беспристрастности, справедливости, бескорыстия, уважительного отношения к чести и достоинству личности;

5) принимать меры, направленные на создание благоприятной морально-психологической атмосферы, исключая любые формы дискриминации и посягательств на честь и достоинство служащих;

6) не принуждать к совершению поступков, не совместимых с общепринятыми морально-этическими нормами;

7) не допускать по отношению к коллегам необоснованных обвинений, фактов грубости, унижения достоинства, бестактности и некорректного поведения;

8) не навязывать свои религиозные убеждения коллегам, не принуждать подчиненных служащих к участию в деятельности общественных и религиозных объединений, других некоммерческих организаций.

9. Государственным служащим не следует публично выражать свое мнение по вопросам государственной политики и служебной деятельности, если оно не соответствует основным направлениям государственной политики, раскрывает служебную информацию, которая не разрешена к обнародованию и содержит неэтичные высказывания в адрес должностных лиц государства, органов государственного управления, других государственных служащих. Публичные выступления по вопросам деятельности государственного органа осуществляются его руководителем или уполномоченными на это должностными лицами государственного органа. Государственные служащие должны вести дискуссии в корректной форме, не подрывая авторитета государственной службы.

Во внеслужебное время государственные служащие должны придерживаться общепринятых морально-этических норм, проявлять скромность, не подчеркивать и не использовать свое должностное положение при получении соответствующих услуг и не допускать случаев антиобщественного поведения, сопряженных с посягательством на общественную нравственность.

Главой 4 «Координация по профилактике нарушения служебной этики» Этического кодекса установлено, что уполномоченный орган по делам государственной службы осуществляет координацию по профилактике нарушения служебной этики в соответствии с законодательством.

Статьей 12 главы 5 «Ответственность за нарушение служебной этики» Этического кодекса закрепляется, что нарушение стандартов служебной этики государственными служащими влечет дисциплинарную ответственность.

Как видно, Этическим кодексом государственных служащих Республики Казахстан охвачены все основные стороны профессиональной этики государственных служащих, как инструмента реализации политики государства в области нравственных отношений на государственной службе.

Максимальное проведение в жизнь Этического кодекса государственных служащих должно подкрепляться эффективными механизмами обеспечения соблюдения его принципов и норм и личным примером самих служащих, формирующих высокую культуру взаимоотношений и атмосферу добропорядочности на государственной службе в целях укрепления доверия общества к институтам государства.

В целях совершенствования профессиональной этики государственных служащих представляется целесообразным периодическое издание комментариев Этического кодекса государственных служащих с приведением конкретных примеров проблемных ситуаций и вариантов правильных способов их разрешения. В этой связи содержание правил Этического кодекса можно адаптировать к специфике характера деятельности тех или государственных органов, для работников которых особенно важно соблюдение этических ориентиров, как духа общественного служения, в силу объективной ограниченности институциональной восприимчивости.

Необходимо также отметить, что ответственность государственных служащих за нарушение стандартов служебной этики сводится лишь к их дисциплинарной ответственности. Между тем, как показывает практика государственной службы, применение мер дисциплинарной ответственности к государственным служащим зачастую не позволяет в полной мере устранить отрицательные имущественные последствия конфликта интересов, которого они обязаны были избегать и противостоять действиям, наносящим ущерб интересам государства и правам граждан. При этом даже уволенное с государственной службы лицо может продолжать извлекать частную выгоду из государственных контрактов и иных сделок, совершенных с использованием его бывшего служебного положения.

Этический кодекс государственных служащих, как акт, в котором тесно переплетаются правовые и нравственные нормы, являясь одним из первостепенных и ключевых по своей политической значимости актов в области государственной службы, должен повседневно укореняться в деятельности органов государственного управления. Соблюдение его принципов и норм в условиях неукорененности меритократического подхода в сфере отечественной государственной службы должно подкрепляться полнокровными нормативными механизмами и личным примером каждого чиновника, и особенно руководящих должностных лиц.

На основе принципов и норм Этического кодекса, как одного из основных компонентов обновляющейся отечественной государственной службы, необходимо формулирование и внедрение в среду государственной службы стандартов служебной этики, направленных на полнокровное разрешение нравственно-этических проблем и коллизионных ситуаций, предотвращение злоупотреблений в деятельности государственных служащих. В целом реформы в области государственной службы, опирающиеся на принципы, обеспечивающие ее этичность, открытость, профессионализм, ориентацию на служение обществу, ответственность государственных служащих перед обществом, должны способствовать созданию высокопрофессионального государственного аппарата Нового и Справедливого Казахстана.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Оболонский А.В. Этика и ответственность в публичной службе // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2015. - №1. - С.7-32.
2. Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан. Утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 г. В редакции Указа Президента Республики Казахстан от 22 февраля 2022 г. №814 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_.
3. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. №416-V «О государственной службе Республики Казахстан» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_.
4. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 г. №410-V «О противодействии коррупции» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_.
5. Черногор Н.Н., Залоило М.В. Роль этических и нравственных норм в обеспечении соблюдения запретов, ограничений и требований, установленных в целях противодействия коррупции // Журнал российского права. – 2017. - №9. – С.130-141.
6. Базовый отчет пятого раунда мониторинга антикоррупционных реформ в Казахстане. Стамбульский план действий по борьбе с коррупцией. – ОЭСР, 2024. - 250 с.
7. Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 г. №153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан» в редакции Указа Президента Республики Казахстан от 22 февраля 2022 г. №814 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_.
8. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции. Принята резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/int_code_of_conduct.shtml.
9. Международный кодекс поведения государственных должностных лиц. Принят резолюцией 51/59 Генеральной Ассамблеи от 12 декабря 1996 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/int_code_of_conduct.shtml.

УДК 343

О НЕОБХОДИМОСТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ – КАК ВАЖНОМ УСЛОВИИ ПОСТРОЕНИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

Акимжанов Т.К.

Д.ю.н., профессор, Университет «Туран»,

г. Алматы, Республика Казахстан

akimzhanovtk@mail.ru

Мақала Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа және сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмысқа қарсы іс-қимыл бойынша жүргізіліп жатқан құқықтық саясаттың маңызды бағытына арналған. Автор талдауға сүйене отырып, Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың пайда болу себептері мен шарттарын, сыбайлас жемқорлықтың қоғамдық қатынастарды криминализациялаудағы рөлін, оның қызмет ету механизмін және елдің экономикалық және ұлттық қауіпсіздігіне әсерін көрсетеді.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлық қылмыстары, сыбайлас жемқорлық әрекеттері, экономикалық қауіпсіздік, ұлттық қауіпсіздік, қоғамның қылмыстенуі, қарсы тұру, күрес.

Статья посвящена важному направлению проводимой правовой политики в Республике Казахстан по противодействию коррупции и коррупционной преступности. Автором на основе проведенного анализа, показан причины и условия возникновения коррупции в Казахстане, роль коррупции в криминализации общественных отношений, ее механизм функционирования и влияния на экономическую и национальную безопасность страны.

Ключевые слова: коррупция, коррупционная преступность, коррупционные преступления, экономическая безопасность, национальная безопасность, криминализация общества, противодействие, борьба.

The article is devoted to an important area of the ongoing legal policy in the Republic of Kazakhstan to combat corruption and corruption-related crime. The author, based on the analysis, shows the causes and conditions for the emergence of corruption in Kazakhstan, the role of corruption in the criminalization of public relations, its mechanism of functioning and impact on the economic and national security of the country.

Key words: corruption, corruption-related crime, corrupt acts, economic security, national security, criminalization of society, counteraction, fight

Актуальность рассматриваемой темы заключается в том, что объектом посягательства коррупции и коррупционной преступности в Республике Казахстан является в первую очередь экономика страны, ее экономическая и национальная безопасность, в настоящее время составляют основу суверенитета и благополучия Казахстана, который провозгласил себя «демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы» [1, с. 4]

Несмотря на достигнутые успехи в экономическом развитии за годы суверенного развития, современной казахстанской экономике, которая по многим объективным и субъективным причинам присущи несовершенство социально-экономических отношений, сложность формирующихся рыночных отношений, слабая упорядоченность и бессистемность правовых норм, регулирующих отношения в экономической сфере, а также плохое кадровое обеспечение и их высокая коррумпированность.

Указанные обстоятельства придавали современной казахстанской экономике своеобразную виктимность, высокую степень ее криминологической уязвимости для недобросовестных участников экономических отношений, разного рода мошенников и преступных контингентов, представляющих организованную преступность.

Неслучайно, в Концепция правовой политики РК до 2030 года, утвержденной Указом Президента РК № 674 от 15 октября 2021 года было уделено вопросам обеспечения экономической безопасности. Так, было отмечено, что особую важность приобретают проблемы, связанные с безвозвратным выводом капитала из страны. Действующая система контроля не отвечает современным вызовам и угрозам и требует существенного развития в условиях глобализации и цифровизации всех процессов. Необходим качественный мониторинг по предупреждению, выявлению и пресечению незаконного вывода средств за рубеж. [2]

Данная проводимая политика нашла свое продолжение в реализации правовой политики в сфере противодействия преступности и коррупции в Республике Казахстан.

В результате чего, в настоящее время благодаря проводимой правовой политике Президентом РК К-Ж.К.Токаевым, были установлены и приданы гласности вопиющие факты о допущенных нарушениях в сфере хозяйствования и экономического развития. В результате чего экономике страны был нанесен серьезный ущерб со стороны «недобросовестных» участников экономического процесса.

Так, 26 ноября 2022 года был подписан Указ Президента РК К-Ж.К.Токаева, № 3 «О мерах по возврату государству незаконно выведенных активов», созданы специальный комитет при Генеральной прокуратуре, а также специальная комиссия во главе с премьер-министром. В состав комиссии вошли ряд руководителей, в том числе правоохранительных органов, а также депутаты Парламента и видные общественные деятели. Состав комиссии не засекречен, он опубликован.

В результате реализации данного Указа Президента РК только в течение 2023 года по информации Генпрокуратуры, уже возвращено активов на общую сумму 945 млрд тенге, в том числе порядка 600 млн долларов – из-за рубежа, и эта работа продолжается в настоящее время.

Кроме этого по информации Генеральной прокуратуры РК по итогам 2023 года государству возмещено 39,6 млрд тенге, возвращено имущество на сумму 69,7 млрд тенге. В судах защищены интересы бюджета на 24,4 млрд тенге. По материалам прокурорских проверок начато 256 досудебных расследований, в суд направлено 111 уголовных дел, осуждено 137 лиц.

Кроме этого, по данным Генеральной прокуратуры по итогам 2023 года в Казахстане зарегистрировано порядка 1 500 коррупционных преступлений, изблечено более 1 100 лиц, из которых 158 руководители различных уровней, сообщает пресс-служба Агентства РК по противодействию коррупции.

По данным Агентства по противодействию коррупции Республики Казахстан, в суд направлено более 1 тыс. дел, по которым возмещено 282 млрд тенге ущерба.

С 2022 года обеспечен возврат в бюджет и субъектам квазигосударственного сектора имущественных активов и денежных средств на сумму порядка 857 млрд тенге. Из них 159,8 млрд тенге в виде денежных средств из иностранных юрисдикций. Данная сумма поступила в бюджет государства. Так, 36,8 млрд тенге возвращено из Австрии, 116,7 млрд тенге из Лихтенштейна, из Объединенных Арабских Эмиратов – 6,3 млрд тенге, из Турции – 253 млн тенге.

Работа по возврату незаконно приобретенных активов в Республике Казахстан продолжается. Антикоррупционной службой особое внимание уделяется коррупционным преступлениям, зарегистрированным в местных исполнительных органах.

Всего с начала года в регионах изблечено 215 должностных лиц акиматов, из которых 137 - из руководящего звена.

Наибольшее число изблеченных госслужащих в коррупции приходится на города: Алматы, Шымкент, Алматинскую, Восточно-Казахстанскую, Туркестанскую, Акмолинскую области, области Абай и Жетісу.

Приоритетным направлением в деятельности Агентства является превентивная работа. За отчетный период проведено около 180 анализов коррупционных рисков и мониторингов в различных отраслях. Внесено свыше 1 500 рекомендаций по их устранению.

По данным ведомства, в ходе мониторинга портала государственных закупок Агентством по противодействию коррупции РК предотвращено нерациональное расходование свыше 38 млрд тенге. В рамках реализации Карты коррупционных рисков в областях страны установлены 156 социальных объектов с общим бюджетом 2,44 трлн тенге. В целях недопущения хищений за ними ведется мониторинг хода строительства. [3]

Как нам представляется, наряду с имеющимися упущениями в вопросах экономического развития страны, данный процесс усугубляется коррупционными проявлениями, которые, к сожалению, стали обыденным проявлением нашей действительности.

Вред от коррупции для общества колоссален, так как коррупция не только разрушает устои любого государства, но и способствует криминализации общественных отношений.

Коррупция является одним из наиболее опасных факторов в общественной жизни, деструктивно влияющих на состояние национальной безопасности государства. Основная опасность коррупции как антигосударственного и общественно опасного явления, заключается в ее разрушительном воздействии на экономику страны, основы государственного устройства и конституционные основы правового регулирования жизни общества, его национальной безопасности.

Коррупция и коррупционная преступность способствует снижению эффективности права и функционирования государства, напрямую противодействуя его интересам в различных сферах деятельности, а в ряде случаев создает непосредственную угрозу безопасности граждан, общества, государства.

В Казахстане в настоящее время накоплен определенный опыт борьбы с коррупцией. Созданы в стране правовые и организационные основы борьбы с ней.

Принят и реализуется Закон Республики Казахстан 18 ноября 2015 года «О противодействии коррупции» № 410-V (с последующими изменениями и дополнениями).

Законодательно закреплён перечень всех коррупционных преступлений. Так, согласно п.29) ст.3 УК РК коррупционные преступления это деяния, предусмотренные [статьями 189](#) (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), [190](#) (пунктом 2) части третьей, частью четвертой в случае наличия признаков, предусмотренных пунктом 2) части третьей), [218](#) (пунктом 1) части третьей), [234](#) (пунктом 1) части третьей), [249](#) (пунктом 2) части третьей), [361](#), [362](#) (пунктом 3) части четвертой), [364](#), [365](#), [366](#), [367](#), [368](#), [369](#), [370](#), [450](#), [451](#) (пунктом 2) части второй) и [452](#) УК РК. [4, с.24]

Однако, до настоящего времени все же остаются не решенные проблемы, так как сохраняется тенденция роста коррупционной преступности.

Следует заметить, что в Казахстане, судя по результатам правоприменительной деятельности, ведется достаточно активная борьба с коррупцией.

Так, за последние десятилетия в Республике Казахстан были привлечены к уголовной ответственности и осуждены большое количество должностных лиц, причем из числа руководителей как республиканского, так областного и районного уровней. За коррупционные преступления, в том числе и за взяточничество, были осуждены представители практически всех высших должностных категорий. На скамье подсудимых оказались бывшие премьер-министры и члены правительства, министры, первые руководители республиканских органов, в том числе и правоохранительных и специальных органов, акимы областей, городов, судьи Верховного суда, прокурорские работники, депутаты. Практически не осталось ни одного ведомства, чьи представители не пополнили бы список осужденных коррупционеров.

Исключение, не подвергшихся осуждению высших должностных лиц в Казахстане, составляет только должность Президента страны.

С одной стороны данная статистика показатель беспристрастной борьбы с коррупцией государства, его правоохранительной системы. С другой – это печальная констатация фактов пораженности государственной системы коррупцией и ее криминализацией.

Поэтому, неслучайно в статье 6 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года рост преступности, включая организованные ее формы наряду со снижением уровня законности и правопорядка, в том числе ростом преступности, сращиванием государственных органов с криминальными структурами, террористическими или экстремистскими организациями, покровительством должностных лиц незаконному обороту капитала, коррупцией, незаконным обращением оружия и наркотических средств, способствующих снижению степени защищенности национальных интересов, и другими, отнесены к угрозам национальной безопасности Республики Казахстан [5].

Об угрозе коррупции безопасности страны и свидетельствуют научные результаты ученых.

Так, по данным российских ученых, более 60% респондентов в социологических опросах относят коррупцию к проблемам, представляющим угрозу национальной безопасности России; свыше 70% согласны с утверждением о том, что Россия может быть отнесена к числу коррумпированных государств [6].

Кроме этого, российскими учеными установлено, что в составе коррупционеров преобладают лица из учреждений государственного управления 66,3% и правоохраны 27,4%. В составе последней до 95% сотрудники органов внутренних дел [7].

По некоторым данным, около 20% депутатов Государственной думы поддерживают тесный контакт с мафией [8].

Безусловно, коррупция оказывает разлагающее влияние на все стороны жизни.

Экономические последствия коррупции гораздо шире и глубже, чем просто величина взяток цена, которую платят частные лица или фирмы коррупционерам чиновникам или политикам. Более того, реальные потери от коррупции значительно превышают те, которые удастся исчислить на основании сравнительно небольшого числа выявленных коррупционных актов и доведенных до конца расследований.

В то же время масштаб ущерба, наносимого коррупцией, поддается денежному исчислению, конечно приблизительно.

Экономические потери от коррупции связаны и с тем, что коммерческие сделки осуществляются не на основе цен и лучшего качества товаров, а на основе взяток, «подарков», вымогательства. По приблизительным оценкам коррупция увеличивает стоимость товаров и услуг на 5-15%.

Согласно оценкам, потери от коррупции в этой сфере часто превышают 30% всех бюджетных затрат по этим статьям.

Известны примеры ежегодных доставок «дешевых» овощей из Южно-Казахстанской области в северные области и столицу Республики Казахстан г. Астана, когда цена предлагаемых на реализацию овощей и фруктов в пути следования к пункту назначения возрастает вдвое и втрое, чтобы покрыть все незапланированные затраты на коррупцию.

Коррупция способствует криминализации общественных отношений и имеет такие негативные последствия как:

- развитие теневой экономики;
- нарушение правил честной конкуренции в рыночных отношениях;
- неправильное использование бюджетных средств;
- рост цен на товары;
- отвлечение средств от решения социальных проблем;
- расслоение общества на богатых и бедных;
- коррупция в правоохранительных органах;
- уменьшение доверия населения к власти;

- снижение престижа страны на международном уровне.

По мнению известных экономистов и юристов, основной движущей силой коррупции выступает рыночная экономика.

Теперь рассмотрим сущность и содержание самого процесса криминализации общественных отношений, который неразрывно связан с коррупцией.

В толковом словаре русского языка слову «криминализация» дано толкование как вовлечь в сферу влияния преступного мира; криминализация властных структур [9].

Криминализацию как процесс можно рассматривать в двух аспектах, первый это когда государство путем создания уголовного закона определяет перечень деяний, за которые предусмотрена уголовная ответственность. То есть речь идет о процессе криминализации общественно опасных деяний официальным путем [10].

Второй аспект криминализации это когда данный процесс происходит нелегально, стихийно и «включает в себя целый набор мероприятий, направленных на извлечение прибыли путем обхода действующих норм» [11].

Нельзя не отметить, что наблюдается в обществе сложная взаимная связь ряда факторов, способствующих криминализации отношений особенно в экономической сфере. В криминологии ученые выделяют обстоятельства, активно способствующие возникновению преступности либо создающие благоприятствующую ее генезису среду для ее функционирования, а также обстоятельства, способствующие совершению конкретных преступлений.

Если обратимся к истории развития нашего независимого государства, то начало криминализации происходило в Казахстане после распада СССР на первых этапах его развития, поскольку переход к рынку в нашей стране в самом начале был связан с тем, что экономические отношения подверглись не столько конструктивному реформированию, сколько деструктивной деформации.

Отклонения от установленных норм и правил в экономической сфере превратились в норму. Пробелы в законодательстве, сложившаяся накануне рыночных трансформаций в экономике страны ситуация усугублялась еще и тем, что полноценные товарно-денежные отношения в нашем обществе не могли возникнуть естественно исторически. Формирование современной системы рыночных отношений осуществлялось у нас в основном за счет реформ «сверху».

Прежде всего, не был решен ряд принципиально важных, с позиции сохранения экономического и социального равновесия, задач:

- реализация принципов свободного предпринимательства конкуренции и равных стартовых условий для всех участников экономических отношений;
- введение перераспределения собственности в рамки легитимного процесса;
- обеспечение реальной свободы частной собственности и ее защиты посредством легальных правовых инструментов (законодательных норм, судебных и иных процедур, и т.п.);
- поддержание эквивалентности обмена в экономике и реализация связанного с ним принципа социальной справедливости;
- гарантирование свободы потребительского выбора и защиты интересов потребителей;
- согласование публичных и частных экономических интересов.

Общественная опасность коррупции чрезвычайно велика, так как она напрямую способствует криминализации общественных отношений [12].

В документах мирового сообщества подчеркивается, что коррупция оказывает исключительно вредное влияние на экономику, подрывает эффективность всех видов правительственных решений и программ, наносит ущерб состоянию морали в обществе, расшатывает доверие граждан к правительству, авторитет власти, разрушает принцип справедливости и беспристрастного правосудия.

За взятки обеспечивается заключение выгодных контрактов, проведение нужных экспертиз, получение налоговых льгот, устройство на работу в государственные органы, поступление в учебные заведения и т.д.

Американский профессор В. М. Райсмен выделяет три основных распространенных вида взяток: деловая взятка («платеж государственному служащему с целью обеспечения или ускорения выполнения им своих должностных обязанностей»), тормозящая взятка («за приостановку действия нормы или неприменение ее в деле, где она в принципе должна быть применена»), прямой подкуп (т. е. «покупка не услуги, но служащего», «приобретение» должностного лица с тем, чтобы оно, оставаясь на работе в организации и внешне соблюдая полную лояльность, на деле пеклось о своекорыстных интересах взяткодателя») [13].

Для казахстанского общества в период его переходной экономики особую актуальность приобрел учет криминогенных последствий, обусловленных издержками и грубыми просчетами в политике хозяйственного реформирования. О чем свидетельствуют громкие уголовные дела в отношении ряда высокопоставленных чиновников. Последние могут предопределять сдерживание, либо свертывание развития полноценных и цивилизованных рыночных отношений, свободы предпринимательства, институтов частной собственности и, как следствие, вызывать уход субъектов этих отношений в теневой сектор.

Не секрет, что когда государством не решаются социальные проблемы населения, то оно вынуждено самостоятельно искать пути выхода из сложившейся ситуации.

Поиск самостоятельного (без помощи государства) решения своих материальных проблем может привести отдельных граждан в сферу теневой экономики. В данных обстоятельствах вовлечение в теневые экономические отношения дает гражданам определенную свободу и материальную независимость от государства. Такая свобода и независимость были бы благом (поскольку являются необходимым условием ухода от тоталитаризма к гражданскому обществу), если бы обеспечивались и гарантировались государством в орбите официальных, легитимных, регулируемых правом рыночных отношений.

Прямое отношение к криминализации экономических процессов имеют и допущенные ошибки и просчеты со стороны государства в отношении к малому бизнесу.

В цивилизованных странах его развитие всемерно поощряется, поскольку он считается важнейшим элементом не только хозяйственной системы, но и самой демократии: малый бизнес, вовлекая в свою орбиту миллионы граждан, делает последних собственниками, экономически свободными и независимыми как от государства, так и от других граждан. В этом смысле малый бизнес служит цементирующим составом, укрепляющим основы гражданского общества [14].

Избежать криминализации экономических отношений в обществе в переходный период было возможно посредством синхронного создания необходимой для формирования рыночной экономики адекватной правовой среды.

Недооценка правового аспекта рыночных преобразований, привели к резкому усилению дифференциации населения по уровню доходов и жизни, сверхбыстрому по своим темпам и величине незаконному обогащению немногочисленного слоя лиц.

Применительно к казахстанскому обществу криминализации общественных отношений способствовали издержки в сфере приватизации, где был достигнут высокий уровень криминогенности, наблюдалась жесткая конкурентная борьба с использованием внеэкономических, часто криминальных, методов (шантаж, угрозы, физическое устранение соперников и т.п.).

Роль коррупции в разложении общества, криминализации общественных отношений велика.

Однако, общество, правоохранительные органы могут успешно ей противостоять, так как для этого в Казахстане созданы все необходимые условия для успешной борьбы с коррупцией.

Коррупция - это действительно социально опасное явление, которое не имеет национальных границ, и только в зависимости от порождающих ее условий выявляется глобальность величины ее масштабов и размеров.

Как показывает опыт правоохранительной деятельности, ни один вид организованной преступной деятельности не может осуществляться длительное время без поддержки и содействия со стороны должностных лиц органов власти и управления, либо правоохранительных органов. Почву для этой деятельности создает коррупция.

По мнению ученых, коррупция – неотъемлемая характеристика организованной преступности, коррупция производна от состояния организованной преступности. Для того чтобы подкупить высшие эшелоны власти, нужно иметь большие средства. Эти средства дает криминальная деятельность, коррупция служит одним из методов овладения национальным достоянием, особенно в сфере приватизации, скупки недвижимости [15].

Коррупция тесно связана не только с органами власти, но и с организованной преступностью. По данным целевого исследования по проблемам борьбы с «отмыванием» капитала, до 50% преступных доходов расходуется на подкуп «нужных» людей. Прямой и полный подкуп должностных лиц позволяет представителям организованной преступности, преступным авторитетам устанавливать тесные связи с государственными чиновниками различного ранга, брать их на содержание, как бы «скупать на корню», полагая, что в нужный момент, в соответствующей ситуации коррумпированный представитель власти и управления поступит так, как ожидают взяточдатели.

Поскольку коррупция охватывает невидимыми нитями все отношения в обществе, то и борьба с ней должна вестись не только правоохранительными и специальными органами, но и всем гражданским обществом.

По мнению ученых криминологов, наиболее важными в плане борьбы с коррупцией составляющими ее криминологической характеристики являются: состояние, структура и динамика коррупционной преступности, цена коррупции, наиболее пораженные коррупцией сферы деятельности, виды управленческой, финансовой и хозяйственной и иной деятельности, привлекательные для коррупционеров; география коррупции; личность коррупционного преступника. [16, с. 157]

И если сравнить коррупцию с серьезной болезнью общества, то для ее лечения в нашем государстве предостаточно возможностей, которые надо только правильно, умело и эффективно использовать.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Казахстан: Практическое пособие.- Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2024. -48 с.
2. Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674
3. <https://kapital.kz/gosudarstvo/120553/iz-kakikh-stran-v-kazakhstan-vozvrashcheny-naibol-shiye-summy-nezakonno-vyvedennykh-sredstv.html>
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие.- Алматы: «Издательство «Норма-К», 2024. -280 с.
5. Правоохранительные органы : Сборник законодательных актов.- Алматы: ЮРИСТ, 2019. - 256 с.
6. Россия и коррупция: кто кого // Совет по внешней и оборонной политике. Фонд ИНДЕМ М.,1998.
7. Лунев В.В. Коррупция, учтенная и физическая // Гос-во и право. 1996. №8.
8. Гриб В.Г., Астрошаров А.В., Шайдаев Ш.Г. Мафия в России: современное состояние. Прогноз // Проблемы борьбы с организованной преступностью: Материалы научно-фактической конференции. М., 1996.

9. Ожегов С.И., Шведов Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская Академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова – 4-е изд., дополненное. – М., 1999.
10. Кудрявцев В.Н. Стратегия борьбы с преступностью. М.: Юрист. 2006.-352 с.
11. Акимжанов Т.К. Организованная преступность и ее влияние на криминализацию общественных отношений. – Қазақстан жоғары мектебі: Высшая школа Казахстана. – Международное научно-педагогическое издание. 2007. Алматы. №1. с. 175-179.
12. Акимжанов Т.К. О роли коррупции в криминализации общественных отношений. В кн.:Предупреждение и борьба с коррупцией в свете укрепления законности в уголовно-исполнительной системе: Материалы междунар. Научно-прак. Конф. (30 сентября 2009) _ Костанай: Академия КУИС МЮ РК, 2009, С.18-23.
13. Райсмен В. М. Скрытая ложь. Взятки: «крестовые походы» и реформы. - М., 1988.
14. Дарендорф Р. Дорога к свободе: Демократия и ее проблемы в Восточной Европе // Вопросы философии. 1990. №9. с. 69-75.
15. Эминов В.Е., Максимов С.В. Организованная преступность и коррупция: российские реалии и пути противодействия: монография. - Москва: Проспект, 2023.- 96 с.
16. Криминология: учебник / отв. Ред. В.Е.Эминов. - Москва: Проспект, 2024.- 368 с.

ӘӨЖ 343.352:34.04

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫН ТЕРГЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аргимбаев Б.С.

Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
galim200385@mail.ru

Бұл мақалада сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеудің өзекті теориялық және тәжірибелік мәселелері қарастырылады. Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттің тиімділігін төмендететін, азаматтардың құқықтарына, бостандығына және сеніміне нұқсан келтіретін күрделі құқықтық әрі әлеуметтік құбылыс. Қылмыстық процестің бұл санатына тән ерекшеліктер мен қиындықтар тергеу кезеңінде анық байқалады. Мақалада сыбайлас жемқорлық қылмыстарының құқықтық табиғаты, дәлелдемелерді жинау мен бекітудегі ерекшеліктер, қылмыстық іс қозғалу алдындағы процессуалдық мәселелер және құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылының тиімділігі қарастырылады. Сонымен қатар, тергеу барысында туындайтын проблемалар, оның ішінде жәбірленушілердің және куәлардың қорғалуы, дәлелдемелерді жасау, лауазымды тұлғалардың ықпалы және тергеу құпиясын сақтау мәселелері сарапталады. Авторлар халықаралық тәжірибені саралай отырып, Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды жетілдіруге бағытталған ұсыныстар береді. Талдау барысында нақты тергеу істерінің мысалдары келтіріліп, олардағы олқылықтар мен жетістіктер көрсетіледі. Сонымен қатар, тергеушілердің кәсіби даярлығы мен тәуелсіздігі, арнайы құралдар мен технологияларды қолдану мүмкіндіктері де назарға алынады. Мақала сыбайлас жемқорлықпен күресте тергеу жұмысының маңызын айқындай отырып, процессуалдық әділдік пен заңдылықты қамтамасыз етудің өзекті тетіктерін ұсынады. Тергеудің сапасы жалпы қылмыстық саясаттың тиімділігін анықтайтын негізгі фактор ретінде бағаланады.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, тергеу, қылмыстық іс, дәлелдеме, заңдылық, құқық қорғау, қылмыстық процесс, тәуекел, айғақ, куәгер, жәбірленуші, халықаралық тәжірибе.

Данная статья посвящена теоретическим и практическим проблемам расследования коррупционных преступлений. Коррупция представляет собой сложное социально-правовое явление, подрывающее основы правового государства, нарушающее права граждан и уменьшающее эффективность государственного управления. Эффективность расследования таких преступлений напрямую влияет на уровень общественного доверия и правопорядок в стране. В статье рассматриваются особенности доказательств, сложности возбуждения уголовного дела, проблемы процессуальной защиты свидетелей и потерпевших, а также трудности, возникающие из-за влияния должностных лиц на следствие. Также проводится анализ взаимодействия следственных органов с другими структурами, таких как прокуратура, антикоррупционные агентства и спецподразделения. Особое внимание уделено международному опыту и возможностям его адаптации в казахстанскую правоохранительную практику. Рассматриваются конкретные примеры уголовных дел, где анализируются допущенные ошибки, а также успешные подходы. Автор отмечает важность профессиональной подготовки следователей и внедрения новых технологий в сферу уголовного расследования. Статья направлена на формирование системного подхода к расследованию коррупционных преступлений, обеспечивающего законность, объективность и защиту прав участников процесса. Подчеркивается необходимость комплексных реформ для повышения эффективности уголовного преследования по таким делам.

Ключевые слова: коррупция, расследование, уголовное дело, доказательства, законность, правоохранительные органы, уголовный процесс, риски, улики, свидетель, потерпевший, международный опыт.

This article examines the theoretical and practical challenges of investigating corruption crimes. Corruption is a complex socio-legal phenomenon that undermines public trust, threatens the rule of law, and reduces the efficiency of public administration. Effective investigation of such crimes plays a vital role in maintaining justice, transparency, and legal order. The article explores the legal nature of corruption offenses, the collection and validation of evidence, pre-trial procedural issues, and the effectiveness of coordination among law enforcement bodies. It also addresses practical challenges such as witness protection, concealment of evidence, interference from high-ranking officials, and maintaining investigative confidentiality. Using examples from actual criminal cases, the article analyzes both investigative failures and successes. Special attention is given to international practices and how they can be adapted to the context of Kazakhstan. The authors emphasize the importance of professional training, independence of investigators, and the use of modern investigative tools and technology. The study aims to propose systemic improvements to enhance the investigative process and ensure fairness, objectivity, and compliance with legal standards. Investigation quality is presented as a key factor in the overall effectiveness of anti-corruption efforts and criminal justice policy.

Keywords: corruption, investigation, criminal case, evidence, legality, law enforcement, criminal procedure, risks, testimony, witness, victim, international experience.

Кіріспе

Сыбайлас жемқорлық – бұл тек құқықтық емес, сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық және саяси сипаттағы құбылыс. Ол мемлекеттің барлық салаларына еніп, басқару тиімділігіне, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына, қоғамдық институттарға деген сенімге тікелей әсер етеді. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес – басым бағыттардың бірі болып саналады, себебі бұл қылмыстық көрініс мемлекеттік басқару жүйесінің тұрақтылығына және экономикалық дамуға елеулі қауіп төндіреді. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тергеу кезеңі – бұл күрделі әрі маңызды процесс. Ол қылмыстық құқықтың нормаларын қолданумен ғана шектелмей, сонымен қатар дәлелдемелерді жинау мен бекітудің, қылмыстық процестің әділеттілігін қамтамасыз етудің және құқықтық мемлекет принциптерін жүзеге асырудың негізгі тетігі болып табылады. Тергеу барысында заңдылық, объективтілік, бейтараптылық және кәсібилік принциптері сақталуы тиіс. Дегенмен, тәжірибеде бұл талаптардың сақталмауы көптеген мәселелерге әкеп соғады, бұл өз кезегінде тергеудің нәтижелілігі мен қылмыстық жауаптылықтың болмауына алып келуі мүмкін. Мақалада қарастырылып отырған мәселенің теориялық негіздері мен құқық қолдану практикасы арасындағы алшақтық ерекше назар аударуға тұрарлық. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеуге қатысты бірқатар нормалар бекітілгенімен, оларды тәжірибеде іске асыру барысында құқық қолданушылар жиі қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтар құқықтық регламенттің нақтыланбағанынан, тергеу органдары арасындағы өзара іс-қимылдың әлсіздігінен, материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігінен және тергеушілердің кәсіби дайындық деңгейінің төмендігінен туындайды.

Бүгінде тергеу органдары сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күресуде заманауи технологияларды, криминалистикалық әдістер мен сараптамалық құралдарды қолдану арқылы нәтижелілікті арттыруға тырысуда. Дегенмен, көптеген тергеу амалдары формалды сипатқа ие болып, қылмыстық істің мән-жайын толық әрі жан-жақты ашуға мүмкіндік бермейді. Осыған байланысты дәлелдемелерді жинау, тіркеу және бағалау мәселелері өзектілігін жоғалтпай отыр. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте халықаралық тәжірибе

маңызды орын алады. Бірқатар дамыған елдердің құқық қорғау органдарының қызметі, оның ішінде тергеу тәсілдері мен құқықтық реттеу механизмдері Қазақстан үшін үлгі бола алады. Мәселен, Сингапур, Швеция, Грузия және Оңтүстік Корея елдерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің кешенді жүйесі жолға қойылған. Аталған мемлекеттерде тергеу барысында жоғары кәсіби деңгей, технологиялық қолдау және қоғамдық бақылау құралдары кеңінен қолданылады. Қазақстан жағдайында халықаралық стандарттарды ұлттық құқықтық жүйеге бейімдеу – өзекті міндеттердің бірі. Бұл тұрғыда БҰҰ, ЭЫДҰ және басқа да халықаралық ұйымдардың ұсынымдары мен конвенциялық нормаларына сүйену қажет. Атап айтқанда, БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы тергеу процесінің ашықтығы, әділеттілігі және тиімділігіне бағытталған негізгі қағидаларды қамтиды.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеу барысында кездесетін өзекті мәселелердің бірі – бұл субъектілік ерекшеліктер. Көп жағдайда мұндай қылмыстарға лауазымды тұлғалар, мемлекеттік қызметшілер және саяси ықпалға ие азаматтар қатысады. Бұл тергеушілер үшін қосымша қысым мен тәуекелдер туғызады. Тергеу ісін жүргізу барысында тәуелсіздік пен бейтараптықты сақтау қажеттілігі тергеушінің құқықтық мәртебесін күшейту қажеттігін айқындайды. Сонымен қатар, тергеу барысында куәлар мен жәбірленушілерді қорғау, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, тергеу құпиясын сақтау сияқты мәселелер де өзектілігін жоғалтпайды. Қазіргі таңда бұл бағытта жетілдіруді қажет ететін бірнеше аспектілер бар, мысалы, куәгерлерді қорғау бағдарламаларының тиімділігі, жедел іздестіру шаралары мен сотқа дейінгі тергеудің құпиялылығын қамтамасыз ету. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын ашу мен дәлелдеу тек тергеу органдарының ғана емес, сонымен бірге соттың, прокуратураның және адвокатураның тиімді өзара іс-қимылына да байланысты. Сондықтан да бұл үдерісте кешенді көзқарас қажет. Сыбайлас жемқорлықпен күрестегі табысты тәжірибе құқық қорғау органдарының үйлесімді әрекетін, тергеудің әдістемелік базасының беріктігін және құқықтық тәртіпті сақтау мәдениетін талап етеді. Зерттеу мақсаты – сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеудегі теориялық негіздер мен тәжірибелік тәсілдерді сараптай отырып, тергеу тиімділігін арттыру жолдарын ұсыну. Бұл тұрғыда ғылыми-практикалық ұсыныстар жасау арқылы құқық қорғау органдарының жұмыс сапасын жақсартуға, заңнамалық базаны жетілдіруге және азаматтардың құқықтарын қорғауға бағытталған шараларды күшейтуге үлес қосу көзделеді. Мақала құрылымы келесі негізгі бөлімдерден тұрады: сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тергеуіндегі теориялық негіздер; тергеу тәжірибесіндегі өзекті мәселелер; халықаралық тәжірибе және оны бейімдеу мүмкіндіктері; құқықтық және институционалдық ұсыныстар. Осы құрылым аясында тақырып жан-жақты қарастырылып, ғылыми негізделген қорытындылар мен ұсыныстар ұсынылады. Жалпы алғанда, сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеу саласындағы теориялық және тәжірибелік мәселелерді кешенді түрде зерттеу – құқықтық мемлекетті қалыптастырудың, қоғам сенімін арттырудың және заң үстемдігін орнатудың маңызды алғышарты болып табылады.

Әдістеме

Зерттеудің методологиялық негізі сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеудің теориялық аспектілерін эмпирикалық деректермен ұштастыруға бағытталған кешенді тәсілді қамтиды. Жұмыста салыстырмалы-құқықтық, формальды-заңдық, жүйелі-құрылымдық және талдау-синтез әдістері қолданылды. Салыстырмалы-құқықтық әдіс арқылы Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасы мен халықаралық стандарттар, атап айтқанда БҰҰ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы мен ЭЫДҰ ұсынымдары салыстырылып, құқықтық реттеудегі айырмашылықтар мен тиімді тәжірибелер айқындалды. Формальды-заңдық әдіс тергеу іс-әрекеттерінің заңнамалық негіздерін саралауға мүмкіндік берді. Жүйелі-құрылымдық тәсіл тергеу органдарының құрылымын, олардың өкілеттіктерін және өзара іс-қимыл механизмдерін кешенді түрде қарастыруға негіз болды. Зерттеу барысында нақты тергеу істері бойынша материалдар, сот

актілері, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби пікірлері, сондай-ақ статистикалық деректер пайдаланылды. Бұл тәжірибелік база теориялық тұжырымдарды нақтылауға және нақты ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Зерттеу бөлімі

Сыбайлас жемқорлық – бұл тек құқықтық емес, сонымен қатар әлеуметтік, экономикалық және саяси сипаттағы құбылыс. Ол мемлекеттің барлық салаларына еніп, басқару тиімділігіне, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына, қоғамдық институттарға деген сенімге тікелей әсер етеді. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес – басым бағыттардың бірі болып саналады, себебі бұл қылмыстық көрініс мемлекеттік басқару жүйесінің тұрақтылығына және экономикалық дамуға елеулі қауіп төндіреді [1]. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тергеу кезеңі – бұл күрделі әрі маңызды процесс. Ол қылмыстық құқықтың нормаларын қолданумен ғана шектелмей, сонымен қатар дәлелдемелерді жинау мен бекітудің, қылмыстық процестің әділеттілігін қамтамасыз етудің және құқықтық мемлекет принциптерін жүзеге асырудың негізгі тетігі болып табылады [2].

Мақалада қарастырылып отырған мәселенің теориялық негіздері мен құқық қолдану практикасы арасындағы алшақтық ерекше назар аударуға тұрарлық. Қазақстан Республикасының ҚПК-де сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеуге қатысты нормалар болғанымен, құқық қолдану барысында қиындықтар жиі кездеседі [2]. Бұл ретте халықаралық стандарттармен үйлестірудің маңызы зор [3], [4].

Бүгінде тергеу органдары заманауи технологияларды, криминалистикалық әдістер мен сараптамалық құралдарды қолдану арқылы нәтижелілікті арттыруға тырысуда [5]. Алайда көптеген тергеу амалдары формалды сипатқа ие, дәлелдемелерді жинау және бекіту үдерісінде кемшіліктер байқалады [6]. Тергеу органдарының тиімділігін арттыру үшін тергеушілердің біліктілігімен қатар, тергеу әрекеттерінің заңмен нақты реттелуі де маңызды болып табылады. Сонымен қатар, тергеудің сапасына әсер ететін тағы бір маңызды фактор – бұл лауазымды тұлғалардың ықпалы мен тергеу процесіне араласу қаупі.

Көптеген дамыған елдердің тәжірибесі Қазақстан үшін үлгі бола алады. Мысалы, Сингапурдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет тиімді құрылымымен және тергеудің жоғары кәсіби деңгейімен ерекшеленеді [7], ал Гонконгтың ICAC агенттігі қоғамдық сенім мен ашықтықты арттырған [8]. Аталған елдерде тергеу тек құқық қорғау органдарының құзырында емес, сонымен қатар азаматтық бақылау арқылы қамтамасыз етіледі. Бұл тәсіл Қазақстанда да тиімді болуы мүмкін, себебі азаматтық қоғамның белсенді қатысуы тергеудің әділеттілігіне кепіл бола алады.

Қазақстанда құқық қорғау органдарының кәсіби деңгейі мен тәуелсіздігін арттыру, куәлар мен жәбірленушілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңызды мәселелердің қатарында қалып отыр. Бұл ретте куәгерлерді қорғау бағдарламалары мен сотқа дейінгі тергеудің құпиялығын қамтамасыз ету әдістерін жетілдіру қажет [9]. Сонымен қатар, тергеу процесінде құқық бұзушылықтарды болдырмау үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы ішкі бақылау механизмдерін енгізу ұсынылады. Қоғамдық бақылау мен ақпараттық технологияларды пайдалану сыбайлас жемқорлықпен күресте маңызды құралдардың бірі болып табылады. Электрондық үкімет пен цифрлық бақылау жүйелері тергеу үдерісінің ашықтығын арттыруға ықпал етеді [5]. Сонымен қатар, цифрлық дәлелдемелермен жұмыс істеудің құқықтық базасын жетілдіру – қазіргі заман талабы. Тергеу барысында алынған аудио, бейне және электрондық жазбалардың заңды дәлелдеме ретінде танылуын қамтамасыз ету мақсатында құқықтық регламенттер нақтылануы тиіс. Зерттеу барысында Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиялар мен олардың іске асырылу тиімділігі де қарастырылды [10]. Атап айтқанда, мемлекеттік қызметшілердің кірістер мен мүліктер туралы декларацияны ашық жариялауы, мемлекеттік сатып алулардағы ашықтық, сондай-ақ қоғаммен кері байланыс жүйесін жетілдіру сынды шаралар

тергеу процесіне оң әсер етеді. Дегенмен, сыбайлас жемқорлықпен күрестің нақты нәтижелі болуы – тергеу сапасына, оның заңдылық пен әділеттілік қағидаттарына негізделуіне байланысты. Сондай-ақ, зерттеу барысында сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстық істердің сотқа дейінгі тергеу сатыларындағы мерзімнің созылып кетуі, қылмыстық қудалаудың саясилануы, істің объективтілігіне нұқсан келтіретін жағдайлар да талданды. Бұл мәселелердің шешімі ретінде тергеу мерзімдерін нақты белгілеу, саяси қысымнан қорғау тетіктерін енгізу және тергеу процесіне қатысушылардың құқықтарын тиімді қорғау ұсынылады.

Қорытынды

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеу қазіргі заманғы Қазақстан үшін аса маңызды әрі өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Бұл қылмыстардың ерекшелігі – олардың жасырын сипаты, лауазымды тұлғалардың қатысуы және процессуалдық кедергілердің көптігі, тергеуді сапалы жүргізуді қиындатады. Қазіргі құқық қорғау жүйесінде мұндай қылмыстарды анықтау мен дәлелдеу әрекеттері көбіне әкімшілік, техникалық, заңнамалық және адам ресурстары жетіспеушілігімен ұштасады.

Зерттеу барысында сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеудің құқықтық және ұйымдастырушылық негіздері, құқық қолдану тәжірибесіндегі негізгі кемшіліктер, халықаралық тәжірибенің артықшылықтары мен оларды ұлттық жүйеге бейімдеу мүмкіндіктері қарастырылды. Тергеу сапасының төмендігі – кей жағдайда тергеушілердің кәсіби деңгейінің жеткіліксіздігімен, тергеу амалдарының формалдылығымен және құқықтық негіздің жеткіліксіз нақтылығымен байланысты. Сонымен қатар, сотқа дейінгі тергеу сатысында лауазымды тұлғалар тарапынан қысым көрсету, куәларды қорғау жүйесінің әлсіздігі және дәлелдемелермен жұмыс жүргізудің ескі тәсілдері де проблемалық аспектілер ретінде танылды. Мақалада келтірілген деректер мен талдаулар көрсеткендей, тергеудің тиімділігін арттыру үшін құқық қорғау органдарында кадрлық құрамның кәсібилігін күшейту, арнайы білім мен технологияларды меңгерту қажет. Тергеушілер тек заңнаманы білумен ғана шектелмей, оны тәжірибеде сауатты қолдана алуы тиіс. Сонымен қатар, заманауи ақпараттық технологияларды – цифрлық дәлелдемелерді жинау, аналитикалық жүйелерді пайдалану, тергеу процесін бақылау платформаларын енгізу – тергеу сапасын едәуір арттыра алады. Халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстан үшін тиісті институттық реформалар жүргізу өзекті. Мәселен, Сингапур мен Гонконгтың сыбайлас жемқорлықпен күрестегі жетістіктері олардың тиімді тергеу органдарын қалыптастырумен тығыз байланысты екені байқалады. Бұл елдерде тек тергеу ғана емес, сонымен қатар қоғамдық бақылау, ашықтық, есептілік сияқты қағидаттар құқық қорғау саласының негізгі тетіктері ретінде енгізілген. Қоғамдық қатысудың, БАҚ пен азаматтық қоғам институттарының тергеуге қатысуының маңыздылығы ерекше атап өтіледі. Мұндай тәсіл тергеу әрекеттерінің әділеттілігін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге халықтың құқық қорғау органдарына деген сенімін нығайтады. Сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы тергеудің ашықтығы мен әділеттілігі – құқықтық мемлекеттің дамуындағы маңызды фактор болып табылады. Қорыта келе, Қазақстанда сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеу саласындағы реформалар кешенді сипатта жүргізілуі тиіс. Бұл ретте заңнаманы жетілдіру, тергеу әдістемесін жаңғырту, кадрлық әлеуетті күшейту, халықаралық стандарттарды бейімдеу және азаматтық қоғаммен әріптестікті тереңдету маңызды бағыттар болып табылады. Осындай жүйелі шаралар еліміздегі құқықтық тәртіпті нығайтып, сыбайлас жемқорлықпен күрес тиімділігін арттырады. Бұл өз кезегінде Қазақстанның демократиялық, құқықтық мемлекет ретінде дамуына тікелей үлес қосады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңы. – [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік режимі: [<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>]
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. – [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік режимі: [<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>]
3. United Nations. United Nations Convention against Corruption. – [Electronic resource]. – URL: [https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf]
4. OECD. Anti-Corruption and Integrity Hub. – [Electronic resource]. – URL: [<https://www.oecd.org/corruption-integrity/>]
5. The World Bank. The Role of Technology in Fighting Corruption. – [Electronic resource]. – URL: [<https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/anti-corruption>]
6. UNODC. Criminal Investigation Techniques and Corruption Crimes. – [Electronic resource]. – URL: [<https://www.unodc.org/unodc/en/anticorruption.html>]
7. Corrupt Practices Investigation Bureau (CPIB), Singapore. – [Electronic resource]. – URL: [<https://www.cpiib.gov.sg>]
8. Independent Commission Against Corruption (ICAC), Hong Kong. – [Electronic resource]. – URL: [<https://www.icac.org.hk>]
9. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. – [Electronic resource]. – URL: [<https://www.transparency.org/en/cpi/2023>]
10. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиялар: жетістіктер мен мәселелер // Құқықтық реформа және халықаралық құқық журналы. – [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік режимі: [<https://journal.zakon.kz>]

УДК: 349.6

THEORETICAL AND SOCIO-LEGAL ASPECTS OF WATER RESOURCES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abilova D.T.

Master's student, Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Republic of Kazakhstan
dinara.abilova.00@gmail.com

Мақалада Қазақстан Республикасының су ресурстары ұғымының теориялық және әлеуметтік-құқықтық мәні қарастырылады. Су ресурстарының қоршаған табиғи ортаның маңызды бөлігі ретіндегі ерекшеліктері, олардың құқықтық режимі және су құқығының экологиялану үдерісіндегі трансформациясы ашып көрсетіледі. Трансшекаралық сулар, су қауіпсіздігі, су ресурстарының аумақтық теңсіздігі және климаттық өзгерістердің ықпалы мәселелеріне ерекше назар аударылады. Қазіргі экологиялық, экономикалық және халықаралық-құқықтық жағдайларды ескере отырып, су заңнамасын жетілдіру қажеттігі негізделеді.

Түйінді сөздер: су ресурстары, су құқығы, су заңнамасы, экологиялық құқық, трансшекаралық сулар, су қауіпсіздігі, табиғатты пайдалану.

В статье рассматриваются теоретико-правовые аспекты понятия и социально-правового значения водных ресурсов Республики Казахстан. Раскрываются особенности водных ресурсов как составной части природной среды, их правовой режим, трансформация водного законодательства в контексте экологизации права. Особое внимание уделяется вопросам трансграничных вод, водной безопасности, неравномерности распределения водных ресурсов и влияния климатических изменений. Обосновывается необходимость совершенствования водного законодательства с учётом современных экологических, экономических и международно-правовых реалий.

Ключевые слова: водные ресурсы, водное право, водное законодательство, экологическое право, трансграничные воды, водная безопасность, природопользование.

The article examines the theoretical and socio-legal aspects of the concept of water resources in the Republic of Kazakhstan. It highlights the characteristics of water resources as part of the natural environment, their legal regime, and the transformation of water legislation in the context of environmental legal development. Special attention is paid to transboundary water issues, water security, regional disparities in water availability, and the impact of climate change. The study justifies the need to improve water legislation in line with modern environmental, economic, and international legal challenges.

Keywords: water resources, water law, water legislation, environmental law, transboundary waters, water security, natural resource use.

In the system of legal sciences of Kazakhstan, which study the patterns of social relations in the sphere of human-nature interaction, a significant place is given to natural resource law. By its legal nature, it is intended to regulate relations regarding the use of specific natural resources — land, subsoil, water, forests, wildlife, and atmospheric air. The evolution of natural resource law has been interrelated with the development of such legal branches as land law, mining law, water law, forestry law, etc. In the most generalized form, these regulate public relations concerning the named natural resources. However, in the course of the dialectics of human-nature relations, natural resource law — initially focused on resource use — transformed into a component of a new legal science: environmental law. As early as the 1970s, the insufficiency of a purely resource-based legal approach to environmental issues became evident. Legal protection issues arose, emphasizing not only the consumption but also

the rational use of water resources — a depletable natural resource — as well as their conservation, reproduction, and protection from pollution and depletion[1].

As rightly noted by S.A. Bogolyubov, "It became inevitable to generalize — to include the regulation of public relations regarding the protection and use of natural resources into the broader regulation of the environment. Land and other sectors of natural resource law became sub-branches of environmental law, its integral part. At the same time, the legal meaning, features, and mechanisms of implementation of natural resource law largely remain relevant in today's legal science, albeit within the framework of environmental law. One such sub-branch is water law, whose external legal expression is represented by water legislation.

The development of water law and water legislation clearly illustrates the pattern that the legal nature and content of regulatory legal acts forming water legislation are derivative of the political, social, and economic conditions of the state and society. These laws perform the function of regulating water relations arising in the process of developing and using water resources. Changes in a country's political, social, and economic conditions generally lead to major reforms in the system of water legislation. This is evident when comparing Kazakhstan's water legislation during the transition to a market economy and the present period. For example, compared to the transitional period, current water laws clearly regulate the mandatory payment for special water use — a principle that previously had a more abstract and underdeveloped legal status[2].

Kazakhstan has undergone globally unique political and socio-economic transformations on its path to sovereignty, transitioning from the "socialist bloc" to a market economy. As a result, most legislation from that era lost legal force and was replaced by new legal acts that reflect the market-based nature of the country's development.

These transformations significantly changed the normative-legal foundation of water relations. As a result, the current system and structure of water law and legislation emerged, capable of addressing the contemporary needs for regulating water resources. Natural objects in their entirety constitute the environment — a balanced, interconnected system that functions as a single, unified natural organism. In this system, water resources occupy a central role, both in Kazakhstan and globally. They are essential for socio-economic development, environmental stability, and the survival of plant and animal life. The legal and methodological foundations of differentiating the concepts of "water," "waters," "water resources," "water bodies," and "water fund" have been extensively studied in modern Kazakhstani water law literature. Detailed classifications and institutional distinctions have been elaborated by prominent Kazakhstani scholars, who have significantly contributed to the theoretical and methodological foundations of water law[3].

Kazakhstan's water resources include about 85,000 rivers, and its territory is divided into eight river basins: Irtysh, Aral-Syrdarya, Balkhash-Alakol, Ural-Caspian, Ishim, Tobol-Torgai, Nura-Sarysu, and Shu-Talas. Except for the Nura-Sarysu basin, all are transboundary in nature. Additionally, Kazakhstan hosts the Caspian and Aral Seas and thousands of lakes — the largest being Balkhash, Alakol, Zaisan, and Tengiz. Wetlands in Northern Kazakhstan are internationally important as waterfowl habitats[4].

Freshwater reserves in Kazakhstan total approximately 429 km³, including:

- 190 km³ in lakes,
- 58 km³ of predicted groundwater reserves,
- 101 km³ in rivers,
- 80 km³ in glaciers.

The majority of water resources are surface waters, with an average annual volume of 100.5 km³. Of this, 55.9 km³ is formed within Kazakhstan, while 44.6 km³ comes from neighboring countries: 19.4 km³ from China, 14.5 km³ from Uzbekistan, 3.24 km³ from Kyrgyzstan, and 7.5 km³ from Russia.

Groundwater reserves are estimated at over 15.6 km³. These include desalinated marine water and other sources. However, water resources are distributed extremely unevenly across the country. The most water-rich region is East Kazakhstan, with over 290,000 m³/km² and 34.5% of

the total water resources. Other regions: Southeast — 24.1%, South — 21.2%, West — 13.4%, North — 4.2%, and Central — 2.6%. The Atyrau, Kyzylorda, and Mangystau regions face the most severe water deficits. About 85% of economic sectors are supplied by surface water sources; the rest use underground, marine, or even recycled water. Notably, over 65% of all consumed water is used in agriculture[5].

Kazakhstan's water resources represent a living, unique, and vulnerable system, subject to numerous external risks, including:

1. High evaporation rates from closed-basin lakes require up to 30 billion m³ annually to maintain ecosystem stability.
2. Dependence on transboundary rivers (e.g., from China, Russia, Kyrgyzstan, Uzbekistan), which constitute 44% of surface inflows. Economic growth in neighboring states intensifies water exploitation, leading to predicted reductions in flow volumes by over 40% by 2030.
3. Accelerated glacial melting and climate change threaten future water volumes, especially in southern regions.
4. Continuous population growth and industrial expansion increase global water demand.
5. Irrational use and exploitation of water resources result in scarcity and depletion.
6. Outdated and inefficient water use and treatment technologies contribute to pollution and ecological degradation.
7. Lack of regulation and coordination in international use and protection of transboundary waters.
8. Inadequate national legislation incapable of fully addressing water use conflicts and ensuring sustainable management.

In conclusion, the steady increase in global demand for water resources creates risks and environmental tensions. Water security is now among the most pressing ecological challenges of our time. Addressing it requires comprehensive legal, political, and institutional solutions based on rational and sustainable water use.

REFERENCES:

1. Тюльпанов Ф.М. Право водопользования сельскохозяйственных предприятий: автореф. дис... канд. юрид. наук. – Алма-Ата, 1979. – 21 с.
2. Боголюбов С.А. Экологическое право: учебник для вузов. – М.: Издательство «НОРМА» (Издательская группа «НОРМА_ИНФРА»), 2001. – 448 с.
3. Мукашева А.А. Теоретические и методологические проблемы водного права Республики Казахстан в современных условиях: Дисс. ... на соиск. уч. степени док. юр наук:12.00.06. – Астана, 2010. – 267 с.
4. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 30 мая 2019 года № 577. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31399596&pos=3;-108#pos=3;-108. Дата обращения 25.05.2021.
5. Водный кодекс Республики Казахстан от 09 июля 2003 года №481-ІІ. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042116. Дата обращения 06.03.2021г.

УДК 369.032

ОРГАНИЗАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ

Алимбетова А.Р.

Доктор PhD, доцент, Алматинский Гуманитарно-Экономический университет,
г. Алматы, Республика Казахстан
alimbetova_alida@mail.ru

В статье рассматриваются подходы к управлению организационной культурой в системе государственной службы Республики Казахстан. Актуальность темы обусловлена продолжающимися реформами государственного управления, направленными на повышение эффективности госаппарата, укрепление принципов меритократии и снижение уровня коррупции. Автор анализирует ключевые элементы организационной культуры, включая ценности, нормы, традиции и стиль управления, и оценивает их влияние на деятельность государственных органов. Особое внимание уделено факторам, определяющим специфику организационной культуры в государственных органах Казахстана, включая нормативно-правовую регламентацию, национальные традиции и уровень профессионализма госслужащих. Выделены основные барьеры, препятствующие развитию эффективной культуры, среди которых отмечены бюрократизация процессов, недостаточная вовлеченность руководителей и низкий уровень доверия граждан к государственным институтам. В условиях цифровизации и роста требований к прозрачности и подотчетности организационная культура становится стратегическим инструментом повышения результативности государственной службы и укрепления доверия общества. В заключении сделан вывод о необходимости системного подхода к управлению культурой госслужбы, который должен учитывать политическую, социальную и экономическую специфику страны.

Ключевые слова: организационная культура, государственная служба, Республика Казахстан, управление культурой, эффективность госаппарата, антикоррупционная политика, ценности и нормы, реформы государственного управления, доверие граждан, меритократия.

Мақала Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет жүйесіндегі ұйымдық мәдениетті басқару тәсілдерін қарастырады. Тақырыптың өзектілігі мемлекеттік аппараттың тиімділігін арттыруға, меритократия қағидаттарын нығайтуға және сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге бағытталған мемлекеттік басқарудың жүргізіліп жатқан реформаларымен айқындалады. Автор ұйымдық мәдениеттің негізгі элементтерін, оның ішінде құндылықтарды, нормаларды, дәстүрлерді және басқару стилін талдап, олардың мемлекеттік органдар қызметіне әсерін бағалайды. Қазақстанның мемлекеттік органдарындағы ұйымдастыру мәдениетінің ерекшеліктерін, оның ішінде нормативтік-құқықтық базаны, ұлттық дәстүрлерді және мемлекеттік қызметшілердің кәсіби деңгейін анықтайтын факторларға ерекше назар аударылады. Тиімді мәдениетті дамытуға кедергі келтіретін негізгі кедергілер анықталды, соның ішінде процестерді бюрократизациялау, басқарушылардың жеткіліксіз тартылуы және мемлекеттік институттарға халықтың сенімінің төмен деңгейі. Цифрландыру және ашықтық пен есептілікке қойылатын талаптардың өсуі жағдайында ұйымдастырушылық мәдениет мемлекеттік қызметтің тиімділігін арттыру және халықтың сенімін нығайтудың стратегиялық құралына айналуға келе, еліміздің саяси, әлеуметтік және экономикалық ерекшеліктерін ескеру қажет мемлекеттік қызмет мәдениетін басқаруға жүйелі көзқарастың қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: ұйымдық мәдениет, мемлекеттік қызмет, Қазақстан Республикасы, мәдениетті басқару, мемлекеттік аппараттың тиімділігі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, құндылықтар мен нормалар, мемлекеттік басқару реформалары, азаматтардың сенімі, меритократия.

The article examines approaches to managing organizational culture in the civil service system of the Republic of Kazakhstan. The relevance of the topic is due to the ongoing public administration reforms aimed at increasing the efficiency of the state apparatus, strengthening the principles of meritocracy and reducing the level of corruption. The author analyzes the key elements of organizational culture, including values, norms, traditions and management style, and assesses their impact on the activities of government agencies. Particular attention is paid to the factors that determine the specifics of organizational culture in government agencies of Kazakhstan, including legal regulations, national traditions and the level of professionalism of civil servants. The main barriers to the development of an effective culture are identified, including the bureaucratization of processes, insufficient involvement of managers and a low level of citizen trust in government institutions. In the context of digitalization and growing demands for transparency and accountability, organizational culture is becoming a strategic tool for improving the effectiveness of the civil service and strengthening public trust. In conclusion, a conclusion is made about the need for a systematic approach to managing the culture of the civil service, which should take into account the political, social and economic specifics of the country.

Keywords: organizational culture, civil service, the Republic of Kazakhstan, culture management, the effectiveness of the state apparatus, anti-corruption policy, values and norms, public administration reforms, citizen trust, meritocracy.

Организационная культура является одним из ключевых факторов, определяющих эффективность функционирования государственных органов [1]. В условиях современных вызовов, связанных с цифровизацией, необходимостью повышения прозрачности и подотчетности, а также внедрением новых управленческих подходов, культура государственной службы приобретает стратегическое значение. Для Казахстана этот вопрос особенно важен, поскольку в стране продолжаются реформы государственного управления, направленные на повышение эффективности госаппарата, укрепление принципов меритократии и борьбу с коррупцией. Однако без четко сформулированных ценностей, норм и установок, составляющих основу организационной культуры, реформы могут не дать ожидаемого результата.

Организационная культура влияет на многие аспекты деятельности государственных органов, включая качество предоставляемых услуг, уровень профессионализма госслужащих, степень внедрения антикоррупционных механизмов и уровень доверия населения к государственным структурам. Четкие принципы работы, ориентированные на сервис, способствуют удовлетворению потребностей граждан, а наличие устойчивых ценностей, таких как ответственность и инициативность, положительно сказывается на мотивации персонала. Внедрение этических норм и принципов подотчетности снижает коррупционные риски, а наличие развитой организационной культуры создает позитивный имидж государственной службы. В противном случае госаппарат рискует остаться в рамках бюрократической системы с низкой эффективностью, формализмом и недостатком мотивации сотрудников.

Организационная культура представляет собой совокупность ценностей, норм, убеждений и традиций, формирующих поведение сотрудников и определяющих внутреннюю среду организации. В научной литературе не существует единого определения данного понятия, однако большинство исследователей сходятся во мнении, что организационная культура охватывает как формальные, так и неформальные аспекты деятельности организации, влияя на ее эффективность и устойчивость.

Организационная культура включает в себя ряд ключевых элементов, которые определяют ее специфику. Прежде всего, это ценности – фундаментальные принципы,

разделяемые сотрудниками и влияющие на их повседневную деятельность. В государственных органах к таким ценностям могут относиться профессионализм, прозрачность, подотчетность и ориентированность на граждан. Нормы – это установленные правила и стандарты поведения, регулирующие взаимодействие внутри организации и с внешней средой. Традиции формируются на основе сложившейся практики и корпоративной истории, создавая преемственность в управлении. Важным элементом является стиль управления, определяющий методы руководства и уровень вовлеченности сотрудников в процессы принятия решений.

В системе государственной службы организационная культура оказывает непосредственное влияние на ее результативность. Наличие четко сформированных ценностей и норм способствует повышению эффективности работы государственных органов, улучшает внутреннюю коммуникацию и снижает уровень бюрократических барьеров. Государственные службы с развитой культурой демонстрируют более высокий уровень доверия со стороны общества, так как их деятельность строится на принципах прозрачности, справедливости и профессионализма [2]. В то же время слабая организационная культура, характеризующаяся отсутствием четких норм и ценностей, может привести к формализму, низкому уровню мотивации персонала и снижению качества предоставляемых услуг.

Организационная культура в системе государственной службы имеет свои особенности, обусловленные спецификой работы государственных органов, их миссией и функциями. В отличие от коммерческих структур, где корпоративная культура зачастую ориентирована на достижение прибыли и рыночной конкурентоспособности, в госслужбе основным приоритетом является выполнение общественно значимых задач, обеспечение стабильности и законности, а также предоставление качественных услуг населению.

Специфика государственной службы как среды формирования культуры определяется рядом факторов. Во-первых, это жесткая нормативно-правовая регламентация деятельности, которая задает определенные стандарты поведения и взаимодействия внутри госорганов. Во-вторых, наличие строгой иерархии и централизованного управления накладывает отпечаток на стиль работы, определяя высокий уровень формальности и подчиненности. В-третьих, деятельность государственных органов требует прозрачности и подотчетности перед обществом, что делает вопросы этики, меритократии и антикоррупционной политики ключевыми элементами организационной культуры.

На развитие организационной культуры в государственных органах влияют различные факторы. Одним из них является **политическая и административная среда**, поскольку культура госслужбы формируется под влиянием государственной политики, реформ и стратегий развития государственного управления [3]. Существенную роль играет **национальная культура и исторические традиции**, которые определяют модели поведения, управленческие стили и характер взаимоотношений внутри организаций. Например, в странах с высокой дистанцией власти государственная служба может характеризоваться авторитарными стилями управления, тогда как в странах с развитой демократической традицией акцент делается на горизонтальные связи и командное взаимодействие.

Еще одним важным фактором является **уровень профессиональной подготовки и мотивации государственных служащих**. Качественная система подбора кадров, ориентированная на принципы меритократии, способствует формированию высокопрофессионального корпуса госслужащих, который разделяет общие ценности и стремится к развитию организационной культуры. Напротив, если кадровая политика построена на патронаже и кумовстве, это приводит к снижению эффективности работы, ослаблению этических норм и росту коррупционных рисков.

Однако управление организационной культурой в государственной службе сталкивается с рядом барьеров и ограничений. Одним из главных является **бюрократизация процессов**, из-за которой нововведения в организационную культуру внедряются медленно и

с сопротивлением со стороны персонала. Жесткая регламентация и стандартизация деятельности зачастую не позволяют гибко адаптировать организационные изменения, что затрудняет развитие более динамичной и ориентированной на результат культуры.

Другим значительным барьером является **недостаточная вовлеченность руководителей в развитие организационной культуры**. В некоторых случаях культура госслужбы остается формальной, а ее ценности и принципы существуют только на уровне нормативных документов, но не находят реального отражения в практике управления и мотивации сотрудников.

Среди других ограничений можно выделить **низкий уровень доверия граждан к государственным институтам**, который напрямую связан с культурой государственных органов. Если организация ориентирована на внутреннюю бюрократическую эффективность, а не на качество обслуживания населения, это приводит к росту недовольства граждан, снижению социальной легитимности власти и ослаблению организационной культуры самой госслужбы.

Особенности организационной культуры в государственной службе определяются ее публичной природой, ориентацией на интересы общества и жестким нормативным регулированием. Для эффективного управления культурой необходимо учитывать ключевые факторы ее формирования и устранять барьеры, препятствующие развитию современных подходов к государственному управлению. В условиях реформирования государственного управления, цифровизации и роста требований к прозрачности и подотчетности, культура госслужбы становится стратегическим инструментом повышения результативности и устойчивости государственных органов.

Анализ теоретических аспектов показал, что организационная культура включает в себя комплекс ценностей, норм, традиций и управленческих подходов, которые формируют внутреннюю среду государственных структур. Ее развитие зависит от множества факторов, включая нормативно-правовую регламентацию, иерархическую структуру госслужбы, национальные традиции, уровень профессионализма кадров и политику управления человеческими ресурсами. В то же время, процесс формирования и трансформации организационной культуры сталкивается с рядом барьеров, среди которых можно выделить бюрократизацию, недостаточную вовлеченность руководства и низкий уровень доверия общества к государственным институтам.

Благодарность. Данное исследование было профинансировано Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № BR27195163 *Архи-тектоника трансформации организационной культуры государственной службы Казахстана*).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Жаркешова А. С. Управление организационной культурой государственной службы Республики Казахстан: дис. – Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2018. – 181 с.
2. Бейсембаев А.А. Система государственной службы Республики Казахстан: тенденции и перспективы // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2010. – №3. – С. 110-124.
3. Кривокора Е.И., Кривокора Ю.Н. Проблемы оценки результатов труда в государственных органах управления. – URL: science.ncstu.ru/articles/econom/2/23.pdf.

ӘӨЖ 00

САҚТАНДЫРУ ҚҰҚЫҒЫ НОРМАЛАРЫН ЖІКТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Абишева М.Н.

Докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
abisheva.meruertkz@mail.ru

Бұл мақалада сақтандыру құқығы нормаларын жіктеудің теориялық негіздері жан-жақты қарастырылады. Автор сақтандыру қатынастарының күрделі, көпқырлы құқықтық табиғатына тоқталып, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы мен отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерге сүйене отырып, сақтандыру құқығының кешенді сипатын теориялық тұрғыда дәлелдеуге ұмтылады. Мақаланың мақсаты – сақтандыру құқығы нормаларын жіктеудің тәсілдерін зерттеу, жеке және жария сақтандыру құқығының ұғымдық шекараларын анықтау, олардың мазмұндық және функционалдық айырмашылықтарын ашып көрсету, өзара байланыс тетіктерін нақтылау, құқықтық реттеудің үйлесімділігін зерделеу болып табылады. Сондай-ақ сақтандыру қызметінің дамуын анықтаудағы басты факторларды талдау және сақтандыру нарығын жетілдіруге байланысты ұсыныстарды енгізу.

Кілт сөздер: сақтандыру қызметі, сақтандыру ұйымдары, мемлекеттік қадағалау, статистикалық мәліметтер, сақтандыру құқығы нормалары, сақтандыру шарты, ортақ сақтандыру.

В данной статье всесторонне рассматриваются теоретические основы классификации норм страхового права. Автор акцентирует внимание на сложной и многогранной правовой природе страховых отношений и, опираясь на действующее законодательство Республики Казахстан, а также отечественную и зарубежную научную литературу, стремится теоретически обосновать комплексный характер страхового права. Цель статьи — исследование методов классификации норм страхового права, определение понятийных границ частного и публичного страхового права, выявление их содержательных и функциональных различий, уточнение механизмов взаимосвязи и анализ согласованности правового регулирования. Также рассматриваются ключевые факторы, влияющие на развитие страховой деятельности, и предлагаются рекомендации по совершенствованию страхового рынка.

Ключевые слова: страховая деятельность, страховые компании, государственный контроль, статистические данные, нормы страхового права, страховой договор, совместное страхование.

This article provides a comprehensive examination of the theoretical foundations for the classification of insurance law norms. The author focuses on the complex and multifaceted legal nature of insurance relations and, relying on the current legislation of the Republic of Kazakhstan as well as domestic and international legal scholarship, seeks to theoretically substantiate the integrated nature of insurance law. The aim of the article is to explore methods for classifying insurance law norms, define the conceptual boundaries between private and public insurance law, identify their substantive and functional differences, clarify the mechanisms of interrelation, and analyze the coherence of legal regulation. The article also examines key factors influencing the development of insurance activity and offers recommendations for improving the insurance market.

Key words: insurance activity, insurance companies, state supervision, statistical data, insurance law norms, insurance contract, joint insurance.

Сақтандыру құқығын әртүрлі негіздер бойынша жіктеуге болады. Атап айтқанда, жеке және жария сақтандыру құқығы. Жеке сақтандыру құқығы азаматтық құқық

қағидаларына негізделеді. Бұл салада тараптар тең болып, келісімшарт еркіндігі қағидасы үстемдік етеді. Тараптар арасындағы сақтандыру шарты ерікті түрде жасалады. Оған азаматтың өз өмірін немесе денсаулығын сақтандыруы, заңды тұлғаның өз мүлкін, яғни қойма, техника, көлікті ерікті түрде сақтандыруы жатады. Жария сақтандыру құқығы — мемлекет немесе қоғамдық мүдде басым болатын сақтандыру қатынастарының жиынтығы. Мұнда міндеттілік, бақылау және әлеуметтік қауіпсіздік мақсаттары маңызды рөл атқарады.

Жария сақтандыру құқығының белгілері:

- 1) Міндетті сипатқа ие;
- 2) Мемлекеттік бақылау және қадағалаудың жүргізілуі;
- 3) Қоғамдық қауіпсіздік, әлеуметтік қорғау мақсатының көзделуі;
- 4) Сақтандыру ұйымдарына лицензия беріліп, нормативтер қойылуы.

Сондай-ақ даулар көбінесе әкімшілік немесе қаржы құқығы шеңберінде шешіледі.

Жария сақтандыру құқығына көлік иесінің азаматтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру, жұмыс берушінің өндірістік жарақаттарға қатысты міндетті сақтандыруы жатады. Б.М. Бекмұхамбетов жария сақтандырудың құқықтық табиғаты туралы былай дейді: «Міндетті сақтандыру — бұл қоғамдық маңызы бар қатынастарды реттейтін, мемлекет белгілеген және мемлекеттік бақылауға алынған жария-құқықтық механизм» [1, 25 б.].

Бұл жіктеудің бірінші тәсілі — осы нормалар реттейтін қатынастардың жеке немесе жария сипатына негізделген. Осы белгі бойынша сақтандыру құқығы нормалары екіге бөлінеді:

- 1) сақтандыру шарттарын жасау мен орындауды реттейтін азаматтық-құқықтық нормалар;
- 2) сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын, сондай-ақ сақтандыру ұйымдарына, брокерлерге және т.б. қойылатын қаржылық емес жария талаптарды (лицензиялау, біліктілік талаптары және т.б.), сақтандыру қадағалауын, міндетті сақтандырудың арнайы түрлерін (әлеуметтік сақтандыру, банк салымдарын сақтандыру, мемлекеттік сақтандыру және т.б.) реттейтін жария-құқықтық нормалар.

Осылайша, бұл жіктеу сақтандыру құқығының барлық нормаларын азаматтық-құқықтық және жария-құқықтық деп екі топқа бөледі. Сонымен қатар, жария-құқықтық нормалар өз кезегінде үш топқа бөлінеді:

- 1) сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығын реттейтін нормалар — қаржы құқығына жатады;
- 2) сақтандыру қадағалауын және бейқаржылық талаптарды реттейтін нормалар — кәсіпкерлік құқыққа жатады;
- 3) сақтандырудың арнайы түрлерін реттейтін нормалар — әртүрлі салаларға жатады: әлеуметтік сақтандыру — әлеуметтік қамтамасыз ету құқығына, банк салымдарын сақтандыру — банктік яғни кәсіпкерлік құқыққа жатады.

Сақтандыру — бұл мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және құқықтық жүйесінде ерекше орын алатын күрделі құқықтық институт. Оның негізгі мақсаты — тұлғалардың немесе ұйымдардың мүлктік мүдделерін түрлі қауіп-қатерден қорғау. Сақтандыру қатынастары әртүрлі құқық салаларымен — азаматтық, қаржылық, әкімшілік құқықпен байланыста болғандықтан, сақтандыру құқығы да кешенді сипатқа ие. Осы тұрғыдан алғанда, сақтандыру құқығы ішкі құрылымы жағынан жеке және жария құқықтың белгілері бар кешенді құқық саласына жатады. Мемлекеттің сақтандыру компанияларының қызметін реттеп отыруы, лицензия беріп, нормативтер қоюы, сақтандырудың жария құқық белгісі болып табылады. Ал сақтандыру шарттарының көпшілігі азаматтық құқықтың негізінде жасалуы — бұл сақтандырудың жекеше құқық белгісі. Осы тұжырым отандық сақтандыру құқығында бұрыннан қалыптасқан. Сондай-ақ қазіргі ғалымдардың көпшілігі осы тұжырымды ұстанады [2, 78 б.]. Атап айтқанда, ресейлік ғалымдар А.Г. Грабовский мен М.В. Тарасов та сақтандыруды жеке және жария құқық нормаларының түйісуінен тұратын кешенді институт ретінде сипаттайды.

Сақтандыру құқығындағы жеке және жария элементтерді бір-бірінен бөліп қарастыру мүмкін емес. Шын мәнінде, сақтандыру шарттарын жасасу мен орындауға байланысты азаматтық-құқықтық қатынастар сақтандыру қорын қалыптастыру мен басқаруға қатысты қаржылық-құқықтық қатынастармен тығыз байланысты. Осы байланыс сақтандыру қатынастарының мәнін құрайды.

Сақтандыру құқығы нормаларын жіктеудің екінші тәсілі — жалпы және ерекше бөлімдерге бөлу. Адам қызметінің әртүрлі салаларында қолданылу ауқымына қарай нормалар былай бөлінеді:

- 1) сақтандыру қай салада жүзеге асырылатынына тәуелсіз нормалар;
- 2) нақты бір саладағы сақтандыруға қатысты нормалар.

Мысалы, Қазақстан Республикасының «Сақтандыру қызметі туралы» Заңының [3] нормалары сақтандырудың барлық түрлеріне қатысты қолданылады. Ал Қазақстан Республикасының «Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы» Заңының [4] нормалары тек теңіз сақтандыруында ғана қолданылады. Кез келген кодексті жалпы және ерекше бөлімдерге бөлу қарастырылған. Егер біз сақтандыру құқығын да дәл солай кодификациялағымыз келсе, онда осы құрылымды қолдануға болады.

Сақтандыру құқығы нормаларын жіктеудің үшінші негізі — шарттық және шарттық емес сақтандыру құқығы. Олар былай бөлінеді:

- 1) сақтандыру шартына негізделген сақтандыру қатынастарын реттейтін нормалар;
- 2) сақтандыру шартына негізделмей туындайтын қатынастарды реттейтін нормалар;
- 3) сақтандырудың шартқа негізделуіне не негізделмеуіне қарамастан қолданылатын нормалар.

Нормалардың көбісі бірінші топқа жатады. Өйткені сақтандыру, негізінен, сақтандырушы мен сақтанушы арасында жасалатын шартқа негізделеді. Алайда, шартсыз туындайтын сақтандыру қатынастары да бар. Мысалы, сақтандыру шартынсыз міндетті зейнетақы сақтандыру жүзеге асырылады. Ол 2023 жылғы 20 сәуірде қабылданған Қазақстан Республикасының Әлеуметтік Кодексында белгіленген өзге заңды фактілерге негізделеді.

Көптеген нормалар, әсіресе Қазақстан Республикасының «Сақтандыру қызметі туралы» Заңындағы нормалар, сақтандыру қатынастарының шартпен немесе шартсыз болуына тәуелсіз. Мысалы: сақтандыру нысанасы, сақтандыру тәуекелі, сақтандыру оқиғасы туралы нормалар, сақтандыру ұйымдарының қаржылық тұрақтылығына қатысты нормалар сақтандыру шартына да, сақтандыру шартынсыз да бірдей қолданылады. Сақтандыру шарты Қазақстан Республикасының азаматтық кодексіндегі шарттар туралы нормалармен тығыз байланысты.

Сол себепті біз шарттық сақтандыру құқығы нормаларына тек шартқа негізделген қатынастарды реттейтін нормаларды жатқызамыз. Ал сақтандыру шартымен де, сақтандыру шартынсыз да жүзеге асырылатын нормаларды әмбебап нормалары деп шартты түрде атаймыз.

Осы жіктеу негізінде сақтандыру құқығы нормаларын үшке емес, екі топқа бөлеміз:

- 1) шарттық сақтандыру құқығы;
- 2) сақтандыру шартымен де, сақтандыру шартынсыз да жүзеге асырылатын әмбебап нормалар.

Сақтандыру объектісіне қатысты қолданылатын тәсілдерге байланысты, егер объект бір ғана сақтандыру шарты аясында сақтандырылса, бұл — жай сақтандыру болып табылады. Сонымен қатар, қос сақтандыру әдісі де қарастырылады. Қос (немесе көпше) сақтандыру дегеніміз — бір объектіні бірнеше сақтандыру ұйымында, олардың әрқайсысымен дербес шарт жасасу негізінде сақтандыру нысаны. Сақтандыруға тартылған сақтанушы тараптардың көптігі жағдайында топтық сақтандыру шарты жасалады, ал сақтандырушы тараптардың бірнешеуі қатысқан кезде бұл қатынастар ортақ сақтандыру деп аталады. Егер сақтандырушы өзінің міндеттемелерінің барлығын не бір бөлігін орындамау тәуекеліне қарсы сақтандыру келісіміне отырса, мұндай қатынастар қайта сақтандыру шарты арқылы ресімделеді.

Сақтандырудың құқықтық реттелуі Қазақстанда қаржы нарығының тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін аса маңызды. Міндетті сақтандыру жүйесі азаматтарды қауіптен қорғау

мақсатында енгізілсе, ерікті сақтандыру қаржылық қауіптерден сақтанудың қосымша әдісі болып табылады. Мемлекет сақтандыру қызметін реттеу арқылы азаматтардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз етеді және сақтандыру нарығының тұрақты дамуын қолдайды.

Сақтандыру қызметінің дамуын анықтаудағы келесідей факторларды атап өтуге болады: халықтың әл-ауқатын жақсарту, қоғамның сақтандыру мәдениетін және сақтандырушылардың менеджмент деңгейін көтеру, сондай-ақ мемлекеттік қадағалау ұйымының тиімді саясатын жүргізу, әртүрлі сақтандыру салаларындағы қызметтерді одан әрі жақсарту.

Сақтандыру қызметі дамуының тағы бір негізгі мәселесі – статистикалық мәліметтер мен басқа да ақпараттар базасының жетіспеуінде болып отыр. Қазақстандық сақтандыру статистикасының кең базасының болуы ұлттық сақтандыру қызметінің қалыптасу мәселелерін шешуді жеңілдетер еді және қазақстандық сақтандырушыларға шетелдік мамандардан тәуелсіз тариф мәселелерін тиімді шешуге ықпал етер еді.

Сондай-ақ, сақтандыру компанияларын тиімді дамытудың қажетті факторы сот жүйесінің төмен тиімділігі. Занды орындамау, сақтандыру компаниялары және жеке тұлғалар тарапынан сақтандыру оқиғасы туындаған жағдайда өз құқықтарын қорғау механизмдерінің жоқтығы біздің елдегі сақтандыру саласының дамуына кері әсерін тигізуде.

Қазіргі уақытта отандық тәжірибеде банктер мен сақтандыру компанияларының өзара әрекетінің белгілі бір тәжірибесі жинақталған.

Сақтандыру компаниясымен бірігіп жұмыс істеу несие ұйымдары үшін артықшылықтар береді. Біріншіден, банк клиенттен алынған кепілді сақтандыруды қамтамасыз ететін әріптес алады. Екіншіден, сақтандырушының көмегімен өзінің жеке несиелік және операцияндық тәуекелдерін жабады. Үшіншіден, банк сақтандыру компанияларының қорларын өз басқаруына алады. Төртіншіден, сақтандыру компаниясымен ынтымақтастық құру несие ұйымдары үшін банктік өнімдерді жылжыту мақсатында қолдануына мүмкіндік береді.

Сақтандыруды дамыту үшін заңнамалық базаны, мемлекеттік салық-бюджет және ақша-кредит саясатын жетілдіру, сақтандыру қызметін қадағалау сапасы мен сақтандыру ұйымдары жұмысының сенімділігіне байланысты болады. Бұдан өзге, сақтандыру секторында отандық сақтандыру қызмет көрсету нарығының аясын ұлғайту бойынша шаралар, шаруашылықты жүргізетін субъектілердің және халықтың сақтандыру мәдениетін және міндетті сақтандыру жүйесінің тиімділігін арттыру маңызды болып табылады. Міне осының өзі сақтандыру саласын дамытып, дұрыс жолға қоятыны айғақ.

Қорытындылай келе, сақтандыру құқығы – күрделі құрылымды, құқықтың әртүрлі салаларын біріктіретін аралас құқықтық институт. Жеке сақтандыру құқығы азаматтық құқық қағидаттарына негізделсе, жария сақтандыру құқығы мемлекеттің бақылауымен, міндетті сипатта жүзеге асады. Қазақстан Республикасының заңнамасы бұл екі бағытты тиімді үйлестіріп, сақтандыру саласын кешенді түрде реттеуге бағытталған. Осы орайда, сақтандыру құқығының жүйесі мен даму бағытын зерделеу оның құқықтық табиғатын тереңірек түсінуге жол ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Бекмұхамбетов Б.М. Қазақстан Республикасындағы сақтандыру нарығын құқықтық реттеу мәселелері // Заң журналы. – 2018. – №2. – 25-30 бб.
2. Бакунов А.В. Страхование право: учебное пособие // Южно -Сахалинск: СахГУ. - 2011. – 224 с.
3. Сақтандыру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы N 126 Заңы. – URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000126_
4. Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 17 қаңтардағы N 284 Заңы. - URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000284_

УДК 351/35

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Ахметов Е.Б.

Доктор философии (Ph.D), руководитель отдела конституционного, административного законодательства и государственного управления, Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан, г. Астана
Ahmetov.er-0507@mail.ru

В научной статье анализируются вопросы организации местного самоуправления. Рассмотрены теоретические основы местного самоуправления, включая его сущность, принципы и место в системе публичной власти. Проведен анализ организационно-правовых аспектов, включая правовое регулирование, структуру органов местного самоуправления и формы участия населения. Осуществлена оценка финансово-экономических рекомендаций, например, повышение эффективности местного самоуправления, усиление участия граждан и т.д.

Исследование опирается на комплексный подход, включающий анализ нормативных правовых актов, обзор зарубежного опыта, а также статистический анализ данных.

Ключевые слова: местное самоуправление, акимы, выборные органы, исполнительные органы, маслихаты, правительство

Ғылыми мақалада жергілікті өзін-өзі басқаруды ұйымдастыру мәселелері талданады. Жергілікті өзін-өзі басқарудың теориялық негіздері, оның мәні, принциптері және қоғамдық билік жүйесіндегі орны қарастырылған. Ұйымдастырушылық-құқықтық аспектілер, соның ішінде құқықтық реттеу, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құрылымы және халықтың қатысу нысандары талданған. Жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімділігін арттыру, азаматтардың қатысуын күшейту және т.б. сияқты қаржылық-экономикалық ұсынымдарға баға берілген.

Зерттеу нормативтік құқықтық актілерді талдауды, шетелдік тәжірибені шолуды және статистикалық деректерді талдауды қамтитын кешенді тәсілге негізделген.

Кілт сөздер: жергілікті өзін-өзі басқару, әкімдер, сайланбалы органдар, атқарушы органдар, маслихаттар, үкімет

The scientific article analyzes issues related to the organization of local self-government. Theoretical foundations of local self-government are considered, including its essence, principles, and its place within the system of public authority. The article analyzes organizational and legal aspects, including legal regulation, the structure of local self-government bodies, and forms of public participation. An assessment is made of financial and economic recommendations, such as improving the efficiency of local self-government, enhancing citizen participation, etc.

The study is based on a comprehensive approach, including the analysis of regulatory legal acts, a review of foreign experience, and statistical data analysis.

Keywords: local self-government, akims, elected bodies, executive bodies, maslikhats, government

Следует отметить, что в разделении государственных дел и дел местного значения виделось основание для самостоятельности местного самоуправления. При этом органами государственной власти признаются лишь центральные (например, парламент, правительство) и региональные органы государства (на уровне субъекта федерации), их представители на местах (назначаемые сверху), а также суды как особая ветвь государственной власти. Все что находится ниже – выборные органы населения и формируемый ими исполнительный аппарат – рассматриваются как органы местного самоуправления (муниципальные органы), выражающие волю определенного территориального коллектива [1].

«Государственную» теорию самоуправления разработали немецкие ученые Лоренц Штейн и Рудольф Гнейст в XIX в. Сущность данной теории состоит в том, что органы местного самоуправления являются органами государственного управления, что их компетенция является не какой-либо особенной, самобытной, естественной, а целиком и полностью создается и регулируется государством. Местное самоуправление представляет собой децентрализованное государственное управление. Поэтому органы самоуправления обязательно должны действовать и в общественных, и в государственных интересах. Организация самоуправления на местах строится на основании закона. Выбор предметов деятельности не зависит от самоуправленческих органов, а определяется государством. Местные органы рассматриваются как агенты центральных ведомств, оказывающие услуги населению в соответствии с общенациональными стандартами и под общенациональным руководством [2].

Указанная теория учитывает двойной статус мэров, префектов, избираемых населением и утверждаемых правительством, как представителей государства, возможность делегирования органам местного самоуправления отдельных государственных функций.

По мнению Г.С. Сапаргалиева, «формально можно разделить местное государственное управление от самоуправления, а фактически это сделать невозможно». Такое отделение «ведет к законодательному тупику», поскольку Конституция четко не устанавливает одним, двумя или несколькими законами должны регулироваться вопросы управления на местах. Как отмечает академик, «оторвать государственное управление от местного самоуправления невозможно в силу наличия элементов их естественной связи» [3].

Действительно, говорить о местном самоуправлении как о некоем самостоятельном, полностью независимом от государства процессе, нет оснований. Следует сказать, что при формировании системы местного самоуправления в Казахстане как раз опирались на «государственную» теорию самоуправления.

Под системой местного самоуправления в юридической литературе понимается нечто более широкое, чем система органов местного самоуправления, помимо последних в нее включают институты непосредственной демократии (территориальное общественное самоуправление, выборы и другие формы осуществления местного самоуправления непосредственно жителями муниципального образования, а также инициативные формы участия жителей в местном самоуправлении, муниципальных служащих и их деятельность, муниципальные права и свободы гражданина [4].

Иными словами, в систему местного самоуправления входят любые организационно-правовые формы участия населения в местном самоуправлении.

Таким образом, местное самоуправление – это самостоятельная деятельность населения, компактно проживающего на территории городского или сельского сообщества, а также его выборных органов по управлению местными делами. Она осуществляется населением непосредственно, а также через маслихаты и другие органы местного самоуправления и направлена на самостоятельное решение вопросов местного значения под свою ответственность, в порядке, установленном законодательством.

Теоретической базой для конституционно-правового регулирования местного самоуправления являются общепризнанные ценности муниципальной демократии и муниципального управления, закрепленные Европейской Хартией местного самоуправления, принятой Советом Европы 15 октября 1985 г. В статье 3 указывается, что «под местным самоуправлением понимается право и реальная способность органов местного самоуправления регламентировать значительную часть публичных дел...»¹. Хартия устанавливает, что:

- местное самоуправление составляет одну из основ любого демократического строя;
- право граждан на участие в управлении государством может быть непосредственно осуществлено именно на местном уровне;

¹ Европейская Хартия местного самоуправления. Принята Советом Европы 15 октября 1985 г.
<https://base.garant.ru/2540485/?ysclid=m8r19hvyqr445496981> (Дата обращения: 20.03.2025)

- существование облеченных реальной властью органов местного самоуправления обеспечивает эффективное и одновременно приближенное к гражданину управление;
- органы местного самоуправления, создаваемые демократическим путем, должны иметь широкую автономию в отношении своей компетенции, порядка ее осуществления и необходимые для этого средства.

Впервые законодательно попытка ввести местное самоуправление была предпринята в 1991 г. Местные советы получили статус органов местного самоуправления, хотя на деле оставались исключительно органами государства. Однако в социально-экономических и политических условиях того времени это было и невозможно.

С принятием Конституции Казахстана 1995 г. в статье 89 были закреплены конституционно-правовые основы местного самоуправления, а в 2001 г. с внесенными позднее в него поправками эти положения нашли развитие в Законе РК «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» и ряде подзаконных актов. В стране начались последовательные шаги к формированию системы местного самоуправления.

Так, в результате конституционной реформы 2007 г. маслихаты обрели статус органов местного самоуправления. Поэтапно стали вводиться элементы выборности акимов низового и среднего уровня. Маслихаты получили право дачи согласия Президенту на назначение акимов областей, городов республиканского значения и столицы. В 2012 г. Указом Президента от 28 ноября 2012 г. № 438 была утверждена первая Концепция развития местного самоуправления.

В рамках выполнения Концепции местного самоуправления были достигнуты следующие результаты:

- 1) регламентированы порядок формирования, проведения и полномочия собраний и сходов местных сообществ;
- 2) введена выборность акимов городов районного значения, сельских округов, поселков и сел, не входящих в состав сельского округа, маслихатами соответствующих районов и городов областного значения;
- 3) созданы территориальные советы местного самоуправления в качестве консультативно-совещательных органов по вопросам взаимодействия с населением при акиматах столицы, городов республиканского и областного значения;
- 4) введена практика проведения акимами всех уровней на ежегодной основе отчетных встреч с населением;
- 5) укреплены институциональная и экономическая основа местного самоуправления.

Сельские округа получили возможность формировать свой бюджет и управлять коммунальной собственностью местного самоуправления.

Указом Президента РК от 18 августа 2021 г. № 639 утверждена новая Концепция развития местного самоуправления в Республике Казахстан, которая рассчитана на период до 2025 года⁴.

Президент в своем Послании народу Казахстана 16 марта 2022 г. поручил проработать вопрос ратификации Казахстаном Хартии местного самоуправления⁵.

² Европейская Хартия местного самоуправления. Принята Советом Европы 15 октября 1985 г <https://base.garant.ru/2540485/?ysclid=m8r19hvyqr445496981> (Дата обращения: 20.03.2025)

³ Указ Президента РК от 18 августа 2021 г. № 639 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет» - adilet.zan.kz (дата обращения: 20.03.2025).

⁴ Указ Президента РК от 18 августа 2021 г. № 639 «Об утверждении Концепции развития местного самоуправления в Республике Казахстан до 2025 года» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет» - adilet.zan.kz (дата обращения: 20.03.2025).

⁵ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации», 16 марта 2022 г. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1 (дата обращения: 20.03.2025).

Анализ данного документа показывает следующие параметры реализации местного самоуправления:

- местные выборные органы;
- избираемые главы исполнительных органов;
- принимаемый местными органами собственный бюджет;
- контроль над собственными доходами и ответственность за эффективное предоставление общественных услуг;
- четко обозначенные расходные полномочия;
- право заимствовать;
- право на собственность;
- право правительства осуществлять мониторинг и контроль [5].

Право населения на осуществление местного самоуправления – это одна из составных частей права народа на власть. Существом местного самоуправления является решение вопросов местного значения, а также иная деятельность по представлению и защите интересов населения муниципальных образований. Но эта деятельность является не только правом, но и обязанностью решать вопросы местного значения, осуществлять иную деятельность, законодательно отнесенную к ведению местного самоуправления, нести ответственность за законность и целесообразность деятельности представителей населения. Сами граждане обязаны соблюдать общеобязательные правила, установленные органами местного самоуправления; взаимодействовать с муниципальной властью и ее представителями в формах, регламентация которых осуществлена как законами, так и актами самой муниципальной власти; воздерживаться от действий, осуществление которых отнесено к компетенции органов местного самоуправления.

Развитие системы местного самоуправления в Казахстане должно опираться не только на положения указанной Хартии, но и на те принципы и договоренности, которые выработаны по данному вопросу в процессе совместного сотрудничества стран СНГ. Речь идет о модельных законах, принятых Межпарламентской Ассамблеей государств-участников СНГ: «Об общих принципах организации местного самоуправления» от 6 декабря 1997 г.⁶, «О статусе выборного лица местного самоуправления» от 19 апреля 2001 г.⁷ и «Об общих принципах и порядке наделения органов местного самоуправления отдельными государственными полномочиями» от 7 декабря 2002 г.⁸.

Из положений Конституции РК вытекает следующее.

Во-первых, на конституционном уровне признается местное самоуправление как форма народовластия и самостоятельность населения территорий в решении местных вопросов.

Во-вторых, более или менее очерчены границы, в пределах которых осуществляется местное самоуправление – это территории, на которых компактно проживает население.

В-третьих, Конституция не предусматривает предметно-функциональной характеристики местного самоуправления, ограничившись формулой «вопросы местного значения», не закрепляет организацию работы органов местного самоуправления. Наоборот, она акцентирует на принятие специального закона, который должен

⁶ Модельный закон СНГ «Об общих принципах организации местного самоуправления». Принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (постановление № 10-17. от 6 декабря 1997 г.) // www.base.spininform.ru (дата обращения: 20.03.2025).

⁷ Модельный закон СНГ «О статусе выборного лица местного самоуправления» // Принят на семнадцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (постановление № 17-9 от 21 апреля 2001 г.) // pravo.levonevsky.org (дата обращения: 20.03.2025).

⁸ Модельный закон СНГ «Об общих принципах и порядке наделения органов местного самоуправления отдельными государственными полномочиями». Принят на двадцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление N 20-11 от 7 декабря 2002 года) // www.expert-kollegia.ru/index.php (дата обращения: 20.03.2025).

устанавливать предметы ведения и полномочия местного самоуправления, порядок организации и деятельности органов самоуправления.

Следовательно, государство на законодательном уровне определяет все основные вопросы формирования и деятельности системы местного самоуправления, включая его формы, порядок создания и деятельности его органов, источники его экономической основы и т.д. Такой подход основан на унитарном устройстве Казахстана и противостоит возможности создания на местах органов, различающихся не только по названию, но и направлениям, формам, порядку деятельности, дополнительным источникам доходов, способам взаимодействия с органами местного государственного управления и т.д. Это подтверждается и мировым опытом. Различные модели систем местного самоуправления обычно существуют в федеративных странах, а для унитарных государств характерна именно единая система местного самоуправления во всех территориальных единицах.

В-четвертых, Конституция не раскрывает непосредственные формы реализации гражданами права на местное самоуправление. Это могут быть и выборы органов местного самоуправления, и правотворческая инициатива, собрания и сходы граждан и т.д. Сами формы непосредственного волеизъявления населения, проживающего на территории местных сообществ, должны определяться законом, что создает возможность их потенциального разнообразия.

Так, в действующем Законе 2001 г. закреплены такие формы МСУ, как собрания и сходы граждан.

В-пятых, самостоятельность органов местного самоуправления должна быть гарантирована законом, что означает установление специальных политических, экономических, правовых и организационных мер, которые бы обеспечивали и защищали их права.

В-шестых, Конституция устанавливает возможность делегирования органам местного самоуправления государственных функций. Особенно это видно в статусе маслихатов, которые являются государственно-общественными органами: выполняют как функции, принадлежащие государству, так и собственно функции местного самоуправления, связанные с обеспечением нужд местного населения¹⁰.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Четвернин В.А. Конституция Российской Федерации. Проблемный комментарий - М., 1997. – 98 с.
2. Граверт Р. Финансовая автономия органов местного самоуправления в ФРГ // Государство и право. - 1992. - № 10. – С.99- 107
3. Сапарғалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс. - Алматы: Жеті жары, 2002. – 513 с.
4. Рыбакова Т.В. Территориальное общественное самоуправление в системе местного самоуправления // Публично- и частноправовое регулирование в России. Теоретические и практические проблемы: Мат. Всерос. научн. конф. / Под ред. В.Я.Музюкина, В.В. Сорокина. - Барнаул, 2003. - С. 120–128
5. Махмутова М. Предпосылки создания местного самоуправления в Казахстане // Маслихат. - 2004. - № 1-2. - С.32-45
6. Кондратьев С.М. Органы местного самоуправления в государствах с континентальной системой права // Журнал «Государство и право». — 2012. — №2(34). — С. 57–61.

⁹ Конституция РК от 30 августа 1995 // Конституция Республики Казахстан - ИПС "Әділет" (дата обращения : 20.03.2025).

¹⁰ Конституция РК от 30 августа 1995 // Конституция Республики Казахстан - ИПС "Әділет" (дата обращения: 20.03.2025).

UDK 070.13:659

THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION PROCESSES WITHIN THE CIVIL SERVICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES THROUGH THE IMPLEMENTATION OF FACTCHECKING

Aliya T.

Master of Journalism, Visiting scholar of Edinburgh Business School,
Corresponding author * Heriot-Watt University, Edinburgh, UK
tekenovaliya@gmail.com

Ivanka M.

Full Professor, Sofia University St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria

This study examines the development of communication systems within the civil service of the Republic of Kazakhstan in response to global challenges. Effective communication is crucial for ensuring transparency, accountability, and informed decision-making. The paper emphasizes the integration of factchecking methods to enhance the credibility and reliability of governmental communication, addressing concerns about misinformation and disinformation. Through the analysis of current communication strategies, the study identifies strengths, challenges, and areas for improvement. The findings suggest that incorporating factchecking tools can significantly improve the efficiency and integrity of public communication. The article concludes with recommendations for strengthening the communication structure of the civil service of Kazakhstan, which will allow it to better respond to both domestic and global demands.

Keywords: Kazakhstan, civil service, communication systems, global challenges, factchecking, transparency, accountability, public communication.

Мақалада жаһандық сын-қатер көбейген уақытта Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет аясында бұқаралық коммуникацияны дамыту мәселесі қарастырылады. Себебі Қазақстанның ақпараттық кеңістігіне сырттан жасалатын шабуыл жиіледі. Осы орайда мемлекеттік қызметкерлердің абыройын, қоғамның оларға деген сенімін арттыру үшін барынша айқын әрі ашық әрекет етуде тиімді коммуникация орнату үшін ақпаратты тексеру және фактчекинг форматын пайдалану аса маңызды. Фактіні тексеру – мемлекеттік қызмет органы баспасөз қызметі таратқан ақпараттың қаншалықты нақты, сенімді екеніне кепілдік береді. Жалған ақпараттың әлеуметтік желі арқылы жылдам таралып, елді адастыруға мүмкіндік бермейді. Қазақстанда қалыптасқан коммуникация жүйесінің жұмысын сараптау арқылы осы мақалада фактчекинг форматын пайдалану негізінде қоғамның сеніміне ие болудың қаншалықты маңызды екені, оның мүмкіндіктері мен мәселесі және оны шешу жолдары көрсетіледі, коммуникациялық құрылымды жақсартуға арналған нақты ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: Қазақстан, мемлекеттік қызмет, коммуникациялық жүйелер, жаһандық сын-қатерлер, фактчекинг, ақпараттың ашықтығы, есеп берушілік, қоғамдық коммуникация.

В статье рассматривается развитие систем коммуникации на государственной службе Республики Казахстан в ответ на глобальные вызовы. Эффективная коммуникация имеет решающее значение для обеспечения прозрачности, подотчетности и принятия обоснованных решений. В статье подчеркивается важность интеграции методов проверки фактов для повышения достоверности и надежности правительственной коммуникации, решения проблем, связанных с дезинформацией. С помощью анализа текущих коммуникационных стратегий исследование выявляет сильные стороны, проблемы и области для улучшения. Результаты показывают, что инструменты фактчекинга значительно повысят эффективность и целостность публичной коммуникации. В заключение в статье приводятся

рекомендации по укреплению структуры коммуникации государственной службы Казахстана, что позволит ей лучше реагировать как на внутренние, так и на мировые требования.

Ключевые слова: *Казахстан, государственная служба, коммуникационные системы, глобальные вызовы, проверка фактов, прозрачность, подотчетность, публичные коммуникации.*

Public service mass communication in Kazakhstan is changing over time and acquiring a new character. The reason for this is the recent transformation of international relations around the world, political, economic and social spheres. Accordingly, there is a need to modernize the communication of public service representatives with the public.

That is why the Concept for the Development of the Public Service of the Republic of Kazakhstan for 2024-2029 states that among the requirements for the service of civil servants, it is mandatory to eliminate issues that impede the timely dissemination of limited, confidential information [1]. It is not for nothing that the very beginning of Section 5, entitled The Basic Principles and Methods of Developing the Public Service System, calls for openness and transparency.

That is why, after 28 years, the new authority, which took office on July 22, 2019, opened a centralized communication service directly subordinate to the Presidential Administration. As a result, systematic work began on the part of civil servants to disseminate information and establish regular contacts with the public. «Central Communications Service» is a state information and communication platform, aimed at creating an effective mechanism for interaction between public authorities and society, as well as interaction between government agencies and the media in the information sphere[2]. But there are many unresolved issues.

For example, while they do a good job of setting the information agenda and acting as a golden bridge between accountable government agencies and the media, they are slow to implement crisis management mechanisms. It is difficult for journalists to obtain timely information, especially during emergencies and on topics that resonate with society.

Although the establishment and management of such a responsible institution under the Presidential Administration may seem convenient at first glance, requiring state bodies to promptly organize their work and disseminate information in a timely manner in accordance with the Government's communication strategy, centralized control requires the consent of several levels of responsible bodies when approving any decision. As a result, speed and transparency are lost when solving public issues. An information vacuum is created. Due to bureaucracy, the lack of use of the mechanism for prompt use of digital platforms and the failure to respond to journalists' questions in a timely manner increases distrust in the authorities in society. As a result, conspiracy theories, false information, and myths spread through social networks are on the rise. In this regard, it can be noted that the press officers in state bodies are also poorly qualified in terms of quickly responding to fakes without damaging the institution's reputation. Therefore, it is important for them to know the basic methods of increasing media literacy and conducting factchecking. According to Graves, Nyhan, and Reifler factchecking is «one of the most significant innovations in journalistic practice in recent years»[3].

A way to tackle this issue is to improve the media literacy of Kazakhstan's citizens, starting with press secretaries, because factchecking is crucial for the safety of Kazakhstan's citizens. Simply blocking the spread of unverified, false information that threatens information security, undermines the honor and dignity of the state and individuals, and its legal regulation through social networks is not a solution. The rapid spread of false information, information noise, conflicts of interest, media warfare, and the work of a journalist working in the era of digital communications have become increasingly challenging. For maintaining the reputation of «Central Communications Service», journalism and mainstream media in Kazakhstan also play a critical role. Therefore, today it is very important to discuss the development of fact checking in Kazakhstan, legal regulation of false information, improving media literacy with industry experts and making recommendations that should be implemented at the government level.

As mentioned in the report an international non-profit and non-governmental organization "Reporters without borders" has stated that «repression is modernizing, with increasing control of the Internet, the only space where independent media outlets can express themselves» [4]. Therefore, although censorship is prohibited by law in Kazakhstan, the authorities restrict telecommunications and turn off the Internet during emergencies or high-profile events in the country. Due to the frequent use of such control and regulation functions by the government, Kazakhstan has a score of 23 on the freedom of speech rating published by the non-governmental human rights organization Freedom House. For comparison, Finland, which is at the top of the list with a free press, has a score of 100. The indicators on the Internet Freedom Index and Democracy Index are also low. Taking this into account, Freedom House experts have assessed the state regime in Kazakhstan as authoritarian[5].

It should be noted that public relations spokespersons in the civil service have the opportunity to influence this change in rating by establishing more open and free communication with the public. In this regard, loyal representatives of state media should not be considered friends, and representatives of private, non-state media who write critical materials and provoke political debates should not be considered enemies. We believe that press representatives in the spheres of civil service, who are official sources of information, should stop the widespread dissemination of false information and unverified data, and, using a new format of journalism - factchecking, analyze and clearly determine which material is written for the purpose of manipulation, propaganda or provocation, and write a regular column on their pages in social networks or on official websites. Because now many groups have appeared that spread false publications not only in text form, but also through photographs, videos, audio and graphic materials, using digital technologies and artificial intelligence to sow discord. Factchecking can be used as a very important tool to increase the credibility of information disseminated by the government letting go of strict definitions of right and wrong and embracing the fact that even flaws are perfect in their own way.

According to Patrick R. Johnson factchecking is truth-checking, information-sharing, and only accurate, unbiased information can help citizens engage with society and combat disinformation. Some scholars even consider it an element of a journalist's reputation [6]. Therefore, journalists working in the press services of government agencies need to consider the following suggestions:

1. It is advisable to form a pool of journalists adapted to broadcasting in their field, and systematically and regularly organize courses to improve their media literacy and, if necessary, improve their professional skills. Because reporters do not work for a long time in one mass media. They often change jobs. That is why it is important to create a pool that ensures stability and reliability. There are no guarantees that the information we regularly distribute will be published in accordance with the requirements and without distortion.

2. When preparing speakers who will present the organization's news and provide information about any initiatives through the media, attention should be paid to knowledge of languages and the ability to communicate with the audience (the ability to express thoughts and speak fluently in Kazakh, Russian and English). Due to poor knowledge of the language, there is a high risk that some of the information will be perceived incorrectly, distorted, misinterpreted, and false information will be disseminated.

3. The mentality of the target audience receiving information in these three languages, which are widely used in our society, is not the same. Even when considering regional divisions, it is important to take into account in advance that each region has its own unique characteristics. For example, a speaker sent to the Mangystau region must change his communication skills and take into account local differences when visiting the Karagandy and Turkistan regions.

4. It should be noted that bloggers and celebrities who have become famous thanks to social networks and joined groups that influence public opinion can also be effectively used for communication and, depending on the specifics of each industry, to refute information that has created misconceptions in society and become myths.

5. Press secretaries and press service specialists must check the information in their texts and the information provided by their speakers before they speak publicly. Because sometimes

one incorrectly placed number, letter, or poorly used metaphor or phrase can tarnish the reputation of an entire organization.

6. It is also important to adhere to the ethics of a civil servant and not to deviate from the cultural norms inherent in all of humanity. Because sometimes when leaving a meeting, speakers are stopped in a narrow corridor and asked questions which are sometimes not conveyed in full, taken out of context, distorted, which becomes the basis for the dissemination of false information and the formation of negative opinions.

7. When any government agency undertakes to modernize the work of its press service, it must pay attention to the professional qualifications of its employees, who should meet the requirements of the digital era. In other words, in connection with the development of digital technologies, priority is given to employees who understand mobilography, social media marketing and speak several foreign languages. Likewise, it is advisable to require media literacy and the ability to verify and fact-check information from them.

8. Previously, government agencies did not value the importance of the work of press services and public relations specialists. There are now institutions that have begun to view the specialists responsible for this area as advisors to the organization's top executive, establishing direct contact and influencing decision-making. This is an indicator of the importance of mass communication in the era of global challenges, post-truth and rapidly spreading fake news, misinformation, disinformation, and fast developing digital technologies as well as artificial intelligence.

In conclusion, it is clear that, although the civil service in Kazakhstan interacts with the public through a centralized structure, the use of digital innovations by individuals working to meet the needs of a changing society will give the industry a new impetus. After all, issues such as global political instability, geopolitical tensions, and the economic crisis have changed the nature of the communication process. Accordingly, it is not right to communicate with the people in the old ways that have been established over the years. In order to gain public trust, it is also necessary to master new ways to effectively use mechanisms to influence citizens watching everything through social media. It is clear that the introduction of fact-checking methods and the creation of a more open and flexible communication strategy will have a positive impact on improving the reputation and overall performance of the civil service of the Republic of Kazakhstan.

REFERENCES:

1. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated July 17, 2024 No. 602 on approval of the Concept of the Development of the Public Service of the Republic of Kazakhstan for 2024-2029. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2400000602>
2. General information. «Central Communications Service» under the President of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://ortcom.kz/kk/obshchie-svedeniya>
3. Graves L., Nyhan B., Reifler J., «Understanding Innovations in Journalistic Practice: A Field Experiment Examining Motivations for Fact-Checking» // Journal of Communication.-2016. - No. 1 (66). –P. 102–138. URL: <https://doi.org/10.1111/jcom.12198>
4. Reporters without borders. Kazakhstan. URL: <https://rsf.org/en/country/kazakhstan>
5. Countries and Territories // URL: <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores?sort=desc&order=Total%20Score%20and%20Status>
6. Patrick R. Johnson., A Case of Claims and Facts: Automated Fact-Checking the Future of Journalism's Authority // Digital Journalism. – 2023.-No.10(12).-P.1461-1484. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21670811.2023.2174564#d1e201>

ӘОЖ 342.571

ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА ТҰРғыНДАРДЫҢ ҚАТЫСУЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Айтимов Б.Ж.

Философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент),
І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
bola_30081978@mail.ru

Серікқабұл Е.А.

Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
Datalov23@bk.ru

Мақалада жергілікті өзін-өзі басқарудың қалыптасқан ұлттық және тарихи-аймақтық ерекшеліктеріне тоқталып, жергілікті өзін-өзі басқарудың қазіргі жағдайын оның заңнамалық дамуымен қатар зерттеген. Сондай-ақ осы уақытқа дейін заң ғылымында көтерілмеген мәселелердің бірі - өзін-өзі басқаруды жүзеге асыруда тұрғындарды қатыстырудың қиындығы мен ұйымдастырушылық ерекшеліктерін талдаған. Оның басты себебі, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуда оны жүзеге асыруға тұрғындардың қатысуы мәселелері көкейтестілігі жоғарылап келеді. Яғни, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту оны заңнамалық қамтамасыз етумен, қажетті органдарды құрумен аяқталмайды. Мұндағы басты мақсат жергілікті тұрғындарды аймақтың әлеуметтік-экономикалық, мәдени т.б. мәселелерін шешуге белсенді қатысуын қамтамасыз ету екені анық. Олай болмаған жағдайда жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытамыз деген ой тек идея күйінде қалатыны анық. Авторлар жергілікті өзін-өзі басқаруды реформалаудың басты себептерін талдай келе, оны дамытудың жаңаша модельдерін талдап, жаңа қағидаттарын ұсынады.

Кілт сөздер: жергілікті өзін-өзі басқару, мемлекеттік басқару, тұрғындар, өзін-өзі басқару құқығы, белсенді қатысу, қауымдастық

В статье рассмотрены сложившиеся национальные и историко-региональные особенности местного самоуправления и современное состояние местного самоуправления параллельно с его законодательным развитием. Также проанализирована одна из проблем, которая до сих пор не поднималась в юридической науке - сложность и организационные особенности вовлечения населения в осуществление самоуправления. Основная причина этого заключается в том, что в развитии местного самоуправления возрастают вопросы участия населения в его осуществлении. То есть развитие местного самоуправления не заканчивается его законодательным обеспечением, созданием необходимых органов. Очевидно, что главной целью здесь является обеспечение активного участия местного населения в решении социально-экономических, культурных и др. проблем региона. Очевидно, что в противном случае идея о том, что мы будем развивать местное самоуправление, остается лишь идеей. Анализируя основные причины реформирования местного самоуправления, авторы анализируют новые модели его развития и выдвигают новые принципы.

Ключевые слова: местное самоуправление, государственное управление, жители, право на самоуправление, активное участие, сообщество

This article explores the established national and historical-regional characteristics of local self-government, as well as the current state of local governance in parallel with its legislative development. Particular attention is given to a critical issue that has remained largely

unaddressed in legal scholarship—the complexity and organizational challenges of engaging the population in the implementation of local self-government. The core of the problem lies in the growing importance of citizen participation in the practice of self-governance. The development of local self-government does not end with the establishment of legal frameworks and the formation of relevant institutions. Rather, it is evident that the primary objective is to ensure the active participation of local communities in addressing regional socio-economic, cultural, and other issues. Without this, the notion of developing local self-government remains purely theoretical. By analyzing the main drivers behind reforms in local self-government, the authors examine new models of its development and propose updated guiding principles.

Keywords: local self-government, public administration, residents, right to self-governance, active participation, community

Жергілікті өзін-өзі басқару - азаматтардың жергілікті маңызы бар мәселелерді дербес шешуді қамтамасыз ететін жергілікті жерлерде билікті ұйымдастыру мен жүзеге асырудың тәсілі. ҚР Конституциясының 89-бабына сәйкес тұрғындар жергілікті өзін-өзі басқаруды тікелей өздері жүзеге асыруы мүмкін, сондай-ақ ол мәслихаттар және халық топтары жинақы тұратын аумақтарда жергілікті қоғамдастықтардағы азаматтардың ауылдық немесе қалалық қауымдастықтары арқылы құрылатын жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы іске асырылады [1]. Жергілікті қауымдастық дегеніміз ауыл, кент, қала көшелері немесе кварталдары, тұрғын үй кешендері аумағында жинақы тұратын азаматтардың бірлестігі. Және де жергілікті өзін-өзі басқару дегенімізде бізге үйреншікті жергілікті мәслихаттар мен әкімдер арқылы жергілікті басқарудан бөлек екендігін, басқарудың ерекше әрі қажетті түрі екендігін түсінуіміз қажет.

Халық билігін тікелей жүзеге асырудың нысаны ретінде жергілікті өзін-өзі басқару мемлекеттік деңгейдегі басқарудан әлдеқайда бұрын пайда болып, әлемдік тәжірибеде түбегейлі мойындалып тиісті дәрежеде іске асырылып келеді. Тұрғындар өз ауылы, кенті мен қала деңгейіндегі көкейтесті мәселелерді шеше алады және шешуі қажетті де. Тұрғындардың өз табиғи құқығын іске асыруы халық билігін жүзеге асыруға мүмкіндік беріп, демократияны қалыптастырады. Осы себепті де, жергілікті өзін-өзі басқару туралы Еуропалық хартияның преамбуласында азаматтардың мемлекеттік басқару істеріне қатысу құқығы жергілікті деңгейде іске асырылуы мүмкін, ал жергілікті өзін-өзі басқару органдары кез келген демократиялық құрылыстың негізін құрайды деп көрсетеді [2].

Осыған байланысты мемлекеттік аппарат құрамына кірмейтін қала, кент, ауыл деңгейінде туындаған мәселелерді шешуге бағытталған билік пен басқару органдарының түбегейлі жаңа жүйесі ретінде жергілікті өзін-өзі басқару институты қалыптастыру міндеті туындайды. Біздің еліміздегі жергілікті өзін-өзі басқаруды қалыптастыру мен дамытудың түйінді мәселесі тарихи тәжірибенің болмауымен күрделене түседі дейтіндер де бар [3, 294-298б.]. Оған себеп те жоқ емес, кеңестік кезеңде жергілікті өзін-өзі басқару жергілікті мемлекеттік басқарудың бір түрі ретінде қаралып, қазақ қоғамында дәстүрлі жергілікті өзін-өзі басқарудың тәжірибесін жоққа шығаруға тырысқанын мойындауымыз керек. Қазіргі уақытта да теориялық тұрғыда жергілікті өзін-өзі басқаруды жергілікті мемлекеттік басқарумен шатастыратын қате түсініктер жетерлік. Сондықтан да зерттеу жүргізудегі негізгі басымдық жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың ұлттық бастауларын талдауға, оның тәжірибесіне, қазіргі уақытта қолданудың тәжірибелік мәселелеріне тоқталуға, тиісті ұсыныстар беруге берілді.

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқару институты жеткілікті түрде қарқынды дамымай отыр. Оның толыққанда жұмыс жасауы үшін жергілікті өзін-өзі басқару саласында бірқатар реформалар қажет. Соның ішінде тұрғындардың жергілікті өзін-өзі басқаруды іске асыруға қатысуының мәселелері маңызды. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметіне халықтың қатысуы саяси, экономикалық, білім беру, тұрғын

үй коммуналдық шаруашылық сияқты т.б. қоғамның бірқатар салаларымен байланысты. Сәйкесінше, тұрғындардың басқаруға қатысу мәселесі құқықтық реттеуді қажет етеді.

Жергілікті өзін-өзі басқару қызметіне тұрғындардың қатысуы мәселелері әртүрлі деңгейдегі бірқатар нормативтік-құқықтық құжаттарда қарастырылған. Қоғам мен биліктің өзара қатынасын анықтайтын негізгі нормативтік акт болып ҚР Конституциясы табылады. ҚР Конституциясының 3-бабы 1-тармағы «Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы - халық» деп бекітеді [1].

Осы баптың 2-тармағында «Халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға береді» деп қарастырған [1].

Референдум мен еркін сайлауларды халық билігін жүзеге асырудың нысаны ретінде айқындай отырып, ҚР Конституциясы билік органдарының қызметіне тұрғындардың азаматтық араласуын заңнамалық бекітіп береді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 89-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында жергілікті маңызы бар мәселелерді тұрғын халықтың өзі шешуін қамтамасыз ететін жергілікті өзін-өзі басқару танылады.

Азаматтардың жергілікті өзін-өзі басқаруға құқығын өзіне тән бірнеше белгілермен сипаттауға болады:

- қоғамдық сипаты;
- ұжымдық сипаты;
- аймақтық негізі;
- өзін-өзі басқару органдарын сайлау құқығын қоса алғанда, оны жүзеге асырудың дербестігі;
- бастамашылық және еріктілік;
- кепілдік;
- жергілікті тұрғындардың мүддесін іске асыру;
- жан-жақты, көп қырлы сипат;
- тиісті аймақтың ерекшеліктерін есепке алу;
- мемлекеттік бақылау.

Белгілі бір мағынада, жергілікті өзін-өзі басқару алғашқы қауымдық қоғамдағы қауымдық өзін-өзі басқаруға жақын, онда қауымдастық мүшелері өздерінің тұрмыстық мәселелерін бірлесіп шешіп, жалпы жиналысқа есеп беретін ақсақалдарды, көсемдерді, діни қызметкерлерді күнделікті істерді басқару үшін сайлады.

Жергілікті өзін-өзі басқарудағы дербестік құқығы мемлекеттің жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңды қызметіне араласпауынан көрінеді. Әдебиеттерде айтылғанындай жергілікті өзін-өзі басқару органдарының жұмыс тәртібін сол мөлтекауданның, қаланың, кенттің, ауылдық округтің тұрғындары өздері айқындайды. Мемлекет тек қана олардың қызметінің жалпы шеңбері мен өкілеттіліктерінің шегін айқындайды, ал басқа мәселелерде тұрғындар мен өзін-өзі басқару органдары дербес болуы тиіс [4].

Бізге белгілі болғанындай жергілікті өзін-өзі басқаруды іске асыруға қатысудың барлық нысандарының ішінде тұрғындар сайлауды ұйымдастыруға көбірек қатынасады. Бірақ та тәжірибеде азаматтардың өз құқықтарын іске асырудағы, оның ішінде мемлекеттік билік органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлануға белсенді сайлау құқығын пайдаланудағы белсенділігі байқалмайды.

Жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуге халықтың белсенді қатысуы тұрғындардың өз билігін жүзеге асыру нысандары туралы әр түрлі деңгейдегі заңнамалық актілердің санына емес, өмірлік маңызды мәселелерді шешуде әр дауыстың маңыздылығын түсінуге байланысты екенін атап өткен жөн.

Тұрғындарды жергілікті өзін-өзі басқаруға тартуға байланысты бірқатар мәселелерді шешу тұрғындармен тиімді ынтымақтастық нысандарын әзірлейтін жергілікті өзін-өзі басқару органдарына байланысты болып келеді.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының алдыңғы қатарлы міндеті болып әрбір тұрғын осы органның және оның лауазымды адамдарының шешім шығаруы мен қабылдау процесіне шынайы әсер ете алатын мүмкіндікке ие болатындай жағдайды қамтамасыз етуі табылады [5, 1446.].

Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының бірден-бір міндеті тұрғындарды жергілікті өзін-өзі басқаруға қатысу мүмкіндіктері мен азаматтарды қолдау жайында ақпараттандыру болуы тиіс.

Осыған байланысты төмендегідей шаралар іске асырылуы қажет:

1) жергілікті бұқаралық ақпарат құралдары мен өзін-өзі басқару органының сайтында өкілді органның алдағы болатын отырысының тақырыбы, оның өткізетін орны мен уақыты туралы ақпарат беру;

2) өкілді органның алдағы болатын отырысының күн тәртібіндегі мәселелер бойынша ескертпелер мен ұсыныстар беру жөнінде тұрғындарға өтініштерді арнайы үндеулер ретінде тарату;

3) жергілікті белсенділермен, қоғамдық топтармен, аймақтың қоғамдық өзін-өзі басқару органдарымен жұмыс жүргізу.

Аталмыш міндетті жүзеге асыру үшін тұрғындармен байланысты нығайтуға жауапты жергілікті өзін-өзі басқару органдарын құруға болады.

Тұрғындарды жергілікті өзін-өзі басқаруға қатысуға тарту мәселесі тек мемлекеттік органдар мен өзін-өзі басқару органдарының алдыңғы қатарлы міндеті деп қана емес, сонымен бірге жергілікті тұрғындардың да міндеті деп тану қажеттігі айқын. Билік органдарының тарапынан жасалатын жоспарға сай және жүйелі қызметі егер жергілікті өзін-өзі басқаруға қатысты қызығушылық «төменнен», яғни тұрғындардың өзінен берілетін болса ғана нәтижелі болады.

Осылайша, жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімділігі үшін ең алдымен тұрғындардың, содан кейін ғана мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мәселені бірлесе шешуге ерік-жігері мен ұмтылысы қажет [6, 191-1926.].

Жергілікті өзін-өзі басқару оны ұйымдастыру идеясы тұрғындарға түсінікті болғанда және әрбір азамат осы процеске қатысудың өзіне қолайлы нысандарын тапқанда ғана халықтың өзіне тиесілі билікті іске асырудың өмірлік нысаны болуы мүмкін.

Реформаны тиімді жүргізу мен азаматтардың қатысуын кеңейту үшін оны жүзеге асырумен қатар жергілікті қауымдастықты оқытуды немесе оларға консультативті көмекті іске асыруды қолға алу қажет. Азаматтар мен жергілікті қауымдастықпен тікелей жұмыс жасайтын әкімшіліктердің мамандарын оқыту жергілікті өзін-өзі басқару институтын тиімді ендіруге және тұрғындардың жергілікті маңызды мәселелерді талқылау мен шешуге қатысуын кеңейтуге айтарлықтай мөлшерде ықпал етеді.

Нормативтік-құқықтық база тек қана қолайлы жағдай жасайды, ал жергілікті өзін-өзі басқару идеясы мен тұжырымдамасын өмірде іске асыратын адамдар. Сондықтан олар арнаулы оқу орындарында оқытудан өтуі тиіс. Мұндай ұйымдар ретінде әртүрлі мәртебедегі ұйымдарды, айталық ЖОО мен үкіметтік емес ұйымдарды да атауға болады. Азаматтар мен әкімшіліктердің мамандарын оқыту – жергілікті өзін-өзі басқару институтын тиімді ендіру мен тұрғындардың жергілікті маңызы бар мәселелерді талқылау мен шешуге қатысуын кеңейтудің кепілі.

Одан кейін, жергілікті мемлекеттік басқару органдарын облыстық және аудандық деңгейлерде ғана қарастыру қажет. Себебі жергілікті тұрғындармен сайланған ауылдық округ әкімі қолданыстағы заңнамаға сәйкес, сондай-ақ тәжірибеде де аудандық әкімге тәуелді екенін анық. Мәслихаттармен немесе тұрғындармен тікелей сайланғанына қарамастан әкім мемлекеттік қызметші бола отырып, оның мансабы және одан әрі мемлекеттік органдардағы жұмысы өзінің жоғары басшылығына байланысты болғандықтан оған бағынышты. Керісінше халықпен сайланған ауылнай мемлекеттік

қызметші қатарынан болмағандықтан оны сайлаған азаматтардың мүдделерін жауапкершілікпен қорғайтын болады.

Қорытындылай келе, Қазақстанның барлық саяси жүйесі сияқты, жергілікті өзін-өзі басқару институты қалыптасқан уақыттан бері дербес қоғамдық институт ретінде жұмыс атқарудың оң тәжірибесін бойына сіңірген, сонымен бергі одан әрі дамыту мен жетілдіруді талап етеді. Осыған сәйкес:

1. Жергілікті өзін-өзі басқаруды ҚР Конституциясының 85-89 баптарында қамту оны дамыту үшін жеткіліксіз. Жалпы конституциялық нормалар декларативті сипатта болатынын ескерсек, көрсетілген нормаларда оның басты негіздері ғана қамтылады. Ал, жергілікті өзін-өзі басқаруды 2001 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару туралы» ҚР Заңының аясында реттеу тіпті қателік дер едік. Бұл отандық теорияда жергілікті өзін-өзі басқаруды жергілікті мемлекеттік басқарудың бір бөлігі немесе оны алмастыратын басқа бір түрі ретінде көруді қалыптастырды. Біздің пайымдауымызда жергілікті мемлекеттік басқару жергілікті өзін-өзі басқаруға негізделуі керек. Яғни жергілікті жердегі барлық әлеуметтік-экономикалық, мәдени-тұрмыстық т.б. мәселелер ең әуелі жергілікті қауымдастықпен шешілуі тиіс. Шешімді орындауды жергілікті мемлекеттік басқару атқаруы тиіс.

2. Елімізде жүргізілген мемлекеттік басқару саласындағы реформаларды талдау нормативтік-құқықтық база қалыптастыру реформаның сәтті болуына тек қолайлы жағдай жасайтынан көрсетеді. Кез келген реформаны, соның ішінде жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуды іске асыратын адамдар екенін ескерілмей келеді. Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту оның заңнамалық қамтамасыз етумен қатар, оны іске асыратын азаматтар мен жергілікті атқару органдарының мамандарын оқытумен қатар жүруі қажет. Азаматтар мен әкімшіліктердің мамандарын оқыту – жергілікті өзін-өзі басқару институтын тиімді ендіру мен тұрғындардың жергілікті маңызы бар мәселелерді талқылау мен шешуге қатысуын кеңейтудің кепілі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Европейская хартия местного самоуправления (Страсбург, 15 октября 1985 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010970&pos=5;-106#pos=5;-106
3. Махметов Е.Х., Махметова М.М. Местное государственное управление и местное самоуправление в Республике Казахстан // Вестник Науки Костанайского социально-технического университета имени академика З.Алдамжар. – 2016. - №1. – С.294-298
4. Научно-правовой комментарий Конституции Республики Казахстан.. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1018028&pos=5;-104#pos=5;-104
5. Кобилев А.Г., Кирнев А.Д., Рудой В.В. Муниципальное управление и социальное планирование в муниципальном хозяйстве. - Ростов-н/Д: Феникс, 2007. – С.144
6. Парахина В.Н., Галлеев В.Е., Ганшина Н.Н. Муниципальное управление: учеб. пособие. - М.: КНОРУС, 2007. - С.191-192

ӘӨЖ 00

ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДЕ АЙҒАҚТАРДЫ ТЕКСЕРУДІҢ МӘНІ, ОНЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Алиев Д.Б.

Магистрант, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
saltu1995@mail.ru

Бұл мақалада жергілікті жерде айғақтарды тексерудің мәні, оның түрлері және тергеу әрекеттері жүйесіндегі орны қарастырылған. Жергілікті жерде айғақтарды тексеру тергеудің алғашқы және маңызды кезеңі болып табылады, себебі ол қылмыс орнынан қажетті дәлелдерді жинап, оларды шынайылық тұрғысынан бағалауға мүмкіндік береді. Айғақтарды тексерудің негізгі түрлері ретінде көзбен шолу, қылмыс орнын тексеру, құжаттамалық тексеру, сараптамалық тексеру және қалдықтар мен іздерді тексеру аталады.

Түйін сөздер: жергілікті жерде айғақтарды тексеру, тергеу әрекеттері, қылмыс орны, дәлелдемелер, сараптамалық тексеру, тергеудің тиімділігі.

В данной статье рассматривается сущность проверки показаний на месте, ее виды и место в системе следственных действий. Проверка показаний на месте является первым и наиболее важным этапом расследования, поскольку позволяет собрать необходимые доказательства с места преступления и оценить их с точки зрения достоверности. Основными видами проверки показаний являются визуальный осмотр, осмотр места преступления, документальная проверка, экспертная проверка и проверка остатков и следов.

Ключевые слова: проверка показаний на месте, следственные действия, место преступления, доказательства, экспертная проверка, эффективность расследования.

This article discusses the essence of on-site evidence verification, its types and place in the system of investigative actions. On-site evidence verification is the first and most important stage of the investigation, as it allows you to collect the necessary evidence from the crime scene and evaluate them from the point of view of authenticity. The main types of verification of evidence are visual inspection, crime scene inspection, documentary inspection, expert inspection and inspection of remains and traces.

Keywords: on-site verification of evidence, investigative actions, crime scene, evidence, expert verification, effectiveness of the investigation.

Жергілікті жерде айғақтарды тексеру — бұл тергеу әрекеттерінің маңызды кезеңі, оның мәні қылмыс орнынан нақты дәлелдер мен айғақтарды жинау, олардың шынайылығын, заңдылығын және маңыздылығын анықтау болып табылады. Бұл әрекет тергеудің негізгі құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады, себебі ол қылмыстың анықталуына, тергеудің дұрыс бағытта жүргізілуіне және әділ сот шешімін қабылдауға мүмкіндік береді.

Жергілікті жерде айғақтарды тексерудің негізгі мақсаты — қылмыс орнындағы жағдайды толықтай зерделеу, қажетті мәліметтерді жинақтау және осы мәліметтер негізінде тергеудің ары қарайғы бағыттарын анықтау. Айғақтарды тексеру тергеушіге қылмыс туралы маңызды ақпарат алуға және бұл ақпараттарды дәлелдемелер ретінде сотта қолдануға мүмкіндік береді.

Айғақтарды тексеру қылмыс орнынан табылған заттардың немесе белгілердің маңыздылығын анықтауға бағытталады. Бұл әрекет қылмысқа қатысты барлық ұсақ бөлшектерді жинап, олардың дәлелдеме ретінде пайдаланылуына мүмкіндік береді.

Мысалы, қылмыс орнынан табылған жазбалар, қанды іздер, қалдықтар немесе басқа да заттар тергеуші үшін айғақ бола алады. Осы айғақтарды дұрыс тіркеп, олардың маңыздылығын бағалау — тергеудің сәтті әрі тиімді болуының кепілі.

Сонымен қатар, жергілікті жерде айғақтарды тексеру тергеу әрекеттерінің басқа түрлерімен (сұрақ-жауап, сараптамалар, куәларды шақыру) тығыз байланысты болып табылады. Айғақтардың толықтығы мен дәлдігі басқа тергеу әрекеттерінің тиімділігін арттырады және тергеу барысында алынған ақпараттың негізділігін қамтамасыз етеді.

Жергілікті жерде айғақтарды тексерудің мәні — бұл қылмысты ашу мен тергеудің сапасын қамтамасыз ететін маңызды қадам болып табылады. Ол тергеушіге тергеудің бағыттарын нақты белгілеуге және қажетті шараларды қабылдауға мүмкіндік береді.

Жергілікті жерде айғақтарды тексеру тергеу әрекеттерінің маңызды кезеңі болып табылады, себебі ол қылмыс орнынан нақты және маңызды дәлелдер жинап, олардың заңдылығын және шынайылығын бағалауға мүмкіндік береді. Айғақтарды тексеру барысында бірнеше түрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Олардың әрқайсысы қылмыс орнынан алынған айғақтарды жан-жақты зерттеп, тергеу барысында олардың маңыздылығын анықтауға көмектеседі.

Жергілікті жерде айғақтарды тексерудің негізгі түрлеріне келесілер жатады:

1. Көзбен шолу (визуализация)

Көзбен шолу — бұл айғақтарды тексерудің алғашқы және қарапайым түрі, ол тергеушінің қылмыс орнын жан-жақты зерттеп, айғақтарды табуға және оларды бастапқы түрде тіркеуге бағытталған. Бұл кезеңде тергеуші қылмыс орнынан табылған барлық заттарды, қалдықтарды, іздерді, таңбаларды және басқа да элементтерді тіркеп, олардың орналасқан жері мен жағдайын анықтайды.

- Мақсаты: Қылмыс орнындағы барлық айғақтарды көріп, олардың маңыздылығын түсіну.

- Әдісі: Көзбен бақылау, анықталған іздер мен таңбаларды, қалдықтарды сипаттау және тіркеу.

2. Қылмыс орнын тексеру

Қылмыс орнын тексеру — қылмыс жасалған жерді тергеудің арнайы тәсілімен зерттеу. Бұл тексеру кезінде тергеуші қылмыс орнында қалдырылған барлық айғақтарды, белгілерді, іздерді және материалдық дәлелдерді анықтайды. Әсіресе, қылмыс орнынан табылған заттар мен белгілердің маңызы зор, олар тергеу барысындағы шешуші айғақтар болуы мүмкін.

- Мақсаты: Қылмыс орнындағы дәлелдерді табу және оларды тергеу үшін тіркеу.

- Әдісі: Қылмыс орнынан барлық заттар мен белгілерді толық зерттеу, дәлелдемелерді жинау.

3. Құжаттамалық тексеру

Құжаттамалық тексеру — қылмыс орнында табылған жазбаша құжаттар, хаттар, есептер немесе басқа материалдардың зерттелуі. Бұл тексеру түрі қылмыстың айғақтарын табуға немесе қылмысқа қатысушылардың әрекеттерін анықтауға көмектеседі. Құжаттар қылмыстық іс бойынша маңызды мәліметтер көзі болуы мүмкін.

- Мақсаты: Қылмыс орнынан табылған құжаттар мен жазбалардан маңызды ақпарат алу.

- Әдісі: Құжаттарды оқып, сараптамадан өткізу, олардың шынайылығын анықтау.

4. Сараптамалық тексеру

Сараптамалық тексеру — бұл қылмыс орнынан табылған айғақтардың, оның ішінде заттар мен қалдықтардың ғылыми сараптамаға жіберілуі. Сараптамалар белгілі бір айғақтардың маңыздылығын, олардың дәлдігін және басқа да ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, қылмыс орнында табылған қан іздері, саусақ іздері немесе биологиялық қалдықтар сараптамалық тексеруден өтеді.

- Мақсаты: Айғақтардың маңыздылығын сараптама арқылы анықтау және олардың дәлдігін тексеру.

- Әдісі: Қылмыс орнынан алынған заттар мен қалдықтарды зерттеу, мамандардың сараптамасы.

5. Қалдықтар мен іздер

Қалдықтар мен іздерді тексеру — бұл қылмыс орнынан табылған түрлі қалдықтарды, таңбаларды, саусақ іздері, аяқ іздері, құралдардан қалған белгілерді зерттеу. Бұл тексеру түрі қылмысқа қатысушылардың қадамдарын, пайдаланған құралдарын және қылмыстың қалай орын алғанын түсінуге мүмкіндік береді.

- Мақсаты: Қылмыс орнынан табылған іздер мен қалдықтарды зерттеу және олардың көмегімен қылмысты ашу.

- Әдісі: Ізі қалдырылған заттар мен таңбаларды зерттеу, оларды тіркеу және заңды түрде сақтау.

6. Техникалық және криминалистикалық тексеру

Бұл тексеру түрі арнайы техникалық құралдар мен криминалистикалық әдістерді қолдану арқылы жүргізіледі. Мысалы, фото, бейнемазмұн, лазерлік сканерлер немесе басқа да зерттеу құралдары арқылы қылмыс орнындағы айғақтарды зерттеу жүргізіледі. Бұл әдістер қылмыс орнынан табылған айғақтарды дәл және толық тіркеуге мүмкіндік береді.

- Мақсаты: Техникалық құралдар арқылы қылмыс орнындағы айғақтарды тіркеп, дәлелдеуге мүмкіндік жасау.

- Әдісі: Фото, бейнемазмұн, лазерлік сканерлер және басқа құралдарды пайдалану арқылы қылмыс орнын зерттеу.

Жергілікті жерде айғақтарды тексеру тергеу әрекеттерінің маңызды және шешуші кезеңі болып табылады. Бұл әрекет қылмыс орнындағы нақты дәлелдер мен айғақтарды жинау, олардың шынайылығын, маңыздылығын және қылмысқа қатысты байланысын анықтау мақсатында жүргізіледі. Қылмыстық істі тергеу барысында айғақтарды тексеру тергеушіге істің мән-жайын дұрыс түсінуге, қылмысқа қатысушыларды анықтауға, сондай-ақ тиісті тергеу әрекеттерін жоспарлауға мүмкіндік береді.

1. Айғақтарды тексерудің тергеу әрекеттері жүйесіндегі орны

Жергілікті жерде айғақтарды тексеру тергеудің барлық кезеңдері мен әрекеттері арасында ерекше орын алады. Оның негізгі міндеті — қылмыс орнынан табылған барлық айғақтарды тіркеп, олардың маңыздылығын, дәлдігін және заңдылығын тексеру болып табылады. Айғақтарды тексеру басқа тергеу әрекеттерімен тығыз байланыста жүреді және оларды толықтай түсіну үшін барлық айғақтарды заңды әрі дұрыс тіркеу маңызды.

Айғақтарды тексеру — тергеудің бастапқы кезеңінде жүргізілетін әрекет болып табылады, сондықтан оның нәтижелері басқа тергеу әрекеттерінің жүргізілуіне әсер етеді. Мысалы, қылмыс орнынан табылған іздер немесе заттар зерттеу барысында анықталған деректерді тергеу әрекеттерінің келесі кезеңдерінде пайдалануға мүмкіндік береді (сараптамалар, сұрақ-жауап, куәларды сұрау).

2. Айғақтарды тексерудің тергеу әрекеттері жүйесіндегі функциялары

- Қылмыстың ашылуы: Жергілікті жерде айғақтарды тексеру қылмыстың мән-жайын түсінуге және оны ашуға мүмкіндік береді. Бұл қадамның көмегімен тергеуші қылмыс орнынан қажетті дәлелдерді алады және қылмыстың орын алу тәртібін түсінеді.

- Дәлелдерді жинақтау: Айғақтарды тексеру дәлелдер жинау үшін маңызды рөл атқарады. Айғақтардың шынайылығы мен заңдылығының дұрыс анықталуы тергеудің әрі қарайғы әрекеттерін негіздейді.

- Қосымша тергеу әрекеттерінің жоспарлануы: Жергілікті жерде айғақтарды тексеру нәтижелері тергеудің келесі кезеңдеріне жол ашады. Айғақтарды тексеру барысында алынған ақпарат жаңа тергеу әрекеттерін (сараптама, сұрақ-жауап, іздестіру) жоспарлауға және ұйымдастыруға көмектеседі.

• Қылмысқа қатысушыларды анықтау: Қылмыс орнынан алынған айғақтар, мысалы, іздер немесе қолтаңбалар, қылмысқа қатысушыларды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл айғақтар қылмыскердің қадамдарын, құралдарын және қылмыстың қалай жүзеге асқанын түсінуге көмектеседі.

• Құқықтық және процессуалдық талаптарды сақтау: Жергілікті жерде айғақтарды тексеру процессуалдық талаптарға сәйкес жүргізілуі керек. Айғақтарды дұрыс тіркеп, оларды заңды түрде қорғау тергеудің әділдігі мен заңдылығын қамтамасыз етеді.

3. Айғақтарды тексерудің тергеудің басқа әрекеттерімен байланысы

Айғақтарды тексеру тергеудің басқа әрекеттерімен тығыз байланысты және олардың барысына айтарлықтай ықпал етеді. Мысалы:

• Сұрақ-жауап: Айғақтарды тексеру барысында табылған дәлелдер сұрақ-жауап әрекеттерінде тергеушіге қылмысқа қатысты мәліметтер алу үшін негіз болады. Куәлардың немесе күдіктілердің жауабын тексеру кезінде айғақтарды тексеру нәтижелері маңызды рөл атқарады.

• Сараптама: Жергілікті жерде айғақтарды тексеру барысында алынған заттар сараптамаға жіберілуі мүмкін. Сарапшылар айғақтардың маңыздылығын, олардың дәлдігін және заңдылығын анықтайды, бұл тергеуге қосымша ақпарат береді.

• Іздестіру: Айғақтарды тексеру барысында алынған мәліметтер іздестіру шараларын бастауға негіз бола алады. Мысалы, қылмыс орнында табылған заттар қылмысқа қатысушыларды анықтауға көмектеседі, бұл іздестіру әрекеттеріне негіз болады.

Жергілікті жерде айғақтарды тексеру тергеудің маңызды кезеңі болып табылады. Ол қылмыс орнынан айғақтарды тауып, оларды зерттеу және сақтауға бағытталған. Бұл тергеу әрекеті қылмыстық істі ашуға және қылмыстың мән-жайын анықтауға мүмкіндік береді. Айғақтарды тексеру түрлерінің әрқайсысы белгілі бір мақсатта және нақты жағдайда қолданылады. Тергеуші дұрыс айғақтарды жинап, оларды зерттеу арқылы қылмысты ашуға, әділ сот процесін қамтамасыз етуге және қылмысқа кінәлі тұлғаларды анықтауға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі.
2. Рогов А.И. «Қылмыстық іс жүргізу және тергеу әрекеттері». — Алматы, 2017.
3. Мухамеджанов К.Ж. «Қылмыстық іс жүргізудің теориясы мен тәжірибесі». — Астана, 2018.
4. Сулейменов Ш.Қ. «Қылмыстық іс жүргізу: теориясы және практикасы». — Алматы, 2015.
5. Лазарев Н.Н. «Криминалистикалық әдістер мен тәсілдер». — Мәскеу, 2016.
6. Гольдштейн В.Н. «Криминалистикалық тактика мен тергеу әрекеттері». — Санкт-Петербург, 2019.

ӘӨЖ 00

КӨЗДЕЛГЕН ЖАУАПТЫЛЫҚ ҮШІН ЖАЗАНЫ ДАРАЛАУ ФАКТОРЛАРЫ

Аппасов Е.К.

Магистрант, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
saltu1995@mail.ru

Мақалада қылмыстық жауаптылықтың жазасын даралау факторлары талданады. Қылмыстық құқық жүйесінде әрбір қылмысқа тағайындалатын жаза қылмыстың ауырлығы мен оның салдарына негізделгенімен, жазаның даралануы қылмыс жасаушының жеке тұлғасы, әрекетінің мән-жайлары, жауапкершіліктің дәрежесі және басқа да көптеген факторларға тәуелді болады.

Түйін сөздер: Қылмыстық жауаптылық, даралау факторлары, жаза, жазаны даралау әдістері.

В статье анализируются факторы индивидуализации наказания уголовной ответственности. Хотя наказание, назначаемое за каждое преступление в системе уголовного права, основано на тяжести преступления и его последствиях, индивидуализация наказания зависит от личности преступника, обстоятельств его действия, степени ответственности и многих других факторов.

Ключевые слова: Уголовная ответственность, факторы индивидуализации, методы наказания, индивидуализации наказания.

The article analyzes the factors of individualization of the punishment of criminal liability. Although the punishment assigned to each crime in the system of criminal law is based on the severity of the crime and its consequences, the individualization of the punishment depends on the personality of the perpetrator of the crime, the circumstances of his actions, the degree of responsibility and many other factors.

Keywords: Criminal responsibility, individualization factors, punishment, methods of individualization of punishment.

Қылмыстық құқықта жазаның даралануы – бұл қылмыстық жауапкершілікке тартылған тұлғаның жеке жағдайлары мен қылмыс жасаған мән-жайларын ескере отырып, жаза мөлшерін анықтау үдерісі. Бұл процесс қылмыстық сот төрелігінің маңызды аспектісі болып табылады, себебі ол жазаның әділдігін қамтамасыз етуге, оның қоғамға және қылмыс жасаушыға сәйкес болуын анықтауға мүмкіндік береді.

Жазаның даралануы кезінде бірнеше факторлар ескеріледі, олар қылмыстық құқықтық нормаларда және сот тәжірибесінде көрініс табады. Төменде қылмыстық жауаптылықтың жазасын даралау факторлары қарастырылады:

Қылмыстың ауырлығы мен оның қоғамға зияндығы қылмыстық жауаптылықты даралаудың маңызды факторлары болып табылады. Бұл факторлар қылмыстық жазаның пропорционалдығын қамтамасыз ету үшін, әрбір қылмысқа тағайындалатын жазаның әділеттілігін анықтайды. Қылмыстың ауырлығы мен оның қоғамға тигізетін әсері, негізінен, жазаның сипатын, көлемін және қатандығын анықтауға әсер етеді. Қылмыстың ауырлығы — бұл қылмыстың қоғамға төндіретін қауіптілігін, оның салдарын, қылмыс жасау тәсілін және айыпталушының әрекетінің ерекшеліктерін бағалауға негізделген. Қылмыстың ауырлығы заңнамада әдетте үш негізгі категорияға бөлінеді: Жеңіл қылмыстар — бұл қоғамға аз зиян келтіретін әрекеттер болып табылады. Мұндай қылмыстар үшін жазалар әдетте жеңіл болады. Мысалы, ұсақ ұрлықтар, жеңіл дене жарақаттары, алаяқтықтың кішігірім түрлері. Орташа ауырлықтағы қылмыстар — бұл қылмыстар

қоғамға орташа деңгейде зиян келтіреді және жазалардың орташа деңгейін талап етеді. Мысалы, ұрлық немесе қарақшылықтың орташа ауырлықтағы түрлері. Ауыр қылмыстар — бұл қылмыстар ең қауіпті болып саналады, себебі олар қоғамға және жеке тұлғаларға елеулі зиян келтіреді. Мұндай қылмыстар үшін ең қатаң жаза тағайындалады. Оларға адам өлтіру, есірткі саудасы, адам саудасы сияқты қылмыстар жатады.

Қылмыстың қоғамға тигізетін зияны оның қауіптілігі мен салдарларымен тығыз байланысты. Қоғамға зиянды қылмыс деп, қоғамның тұрақтылығы мен қауіпсіздігіне, жеке тұлғалардың құқықтарына, еркіндігі мен қауіпсіздігіне зиян келтіретін әрекеттерді айтуға болады. Қоғамға зиянды қылмыс, әсіресе қоғамдық тәртіпті бұзатын, қоғамдық қауіпсіздікке қатер төндіретін немесе қоғамда қорқыныш пен тұрақсыздық тудыратын әрекеттерді қамтиды.

Қоғамға зиянды қылмыс әртүрлі деңгейде болуы мүмкін:

Жеке тұлғаларға зиян келтіру — бұл қылмыс түрі көбінесе жеке тұлғаларға, олардың денсаулығына, мүлкіне немесе құқықтарына зиян келтіреді. Мысалы, ұрлық, қорқыту, кісі өлтіру.

Қоғамдық қауіпсіздікке зиян келтіру — бұл қылмыс қоғамға, оның құрылымына немесе құқықтық тәртібіне зиян келтіреді. Мұндай қылмыстар қоғамдық тәртіпті бұзады, қоғамдағы сенім мен қауіпсіздікті төмендетеді. Мысалы, терроризм, бүлік, есірткі саудасы.

Экономикалық немесе экологиялық зиян келтіру — бұл қылмыстар экономика мен қоршаған ортаға зиян тигізеді. Мысалы, алаяқтық, қаржы алаяқтығы, табиғатты ластау немесе экологиялық қылмыстар.

Қылмыстың ауырлығы мен қоғамға зияндығы арасында тығыз байланыс бар. Қоғамға келтірілген зиянның көлемі мен ауырлығы жаза тағайындаудың негізі болып табылады. Қылмыс неғұрлым қоғамға көп зиян келтірсе, жаза да соғұрлым қатаң болады.

- Қоғамдық қауіптілік: Қоғамға зиянды қылмыстың ауырлығы қоғамның құқықтық тәртібіне әсер ету деңгейіне қарай анықталады. Егер қылмыс қоғамды тұрақсыздандырса немесе жалпыға бірдей сенімді бұзса, ол ауыр қылмыс ретінде саналады.

- Жаза тағайындау: Қылмыс ауырлығы мен оның қоғамға зияндығы негізінде заң органының билігі жауапкершілікті анықтайды. Ауыр қылмыстар үшін жазаның ауырлатылуы, ал жеңіл қылмыстар үшін жеңілдетілген жазалар қолданылады.

Айыпталушының кінәсінің дәрежесі қылмыстық жауапкершіліктің негізі болып табылады және жазаның даралануына әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Қылмыс жасаушының әрекетіндегі кінә дәрежесі оның қылмыс жасаудағы саналы ойы, ниеті мен мақсаттарын анықтау үшін маңызды. Кінәнің дәрежесін нақты анықтау қылмыстық құқықтың әділдігін қамтамасыз етіп, жазаның әділетті түрде тағайындалуына ықпал етеді.

Айыпталушының кінәсінің дәрежесі қылмыстық құқық жүйесінде оның іс-әрекетінің сипатына, мақсаттары мен жоспарларына байланысты жіктеледі. Қылмыстық құқық бойынша кінәнің негізгі түрлері — нақты кінә, абайсыздықпен жасалған кінә және белгісіздікпен жасалған кінә.

Қылмыс жасаған тұлғаның жеке тұлғалық ерекшеліктері қылмыстық жауапкершілікті даралау және жазаны анықтау кезінде маңызды рөл атқарады. Қылмыстық заңнамада тұлғалардың мінез-құлқы, әлеуметтік жағдайы, өмір сүру тәртібі және басқа да жеке қасиеттері жазаның ауырлығын немесе жеңілдігін анықтауға әсер етуі мүмкін. Айыпталушының жеке тұлғалық ерекшеліктері, оның іс-әрекетінің себептері мен мотивациясын түсіну үшін қажет және сонымен қатар жазаның әділдігі мен тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында ескеріледі.

Қылмыс жасаған кезде айыпталушының жағдайы қылмыстық жауапкершілікті даралау және жазаны тағайындау кезінде маңызды фактор болып табылады. Айыпталушының жағдайы оның қылмысты жасаудағы ниеті мен себептерін түсінуге,

сондай-ақ жазаның әділ және тиімді болуы үшін қажетті ақпарат береді. Қылмыс жасау кезіндегі айыпталушының жағдайы әртүрлі болуы мүмкін, оның ішінде психологиялық, әлеуметтік, физикалық және құқықтық аспектілер бар. Бұл жағдайлардың барлығы жазаны даралау кезінде ескерілетін факторлар болып табылады.

Қылмысты мойындау немесе өкіну — қылмыстық процестегі айыпталушының іс-әрекеттеріне қатысты оның ішкі ұстанымдарын білдіретін маңызды факторлар болып табылады. Бұл элементтер қылмыстық жауапкершілікті анықтауда және жазаның мөлшерін белгілегенде ескерілетін негізгі аспектілерге жатады. Қылмысты мойындау немесе өкіну тек қылмыскердің өз әрекеттеріне деген көзқарасын ғана емес, сонымен бірге оны жеңілдету, оның мінез-құлқын және түзету мүмкіндіктерін бағалауға да ықпал етеді.

Қылмысқа қатысу дәрежесі — бұл қылмыс жасаған тұлғаның нақты әрекеттеріне және оның қылмыстық әрекетке қатысу көлеміне байланысты анықталатын құқықтық категория. Қылмысқа қатысу дәрежесі қылмыстық жауапкершілікті даралауда маңызды рөл атқарады, себебі әртүрлі қатысушылардың қылмыстық әрекеттерге қатысу деңгейі олардың жазасын анықтау кезінде ескеріледі. Қылмысқа қатысу дәрежесі қылмыстың ауырлығын ғана емес, сонымен қатар әрбір қылмыскердің қылмысқа қаншалықты қатысқанын да көрсетеді.

Қылмысқа қатысу түрлері

1. Тікелей орындаушы (басқарушы, негізгі орындаушы) Тікелей орындаушы — бұл қылмыс жасаған адамның өзі немесе оның тікелей әрекеттерімен жүзеге асқан қылмысты жасаушы тұлға. Мұндай адам қылмысқа тікелей қатысады және оның қылмысқа қатысу дәрежесі ең жоғары болып табылады.

Мысалы: Жалақы алу үшін адам біреуді ұрлыққа, қастандыққа немесе басқа да қылмыстарға итермелейді, өзі де әрекетке қатысады.

2. Ықпал ету арқылы қатысу (қылмысты ұйымдастырушы) Қылмысқа қатысу дәрежесі бойынша екінші орында тұрған тұлғалар қылмысты ұйымдастырушылар немесе оны жүзеге асыруға ықпал етушілер болып табылады. Олар қылмыс жасауға жоспар құрып, оған басқа адамдарды тартқан немесе сол адамдарға қажетті жағдайлар жасаған адамдар.

Мысалы: Адам қылмысты орындауға дайындық жасаушы, басқа адамдарды қылмысқа тартушы немесе оларға бағыт беру арқылы қылмыстың орындалуына ықпал етеді.

3. Қылмысқа қатысушы тұлғалардың басқа түрлері

– Қатысушы (көмектесуші тұлғалар): Қылмысқа қатысқан адамның көмек көрсетуші тұлғасы оған қылмыс жасауда тікелей көмек көрсеткен, бірақ қылмысты орындауға қатыспаған адам болып табылады. Ол қылмысқа қатысу арқылы әрекет етпейді, бірақ әрекет ету барысында көмек көрсетеді. Қолдау көрсету оның қатысу дәрежесін анықтайды.

Мысалы: Жүргізуші ұрлық жасаушының қашып кетуіне көмектескен немесе қылмыс жасалған жерден әкеткен адам.

– Жарнамалау немесе жәрдемдесу: Кейбір жағдайларда адамдар қылмыс жасауға араласпаса да, олар өз әрекеттерімен оны ынталандырады немесе ашық түрде қолдайды.

4. Қылмысқа қатысушылардың жеке жауапкершілігі Әрбір қатысушының қылмысқа қатысу дәрежесі оның іс-әрекетінің нақты сипатына байланысты айқындалады. Осыған сәйкес, қылмысқа қатысушының рөлі мен әрекеттері құқықтық тұрғыда жеке жауапкершілікті анықтайды.

Мысалы: Егер бірнеше адам бір қылмысты жасаған болса, бірақ олардың әрекеттері әртүрлі болса (бірі басқаларды айдап салып, бірі тікелей әрекет етсе), олардың жауапкершілігі де әртүрлі болады. Басқаларға айдап салушы немесе көмек көрсетуші жауапкершілігі жеңіл болуы мүмкін.

Қылмысқа қатысу дәрежесін анықтаудағы маңызды факторлар

1. Қатысу дәрежесі: Қылмысқа қатысушы адамның іс-әрекетінің нақты деңгейі оның жауапкершілігіне тікелей әсер етеді. Қылмысқа толық қатысушы адам, әсіресе тікелей орындаушы, ең ауыр жазаны алуы мүмкін.

2. Көпшілік қатысушылар: Қылмысқа көп адамдар қатысқан жағдайда, олардың әрқайсысының жауапкершілігі жеке-жеке қарастырылады. Қатысушылардың әрқайсысының рөлі мен қылмысқа қаншалықты қатысқандығына байланысты жазасы анықталады.

3. Қылмысқа қатысушы тұлғалардың еріктілігі: Қылмысқа қатысу дәрежесі тек қылмысқа қатысушы тұлғалардың әрекеттеріне ғана емес, сонымен қатар олардың ерікті қатысуына да байланысты. Қылмысқа қатысушының өз еркімен әрекет етуі, сонымен қатар сыртқы әсерлерге қарсы тұруы да ескеріледі.

4. Әрекет пен салдардың арасындағы байланыс: Қылмысқа қатысушының әрекеттері мен оның салдарлары арасындағы байланыс қылмыстық жауапкершіліктің дәрежесін анықтауда шешуші рөл атқарады. Егер әрекет нәтижесінде ауыр зардаптар туындаса, бұл жазаны ауырлататын жағдай болуы мүмкін.

Қылмыстың қайталануы жазаның қатаңдығын анықтауда маңызды рөл атқарады. Егер айыпталушы бұрын қылмыс жасаған болса және қайтадан қылмыс жасап жатса, оның жауапкершілігі күшейтіледі. Қайталанған қылмыс қоғамға қосымша қауіп төндіретіндіктен, жаза ауырлатылуы мүмкін.

Қылмыс жасаудың мақсаты мен мотиві де жазаның даралануына ықпал етеді. Мысалы, қылмыс жеке пайда табу мақсатында жасалса, жаза қатаң болуы мүмкін. Ал қылмыс адамға психологиялық немесе моральдық қысым жасаудан туындаған жағдайда, бұл жазаның жеңілдеуіне негіз болар еді.

Қоғамдық қауіпсіздікті сақтау мақсатында жазаның тиімділігі мен қажеттілігі ескеріледі. Мысалы, қоғам үшін аса қауіпті тұлғаларды оқшаулау үшін қатаң жаза тағайындалуы мүмкін.

Қылмыстық жауаптылықтың жазасын даралау факторлары қылмыскердің әрекетіне адал әрі әділ бағалау жасау үшін маңызды рөл атқарады. Жазаның пропорционалдығы, қылмыстың ауырлығы, айыпталушының жеке жағдайлары мен тұлғалық ерекшеліктері негізінде жазаның әділетті түрде тағайындалуы қылмыстық құқықтың басты қағидаттарының бірі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мухтарова, Б. (2015). Қылмыстық құқық: жалпы бөлім. Алматы: ЖШС «Сарасова».
2. Баймаханов, Б. Қ. (2017). Қылмыстық жауапкершілік және жазалау мәселелері. Астана: Қазақстан.
3. Заң, Қылмыстық кодекс (2021). Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамаларына енгізілген соңғы өзгерістер.
4. Петрин, А. Л. (2019). Қылмыстық құқық және құқық бұзушылықтың ауырлығы. Мәскеу: Юридическая литература.
5. Жукова, И. В. (2018). Қылмыстық құқықтағы жазаны даралау: теория мен практика. Санкт-Петербург: Полиграфия.

ӘӨЖ 00

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ҰСЫНЫСТАР

Ахмедияева М.Б.

Магистрант, І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
saltu1995@mail.ru

Бұл мақала Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстарды қарастырады. Құқықтық қорғау жүйесін нығайту, мемлекеттік қызметшілердің құқықтық сауаттылығын арттыру, сот жүйесін реформалау және қоғамдық бақылауды күшейту арқылы мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың деңгейін арттыру жолдары ұсынылған.

Түйін сөздер: Мемлекеттік қызметшілер, құқықтарын қорғау, құқықтық механизмдер, мемлекеттік қызмет, заңнамалық өзгерістер, сот жүйесі, құқықтық сауаттылық, қоғамдық бақылау.

В данной статье рассматриваются предложения, направленные на повышение эффективности защиты прав государственных служащих в Республике Казахстан. Предложены пути повышения уровня защиты прав государственных служащих через укрепление системы правовой защиты, повышение правовой грамотности государственных служащих, реформирование судебной системы и усиление общественного контроля.

Ключевые слова: Государственные служащие, защита прав, правовые механизмы, Государственная служба, законодательные изменения, судебная система, правовая грамотность, общественный контроль.

This article discusses proposals aimed at improving the effectiveness of protecting the rights of civil servants in the Republic of Kazakhstan. Ways to increase the level of protection of the rights of civil servants by strengthening the system of legal protection, improving the legal literacy of civil servants, reforming the judicial system and strengthening public control are proposed.

Keywords: Civil servants, protection of rights, legal mechanisms, Civil Service, legislative changes, judicial system, legal literacy, public control.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің құқықтарын қорғау мәселесі күн тәртібінде тұрған өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау — бұл мемлекеттік қызмет жүйесінің тиімділігін арттыру, сондай-ақ құқықтық мемлекеттің негізін нығайту үшін маңызды. Алайда, қазіргі таңда мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау жүйесінде бірнеше қиындықтар мен проблемалар бар. Бұл мақалада мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар мен шешімдер талданады.

Қазақстанда мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың құқықтық негіздері айтарлықтай дамығанымен, оның жүзеге асырылуында бірқатар мәселелер бар. Мемлекеттік қызметшілердің құқықтары мен міндеттері заңнамада белгіленген, алайда олардың құқықтары жиі бұзылуы мүмкін. Бұл проблема мемлекеттік қызметтің тиімділігіне кері әсерін тигізеді. Қазіргі уақытта құқық қорғау жүйесінің күшейтілуі, мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауға арналған механизмдердің жетілдірілуі қажет.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерінің құқықтарын қорғау жүйесі негізінен Конституция мен басқа да құқықтық актілерге сүйенеді. Мысалы, Қазақстан Республикасының Конституциясы мемлекеттік қызметшілердің құқықтары мен

бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ететін негізгі құқықтық негіз болып табылады. Сонымен қатар, «Мемлекеттік қызмет туралы» Заң, Еңбек кодексі, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс, сондай-ақ басқа да нормативтік құқықтық актілер мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау мәселелерін реттейді.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтары, соның ішінде еңбек құқықтары, әлеуметтік және материалдық жағдайлары заңнамалық деңгейде айқындалған. Оларға жұмыс орындарында теңдік принциптері, қызмет көрсету барысында кәсіби тәуелсіздік, кемсітушілікке жол берілмеуі және еңбек жағдайларының қатаң сақталуы сияқты негізгі құқықтар кепілденеді.

Алайда, мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігі әлі де бірқатар қиындықтарға тап болуда. Өкінішке орай, мемлекеттік қызметшілердің құқықтары жиі бұзылып жатады. Бұл бұзушылықтардың ішінде:

- Жалақының төмендігі: Мемлекеттік қызметшілердің еңбек ақыларының төмендігі олардың әлеуметтік жағдайына және құқықтарын қорғауына теріс әсер етуі мүмкін. Бұл, өз кезегінде, қызметшілердің моральдық-әдептілік жағдайын төмендетіп, олардың кәсіби құндылықтарына кері ықпал етуі ықтимал.

- Жұмыс жағдайларының бұзылуы: Мемлекеттік қызметте жұмыс істейтін қызметшілер көбінесе өздерінің еңбек шарттарының бұзылғанын байқайды, мысалы, еңбек демалыстарының немесе жұмыстан тыс тапсырмалардың орындалуы.

- Қызметтен босату немесе қызметтік мансаптың қысқаруы: Кейде мемлекеттік қызметшілер саяси немесе әкімшілік қысымның әсерінен қызметтерінен босатылуы мүмкін. Мұндай жағдайлар қызметшілердің құқықтарын бұзумен қатар, мемлекеттік қызметтің жалпы тиімділігін төмендетеді.

- Құқықтық көмекке қол жеткізу мүмкіндігінің шектеулі болуы: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау жүйесі, әсіресе ауылдық жерлерде немесе шалғай аудандарда, кеңінен дамымаған. Бұл қызметшілердің құқықтары бұзылған кезде заңды қорғанысқа қол жеткізуіне қиындықтар тудырады.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау үшін Қазақстанда әртүрлі құқықтық институттар мен механизмдер бар, бірақ олардың тиімділігіне күмәндар бар. Қазіргі жағдайда мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауға арналған негізгі тетіктер келесі мәселелерге тап болады: Сот жүйесінің тәуелсіздігі: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауда соттың рөлі өте маңызды. Алайда, кейбір жағдайларда мемлекеттік органдардың үстемдігі немесе саяси қысымдар сот шешімдерінің әділдігіне әсер етуі мүмкін.

Құқықтық көмек пен кеңес беру қызметтерінің жеткіліксіздігі: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауға бағытталған құқықтық көмек жүйесі кейде жеткіліксіз болып, қызметшілердің өз құқықтарын қорғауға мүмкіндіктері болмайды.

Әкімшілік әділет жүйесінің жетілмегендігі: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудағы әкімшілік әділет жүйесінің дамуы әлі де толыққанды емес. Әкімшілік соттар мен органдардың тиімділігі жеткілікті деңгейде емес.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауда әкімшілік тосқауылдар мен құқықтық қиындықтар бар. Мұндай тосқауылдарға:

- Әкімшілік қысым: Мемлекеттік қызметшілер кейде өздерінің саяси немесе әлеуметтік көзқарастарын білдіруде әкімшілік қысымға ұшырайды. Бұл қызметшілердің өз пікірлерін ашық білдіруге және өз құқықтарын қорғауға мүмкіндік бермейді.

- Мемлекеттік қызметшілердің заңды құқықтарын қорғау мүмкіндіктерінің шектелуі: Қазақстандағы құқық қорғау жүйесінде кейбір мемлекеттік қызметшілер үшін қызметінен босату немесе жұмыстан шығаруға қатысты заңды қорғаныс механизмдері толыққанды жұмыс істемейді.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыру үшін бірқатар шаралар ұсынылады:

Құқықтық қорғау механизмдерінің күшейтілуі: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау үшін арнайы құқықтық қорғау органдарын құру немесе олардың жұмысын жандандыру керек. Бұдан бөлек, құқықтық кеңес беру қызметтерін дамыту маңызды.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық сауаттылығын арттыру: Мемлекеттік қызметшілер үшін құқықтық білім беру курстары, семинарлар мен тренингтер ұйымдастыру қажет. Бұл олардың құқықтарын дұрыс түсініп, өз мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді.

Құқықтық нормаларды нақтылау және жаңарту: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық мәртебесін айқындаушы заңнамаларды жетілдіру, сондай-ақ еңбек шарттары мен міндеттерінің нақты бекітілуі қажет.

Сот жүйесін реформалау: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау үшін арнайы соттар немесе әкімшілік сот жүйесінің дамуы маңызды. Мемлекеттік қызметшілердің еңбек құқықтары мен мүдделерін қорғауға арналған арнайы заңдық механизмдер әзірлеу керек.

Қоғамдық бақылауды арттыру: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауға байланысты қоғамдық ұйымдардың белсенділігі мен бақылау рөлін күшейту қажет. Азаматтық қоғамның қатысуы мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын бұзу жағдайларының алдын алуға көмектеседі.

Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар

Құқықтық қорғау органдарының рөлін күшейту: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында құқық қорғау органдарын нығайту керек. Сонымен қатар, мемлекеттік қызметшілер үшін арнайы құқықтық қызмет көрсету орталықтары құрылуы қажет.

Мемлекеттік қызметшілер үшін тәуелсіз құқықтық кеңес беру қызметін ұйымдастыру: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау мәселесінде олардың құқықтық көмекке жедел қол жеткізуі маңызды. Тәуелсіз кеңес беру қызметтерін ұйымдастыру арқылы мемлекеттік қызметшілер өз құқықтарын қорғауда көмек алады.

Құқық қорғау жүйесіндегі соттың рөлін күшейту: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау үшін Қазақстанда арнайы сот органдары немесе әкімшілік сот жүйесі құрылуы мүмкін. Бұл жүйе қызметшілердің еңбек құқықтарын қорғауға бағытталған болуы тиіс.

Құқықтық оқыту мен оқыту бағдарламаларын кеңейту: Мемлекеттік қызметшілердің құқықтық білімін арттыру үшін мемлекеттік қызметте еңбек ететін әр азамат үшін арнайы оқу бағдарламалары мен тренингтер өткізу қажет.

Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың тиімділігін арттыру – еліміздің мемлекеттік қызмет жүйесін жетілдіру және құқықтық мемлекетті нығайту жолында маңызды қадам болып табылады. Құқықтық қорғау жүйесінің күшейтілуі, мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау механизмдерінің жетілдірілуі, құқықтық сауаттылықтың арттырылуы және қоғамдық бақылаудың күшеюі мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы (2015 жыл, соңғы өзгерістер мен толықтырулар).
2. Мухамедиева, А.Б. "Қазақстан Республикасында мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғаудың қазіргі жағдайы". – Астана: 2020.
3. Ермеков, Т.А. "Қазақстандағы мемлекеттік қызмет және құқықтық жауапкершілік". – Алматы: 2019.
4. Шәріпова, Р.Қ. "Құқық қорғаушы органдардың рөлі және мемлекеттік қызметшілердің құқықтарын қорғау". – Алматы: 2021.
5. Черняк, Л.А. "Қазақстан Республикасының құқық қорғау жүйесі". – Алматы: 2022.

УДК 00

СПОСОБЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аяпбергенов О.А.

*Магистрант, I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
saltu1995@mail.ru*

В статье рассматриваются способы обучения несовершеннолетних методам улучшения работы несовершеннолетних и предупреждения преступности среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: Уголовное право, несовершеннолетние, преступность, наказание, уголовная ответственность.

Мақалада кәмелетке толмаған адамдардың тәрбиесі мен кәмелетке толмағандар қылмысының алдын-алумен айналысатын мемлекеттік құрылымдардың жұмысын жетілдіру жолдарын кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алу жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: Қылмыстық құқық, кәмелетке толмағандар, қылмыс, жаза, қылмыстық жауаптылық.

The article deals with methods of teaching minors to methods of improving the work of minors and preventing juvenile delinquency.

Keywords: Criminal law, minors, crime, punishment, criminal liability.

Среди различных субъектов криминологической профилактики, осуществляющих борьбу с преступностью несовершеннолетних, особое место занимает орган внутренних дел.

Профилактика преступности несовершеннолетних является одним из важнейших направлений деятельности органов внутренних дел.

Профилактикой преступности несовершеннолетних можно назвать совокупность предупреждающих мер, осуществляемых государственными органами, учреждениями, общественными организациями, направленных на выявление и устранение обстоятельств, допустивших преступность со стороны несовершеннолетних, и создающих определенные криминальные факторы и меры воздействия на отдельных лиц.

В настоящее время все службы и подразделения в системе МВД в каком-то объеме осуществляют меры по предупреждению преступности несовершеннолетних.

Так, аппарат уголовного розыска наряду с его основными функциями, направленными на раскрытие и предупреждение преступлений, обеспечивает предупреждение преступности несовершеннолетних. А также подразделения охраны общественного порядка с профилактикой преступности несовершеннолетних, миграционная полиция, Управление ГИБДД, приемно-распределительные пункты для несовершеннолетних, воспитательные колонии для несовершеннолетних и др. Важное место в профилактике преступности среди несовершеннолетних занимает следственный аппарат МВД, инспекция по делам несовершеннолетних, полномочная милиция. Необходимо полностью остановиться на их деятельности [1, с. 65].

Следственная профилактика «направлена на предупреждение готовящегося преступления и предупреждение совершаемой преступности; полное выявление в процессе расследования причин и условий, способствовавших совершению преступления, и принятие мер к их устранению; осуществление других общих профилактических мер, способствующих правопорядку, противоречащих принципам преступности и способных

оказывать корректирующее влияние на личность и само событие предоставляет специальные услуги органов предварительного следствия, такие как».

Следовательная профилактика в отношении несовершеннолетних имеет определенные особенности, которые вытекают из большей склонности к групповому общению и групповым правонарушениям. Расследование преступлений, совершенных несовершеннолетними, относится к компетенции МВД, которое не только нацелено на консолидацию власти по выявлению и расследованию совершенных правонарушений в рамках одного ведомства, но и активизирует их профилактическую работу. Решение данной государственной задачи во многом зависит от того, насколько хорошо следователи органов внутренних дел освоили методику осуществления превентивных мер, от точности взаимодействия всей деятельности органов внутренних дел [2, с. 125].

Большую часть уголовных дел, рассматриваемых органами внутренних дел, составляют дела о преступности несовершеннолетних. При раскрытии причин и условий, позволяющих несовершеннолетним совершать преступность, следователю лучше уделять первоочередное внимание условиям жизни и воспитанию подростка, его личности, окружающей среде, особенностям поведения. Пункт 4 статьи 481 УПК РК обязывает следователя в ходе производства предварительного следствия по делам о преступности несовершеннолетних, кроме иных случаев, установить влияние на несовершеннолетнего лиц старшего возраста и других несовершеннолетних [3, С. 254].

Следователю всегда следует помнить, что в каждом деле о преступности несовершеннолетних необходимо проверять наличие, отсутствие провокаций или других видов привлечения к уголовной деятельности в обязательном порядке. Разоблачение пожилого провокатора имеет обоснованное значение как для предупреждения его преступной деятельности, так и для определения реальной роли несовершеннолетнего в совершении преступления. Выявление провокатора на практике сопряжено с определенными трудностями, так как подросток в большинстве случаев не говорит о провокаторе и других участниках преступления. Эта привычка объясняется ложным чувством товарищества, страхом, а иногда и родством с несовершеннолетними, между провокаторами. Важно, чтобы указанная ситуация учитывалась следователями при расследовании правонарушений подростков.

Задача продуктивной борьбы с преступностью несовершеннолетних обусловлена тесным взаимодействием следственного аппарата с другими службами органа внутренних дел по взаимному обмену информацией на протяжении всего расследования. Под взаимодействием следователя и органа дознания можно понимать их скоординированную деятельность, направленную на быстрое раскрытие и полную проверку преступления в ходе расследования преступления.

На начальном этапе расследования лучше организовать реальное взаимодействие, от этого зависит результат раскрытия преступления, совершенного подростком. Следователи сами возбуждают дела несовершеннолетних. Оперативные сотрудники возбуждают такие дела и доводят до них неотложные процессуальные действия, предусмотренные статьей 200 УПК РК (при необходимости предупреждения преступления или невозможности следователя сразу приступить к расследованию, а задержка с привлечением внимания к готовящемуся преступлению приводит к возможности задержания виновных, получают важные доказательства). Одной из важнейших задач, стоящих перед следователем, оперативным работником на начальном этапе расследования, т. е. после возбуждения уголовного дела, является определение объема лиц, причастных к совершению преступления, сбор и утверждение доказательств, выявление потерпевших и свидетелей, выявление провокаторов или организаторов преклонного возраста. Оценка и использование взаимной информации позволяет определить реальную роль участников преступления старшего возраста.

При обследовании обстоятельств, связанных с семейным положением несовершеннолетнего преступника, необходимо определить о родителях, сестрах, братьях и других лицах, проживающих с подростком, об их характеристиках.

Со стороны них произошло негативное влияние на несовершеннолетнего, его отсутствие необходимо расследовать следователем. Особое внимание следует обратить на данные осужденных родителей и других родственников [4, С. 68].

При расследовании уголовного дела в отношении несовершеннолетнего или группы несовершеннолетних следователь должен выявить лиц, которые могут быть причастны к преступлению; выявить лиц, привлечших к преступному деянию несовершеннолетних, изучить личность, окружающую среду подростка, раскрыть причины и обстоятельства, послужившие причиной совершения преступления. Данные вопросы не могут быть выявлены без сотрудников уголовного розыска, инспекции по несовершеннолетним, инспекторов подразделений [5, 47 С.].

Непосредственный контроль за поведением подростка, организация и проведение предупредительной работы с ним относятся к обязанностям комиссии и инспекции по делам несовершеннолетних. Вместе со взрослыми необходимо обратить внимание на дальнейшую судьбу подростка, совершившего преступление в группе, что повысит качество проводимой с ним воспитательной работы и одновременно предотвратит новые преступления с его стороны, повысит эффективность деятельности государственных органов и общественных организаций, занимающихся его исправлением и перевоспитанием.

Уголовно-процессуальный закон обязывает органы дознания, следователя, прокурора и суд в процессе расследования и рассмотрения судебного дела выявлять причины и обстоятельства, позволившие совершить преступление, и принимать меры к их устранению. Обязанность следователя в данном направлении определяется статьей 64 советского уголовного судопроизводства и УПК РК [6, с. 23].

На практике разработаны различные формы профилактической деятельности следователя. Одним из основных из них является направление руководителям предприятий, учреждений и организаций предписаний о принятии мер для устранения причин и условий, позволяющих совершить преступление, выявленное в ходе расследования. Такой вид профилактической деятельности используют следователи и по делам несовершеннолетних.

Полное, всестороннее исследование личности несовершеннолетнего правонарушителя, его жизни и воспитания, поиск организаторов и провокаторов преступления, выявление обстоятельств, способствовавших совершению преступления, необходимы не только для принятия верных решений в отношении дальнейшей судьбы подростка. Только имея полную и достоверную информацию о подростке, следователь решает вопрос о том, следует ли подавать дело в суд или принимать меры воспитательного характера.

Полное выявление причин и условий, провоцирующих преступность несовершеннолетних, вынесение четко обоснованных предложений о своевременном их устранении, контроль за реализацией вынесенных предложений, создание возможности для продуктивного решения задач по предупреждению преступности несовершеннолетних [7, С. 28].

Главный недостаток в деятельности следователей органов внутренних дел по борьбе с преступностью несовершеннолетних, невнимательность следователей к выявлению и привлечению к ответственности пожилых провокаторов, предупреждению их негативного влияния на подростков, иногда отсутствует необходимое взаимодействие других структур и служб органов внутренних дел со следователями по своевременному выявлению лиц данной группы.

Правильная организация расследования преступлений несовершеннолетних является важным условием всестороннего, объективного раскрытия обстоятельств совершенного преступления, своевременного применения профилактических мер.

Кроме того, немаловажную роль в борьбе с безнадзорностью и профилактике правонарушений среди несовершеннолетних отводится инспекции по делам несовершеннолетних в органах внутренних дел, которые организуют и ведут системную, направленную профилактическую деятельность [8, с. 55].

Инспекция по делам несовершеннолетних осуществляет следующие мероприятия по предупреждению преступлений и правонарушений среди несовершеннолетних, выполняя обязанности по защите прав, интересов, свобод подростков от преступного произвола:

- * по организации профилактической работы с несовершеннолетними, совершившими антиобщественные действия и преступления, лицами, их замещающими, не исполняющими своих обязанностей по воспитанию детей или оказывающими негативное влияние на воспитание подростка в своем порядке;

- * подготовка предложений в соответствующие государственные органы и общественные организации по вопросам совершенствования воспитательной работы и раннего предупреждения; улучшение использования общественных структур, студентов, ветеранов войны и труда в профилактическом процессе; содействие трудовым и бытовым условиям несовершеннолетних правонарушителей и др;

- * по взаимодействию с воспитательными колониями, специальными учебными заведениями закрытого типа, структурами органов внутренних дел, судом, прокуратурой по вопросам предупреждения групповой и повторной преступности;

- * информировать местные государственные органы, общественные организации, администрацию учебного заведения или места работы несовершеннолетнего, а также родителей или лиц, находящихся на их месте, о правонарушениях несовершеннолетнего, причинах и обстоятельствах, способствовавших нарушению;

- * регулярно выступать перед населением, выступать в учебных заведениях, по прессе, радио, телевидению по вопросам предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних.

Инспекция принимает активное участие в активном ведении с несовершеннолетними и принимает необходимые меры по предупреждению правонарушений и иных антиобщественных действий с их стороны. Усилия сотрудников инспекции несовершеннолетних и общественности направлены на организацию повседневной работы с детьми из неблагополучных семей, состоящих на специальном учете. Инспекторы отделения в ходе проведения индивидуальных профилактических мероприятий с лицами, состоящими на учете в пунктах охраны общественного порядка, выявляют неблагополучные семьи. Как видно из опыта, работа, проводимая ими совместно с общественностью, отличается полной эффективностью [9, С. 14].

Выявление малообеспеченных семей и подростков, попавших в неблагоприятную бытовую среду, необходимо для предупреждения несовершеннолетнего, отклоняющегося от норм права и нравственного порядка. Очевидные недостатки в семейном воспитании в большинстве случаев являются первопричиной антисоциальной направленности личности несовершеннолетнего. О важности профилактики аномального поведения подростка в семье, из числа повторных совершающих преступления 65,8% составляют лица, антисоциальная направленность которых проявилась в подростковом возрасте.

Профилактическая работа с подростками, состоящими на учете в инспекции несовершеннолетних, не позволяет полностью сформулировать их вредные привычки и склонности, создает возможность лишить их вредного, ненужного влияния крупных антиобщественных элементов.

Вместе с тем, существует комплексный характер предотвращения неблагоприятного воздействия, принятия таких мер, как убеждение, принуждение и помощь". Одной из действующих мер предупреждения преступности несовершеннолетних является своевременное приглашение в орган внутренних дел родителей подростка, если известны

данные о контактах подростка с лицами, занимающимися деятельностью антиобщественной направленности. В этот момент он передает родителям (лицам, занимающим его место) все данные об участии подростков во сверхчеловеческих действиях, совершенных совместно с другими лицами, объясняет последствия, которые последуют за ним. Для нейтрализации негативного влияния отдельных личностей на подростков, их встречи с ними необходимо уметь проводить с ними психологически организованные беседы [10, С. 25].

Для предупреждения подростковой преступности очень важны активные меры ранней профилактики, которые совершаются под предупреждающим влиянием с самого раннего периода возникновения ее антиобщественного поведения. При осуществлении ранней профилактики сотрудники инспекции по делам несовершеннолетних имеют отдельное место. Инспекция по делам несовершеннолетних в соответствии с Указом» Об основных обязанностях инспекции по делам несовершеннолетних, приемно-распределительных учреждений для несовершеннолетних и специальных учебно-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних", наряду с решением ряда других задач, не исполняет обязанности по воспитанию детей и в своем антиобщественном порядке, не допускает правонарушений подростков определяет родителей или лиц, которые их заменяют.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон Республики Казахстан "О государственной независимости Республики Казахстан" от 16 декабря 1991 года. Республики Казахстан. Алматы, 1992. - 71 С.
2. Конституция Республики Казахстан. Алматы, Жеті Жарғы, 1995. - 17 С.
3. Баймаханов М,Т. Проблема этатизма и ориентация на преимущественное использование правовых ценностей. Журнал "Правовая реформа в Казахстане", 1999. N3, - с.8.
4. Лунеев В.В. Преступность XX века. М., 1997. - 98 с.
5. "Казахстан — 2030". Проблемы совершенствования деятельности правоохранительных органов. Алматы, 1999. - 56 с.
6. Мауленов Г.С. Основные характеристики преступности в Республике Казахстан. Алматы, 1999. - 60 с.
7. Н.Ә. Назарбаев. Ғасырлар тоғысында-Алматы, 1996. – 145 С.
8. Каиржанов Е.И. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. — Алматы, 1998. - 149 с.
9. Нурлан Абдиров. Концептуальные проблемы борьбы с наркотизмом в Республики Казахстан. Алматы. 1999. - 251 с.
10. Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Алматы, 1998. - 147 с.

ӘӨЖ 00

ҚАЗАҚ БИЛЕРІ АТҚАРҒАН МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЛАУАЗЫМДАРЫ

Әлдибеков Ж.С.

ҚР-сы Ұлттық Заң академиясының академигі, з.ғ.д., профессор,
Қонаев Университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
galim200385@mail.ru

Бұл мақалада Қазақ елінің дәстүрлі билік құрылымындағы билер институтының орны мен маңызы тарихи деректер негізінде сараланған. Ежелгі “Қаз” кеңесінен бастап, хандық билік, Орда би, Ұлыс би, Ру би мен ауыл ақсақалдарына дейінгі басқару жүйесі мен олардың өкілеттіктері сипатталады. Сонымен қатар, “Есім ханның ескі жолы”, “Қасым ханның қасқа жолы” сынды заң жүйелерінде билердің заң шығарушы, сот және атқарушы биліктегі ролі көрсетіледі. Мақалада билердің құқықтық және саяси реформаларға қатысуы, заң ережелерін қалыптастырудағы шешендік пен даналық қабілеттері жан-жақты қарастырылған. Бұл еңбек қазақтың мемлекеттік дәстүрінің құқықтық негіздерін зерделеуге бағытталған.

Кілт сөздер: Билер институты, дәстүрлі билік, Есім хан, Қасым хан, заң жүйесі, Орда би, Ұлыс би.

В данной статье на основе исторических источников рассмотрена структура традиционного управления Казахского государства и роль института биев. Описываются полномочия различных уровней власти: от древнего совета «Каз» до ханской власти, Орда-биев, Улыс-биев, родовых биев и старейшин. Также подробно раскрывается участие биев в разработке и применении законов в таких правовых системах, как «Старый путь Есима» и «Прямой путь Касыма». Особое внимание уделено их участию в политических и правовых реформах, правотворчестве и судебной практике. Исследование направлено на выявление правовых основ государственной традиции казахского общества.

Ключевые слова: Институт биев, традиционная власть, Есим хан, Касым хан, правовая система, Орда-бий, Улыс-бий.

This article explores the role and significance of the biys' institution in the traditional governance structure of the Kazakh state based on historical sources. It describes the hierarchical power system from the ancient “Kaz” council to the authority of the khans, Orda biys, Ulys biys, tribal biys, and village elders. The article also highlights the legislative, judicial, and executive functions of biys within the legal systems such as “Yesim Khan's Old Path” and “Kassym Khan's Bright Path.” Their contributions to political and legal reforms, law-making, and dispute resolution are thoroughly analyzed. The study aims to uncover the legal foundations of Kazakh state tradition and its governance heritage.

Keywords: Biys' institution, traditional power, Yesim Khan, Kassym Khan, legal system, Orda biy, Ulys biy.

Қазақ Елінің іргесін ежелден бекітуге негіз болған мемлекеттік құрылым жүйесі көшпелі қоғамның өзіне тән ерекшелігі бар жолмен дамыды. Ел басқарудағы билік бөлінісі, оны елдің атынан тану арқылы мойындау, белгіленген қоғамдық қатынастарды құқықтық тұрғыдан ресімдеу мыңдаған жылдар бойы қалыптасу кезеңінен өтті. Қазақ елінің мемлекеттік биліктегі басқару жүйесін бізге дейін сақталып жеткен, тарихи жылнамалар мен құжаттар негізінде сипаттасақ, оны жоғарыдан төмен қарай былай көрсетуге болады.

“Қаз”-бүкіл Қазақ елінің бас қосқан кеңесі. Үш жүздің бас көтерер азаматтары бес қаруы сай, ат-сайманымен түгел қатысып, көрші елдермен соғысу, не одақтасу, не мойынұсыну сияқты

аса маңызды елдік мүддені шешеді. Мұндай шешімді бекітуге “Қаздың ғана деңгейі” сай келеді. “Қаз” бекітпесе, хан мен сұлтанның да билердің де биліктері заңсыз деп танылады” делінген.[1] Бұл атаудағы «Қаз»-Қазылық кеңес деген ұғымды білдіріп, бүгінгі таңда әлемдік ел басқару құрылымында ерекше мәртебеге ие болған, мемлекеттік билік ісінде өзінің демократиялық, құқықтық нысанымен ерекшеленетін Парламенттік Республика мәртебесіне сай келетін билік жүйесін көрсетеді. Яғни мемлекетті Парламент атынан басқарудың принциптері көрініс тапқан. Енді хандық билікке тоқталайық.

“Хандық билік”-хан немесе ұлыс тарапынан жүргізіледі. Биліктің бұл деңгейі жаугершілік тұсында ерекше мәнге ие болды және “Жарғының” шешімімен хан немесе ұлыс сұлтаны өз бетімен сыртқы саясатты жүргізуге мүмкіндік алды. Ішкі саясат мәселесінде ел ішіндегі билердің алдынан шешілмеген даулар немесе ұлыс сұлтандары арасындағы даулар хан алдында шешімін тапты. Сонымен бірге мемлекет басқару ісіндегі ең жоғарғы тұлға-ханды сайлауда ақыл-кеңес беретін және хандық жүйеге кіретін уәзірлер қызметін айқындайтын ерекше өкілеттілікке “Орақ тілді-от ауызды” билер ғана ие болған. Ондай айбарлы әрі беделді билердің мемлекеттік лауазымдары төмендегідей дәрежеленген:

“Орда би”- тұтас бір жүздің басшысы, кеменгер ел басының қызметі, би атағының ең биік деңгейі. Орда биі халықтық мәселелерді шешуге, өзге елдермен қарым-қатынас жасау ісіне тікелей қатысады. Орда биі мемлекеттік “Жарғының” құрамына енеді, яғни сыртқы және ішкі саясатқа ықпалы мол, ханды қолдауға, тежеуге, не жауапқа тартуға хақылы. Орда билері хандық биліктің осал кезінде ел татулығын, бірлігін ұстап тұруға жауапты болған. (Төле, Қазыбек, Әйтеке билер) Қазақ елінің әр жүзіндегі басқару жүйесінде билер атқарған тағы бір мемлекеттік лауазым-ел басқаруға билердің ұлыстық дәрежеде атсалысуы. Қалың елдің қақ ортасында жүріп барлық әлеуметтік, шаруашылық істерге араласатын ұлыс биінің халық әлеуетін көтерудегі рөлі жоғары, жауапкершілігі мол қызметтер жүктелген.

“Ұлыс биі”-бірнеше руға иелік етеді, ұлыстың (жаугершілік жағдайында кемінде 10 мың жігіт шығара алатын әскер жасағы, бас билігі, сыртқы саясаты сұлтанының қолында) шаруашылық және әлеуметтік өміріне басшылық жасайды. Сол ұлысқа ие болып отырған ханның не сұлтанның ақылшысы, сүйеушісі болады. Ірі-ірі алқалы кеңестерде, “Жарғының” жиналыстарында ұлыстың намысын қорғап, елдің ішкі және сыртқы жағдайына қатысты келелі кеңес айтады.

Ал ұлыстық биліктің төменгі буынына кіретін рулы елдің билігі-сол елдің ішінен шыққан көсемге тапсырылады. Ол өзінің бойға дарыған қасиетімен, даралығымен немесе аталарынан жеткен мұрагерлік жолмен билік жүргізеді. **Ру биі**-рулы елге иелік жасайды, дау-дамайларына билік айтады, төрелік жасайды, ағайынды бір-бірімен табыстырады. Жақсы би өз руын өрге сүйрейді, өз тентегін өзі жазалайды.

Ал ауыл, отбасы, ағайын арасында сол ауылға басшы болған **ақсақалдар** билік жүргізеді. Олар негізінен, мұрагерлік, енші бөлу мәселесін, ағайын және бір атадан тараған ұрпақтар арасындағы дауға билік айту, тиісті шара қолдану сияқты билік істеріне араласқан. Олар көбінесе, ауылдық билер сотының қызметін жүргізді әрі соған лайықты би атағын алған.

Ал енді билер қызметі тұрғысындағы мәселені тереңірек әріден қарастырсақ, өткен тарихымыздағы біздің жыл санауымыздан бұрын 3-2 мың жылдар шамасында әлемге танылып, жазба деректерге түскен Үйсін, Қаңлы мемлекеттерінде ел билеген патшаларын “хан” деп атаудан гөрі би лауазымымен атау жиі кездеседі. Мәселен, Үйсіндер ел билеушісін “Күнби” деп ұлықтағанын “Ежелгі үйсін елі” тарихи жылнамадан анық байқаймыз. Ал, Қаңлы мемлекеті туралы дерек беретін “Қытай елінің Жин патшалығы тарихы” деген құнды еңбек те Нан би деген ханының аты кездеседі. Ал, “Сүй патшалығы тарихында” Қаңлы елінің ханы Даш би (Тас би) деген адамның аты аталатынын және ханның қол астында мемлекет ісін басқаратын үш уәзір бар екені айтылған”.[2] Бұдан нені аңғаруға болады? Яғни, билер мемлекетті басқаруда хан дәрежесіне дейін көтерілгенін және сол лауазым атағымен халық құрметіне бөленгені ақиқат нәрсе. Бір сөзбен айтқанда,

жыл санауымыздан бұрынғы ежелгі көне замандарда-ақ билердің мемлекет басқару, оның өзге де құқықтық органдары мен сот жүйесіне билік етуі, сол қоғамға лайықты заң шығаруы әлімсақтан бері қалыптасқан билік қызметі екенін аңғартады. Енді осы үрдіспен қарастырсақ, ежелгі дәуірден бері Қазақ елінің көшпелі қоғамымен бірге біте қайнасып келе жатқан мемлекеттік билікті бөлу және сол арқылы қоғамға қызмет көрсетуде билердің еншісіне тиген маңызды қызметтер аз емес. Бұған қатысты ертеден келе жатқан тарихи деректеді көптеп кездестіруге болады. Сонау Сақ заманынан бері қалыптасқан мемлекеттік билік жүйесінде билерге тиеселі орындар хан сарайындағы уәзірлік қызметтен бастап, ру-тайпаларды бақарудан бастау алатын әкімшілік қызметтің барлығы билерге жүктелген.

Осы тұрғыдан қазақтың дәстүрлі қоғамы жағдайындағы билердің заң шығармашылық қызметтегі ерекше рөлін атап өтуге тұрарлық. Осы ретте “Есім ханның ескі жолы” деген өз заманының Ата заңы- Конституцисы іспеттес жазылған осы әйгілі ханның төрт тағаннан тұратын заң ережесін мысалға келтірейік. Яғни бұл заң мемлекеттік билік пен құрылым жүйесіндегі төрт саланы қамтиды. Оның бірінші тағанына “Хан болсын, ханға лайық заң болсын” деген қағида алынған. Яғни хан атынан шығатын Жарлықтар сол ханның өзі ұстанып отырған саяси ахуалға, елдің бірлігін сақтап, әлеуметтік өмірін жақсартуда “атына заты сай” заң ережесін енгізіп, соған лайықты ел басқаруды меңзейді. Және де бұл заңдарды ханның өзі жазбайтыны, оны билер әзірлеп ұсынатыны сөз астарынан аңғарылып тұр.

Екінші тағандағы: “Би болсын, би түсетін үй болсын” деген қағида билердің заң ережесін дайындауға және билік ісін жүргізетін сот орындары талапқа сай, әділ билік айтуға қолайлы, шындық іздеп келген әр адамның көңілі марқайып, “жеңіп немесе жеңіліп емес, жеңілдеп” шығатын киелі орны болсын дегенді білдіреді. Яғни, мұнда ханнан кейін биге құрмет көрсету, олар үшін қолайлы жағдай жасау, бұл қағиданың астарынан анық байқалады. Осы тұрғыдан бұрынғының билері өздері қараған істерді бүгінгінің соттарындай тас үйдің ішіндегі аядай бөлмеде отырып емес, қалың қауым көп жиналатын биік төбеде немесе ашық алаңда өткізген. Мұндағы “Би түсетін үй”-биге деген қызмет көрсетудің биік мұратын және аса мәртебелі тұлғаны сыйлаудың жалпы ұжымдық көрінісі екенін білдіреді.

Үшінші тағандағы: “Абыз болсын, абыз айлау парыз болсын” қағидасының мәні бүгінгі Парламенттік қызметті тұжырымдап тұр. Оның мәнін таратып айтар болсақ, Абыз-арабтың “хафиз” яғни көргені көп, дана, данышпан, ғылым-білімнің теңдесі жоқ ғұламасы деген ұғымды білдіреді. Өйткені, отырықшы және көшпелі өмір салтын ұстанған Қазақ елінде, әсіресе Ислам және өзге де өркениетті елдердің ғылым-білімін терең меңгеріп, оның ішінде әлемге кең тараған заң ережелері мен әр мемлекеттің билік жүйесін, елшілік қарым-қатынасын, дипломатиялық ережелерін терең меңгерген адамдар ел ішінде абыз атанған. Оларды мемлекет ісіне үнемі араластырып, халық мүддесіне қызмет көрсету үшін абыздығы мықты, оқыған-тоқығаны көп, білім парасаты жоғары, қандай да бір істің мәнісін заңи тұрғыдан терең білетін білімдар ретінде билік ісіне сайлап отырған. Жоғарғы лауазымды мұндай қызметке көбінесе елге танылған беделді билер сайланып отырған. Қай заманда да ұлт пен ұлыстың атынан көсілте сөйлеп, ел бірлігін жөнге салатын абыздар санатына халыққа әйгілі тарихи тұлғалар енген. Олардың қатарына абыздық қадір-қасиетімен халық құрметіне кенелген Асан абыз (Асан қайғы), Әнет баба (Ақжол би), Шоған абыз, Нысан абыз, Бұқар жырау сынды қайраткерлер кірген.

Бұл заңның төртінші тағанындағы: “Батыр болсын, жорық жолы мақұл болсын” деген қағида Қазақ елінің айбыны мен қорғаныс қабілетін баршаға танытатын, елдігі мен елдігінің басқа жұртқа беделін көрсететін, әскери қуаты мен күштілігін білдіретін ұғым. Қандай да бір мемлекетке соғыс жариялау немесе қол бастап бару-Хан кеңесінде “билер ұсынып, хан қолдаған, халық мақұлдаған” шешімге сай жүзеге асады деген ойды білдіреді. Мұндай маңызды шаралар Хан кеңесі бекіткен жарлық бойынша ғана іске асады. Яғни, мұндай маңызы зор қорғаныс ісіне де билердің қосқан үлесі аз болмағаны өткен тарихымыздан жеткен деректер дәлел бола алады.

Әйгілі Қасым хан өзінің “Қасым ханның қасқа жолы” атты заңды жасау барысында мемлекеттің ішкі-сыртқы саяси жағдайын, халық бұқарасы мен билер сотының ережесін жете қарап, ежелден келе жатқан әдет-ғұрып, ереже-тәртіпке маңызды өзгерістер енгізуде өз заманына лайықты құқықтық реформаларды қатар жүргізген. Ол мемлекеттік билік істеріне билерді барынша тартып, ел басқарудың жаңаша жол-жорасын жасап бекітті. Мұның ішінде билердің қатысуымен бұрыннан келе жатқан заң ережелеріндегі әскери заңның аясын кеңейтіп, оны бірнеше тарауға бөліп көрсетті. Олар: **қосын құру**- елдің қорғанысын күшейту үшін бес қаруын беліне байлаған әр ру-тайпалардан қол жинау, түмен құру; **аламан міндеті**- әскери бірліктегі жасақтардың атқаратын міндеттері, соғыс өнерін меңгеру, әскери бұйрықтардың бұлжымай орындалуы, жаугершілік кезіндегі өздеріне жүктелген тәртіп-ережелерді орындаудағы жауапкершілік; **қара қазан**- жасақталған неше мың сарбаздарды азық-түлікпен тұрақты әрі үзбей жабдықтаудың тәртіп-нizamдвры; **тұлпар ат**- сарбаздарды жорық жолына шыдамды, соғыс майданының айла-тәсіліне төселген міністі ат-көлікпен қамтамасыз ету; **ердің құны**- майданда өлген сарбаздың елі үшін жанын қиған ерлігін дәріптеу және жауынгерлік еңбегі үшін артында қалған ұрпақтарына берілетін жәрдем ақы мен сый-сияпат. Енді “Қасқа жолдағы” елшілік жоралары туралы заң ережелеріне тоқталайық.

Майталмандық- ел арасындағы мемлекеттік істреді өзінің бойда дарыған алғырлығымен, қандай да қиын сынға салса да, “қара тілден май тамызған” майталмандығымен мемлекет атынан жүктелген істі білгірлікпен шешу; **шешендік**- өзге елдің би-шешендерінің алдында ел мүддесін жақтап сөйлегенде мүдірмеу, барынша шешен сөйлеп, өз елі көздеген мақсатты анық жеткізіп, нәтижесін алу; **халықаралық қатынастағы сыпайылық, әдептілік**- елшілік қарым-қатынасқа тән еларалық қатынастағы ережені бұзбай, халықаралық шарттарды орындауда неғұрлым әдептілікті сақтап, өз елінің мерейін өсіре түсу-бұлжымас заң нормаларына айналды. Міне, Қазақ елін Қасым хан басқарған кезде мемлекет атынан қолданылған заңдарға енгізілген өзгерістер осындай еді. Ал ол заң ережелерін орындап, мемлекет мүдесі үшін қызмет көрсетудегі билік тізгінін көбіне билер мен батырларға сеніп тапсырғаны белгілі. Сондықтан, Қазақ хандығы өзінің мемлекеттік билігін бүгінгі шекаралық ауқымда жүзеге асырғанда билер ел басқару ісіне кеңінен тартылып, ең басты лауазымды орындарды иеленді. Ендігі назар аударатынғағы бір мәселе- билер атқарған мемлекеттік қызметтегі лауазымдық жүйенің ұлттық санамызға сай дәстүрлі түрде құрылуы. Билердің мемлекетке қызмет көрсетудегі қалыптасқан билік жүйесіне зер салсақ, талай ғасырдан бергі өзіндік мектебі болғанын байқаймыз және олардың мемлекеттік қызмет жүйесіндегі атқарған қызметтер **ата би, төбе би, қатар би, жеке би, төтен би, бала би** деп сараланып көрсетіледі.

“Ата би” деп, бұрын билік құрған, талай елдік істер мен даулардың тағдырын шешіп, елге танылған, қартайған шағында билік ісін өкше басар кіші билерге тапсырған адамды айтқан. Ол билік айтудан қартайғанына байланысты қалғанымен, кейінгі билер қауымы ата биді ел басқаруда, даулы істі шешуде, қарауда, ақылшы, кеңесші ретінде айтар сөзін үлгі тұтып, батасын алып отырған. **Төбе биге** елдік немесе өңірлік аймақта сайланып қойылатын қаламыш билер алынған. Төбе биді халық емес, билер кеңесі сайлайтын болған. **Қатар билердің** құрамына төбе биден басқа, яғни тең құқылы билер жатқан. Қазақтың үш жүзіндегі билер құрамында төбе би және қатар билер болған. Мысалы, төбе бидің лауазымына ұлыс пен жүздің атынан Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би кірген.

Жеке би деп, әрбір ауыл, кішігірім рулық бірлестік көлемінде билік айтқан би-шешендерді айтқан. Олар өзінің шешендік қабілетімен, ұнамды билік, өнегелі ісімен елге танылған. **Төтен биге** екі елдің арасындағы кейбір даулы мәселелерді шешуге рулы елдің ішіндегі билерден таңдау арқылы құрылатын өкілетті билер тобы кірген. Уәделескен жерге екі тараптан төтен билер тобы келіп, даулы мәселені талқылаған соң, билер тиісті шешімін қабылдайды. Атаған билер тобын көбінесе, ұзаққа созылған даулы істерді шешіп келу үшін жұмсаған. Мұндай билер сайланбаған, елдің беделді адамдарынан құрылған. **Бала би** қатарына, халық алдында тікелей билік айту өкілеттігін иеленбесе де, даналық ой, шешендік сөз, тапқырлы-

ғымен өзін әр жерде көрсете бастаған келешекте әйгілі би болатын жеткіншектер ілінген. Билер сот ісін қарағанда ауыл арасында тілге жүйрік, ойы зерек талантты баланы жанына алып баулыған. Бала би іс барысын мұқият тыңдай отырып, берілген биліктің жетімсіз жақтары болса, немесе билік айтушы би тоқырап калса, билікке араласып өзінің билігін айтатын болған. [3]

Осы келтірілген дәлелдердің барлығы мемлекеттік сот билігі мен өзге билік ісіндегі әкімшілік басқаруға билердің қаншалықты ықпал еткені және мемлекеттік құқық жүйесін құруда, оның беделін көтеруде елге өрелі де өнегелі ісімен ұнай білген билерді халық “Елге бай құт емес, би құт” деп, көпшілікке тәлім етіп көрсеткен. Мемлекетті хан басқарғанымен, оның ішкі-сыртқы саясатын, ел билеу істерін хан билермен ақылдасып отырып бірге шешкен. Мұны халық аузында сақталған “Хан ақ сұңқар болса, тұғыры би болар”, “Сұлтан тізгін болса, би-ауыздық” деген мәтелден нақты аңғаруға болады. Қай заманда да бұрынғы би, қазіргі судьяға қойылатын талап биік әрі қатаң болған. Төркүл әлемдегі сан-алуан мемлекеттердің ілгерілі-кейінді қалыптасып, дамыған құқықтық жүйесіне, сот төрелігіне, оның ішінде дәстүрлі құқығына назар аударып көрсек, Қазақ елінің де билер соты, оны реттеген заң ережелері де ешкімнен кенде болмағанын аңғару қиын емес. Осы тұрғыдан Қазақ елінің мемлекеттілігіндегі билердің рөлі мен қызметіне, оның ішінде сот әділдігін қалай атқарғанына және имандылығы мен әдебі туралы басымырақ тоқталып өткен жөн болады. Алдымен бидің бойында туа бітіп қалыптасқан және жүре келе өмірден түйген мол тәжірибесі мен біліктілігіне, сұңғылалығына, адамгершілігіне жолдас болған, бір сөзбен айтқанда, биге тән басты еркшеліктеріне қысқаша тоқталсақ, бидің бала жастан бойына даритын әр түрлі ерекше қасиеттердің болуы табиғи нәрсе. Ең алдымен ата қаны, ана сүтімен, айналаға әсері мол ұлттық қасиетке тән дәстүр-салт, сана-сезім, тәлім-тәрбие, жол-жора билікті мұра тұтқан жас өренді баулуда ең алғашқы құрал болып табылады. Ақыл-ойы кемел тартып, тілге жүйрік, ойға зерек өскен бала алғырлығымен 10-13 жастар арасында-ақ топ алдына шығып, дауға түседі. Сондағы алғаш байқалатын қабілет-дарыны – сөзді жүйелі сөйлей біліп, шешендік өнердің алғашқы элементтерін жете меңгеру, ақындық әдіспен сөзді тапқақтап қолдану арқылы көпшілік назарын өзіне аударады. Сондықтан табиғатынан шешен, туа бітті ақын болу- би болатын адамның жас шағында нышан беретін алғашқы белгі-қасиеті ретінде көрінеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Омари Ж.. “Қаз дауысты Қазыбек би” .Астана. 2000 ж. 252-бет.
2. Мыңжан Н. Қазақтың қысқаша тарихы. Алматы. Жалын. 1994 ж.92-бет.
3. Қайырғалиева К. Қазақ ойлау мәдениетіндегі билер сөзінің орны. Ана тілі. № 22, 18-қыркүйек, 2000 жыл.

УДК: 351/354

ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА КАЗАХСТАНА В 2022–2024 гг.: АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ

Бурибаев Е.А.

Д.ю.н., профессор, Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
yermek-a@mail.ru

Хамзина Ж.А.

Д.ю.н., профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан
292803@mail.ru

Бұл мақалада 2022–2024 жылдардағы Қазақстанның мемлекеттік қызмет жүйесіндегі өзгерістер талданып, негізгі реформалар мен даму перспективалары анықталды. Мемлекеттік аппарат тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар шаралар ұсынылды: қызметкерлер саны мен құрылымын оңтайландыру, кадрларды іріктеу үдерістерін цифрландыру, Президенттік жастар кадрлық резервін енгізу және функцияларды дебюрократияландыру. Осы бастамалардың оң нәтижелері атап өтілді, мысалы, жұмысқа қабылдау үдерісінің ашықтығы артып, бос орындарға бәсекелестік күшейді, бюрократиялық кедергілер ішінара азайды. Сонымен бірге шешілмеген мәселелер анықталды: еңбекақының бәсекеге қабілетсіздігінен кадрлардың кетуі, жоғары білікті мамандардың тапшылығы және цифрлық құралдарды енгізудің баяулығы. Мемлекеттік қызметтің тиімді, заманауи жүйесін құру үшін мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру жүйесін жетілдіру, адами ресурстарды стратегиялық жоспарлау және институционалдық кедергілерді жою қажеттігі туралы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет реформасы, цифрландыру, кадрлық басқару, дебюрократияландыру, Президенттік жастар кадрлық резерві, ынталандыру, Қазақстан.

В статье проанализирована трансформация государственной службы Казахстана в 2022–2024 гг., выявлены ключевые реформы и перспективы развития. Представлены меры по повышению эффективности госаппарата: оптимизация численности и структуры кадров, цифровизация процессов отбора персонала, внедрение Президентского молодежного кадрового резерва и дебюрократизация функций. Отмечены положительные результаты этих инициатив — рост прозрачности найма, усиление конкуренции на вакантные должности, частичное снижение бюрократических барьеров. Вместе с тем выявлены нерешенные проблемы: отток кадров вследствие неконкурентоспособной оплаты труда, дефицит узкопрофильных специалистов и замедленное внедрение цифровых инструментов. Сделан вывод о необходимости дальнейшего совершенствования мотивации госслужащих, стратегического планирования человеческих ресурсов и устранения институциональных барьеров для формирования эффективного современного государственного аппарата.

Ключевые слова: государственная служба, реформы, цифровизация, управление персоналом, дебюрократизация, молодежный кадровый резерв, мотивация, Казахстан.

This article analyzes the transformation of Kazakhstan's civil service in 2022–2024, identifying key reforms and development prospects. It presents measures aimed at increasing the efficiency of public administration, including optimization of staff size and structure, digitalization of personnel selection processes, introduction of the Presidential Youth Personnel Reserve, and debureaucratization of functions. Positive outcomes of these initiatives are noted, such as increased hiring transparency, greater competition for vacancies, and a partial reduction of

bureaucratic barriers. At the same time, unresolved problems are identified: staff outflow due to non-competitive salaries, a shortage of highly specialized professionals, and a slow implementation of digital tools. It is concluded that further improvements in civil servants' motivation, strategic human resource planning, and the removal of institutional barriers are necessary to form an effective, modern public service system.

Key words: *civil service reform, digitalization, human resource management, debureaucratization, Presidential Youth Personnel Reserve, motivation, Kazakhstan.*

Государственная служба Казахстана в последние три года претерпела масштабные изменения, обусловленные необходимостью адаптации к новым экономическим, политическим и социальным вызовам. В условиях глобальной нестабильности, ускоренного технологического развития и роста общественных ожиданий к качеству государственного управления возникла объективная потребность в структурной перестройке системы госслужбы. Казахстан, находясь в процессе модернизации своих институтов, столкнулся с необходимостью пересмотра роли государственного аппарата, его функций, механизмов подбора кадров и принципов взаимодействия с гражданами. Эти изменения соответствуют мировой тенденции перехода от традиционной бюрократической модели к сервисно-ориентированному подходу “Новое государственное управление” и дальнейшей цифровизации государственного управления [1].

Фундаментальные реформы, инициированные на государственном уровне, были нацелены на устранение традиционных проблем: избыточная бюрократизация, низкая прозрачность кадровых решений, ограниченные возможности для вертикальной мобильности и невысокая привлекательность госслужбы для квалифицированных специалистов. В основе этой трансформации лежала потребность в создании более эффективного, гибкого и технологичного государственного аппарата, способного оперативно реагировать на внутренние и внешние вызовы. С этой целью реализованы стратегические инициативы, направленные на цифровизацию кадровых процессов, реструктуризацию системы отбора, оптимизацию численности госслужащих и совершенствование системы мотивации персонала. Подобные меры соответствуют лучшим международным практикам, где укрепление меритократии, повышение прозрачности и внедрение электронного управления рассматриваются как ключ к повышению эффективности госаппарата.

Однако, несмотря на значительный прогресс в отдельных направлениях реформирования, сохраняется ряд структурных проблем, требующих системных решений. Во-первых, продолжается отток квалифицированных кадров из государственного сектора в более конкурентоспособные отрасли экономики, что ставит под угрозу кадровую устойчивость госслужбы.

Во-вторых, цифровизация процессов, будучи важным инструментом повышения эффективности, все еще сталкивается с институциональными и техническими барьерами, замедляющими ее полное внедрение. В-третьих, предпринимаемые меры по дебюрократизации зачастую носят формальный характер и не всегда приводят к реальному упрощению управленческих процессов. Таким образом, государственная служба Казахстана находится в сложном, но неизбежном процессе трансформации, направленном на повышение ее эффективности и соответствие требованиям современного общества.

В ходе настоящего были применены следующие методологические подходы: проведено исследование национальных докладов о состоянии государственной службы Республики Казахстан, ежегодных отчетов и статистических данных Агентства по делам государственной службы (АДГС). В частности, использованы показатели численности госслужащих, данные о кадровых процессах, нормативные правовые акты (указы Президента, постановления Правительства) и официальные сведения о ходе реализации реформ [2], что позволило объективно отследить динамику трансформаций (например, изменение численности персонала, количество переданных функций, внедрение новых институтов).

Результаты казахстанских реформ сопоставлены с опытом других стран и глобальными трендами в сфере государственного управления. Изучены рекомендации ОЭСР и ООН по модернизации госслужбы, а также научные исследования, посвященные реформам государственного управления в международном контексте. Например, проводилось сравнение показателей гендерного баланса, уровня цифровизации и систем мотивации казахстанской госслужбы со средними значениями в странах ОЭСР и передовым опытом таких государств, как Сингапур и Республика Корея.

На основе выявленных тенденций осуществлена оценка долгосрочных перспектив реформ. Использовались элементы прогнозирования – например, анализировалось, как текущие меры (цифровизация отбора, оптимизация структуры, введение контрактных служащих) могут повлиять на состояние госаппарата в ближайшие годы. Привлекались теоретические модели публичного управления (концепции стратегического управления человеческими ресурсами, теория Public Service Motivation и др.) для интерпретации наблюдаемых явлений и прогнозирования будущих рисков. Кроме того, учитывались результаты независимых исследований – в частности, социологические опросы госслужащих (в том числе проведенные АДГС) и экспертные оценки.

Следуя представленной методологии, рассмотрим поэтапно ключевые аспекты трансформации государственной службы Казахстана за 2022–2024 гг.

Одним из фундаментальных аспектов реформирования государственной службы Казахстана стала ее количественная трансформация – изменение штатной численности и структуры госаппарата. В условиях ускоренной децентрализации, роста функциональной нагрузки на местные исполнительные органы и перехода к сервисной модели госуправления возникла необходимость пересмотра кадровой политики, направленной на оптимизацию численности госслужащих и повышение их профессиональной компетентности.

Анализ численности государственных служащих в период 2022–2024 гг. демонстрирует сложный процесс балансировки между сокращением избыточных кадров и одновременной адаптацией к административным изменениям. По официальным данным, на начало 2022 года штатная численность госслужащих составляла 88 321 единицу. Эта цифра отражала результаты предыдущих оптимизационных мер, поскольку к тому моменту уже было осуществлено сокращение около 15% штатных единиц (примерно 9,5 тысяч) в соответствии с указанием Главы государства. Примечательно, что основная часть сокращенных позиций (до 79%) приходилась на вакантные должности, что позволило минимизировать отток действующих сотрудников.

В 2023 году произошло временное увеличение штатной численности до 90 053 единиц, при фактической численности 83 963 человека (то есть часть штатных позиций оставалась незанятой). Рост этого показателя объясняется двумя ключевыми факторами. Во-первых, создание новых административно-территориальных единиц – были образованы Абайская, Жетысуская, Улытауская области, а также новый район «Туран» в г.Шымкент. Эти изменения потребовали дополнительного кадрового обеспечения на местах для формирования новых местных органов власти. Во-вторых, реорганизация центральных госорганов – например, в 2022 году произошло разделение Министерства образования и науки на два ведомства (Министерство просвещения и Министерство науки и высшего образования). Данные структурные изменения привели к пересмотру штатных расписаний и временному увеличению числа должностей для обеспечения новых функций и направлений работы. Соответственно рост численности носил вынужденный и точечный характер, связанный с административно-территориальными преобразованиями.

Уже к началу 2024 года прослеживается возвращение к тренду сокращения: штатная численность составила 90 583 единицы, однако фактически замещены 83 009 должностей [2]. В целом за 2022–2024 гг. численность госслужащих осталась примерно стабильной по сравнению с исходным уровнем, что свидетельствует об осторожном подходе – временное

расширение аппарата компенсируется последующим сокращением вакантных позиций. Долгосрочная стратегия ориентирована на последовательное сокращение численности при одновременном повышении эффективности административного аппарата. Эта тенденция отражает общемировой курс на “уменьшение государства” (right-sizing government) в рамках концепции нового публичного управления, целью которого является более компактный и продуктивный госаппарат [3].

Сокращение численности сопровождалось передачей ряда функций от центрального уровня – на местный или в конкурентную среду. В рамках административной реформы 2023 года начата масштабная децентрализация полномочий: было передано 496 функций (473 функции от Правительства в центральные госорганы, 21 функция – от центральных органов акиматам (местным исполнительным органам), и 2 функции перераспределены между центральными ведомствами). Параллельно проведена ревизия нормативной правовой базы: исключены 364 избыточные функции, которые ранее были закреплены в законодательстве, но носили дублирующий или формальный характер. В их числе 229 функций исключены путем переноса в подзаконные акты (положения о госорганах вместо законов), 132 функции упразднены из регламентов Правительства и 3 – из регламентов Парламента, поскольку не влияли на реализацию ключевых задач. Данные шаги по упрощению организационной структуры госаппарата позволили избавиться от параллельных звеньев принятия решений и сократить административную нагрузку.

Важно отметить, что перечисленные меры соответствуют принципам дебюрократизации, провозглашенным в стратегии реформ. Еще в 2022 году ставилась задача сократить численность чиновников на 15% за счет ликвидации дублирующих функций и вакантных должностей. В 2023–2024 гг. дебюрократизация приобрела системный характер: пересмотр юридических полномочий государственных органов и передача функций на нижестоящие уровни власти свидетельствуют о переходе от иерархической, централизованной модели к более гибкой и плоской структуре управления. Подобный подход согласуется с мировыми тенденциями, где наблюдается отказ от избыточной централизации и усиление роли местных органов в рамках концепции децентрализованного и проактивного государства (principle of “decentralization and proactivity”).

Одновременно с децентрализацией ключевых функций, реформа предполагала централизацию вспомогательных (бэкофисных) процессов. В 2023 году началось укрупнение служб поддержки в госорганах: кадровое администрирование, финансы, государственные закупки и другие вспомогательные функции были объединены в единые структуры при крупных ведомствах либо переданы в специализированные агентства. Предполагалось, что такой шаг снизит дублирование функций в каждом отдельном госоргане и повысит качество выполнения регламентных операций. Кроме того, введены жесткие лимиты на количество руководящих должностей и утверждены типовые нормы соотношения руководителей и исполнителей. Так, приказом АДГС №176 от 29.08.2023 г. установлены единые подходы к определению доли менеджеров в общей численности персонала. В результате более 250 руководящих позиций были трансформированы в исполнительские, что должно снизить нагрузку на бюджет и упростить иерархию принятия решений. Данные меры отражают стремление к плоскому управлению (flat management), при котором уменьшается число уровней иерархии и ускоряется прохождение информации.

Для повышения гибкости кадровой политики был внедрен новый институт – контрактные госслужащие. Соответствующие поправки в законодательство вступили в силу в марте 2023 года, а уже в июне 2023 Правительство утвердило Правила привлечения контрактных служащих (Постановление №482).

Контрактные служащие – это специалисты, привлекаемые на государственную службу на определенный срок для реализации конкретных проектов и задач, обычно связанных с приоритетными национальными проектами. В 2023 году посредством этого

механизма госорганы получили возможность нанимать высококвалифицированные кадры из частного сектора на гибких условиях оплаты труда и занятости. Введение контрактников стало важным шагом к повышению кадровой мобильности и притоку новых компетенций в госаппарат. По сути, Казахстан перенимает практику проектного управления и срочных контрактов, распространенную в корпоративном секторе, адаптируя ее к нуждам публичного управления. Международный опыт (например, Сингапур, где успешно функционирует контрактная система в госсекторе) показывает, что такая мера при правильной реализации повышает инновационность и эффективность работы учреждений за счет притока внешней экспертизы.

В совокупности оптимизация численности и децентрализация функций создали основу для более рационального распределения ресурсов государственной службы. Количественные изменения сопровождались качественными преобразованиями, о которых речь пойдет далее – в частности, совершенствованием механизмов подбора и развития персонала.

Эффективность государственного аппарата во многом определяется кадровой политикой – тем, как привлекаются, отбираются и продвигаются служащие. До недавнего времени система отбора госслужащих Казахстана, несмотря на формально конкурсные процедуры, имела ряд недостатков: сохранялась сложная бюрократическая регламентация конкурсов, влияние субъективных факторов и человеческого фактора было велико, а прозрачность оставалась недостаточной. Это создавало барьеры для притока новых профессионалов, снижало конкуренцию и доверие к институту госслужбы среди населения.

С учетом данных проблем в 2023 году был запущен пилотный проект цифрового отбора кадров, призванный повысить объективность и прозрачность конкурсов. Ключевой особенностью новой системы стало максимальное автоматизация и анонимизация процессов оценки кандидатов. Информационная система «Е-кызмет» (Е-кызмет) была модернизирована: через ее внешний портал в начале 2023 года в тестовом режиме проводились конкурсные процедуры онлайн [2].

Новая платформа исключает необходимость предоставления избыточных бумажных документов (сведения интегрируются с базами данных автоматически), обеспечивает обезличенное тестирование на профессиональные компетенции и позволяет кандидату отслеживать все этапы конкурса в личном кабинете. По заявлениям руководства АДГС, обновленный онлайн-формат отбора должен минимизировать влияние «человеческого фактора» и сделать процесс более удобным для граждан [4]. Таким образом, Казахстан следует общемировому тренду на цифровизацию HR-процессов в государственном секторе, аналогично тому, как многие страны внедряют e-recruitment для привлечения таланта на госслужбу.

Внедрение цифровых методов отбора уже дало заметные результаты. Одним из индикаторов является резкое повышение конкуренции среди кандидатов. Если в 2021 году на одно вакантное место претендовало в среднем 1,6 человека, что отражало низкий интерес к госслужбе, то после реформирования системы этот показатель существенно вырос. По данным АДГС, уже в 2023 году конкурс на одну позицию достиг 4,6 кандидата на место, то есть увеличился почти втрое. Рост интереса граждан к работе в госорганах объясняется несколькими факторами: с одной стороны, повышением доверия к справедливости найма благодаря цифровизации и исключению кумовства, с другой – общим ростом безработицы среди молодежи и привлекательностью стабильной государственной службы на фоне экономической неопределенности. Тем не менее, увеличение конкурса – позитивный знак, свидетельствующий об улучшении имиджа госслужбы и расширении кадрового пула.

Еще одна важная тенденция – либерализация требований к кандидатам с целью привлечения специалистов из частного сектора и иных сфер. В 2022–2023 гг. законодательство о госслужбе было скорректировано: теперь при поступлении на ряд должностей признается эквивалентность опыта работы вне госорганов. Например, опыт управления в бизнес-структурах или науке может засчитываться наравне с опытом на

госслужбе. Это нововведение значительно расширило круг потенциальных претендентов, особенно на управленческие и аналитические позиции. В результате на конкурсы стало приходить больше кандидатов, обладающих навыками стратегического планирования, цифровой трансформации, проектного менеджмента – ранее таких компетенций часто не хватало внутри госаппарата. Открытость системы для внешних талантов согласуется с принципами меритократии и рекомендациями ОЭСР: по мнению экспертов, приток “новой крови” стимулирует инновации и преодоление административной инерции.

Помимо поступления, важным элементом кадровой политики является оценка и продвижение служащих внутри системы. В 2023 году реализована масштабная программа оценки управленческих компетенций высшего звена – были протестированы заместители министров и акимов регионов (всего 161 человек) по пяти ключевым компетенциям: стратегическое мышление, инновационность и управление изменениями, управленческая деятельность, лидерство, убедительность. Результаты показали значительную дифференциацию: например, лишь у ~62,7% оцененных руководителей компетенция «лидерство» проявлена на достаточном уровне, тогда как другие навыки (аналитическое решение задач) были развиты лучше, а некоторые – хуже среднего уровня [2]. Эти данные подтвердили необходимость целенаправленного обучения и развития управленцев. В рамках данной программы лучшие практики включали ассессмент-центры и независимых экспертов, что опять же повышает объективность оценки. Параллельно, для стимуляции карьерного роста, внедряются элементы талант-менеджмента: высокопотенциальные сотрудники идентифицируются и включаются в кадровый резерв (помимо Президентского молодежного резерва, о котором далее). Хотя пока система талант-менеджмента носит фрагментарный характер, как отмечают исследователи [5], ее развитие – важный резерв повышения эффективности. Международный опыт таких стран, как Сингапур (Public Service Division) и Южная Корея (Министерство управления персоналом), показывает, что централизованное управление талантами и планирование преемственности кадров способствует стратегическому развитию госслужбы. Казахстанскому АДГС в перспективе целесообразно взять на себя более активную роль HR-партнера для всех госорганов, перейдя от административных функций к стратегическому управлению человеческими ресурсами.

Резюмируя, реформирование системы отбора и продвижения кадров в 2022–2024 гг. значительно повысило прозрачность и открытость госслужбы Казахстана. Цифровизация конкурсных процедур, объективная оценка компетенций и привлечение внешних специалистов закладывают основу для профессионализации государственного аппарата. Дальнейшие усилия должны быть направлены на закрепление этих практик и развитие культуры меритократии, при которой продвижение по службе зависит от заслуг и результатов, а не выслуги лет или личных связей.

Одним из ключевых факторов, определяющих устойчивость и привлекательность государственной службы, является уровень оплаты труда и система мотивации кадров. В 2022–2024 гг. в Казахстане предпринимались шаги по реформированию оплаты труда госслужащих, однако данное направление остается проблемным звеном. Анализ национальных докладов показывает, что несмотря на введение новой системы оплаты, конкурентоспособность заработных плат в госсекторе по сравнению с частным сектором по-прежнему низкая. Это создает риск оттока квалифицированных сотрудников: многие молодые специалисты, получив первоначальный опыт в госорганах, переходят в бизнес-структуры, где вознаграждение выше.

В 2022 году была инициирована реформа оплаты труда, предусматривавшая переход на новую сетки окладов с учетом региональных коэффициентов и индексации. Предполагалось, что новая система сделает зарплаты более справедливыми и прозрачными, уменьшая разрыв с частным сектором. На практике же к 2023 году стало ясно, что поставленных целей достичь не удалось – разница в доходах между госслужбой и бизнесом

осталась значительной. В 2024 году продолжилось поэтапное повышение окладов, однако реальный уровень оплаты все еще недостаточен для удержания специалистов на госслужбе. Согласно данным, минимальная зарплата ведущего специалиста на районном уровне после реформы увеличилась с ~81 тыс. тнг до 195 тыс. тнг, приблизившись к уровню окладов центральных органов (около 212 тыс. тнг). Тем не менее, даже такое повышение (в 1,9 раза для отдельных категорий) не всегда компенсирует разницу с частным сектором, где аналогичные специалисты могут получать больше, особенно с учетом бонусов и других выплат. Международные сравнения свидетельствуют, что в странах ОЭСР разрыв между доходами госслужащих и частных работников обычно меньше или компенсируется нематериальными благами; например, Сингапур и ряд западных стран вводили системы привязки окладов чиновников к рынку, чтобы конкурентоспособность госсектора сохранялась [6]. Казахстан пока лишь движется в этом направлении. Низкая заработная плата в сочетании с высокой нагрузкой и ограниченными возможностями карьерного роста приводит к снижению мотивации кадров и росту текучести. Независимые исследования подтверждают данную проблему: опрос уволившихся госслужащих показал, что основные причины увольнения – нерегулируемый рабочий график, перегрузки, низкая оплата труда, а также отсутствие ясных перспектив развития. Показательно, что 72% добровольно уволившихся проработали на должности менее 3 лет, то есть молодые кадры, не получив удовлетворения от работы, быстро покидают систему [1]. Это тревожный сигнал, указывающий на необходимость решительных мер по повышению мотивации.

Для решения проблемы предлагается комплексный пересмотр системы материального и нематериального стимулирования госслужащих. В дискуссиях и экспертных предложениях обозначены следующие ключевые шаги:

1. Индексация заработных плат по инфляции. В условиях двузначной инфляции реальные доходы чиновников снижаются, поэтому важно ежегодно корректировать оклады с учетом инфляционного индекса, чтобы хотя бы сохранить покупательную способность зарплат.

2. Расширение социального пакета. Помимо зарплаты, должны улучшаться социальные гарантии: субсидированные ипотечные программы для чиновников, ведомственное софинансирование пенсионных накоплений, дополнительное медстрахование и др. Такие меры повысят общий уровень благосостояния сотрудников и удержат их на службе даже при умеренной зарплате.

3. Дифференциация оплаты по результатам. Ввести более гибкие надбавки и бонусы за эффективность. Опыт передовых стран показывает, что Pay-for-Performance (оплата по результатам) стимулирует рост производительности и ответственность. В Казахстане элементы KPI для госслужащих уже внедряются, но их влияние на вознаграждение пока ограничено.

4. Гибкие формы занятости. Расширение практики контрактных позиций и проектной работы (что уже начато) позволит привлекать экспертов на рыночных условиях оплаты. Контрактники могут получать более высокое вознаграждение за счет срочности и особой значимости их проектов, не нарушая при этом общую систему оплаты постоянных служащих.

Помимо материальных стимулов, важны и нематериальные факторы мотивации: признание заслуг, прозрачные карьерные лифты, возможности обучения и профессионального роста. Формирование в госорганах атмосферы уважения и вовлеченности, применение принципов Public Service Motivation (ориентации на служение обществу) могут значительно повысить удовлетворенность трудом, даже если зарплата уступает частному сектору. Стратегически следует сочетать оба подхода – улучшать и оплату, и условия труда.

В целом, реформы системы мотивации и оплаты труда в 2022–2024 гг. носили ограниченный характер и пока не решили проблему текучести кадров. Для достижения целей реформ госслужбы – привлечения и удержания профессионалов – необходимо дальнейшее совершенствование мотивационного пакета. В противном случае рискует возникнуть дефицит компетентных кадров, способных реализовать амбициозные задачи по развитию страны.

Формирование Президентского молодежного кадрового резерва (ПМКР) стало одной из знаковых инициатив по обновлению государственной службы Казахстана. Данная программа, запущенная еще в 2019 году, в рассматриваемый период (2021–2024 гг.) прошла два раунда отбора (в 2021 и 2023 годах) и нацелена на привлечение перспективных молодых специалистов на руководящие должности. Основная идея ПМКР – создать институциональный механизм кадрового лифта: включенные в резерв талантливые управленцы получают право на внеконкурсное назначение на ответственные посты в госуправлении.

За последние три года реализация ПМКР показала противоречивые результаты. С одной стороны, качество отбора резервистов возросло: процесс стал более строгим, включает тестирование управленческих компетенций, кейсовые задания и интервью с независимыми экспертами. Это обеспечило высокую планку входа – в резерв зачисляются действительно сильные кандидаты (в 2023 году из тысячи претендентов отобраны 50 человек). С другой стороны, численность самого резерва остается ограниченной – на всю страну всего несколько десятков новых резервистов ежегодно, что явно недостаточно для массового омоложения кадров.

Главный вопрос – трудоустройство и карьерное продвижение резервистов. Формально, по данным национального доклада, на конец 2023 года на политические должности были назначены 34 резервиста, а на административные руководящие должности корпуса «А» – еще 3 человека [2]. То есть несколько десятков участников ПМКР действительно заняли высокие посты (в том числе акимы районов, заместители руководителей центральных органов). Однако значительная часть резервистов либо остается на прежних позициях, либо покидает госслужбу. Анализ данных 2022–2024 гг. показывает, что многие выпускники ПМКР не получают ожидаемого карьерного роста, а отдельные даже уходят в частный сектор, разочаровавшись в перспективах. Таким образом, потенциал программы используется не полностью.

Причины этой ситуации кроются в институциональных барьерах. Во-первых, отсутствуют четко прописанные механизмы карьерного трекинга для резервистов. Хотя законодательство дает право внеконкурсного назначения, на практике назначение зависит от наличия вакансий и доброй воли руководителей органов. Последовательной политики продвижения каждого резервиста нет. Во-вторых, наблюдается региональный дисбаланс: большинство участников ПМКР – из центральных госорганов, тогда как в регионах ощущается нехватка новых лидеров. Это ведет к тому, что талантливая молодежь в столице продвигается, а на местах обновления кадрового состава происходит медленное, сохраняется разрыв между центром и регионами.

Для повышения эффективности ПМКР эксперты предлагают ряд мер. Прежде всего, необходима разработка прозрачной системы карьерного сопровождения резервистов. Например, каждому участнику резерва можно определить индивидуальный план развития: ротация по разным подразделениям, наставничество, приоритетное замещение вакансий. В этой связи важным шагом может стать институт менторства – закрепление за каждым резервистом опытного высокопоставленного наставника, который будет курировать его адаптацию и рост. Кроме того, следует активнее привлекать Академию государственного управления и ведущие университеты для дополнительного обучения резервистов под индивидуальные потребности. Наконец, целесообразно расширить масштаб программы: параллельно с общенациональным резервом в 2023 году начали создаваться региональные молодежные кадровые резервы, чтобы охватить таланты в областях и городах республиканского значения. Это поможет выровнять возможности для молодых специалистов вне столицы.

В целом, ПМКР остается важным инструментом кадрового обновления, однако его влияние пока ограничено. Устранение выявленных проблем – интеграция резервистов в систему, обеспечение реальных лифтов вверх и преодоление региональных дисбалансов –

критически необходимо, чтобы программа действительно способствовала формированию нового поколения профессиональных государственных управленцев.

Системная дебюрократизация государственного аппарата стала одним из ключевых направлений реформ 2022–2024 гг., тесно связанным с процессами цифровой трансформации. Цель дебюрократизации – снизить административные барьеры, упростить процедуры и повысить скорость и качество управленческих решений. В Казахстане драйверами этого процесса выступили как внутренние факторы (неэффективность громоздких процедур), так и внешние вызовы – необходимость соответствовать принципам открытого правительства, электронного управления и клиентоориентированности государства.

Основные шаги по дебюрократизации были рассмотрены ранее: оптимизация структур, сокращение лишних функций, централизация бэкофисных сервисов. Однако не менее важно изменение культуры работы госаппарата. В 2022 году особое внимание уделялось снижению объемов отчетности и согласований. По поручению Президента, государственные органы пересматривали свои внутренние регламенты, устраняя дублирование документов и избыточные уровни визирования. Несмотря на это, ряд проблем сохраняется: например, часть формально упраздненных функций фактически продолжает исполняться «по привычке», в неявном виде. Это говорит о том, что одних изменений законов недостаточно – требуется трансформация устоявшихся практик на уровне исполнителей.

В 2023 году дебюрократизация вышла на новый этап – акцент сместился на изменение структуры процессов. Как упоминалось, 250 руководящих должностей были сокращены или преобразованы в нижестоящие, что должно было упростить цепочки команд. Однако тут возникает риск: если сокращение начальников не сопровождается повышением компетенций и ответственности у линейных сотрудников, эффективность может даже снизиться. Отдельные эксперты предупреждают, что уплощение иерархии должно идти рука об руку с развитием лидерских качеств на местах, иначе отсутствие руководителя приведет к хаосу либо замедлению работы. Этот момент требует внимания при дальнейшей реализации реформ.

Неотъемлемой частью дебюрократизации стала цифровизация государственных услуг и процессов. Казахстан за последние годы достиг ощутимого прогресса в электронном правительстве: по индексу ООН страна занимает 28-е место в мире, а по развитию онлайн-сервисов – 8-е место [7]. Это очень высокий показатель, отражающий успешность политики в сфере E-gov. Внедрение портала Egov.kz, центров обслуживания населения (ЦОН, принцип «Одного окна») и других цифровых платформ заметно упростило взаимодействие граждан с государством. Тем не менее, внутренняя цифровизация самого госаппарата – автоматизация документооборота, межведомственное взаимодействие, управление персоналом – все еще находится в стадии развития. Запуск системы «Е-қызмет» в режиме пилота в 2023 году стал шагом к переводу кадровых процедур в электронный формат, но требует дальнейшей доработки и масштабирования.

Ключевые вызовы цифровой трансформации госуправления в Казахстане включают: проблему интеграции различных информационных систем (неполная совместимость баз данных разных ведомств), низкий уровень цифровой грамотности части государственных служащих (особенно старшего возраста), а также ограниченное финансирование ИТ-инициатив в госсекторе. Кроме того, несмотря на наличие продвинутых сервисов, менталитет «бумажной бюрократии» не изжил себя – многие чиновники по-прежнему дублируют электронные процессы на бумаге из опасений упущений. Такой консерватизм характерен и для других стран, проходивших цифровую трансформацию: исследования отмечают, что технологические нововведения часто ограничено влияют на эффективность, если не реформировать организационную культуру.

Для успешного продолжения цифровизации Казахстан фокусируется на нескольких направлениях. Во-первых, развитие инфраструктуры и архитектуры e-government: создаются координационные советы, назначаются CIO (Chief Information Officer) в министерствах, которые отвечают за цифровую повестку. Во-вторых, внедрение принципов ориентации на гражданина и проактивности: новые услуги разрабатываются с учетом жизненных ситуаций граждан, чтобы государство само предлагало сервисы без дополнительных запросов. В-третьих, применение новых технологий – искусственного интеллекта, больших данных для прогнозирования потребностей и повышения оперативности управления. Международные эксперты отмечают, что Казахстан уже выступает одним из лидеров среди развивающихся стран по цифровому госуправлению, и дальнейший прогресс возможен при условии сохранения политической воли и инвестиций.

В итоге, дебюрократизация и цифровизация в казахстанской госслужбе идут рука об руку. Реформа административных процессов повышает готовность системы к внедрению ИТ-решений, а цифровые инструменты, в свою очередь, служат катализатором упрощения бюрократии (например, автоматизация устраняет необходимость в лишних согласованиях и справках). В 2022–2024 гг. достигнуты важные промежуточные результаты: структура госаппарата упрощается, ряд услуг переведен в онлайн, новые системы (как «Е-қызмет») опробованы. Однако впереди еще значительный путь – полная реализация цифрового правительства (Digital Government) и формирование по-настоящему клиентоориентированного, «умного» государственного управления.

Реформы государственной службы Казахстана происходят не в изоляции, а в контексте общемировых процессов развития публичного управления. Сравнительный анализ позволяет лучше понять достижения и пробелы отечественной трансформации, а также скорректировать курс с учетом лучших практик.

Во многих странах последнего десятилетия наблюдался переход от классической карьерной модели государственной службы к более позиционной модели, характеризующейся открытостью для внешних кандидатов, контрактными наймами и ориентиром на результаты (англо-американский тип гражданской службы) [8, 9].

Казахстан в своих реформах сочетает элементы обеих моделей: сохраняет базовые принципы карьерного роста и стабильности для ядра госаппарата, но одновременно внедряет позиции срочного найма и расширяет горизонтальный вход. Такой гибридный подход соответствует рекомендациям ОЭСР, согласно которым современная госслужба должна быть forward-thinking and flexible – ориентированной на будущее и гибкой, чтобы привлекать и удерживать талантливые кадры. По оценке ОЭСР, Казахстану необходимо и далее повышать гибкость процедур отбора и управления персоналом, устраняя излишнюю зарегулированность и субъективизм [10].

Отдельно стоит отметить опыт цифровой трансформации госуправления за рубежом. Страны лидеры (Сингапур, Южная Корея, Эстония) демонстрируют, что успех e-государства достигается не только технологиями, но и институциональными изменениями. В Сингапуре, например, действует сильная центральная HR-агенция (Public Service Division), которая курирует реформы и инновации в госслужбе, а в Корее – Министерство по управлению персоналом, наделенное широкими полномочиями по модернизации госсектора [11].

В Казахстане роль АДГС в инновационном развитии только формируется, но тенденция правильная – Агентство все больше внимания уделяет стратегии развития человеческого капитала, а не только надзору за дисциплиной. Внедрение талант-менеджмента, как уже упоминалось, – еще один заимствованный из бизнеса тренд, который Казахстану предстоит реализовать системно, учитывая успешный зарубежный опыт.

С точки зрения теоретических моделей публичного управления, казахстанские реформы можно рассматривать сквозь призму эволюции от веберовской бюрократии к новому государственному управлению (NPM) и далее к концепции «Цифровой эры»

(Digital Era Governance). Элементы NPM в Казахстане проявились в виде сокращения госаппарата, децентрализации, внедрения принципов эффективности и ориентации на клиента. В то же время, полного отказа от традиционных ценностей (иерархии, стабильности) не произошло – идет постепенная модернизация с учетом национальных особенностей. Исследователи отмечают, что Казахстан, как и многие постсоветские страны, адаптирует западные модели избирательно: достигается определенный прогресс (создание One-Stop Shops, электронных услуг), но бюрократическая культура и институциональные ограничения сдерживают реализацию реформ в полной мере. Поэтому важно критически переосмысливать, какие элементы зарубежных реформ пригодны локально, а какие требуют модификации.

Опыт других государств также полезен в части мотивации госслужбы. К примеру, в ряде стран Восточной Европы, переживших схожие трансформации, делалась ставка на нематериальные стимулы: повышение престижа госслужбы через кампании общественных связей, создание сообществ практиков, конкурсные программы признания лучших служащих. Казахстанский ПМКР отчасти соответствует этой идеологии – он поднимает статус участия молодых профессионалов в управлении, делает госслужбу более привлекательной для амбициозной молодежи. Однако для удержания людей необходимы и материальные условия, иначе даже престижные программы не остановят отток кадров. Сингапурский случай показывает, что высокая оплата и жесткий отбор могут сделать госслужбу конкурентоспособной карьерой даже по сравнению с частным сектором. Конечно, прямая параллель затруднительна, но общая логика ясна: для достижения топ-30 развитых стран (цель Казахстана к 2050 г.) нужен профессиональный госаппарат, сравнимый по качеству человеческого капитала с лучшими мировыми примерами [12].

Интеграция международных знаний и теорий в процесс реформ помогает выработать научно обоснованные решения. Реформа госслужбы – сложный социальный проект, успех которого зависит не только от политики, но и от учета множества факторов (экономических, культурных, технологических). Современные исследования в области государственного управления – от вопросов мотивации (теория Public Service Motivation) до внедрения искусственного интеллекта в бюрократию – дают Казахстану богатый инструментарий. Уже сейчас страна демонстрирует стремление учиться у мирового сообщества (через площадки, как Astana Civil Service Hub, сотрудничество с ОЭСР и ООН), и важно продолжать этот курс, адаптируя лучшее к своим реалиям.

Анализ реформ государственной службы Казахстана за 2022–2024 годы показывает, что система находится в состоянии глубокой трансформации. Сделаны существенные шаги в оптимизации структуры госаппарата, повышении прозрачности кадровых процессов, внедрении цифровых инструментов и обновлении кадрового состава. Эти изменения закладывают фундамент для более эффективного, профессионального и открытого государственного управления, соответствующего вызовам XXI века.

К основным достижениям реформ можно отнести: оптимизацию численности без потери управляемости (сокращение избыточных позиций с одновременным покрытием новых нужд); успешный пилот цифрового отбора персонала, увеличивший конкуренцию и доверие к госслужбе; обновление законодательства об оплате труда (хотя эффект пока ограничен); запуск Президентского резерва, привлекшего талантливую молодежь; осязаемое продвижение дебюрократизации и межведомственной координации (децентрализация 496 функций, удаление 364 нормативных барьеров [2]); продолжение цифровизации услуг, закрепившее за Казахстаном позиции одного из региональных лидеров в e-government. Эти изменения свидетельствуют о политической воле и стратегическом видении руководства страны, стремящегося модернизировать госаппарат.

Одновременно выявлен ряд проблем, требующих внимания для обеспечения устойчивости реформ. Прежде всего, мотивация и удержание кадров: без конкурентной

оплаты труда и развития карьерных лифтов госслужба рискует остаться «трамплином» для молодежи, а не долгосрочной карьерой [13]. Необходимо продолжить повышение зарплат и внедрение стимулов, иначе отток профессионалов продолжится.

Цифровая трансформация и дебюрократизация требуют новых навыков от сотрудников – работы с данными, проектного управления, клиентоориентированности. Система обучения и повышение квалификации должна идти на шаг впереди реформ, готовя кадры к новым ролям. Третье – институционализация новых практик: пилотные проекты (как «Е-қызмет») и инициативы должны закрепляться нормативно и масштабироваться по всей системе, чтобы эффект был всеобъемлющим. Здесь важны стандартизация и обмен опытом между госорганами.

В перспективе ближайших лет можно ожидать дальнейшего углубления взятого курса. Вероятно, будет формироваться стратегическое планирование человеческих ресурсов – прогноз потребности в кадрах, планирование сменяемости поколений, адресная подготовка резервов под конкретные отраслевые приоритеты. Агентству по делам госслужбы предстоит стать не только контролером, но и двигателем инноваций в управлении персоналом, опираясь на данные исследований и лучший мировой опыт. Цифровизация перейдет от стадии отдельных проектов к созданию экосистемы цифрового правительства, где все основные административные процессы интегрированы в единую платформу. Например, можно ожидать расширения использования искусственного интеллекта для анализа больших данных о работе госаппарата (предиктивная аналитика текучести, выявление узких мест в оказании услуг и др.).

Наконец, важнейшим приоритетом останется повышение привлекательности госслужбы для граждан. Успех реформ во многом измеряется тем, насколько граждане доверяют государственному аппарату и готовы ли они идти работать на госслужбу. Продолжая курс на транспарентность, подотчетность и ориентацию на потребности общества, Казахстан укрепит легитимность государственной службы. Объективные оценки, такие как международные индексы эффективности правительства и доверия к институтам, помогут отслеживать прогресс.

В заключение следует подчеркнуть, что реформирование государственной службы – долгосрочный и непрерывный процесс. Казахстан сделал важные шаги на этом пути. Для полной реализации поставленных целей необходима консолидация усилий: политическая поддержка на высшем уровне, профессионализм и этика самих госслужащих, партнерство с научным сообществом и гражданским обществом. Только интегрируя эти усилия, удастся сформировать эффективный, компетентный и клиентоориентированный государственный аппарат, способный обеспечить устойчивое развитие страны в условиях глобальных и национальных перемен. Реформы 2022–2024 гг. дали импульс, а последующие годы покажут, насколько успешно этот импульс будет реализован на практике, превращая амбициозные планы в реальность повседневной работы государственного управления.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Bokayev B., Amirova A. Reforming the Civil Service System in Kazakhstan: Three Innovative Solutions and Priorities. – 2023.
2. Национальный доклад о состоянии государственной службы в Республике Казахстан. - Астана, 2024. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qyzmet/documents/details/640535?lang=ru>
3. Galy A., Tynyshbayeva A. Innovating Public Service in Kazakhstan: Improving citizen orientation in the delivery of public services //The Innovation Journal. – 2022. – Т. 27. – №. 3. – С. 1-20.
4. В рамках отбора на госслужбу в онлайн режиме прошло 1683 конкурса. URL: <https://ru.koksheinform.kz/v-ramkah-otbora-na-gosslužhbu-v-onlajn-rezhime-proshlo-1683-konkursa>

5. Kravariti F., Johnston K. Talent management: a critical literature review and research agenda for public sector human resource management //Public Management Review. – 2020. – Т. 22. – №. 1. – С. 75-95.
6. Baig F. A. et al. Introducing the Worldwide Bureaucracy Indicators: A new global dataset on public sector employment and compensation //Public Administration Review. – 2021. – Т. 81. – №. 3. – С. 564-571.
7. Sheryazdanova G. R. Impact of digitalization and e-government on good governance: achievements and challenges in Kazakhstan //Bulletin of the LN Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series. – 2024. – Т. 146. – №. 1. – С. 70-81.
8. Chapman, B. (2024). The profession of government: The public service in Europe. Taylor & Francis.
9. Kuhlmann S., Wollmann H., Reiter R. Introduction to comparative public administration: Administrative systems and reforms in Europe. – Edward Elgar Publishing, 2025.
10. Bokayev B., Amirova A. Reforming the Civil Service System in Kazakhstan: Three Innovative Solutions and Priorities //The Innovation Journal. – 2023. – Т. 28. – №. 2. – С. 1-19.
11. Demir F. Innovation in the Public Sector: Smarter States, Services and Citizens. – Springer Nature, 2022. – Т. 39.
12. Janenova S., Knox C. Civil service reform in Kazakhstan: trajectory to the 30 most developed countries? //International Review of Administrative Sciences. – 2019. – Т. 85. – №. 3. – С. 419-439.
13. Huseyn A., Hamidov H., Gadimaliyev A. THE PROBLEMS OF MAXIMIZING HUMAN POTENTIAL AND ATTRACTING TALENT IN THE CIVIL SERVICE //Economic and Social Development (Book of Proceedings Vol. 2/4), 55th International Scientific Conference on Economic and Social. – 2018. – С. 67.

УДК 342.9.07

ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ: АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНИЦИАТИВ И СТАНДАРТОВ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ

Байсалова Г.Т.

*К.ю.н., профессор, Университет имени Кунаева, г. Алматы, Республика Казахстан
gulzira_06041967@mail.ru*

Жұмахан А.М.

*Магистрант, Университет имени Кунаева,
г. Алматы, Республика Казахстан*

В статье анализируются правовые инструменты и подходы, которое международное сообщество использует для противодействия коррупции, само явление коррупции рассматривается как глобальная угроза. Внимание авторов сосредоточено на анализе ключевых международных соглашений и инициатив, формирующих устойчивую правовую базу совместной борьбы с данным негативным явлением. В статье подчеркивается значимость многостороннего сотрудничества: эффективное международное сотрудничество является важным фактором успеха в борьбе с коррупцией, что в конечном итоге способствует укреплению правопорядка и стабильности в каждом государстве.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, конвенция, международное сотрудничество, антикоррупционные коалиции.

Мақалада халықаралық қоғамдастықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау үшін қолданатын құқықтық құралдары мен тәсілдері талданады, сыбайлас жемқорлық құбылысының өзі жаһандық қауіп ретінде қарастырылады. Авторлардың назары осы жағымсыз құбылыспен бірлескен күрестің тұрақты құқықтық базасын қалыптастыратын негізгі халықаралық келісімдер мен бастамаларды талдауға бағытталған. Мақалада көпжақты ынтымақтастықтың маңыздылығы атап көрсетілген: тиімді халықаралық ынтымақтастық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте табыстың маңызды факторы болып табылады, бұл сайып келгенде әрбір мемлекетте құқықтық тәртіп пен тұрақтылықты нығайтуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, конвенция, халықаралық ынтымақтастық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы коалициялар.

The article analyzes the legal instruments and approaches that the international community uses to combat corruption, and the phenomenon of corruption itself is considered a global threat. The authors' attention is focused on the analysis of key international agreements and initiatives that form a stable legal framework for the joint fight against this negative phenomenon. The article highlights the importance of multilateral cooperation: effective international cooperation is an important success factor in the fight against corruption, which ultimately contributes to strengthening law and order and stability in each State.

Key words: corruption, anti-corruption, convention, international cooperation, anti-corruption coalitions.

Международные антикоррупционные коалиции объединяют усилия государств в противодействии коррупции. Международные стандарты противодействия коррупции способствуют унификации подходов к оценке и предотвращению коррупционных практик. Объединение усилий на международном уровне и развитие антикоррупционных стандартов усиливают механизмы противодействия коррупции и помогают создавать более

прозрачные и ответственные системы управления. Большой вклад в антикоррупционную борьбу вносят организации системы ООН – Программа развития ООН, Центр предотвращения международной преступности; отделения фондов Сороса и Институт открытого общества (Open Society Institute); Агентство международного развития США – USAID; Организация экономического развития и сотрудничества (ОЭСР), имеющий Антикоррупционную сеть для стран с переходной экономикой и Антикоррупционную инициативу Пакт стабильности (SPAI); Всемирный Банк, определивший существование в странах с переходной экономикой дихотомии «скупка государства» (или «захват государства») и административная коррупция; Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) и другие.

Специалисты-практики и ученые воспринимают явление коррупции не просто как социальный феномен, а социально-политический и определяют ее следующим образом: «Коррупция как социально-политический феномен – одна из сильнейших угроз стабильности и безопасности общества, устойчивому развитию и правопорядку; она срастается с организованной преступностью, включая отмывание денежных средств и перевод их за рубеж, а связь коррупции с большими объемами активов (как значительной доли ресурсов государства) угрожает политической стабильности» [1, с.112]. Коррупция направлена на подрыв политической системы государств, основанных на конституционном правопорядке, масштабы ее разрушительного воздействия действительно особо внушительны. И это обстоятельство вызывает серьезную озабоченность мировой общественности, устремленной к неустанному поиску новых мер и способов противодействия [2, с.26].

Активную борьбу с коррупцией ведет Организация Объединенных Наций, которая в первую очередь обратила внимание на наличие коррупции в сфере государственного управления, в международных сделках и актуализировала вопрос о настоятельной необходимости принятия законов о государственной службе и этических норм поведения государственных служащих. В 1989 году под ее эгидой был проведен первый международный семинар по проблеме коррупции в сфере государственного управления в Гааге (Нидерланды). Данная проблема стала объектом рассмотрения на Восьмом конгрессе ООН, принявшей руководство «Практические меры борьбы с коррупцией» и резолюцию «Коррупция в сфере государственного управления». В резолюции были сформулированы рекомендации по созданию действенного механизма административных и регулятивных мер предупреждения коррупции в сфере управления, которые затем явились основой для последующих антикоррупционных дискурсов, и в их числе такие, как:

- разработка стратегии по борьбе с коррупцией в качестве особо приоритетного направления планов экономического и социального развития;
- повышение общественной осведомленности о праве пользоваться государственными услугами и программами и обеспечение эффективных каналов для подачи жалоб;
- создание надлежащих внутренних процедур управления в правительственных учреждениях;
- принятие мер в рамках правительственных учреждений для обеспечения отчетности, эффективности дисциплинарных мер и средств правовой защиты в отношении государственных служащих;
- совершенствование финансовых правил и механизмов в целях предупреждения крупных переводов средств, полученных в результате коррупции.

Среди большого числа международно-правовых актов следует акцентировать внимание на Конвенции ООН против коррупции Генеральной Ассамблеи ООН, являющейся юридическим фундаментом международного сотрудничества по противодействию коррупции. В международную антикоррупционную коалицию входят такие организации как Всемирный экономический форум/World Economic Forum, Transparency International (TI), Price Waterhouse Coopers, служба Gallup International

Association, проект оценки уровня коррупции «Индекс непрозрачности» компании Price Waterhouse Coopers, проект Global Access «Индекс добротности государства», организация Transparency International (TI) «Индекс Восприятия Коррупции» и другие. Эти организации вносят весомый вклад в процесс борьбы и профилактики коррупции во всем мире, в утверждение конституционно-правового регулирования и порядка в масштабах государств Востока и Запада.

В целом аналитики, рассматривая особенности борьбы с коррупцией в международном контексте, апеллируют к опыту стран трех типов:

- не преодолевших коррупцию;
- болевших коррупцией в тяжелой форме, но сумевших существенно снизить ее;
- слабо коррумпированных и предпринимающих для удержания этой планки серьезные усилия [3].

На современном этапе коррупция обрела системный характер, и для разрушения этой закономерности необходима также системная борьба с ней. Ученые прослеживают существование в мире четырех соответствующих стратегий, в той или иной мере концентрирующих опыт стран вышеуказанных типов: 1) стратегии системного устранения причин коррупции; 2) стратегии «войны»; 3) стратегии «сознательной пассивности»; 4) смешанные стратегии противодействия коррупции [4, с. 204-205].

Стратегия системного устранения причин коррупции должна строиться с учетом специфики многих жизненно важных для той или иной страны политических, правовых, экономических, социально-культурных факторов.

Стратегия «войны» особенно востребована в авторитарных государствах Дальнего Востока и Юго-Восточной Азии, встречается и в странах, культивирующих демократические традиции, но редко. Здесь вводится принцип презумпции виновности в отношении лиц, подозреваемых в совершении коррупционных преступлений, чиновник оказывается перед необходимостью самому доказывать законность принадлежащего ему имущества.

Смешанные стратегии противодействия коррупции следует признать самыми эффективными, хотя они требуют значительно долгого времени для своей реализации и получения зримых результатов. Эта стратегия совмещает в себе и элементы стратегии войны с ее карательной идеологией, и элементы стратегии устранения причин коррупции. Их сила, как утверждают аналитики, в достижении реальных, «длящихся» системных изменений в общественных отношениях, что значительно важнее и перспективнее [5, с. 226]. В мире имеются репрезентативные по характеру прецеденты, раскрывающие ситуации, когда страны, переходя от одной стратегии к другой и вновь возвращаясь к прежней и т. д., в конце концов оказались не способными преодолеть коррупцию.

Одним из заметных результатов противодействия коррупции за рубежом, является определение перечня основных антикоррупционных принципов, единовременное и комплексное соблюдение которых способно привести к существенному снижению уровня коррупции: публичность органов государственной власти; независимость судебной власти; верховенство закона; подконтрольность органов государственной власти; реальное обеспечение прав и свобод, эффективная защита частной собственности; обеспечение реальной неотвратимости наказания за совершение коррупционных правонарушений; презумпция виновности чиновников в коррупции; реальная защита свидетелей при разбирательстве дела судом против коррупционера; активная и эффективная профилактика совершения коррупционных правонарушений; независимость средств массовой информации; реальная политическая конкуренция в стране [6, с.115].

Представляет интерес понимание за рубежом феномена коррупции и необходимой надлежащей реакции на него. В Европейском союзе за коррупцию предусмотрена не только уголовная, но и гражданско-правовая ответственность. Нормативно закреплена возможность предъявлять гражданские иски лицами, понесшими ущерб в результате

коррупции, для полного возмещения такого ущерба. Причем обоснование гражданских исков к коррупционерам в Европейском союзе не предусматривает обязанность доказывать существенность вреда и прямой непосредственной связи коррупционных действий с должностными полномочиями, имеющимися у коррупционеров.

В современной ситуации, в контексте лучших мировых практик и международного сотрудничества в сфере противодействия коррупции можно выделить эффективные стратегии, основу которых составляют следующие характеристики: 1) политические лидеры успешных стран обладают сильной волей, направленной на бескомпромиссную борьбу с коррупцией, что служит залогом успеха антикоррупционных кампаний; 2) для реализации задач антикоррупционной политики страны привлечены безупречно честные и авторитетные государственные деятели; 3) основные усилия прилагаются для перманентного повышения имиджа и качества государственной службы; 4) для успешного применения системных мер по борьбе с коррупцией разработаны и применяются действенные антикоррупционные законодательные акты; 5) эффективно функционируют специализированные органы по противодействию, созданы площадки, институты жалоб граждан на незаконные интенции чиновников; 6) введены на законодательной основе всеобщие декларации доходов населения; 7) активна позиция гражданского общества и связь политической сферы государства с неправительственными организациями; 8) чрезвычайное внимание уделяется антикоррупционному просвещению и воспитанию; 9) интенсивная консолидация с антикоррупционными силами многих стран мира, ратификация, присоединение к международным конвенциям против коррупции также способствуют скорейшему достижению искомой цели.

Обширный зарубежный опыт противодействия коррупции показывает, что антикоррупционная деятельность только тогда способна привести к желаемому результату, когда уголовно-правовые меры противодействия коррупции применяются в комплексе с другими антикоррупционными мерами.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Сидоров А.И. Коррупция: и диагноз, и приговор // Социс: социологические исследования. – 2021. – №2. – С. 111–116.
2. Zhetpisbaev G.A., Kemelbay A.B., Yermakhanbet E.T. Anti-corruption: world experience and Kazakhstan case // Вестник КазНПУ имени Абая. Серия Юриспруденция - 2024. - №1 (75). - С.24-31.
3. Россия и коррупция: кто кого. Аналитический доклад Регионального общественного фонда Индем («Информатика для демократии»). [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.indem.ru/corrupt/whoww/>
4. Антикоррупционная политика: Учебное пособие / Под ред. Г.А. Сатарова. – М.: РА «СПАС», 2004. – 368 с.
5. Ахметшин Н.Х. Политико-правовые аспекты борьбы с коррупцией в КНР // Государство и право. – 2008. – № 8. – С. 56–64.
6. Противодействие коррупции: учебное пособие / составители: А.М. Межведилов, Л.Т. Бакулина, И.О. Антонов, М.В. Талан, Ю.В. Виноградова, А.Д. Гильфанова. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2016. – 192 с.

УДК 342.9.07

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Байсалова Г.Т.

*К.ю.н., профессор, Университет имени Кунаева,
г. Алматы, Республика Казахстан
gulzira_06041967@mail.ru*

Нұрланова А.Н.

*Магистрант, Университет имени Кунаева,
г. Алматы, Республика Казахстан*

В статье рассматриваются правовые аспекты антикоррупционной политики в высших учебных заведениях, внимание акцентируется на систематических проявлениях коррупции и их негативном влиянии на престиж и конкурентоспособность учебных заведений. Обсуждаются риски, связанные с противодействием коррупции, включая возможные ограничения академических свобод и формирование атмосферы страха и недоверия среди студентов и преподавателей. Автор подчеркивает, что чрезмерный контроль и злоупотребление методами мониторинга могут негативно сказаться на имидже вуза и морально-психологическом климате в коллективе. Резюмируется необходимость сбалансированного подхода к антикоррупционной политике для обеспечения защиты академических свобод и создания здоровой образовательной среды.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, антикоррупционная политика, учебное заведение, система образования.

Мақалада жоғары оқу орындарындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың құқықтық аспектілері қарастырылады, сыбайлас жемқорлықтың жүйелі көріністері мен олардың оқу орындарының беделі мен бәсекеге қабілеттілігіне теріс әсері назарға алынады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға байланысты тәуекелдер, соның ішінде академиялық еркіндіктердің шектелуі және студенттер мен оқытушылар арасында қорқыныш пен сенімсіздік атмосферасының қалыптасуы талқыланады. Автор шамадан тыс бақылау мен мониторинг әдістерін теріс пайдалану жоғары оқу орнының имиджіне және ұжымдағы моральдық-психологиялық ахуалға теріс әсер етуі мүмкін екенін атап өтеді. Академиялық еркіндіктерді қорғау мен салауатты білім беру ортасын қалыптастыру үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа теңгерімді көзқарастың қажеттілігі қорытындыланады.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, оқу орны, білім беру жүйесі.

The article examines the legal aspects of anti-corruption policy in higher education institutions, focusing on the systematic manifestations of corruption and their negative impact on the prestige and competitiveness of educational institutions. The risks associated with combating corruption are discussed, including possible restrictions on academic freedoms and the formation of an atmosphere of fear and distrust among students and teachers. The author emphasizes that excessive control and abuse of monitoring methods can negatively affect the image of the university and the moral and psychological climate in the team. The article summarizes the need for a balanced approach to anti-corruption policy to ensure the protection of academic freedoms and the creation of a healthy educational environment.

Keywords: corruption, anti-corruption, anti-corruption policy, educational institution, education system.

В Казахстане борьба с коррупцией изначально является одной из приоритетов государственной политики страны. Конституция Республики Казахстан, антикоррупционное законодательство, государственные программы борьбы с коррупцией и планы мероприятий по их реализации, официальные программные дискурсы «Стратегия-2030», «Путь в Европу», Послания президента народу страны составляют базовую платформу антикоррупционной стратегии республики. Общенациональный план действий по противодействию коррупции представляет собой этап в борьбе с коррупцией и, с другой, представляет новую антикоррупционную модель, потенциал которой содержит созидательно-правовую энергетику, способную дать достойный отпор современным вызовам глобализационного процесса, в том числе по ликвидации накала коррупционных рисков, переломить тенденцию роста коррупции в направлении минимизации ее уровня и, следовательно, снижения степени девиантного поведения как государственных служащих, так и населения в целом [1-5].

Коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ. Коррупционное правонарушение – имеющее признаки коррупции противоправное виновное деяние (действие или бездействие), за которое законом установлена административная или уголовная ответственность. Антикоррупционная служба – оперативно-следственные подразделения уполномоченного органа по противодействию коррупции, осуществляющие деятельность, направленную на предупреждение, выявление, пресечение, раскрытие и расследование коррупционных преступлений.

Систематические проявления коррупции в высшем учебном заведении способны негативно повлиять на престиж учебного заведения и стать препятствием для поддержания приемлемого уровня его конкурентоспособности. С другой стороны, деятельность по противодействию коррупции в рамках высшей школы не должна привести к ограничению академических свобод, формированию атмосферы страха и недоверия. Злоупотребление методами тотального контроля также способно отрицательно сказаться на имидже вуза и нанести существенный вред морально-психологическому климату в коллективе.

Выявление, пресечение, раскрытие, расследование и предупреждение коррупционных правонарушений и привлечение лиц, виновных в их совершении, к ответственности в пределах своей компетенции осуществляются органами прокуратуры, национальной безопасности, внутренних дел, государственных доходов, военной полиции, Пограничной службой Комитета национальной безопасности Республики Казахстан.

Подтверждением необходимости правильного исполнения обязательств образовательными учреждениями служит решение Бостандыкского районного суда города Алматы, принятое 27 февраля 2017: в открытом судебном заседании рассмотрено гражданское дело по иску потребителей образовательных услуг К. и Б. к НАО Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева о понуждении выдачи диплома государственного образца и возмещении морального вреда. Судебное заседание продемонстрировало, что ответчик не предоставил уполномоченным органам заявления о коррупционных нарушениях, на которые он ссылался как на основание для отказа в выдаче дипломов истцам К. и Б.. Это обстоятельство поднимает вопросы о законности действий ответчика и указывает на необходимость более прозрачного и справедливого подхода к решению подобных ситуаций.

Истцы К. и Б. завершили обучение в 2016 году в НАО «Казахский национальный исследовательский технический университет имени К.И. Сатпаева» (КазНITU) по

специальности 6М072900 – «Строительство». Согласно материалам дела, приказом КазННТУ от 19 апреля 2016 года № 408-м магистранты 2-го курса К. и Б. были допущены к итоговой государственной аттестации. Однако, в соответствии с приказом КазННТУ от 30 июня 2016 года № 758-м, истец К. был отчислен без выдачи диплома и присвоения академической степени «Магистр технических наук». Аналогично, истец Б. был отчислен приказом КазННТУ от 30 июня 2016 года № 757-м, также без выдачи диплома и присвоения академической степени.

Эти факты вызывают серьезные сомнения в обоснованности решений, принятых университетом, и подчеркивают необходимость тщательного расследования обстоятельств, приведших к отчислению истцов. Важно, чтобы образовательные учреждения действовали в рамках закона и обеспечивали своим студентам справедливые условия для получения дипломов и академических степеней. В конечном итоге, только совместные усилия по борьбе с коррупцией и поддержанию академических свобод могут способствовать созданию здоровой образовательной среды, способной обеспечить высокие стандарты обучения и научной деятельности.

В судебном заседании ответчиком подтверждено, что на момент подачи исков в суд, ответчиком не предоставлялись в уполномоченные органы заявления по факту выявленных коррупционных нарушений, на которые ответчик ссылается как на основание не выдачи дипломов. Доводы ответчика о том, что большинство оценок получено истцами незаконно, по договоренности с нечестными на руку преподавателями, позже уволенными из КазННТУ в связи с выявленными коррупционными проявлениями, о выявлении в ходе проведения служебного расследования фактов коррупции и академической нечестности, незаконном проставлении обучающимся оценок, не подтверждены соответствующими доказательствами.

Ответчиком в подтверждение своих доводов не предоставлены документы, подтверждающие результаты проведенного служебного расследования. Также ответчиком не предоставлены доказательства, подтверждающие факты коррупционных нарушений со стороны педагогических и иных работников ответчика, имеющих отношение к оценке успеваемости обучающихся. Ответчиком не предоставлены документы, подтверждающие увольнение преподавателей и основание увольнения. Ответчиком не указаны в его отзыве ссылки на нормы закона или внутренних документов ответчика, согласно которым непосещение занятий является основанием для отчисления обучающегося после прохождения им итоговой аттестации. Доводы ответчика о нарушении магистрантами Приказа Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся» не могут быть приняты судом во внимание.

Поскольку организация и проведение контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся обеспечивается не самими обучающимися, а уполномоченными лицами высшего учебного заведения. В соответствии с подпунктом 8 пункта 3 указанных Типовых правил, офис Регистратор - лицо, занимающееся регистрацией всей истории учебных достижений обучающегося и обеспечивающий организацию всех видов контроля знаний и расчет его академического рейтинга.

Предоставленные ответчиком рейтинговые ведомости и рейтинг-листы не были приняты судом в качестве доказательств ввиду их несоответствия требованиям достоверности. В соответствии со ст. 67 ГПК РК, доказательство считается достоверным, если в результате проверки выяснится, что оно соответствует действительности. Вместе с тем, в отдельных документах (рейтинговые ведомости и рейтинг-листы) отсутствуют подписи ответственных лиц. В некоторых случаях подпись одного и того же лица разная в разных документах, что ставит под сомнение достоверность предоставленных документов.

Ходатайства о назначении судебной экспертизы указанных документов сторонами не были заявлены. Также ответчиком не предоставлены документы по расчету академического рейтинга.

В соответствии с пунктом 1 статьи 951 ГК РК, моральный вред - это нарушение, умаление или лишение личных неимущественных благ и прав физических лиц, в том числе нравственные или физические страдания (унижение, раздражение, подавленность, гнев, стыд, отчаяние, физическая боль, ущербность, дискомфортное состояние и т.п.), испытываемые (претерпеваемые, переживаемые) потерпевшим в результате совершенного против него правонарушения. В соответствии со статьей 917 Гражданского кодекса Республики Казахстан, вред (имущественный и (или) неимущественный), причиненный неправомерными действиями (бездействием) имущественным или неимущественным благам и правам граждан и юридических лиц, подлежит возмещению лицом, причинившим вред, в полном объеме. Согласно статьи 952 Гражданского кодекса Республики Казахстан, моральный вред возмещается в денежной форме. При определении размера морального вреда учитывается как субъективная оценка потерпевшим тяжести причиненного ему нравственного ущерба, так и объективные данные, свидетельствующие о степени нравственных и физических страданий потерпевшего: жизненная важность блага, бывшего объектом посягательства (жизнь, здоровье, честь, достоинство, свобода, неприкосновенность жилища и т.д.); тяжесть последствий правонарушения (убийство близких родственников, причинение телесных повреждений, повлекших инвалидность, лишение свободы, лишение работы или жилища и т.п.); характер и сфера распространения ложных позорящих сведений; жизненные условия потерпевшего (служебные, семейные, бытовые, материальные, состояние здоровья, возраст и др.), иные заслуживающие внимания обстоятельства.

Моральный вред возмещается независимо от подлежащего возмещению имущественного вреда. При таких обстоятельствах, суд полагает исковые требования о понуждении ответчика к выдаче диплома государственного образца и возмещении морального вреда подлежащими частичному удовлетворению. В соответствии с требованиями ст.ст. 102, 108 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан судом обсужден вопрос о судебных расходах, которые подлежат взысканию с ответчика в пользу истца. На основании изложенного, руководствуясь ст.ст. 147, 223-226 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, суд решил исковое требование К. и Б. к НАО Казахский национальный исследовательский технический университет имени Сатпаева К.И. о понуждении выдачи диплома государственного образца и возмещении морального вреда удовлетворить частично и обязать НАО Казахский национальный исследовательский технический университет имени Сатпаева К.И. выдать К. и Б. документы об образовании государственного образца - дипломы о послевузовском образовании присуждением степени магистр, а также взыскать с НАО Казахский национальный исследовательский технический университет имени Сатпаева К.И. в пользу К. и Б. в счет возмещения морального ущерба по 30 000 (тридцать тысяч) тенге, судебные расходы по оплате услуг представителя, сумму государственной пошлины.

К сожалению, приведенный пример правоприменительной практики, когда ущемляются права потребителей образовательных услуг. В связи с этим все меры по противодействию коррупции в вузе должны носить исключительно легитимный характер и быть максимально информационно открытыми. Одной из главных целей проводимых мероприятий должно стать формирование навыков антикоррупционного поведения всех участников образовательного процесса, в том числе обучающихся.

Антикоррупционная политика вуза представляет собой комплекс взаимосвязанных принципов, процедур, стандартов и мероприятий, направленных на профилактику и пресечение коррупционных правонарушений в вузе. Ключевыми целями антикоррупционной политики вуза являются: 1) недопущение предпосылок, исключение возможности совершения коррупционных правонарушений в вузе; 2) обеспечение выполнения антикоррупционных мероприятий; 3) обеспечение защиты прав и законных интересов граждан от негативных процессов и явлений, связанных с коррупцией, укрепление доверия граждан к деятельности вуза. Достижение выше-названных целей предполагает решение целого ряда задач по предупреждению коррупционных

правонарушений: а) оптимизация и конкретизация полномочий должностных лиц; б) обеспечение неотвратимости ответственности за совершение коррупционных правонарушений; в) повышение эффективности управления, качества работы вуза; г) обеспечение гражданам права на доступ к информации о деятельности вуза. К основным принципам деятельности по противодействию коррупции в вузе необходимо отнести: принцип соответствия антикоррупционной политики вуза действующему законодательству; принцип личного примера руководства вуза, которое играет определяющую роль в формировании культуры нетерпимости к самым различным проявлениям коррупции и в создании внутриорганизационной системы предупреждения и противодействия коррупции; принцип осознанной вовлеченности профессорско-преподавательского состава, сотрудников, аспирантов и студентов в реализацию антикоррупционной политики вуза; принцип соразмерности антикоррупционных процедур риску коррупции в вузе; принцип эффективности антикоррупционных мероприятий; принцип ответственности и неотвратимости наказания; принцип открытости, который означает информирование общественности о принятых в вузе антикоррупционных стандартах и процедурах, а также о проводимых антикоррупционных мероприятиях; принцип постоянного контроля и регулярного мониторинга.

Антикоррупционная политика вуза может закреплять случаи и условия, при которых ее действие распространяется и на других лиц, например, физических и (или) юридических лиц, с которыми вуз вступает в иные договорные отношения. К обязанностям профессорско-преподавательского состава и сотрудников вуза в связи с предупреждением и противодействием коррупции относятся следующие: воздерживаться от совершения и (или) участия в совершении коррупционных правонарушений в интересах или от имени вуза; воздерживаться от поведения, которое может быть истолковано окружающими как готовность совершить или участвовать в совершении коррупционного правонарушения в интересах или от имени вуза; незамедлительно информировать непосредственного руководителя / лицо, ответственное за реализацию антикоррупционной политики вуза / руководство вуза о попытках склонения к совершению коррупционных правонарушений; сообщить непосредственному руководителю или иному ответственному лицу о возможности возникновения либо возникшем у сотрудника вуза конфликте интересов.

Противодействие коррупции в академической среде среди студентов является составной частью деятельности по противодействию коррупции в вузе. Достижение целей противодействия коррупции в полном объеме в вузе невозможно без привлечения студентов к решению следующих задач: формирование антикоррупционной основы общественных отношений в вузе; предупреждение коррупционных правонарушений; формирование антикоррупционного имиджа вуза среди преподавателей, аспирантов, студентов, общественности; выявление и устранение причин и условий, способствующих коррупционным проявлениям. Системный подход по решению задач по противодействию коррупции среди студентов в вузе реализуется в плане по противодействию коррупции в вузе.

Мероприятия по противодействию коррупции в вузе среди студентов обычно включаются в следующие разделы плана: организационно-правовое обеспечение антикоррупционной деятельности вуза; формирование антикоррупционного мировоззрения студентов и работников вуза; профилактика коррупции в учебном процессе. Мероприятия плана по противодействию коррупции в вузе среди студентов ориентированы: а) на предупреждение коррупционных проявлений; б) формирование антикоррупционного имиджа; в) совершенствование антикоррупционной базы вуза; г) выявление и устранение причин и условий, способствующих коррупции; д) развитие системы информирования об антикоррупционной деятельности; е) обеспечение диагностики коррупциогенной ситуации и выявление рисков антикоррупционной деятельности; ж) обеспечение эффективной работы по формированию кадрового состава вуза; з) развитие существующей системы противодействия коррупции; и) профилактику конфликта интересов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Жетписбаева Б.А. Анतिकоррупционное законодательство Республики Казахстан. Учебное пособие. – Астана: Акад. гос. упр. при Президенте РК, 2011. – 157 с.
2. Толеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б., Сайлибаева Ж.Ю., Калкаева Н.Б. Генезис коррупционных преступлений: новые методологические подходы // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия Юриспруденция. – 2022. - №2(68). – С.72-85.
3. Жетписбаева Б.А. Коррупция как деструктивный фактор социально-политического государства // Актуальные проблемы борьбы с коррупцией в Республике Казахстан на современном этапе. Материалы научно-практической конференции. – Астана, 2012. - С. 67-72.
4. Сарсембаев М.А. Проблемы предотвращения коррупции в Казахстане и международные антикоррупционные нормы // Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия Право. – 2022. - №1(138). – С.47-57.
5. Симтиков Ж.К. Некоторые вопросы коррумпированности в Республике Казахстан и эффективности антикоррупционной политики. // Региональное и муниципальное управление: вопросы политики, экономики и права. – 2021. – Т.8. - №3(25). – С. 136-148.

УДК 342.5(574)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Бейбитов М.С.

*Д. ю. н., профессор, Евразийский Национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
beibitov.m@mail.ru*

Сейтова А.С.

*Студент, Евразийский Национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
aruzanserikova48@gmail.com*

В статье анализируется проблема развития государственной службы Казахстана в условиях реформ и глобальных вызовов. Рассматриваются ключевые направления трансформации, включая цифровизацию, повышение эффективности и адаптацию к международным стандартам. Выделены проблемы, перспективы и факторы модернизации, предложены пути совершенствования статуса и полномочий государственных служащих.

Ключевые слова: государственная служба, кадровая политика, меритократия, административная реформа, оптимизация госаппарата, прозрачность процедур, социальные гарантии, эффективность управления.

Мақалада Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметін реформалау және жаһандық сын-қатерлер жағдайындағы даму мәселелері талданады. Трансформацияның негізгі бағыттары қарастырылады, оның ішінде цифрландыру, тиімділікті арттыру және халықаралық стандарттарға бейімдеу. Мемлекеттік қызметті жаңғыртудағы мәселелер, мемлекеттік қызметшілердің мәртебесі мен өкілеттіліктерін жетілдіру жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызмет, кадр саясаты, меритократия, әкімшілік реформа, мемлекеттік аппаратты оңтайландыру, рәсімдердің ашықтығы, әлеуметтік кепілдіктер, басқару тиімділігі.

The article analyzes the issue of developing the civil service of the Republic of Kazakhstan in the context of reforms and global challenges. Key areas of transformation are examined, including digitalization, efficiency enhancement, and adaptation to international standards. The problems, prospects, and modernization factors of the civil service are identified, and ways to improve the status and powers of civil servants are proposed.

Key words: Public service, personnel policy, meritocracy, administrative reform, optimization of the state apparatus, transparency of procedures, social guarantees, management efficiency.

Действующее законодательство о государственной службе заложило основы для формирования профессионального государственного аппарата, соответствующего принципам меритократии, прозрачности и подотчетности. В целях дальнейшего совершенствования правового регулирования государственной службы РК 10 января 2025 года Главой государства был подписан Закон “О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам государственной службы”. Однако данные изменения не являются последними. Так как реформа государственной службы - процесс долгий и сложный. Эти изменения соответствуют стратегии правового совершенствования государственной службы и обеспечивают баланс между принципами справедливости и необходимостью защиты государственных интересов.

В соответствии с Концепцией развития государственной службы на 2024–2029 годы, необходимость дальнейшего реформирования государственной службы обусловлена масштабами институциональных преобразований, направленных на модернизацию общественно-политической и социально-экономической жизни страны, поиски наиболее оптимальных путей дальнейшего развития государственной службы. Однако реализация этих реформ сталкивается с рядом системных проблем, требующих комплексного решения.

Сейчас ставится задача требовать от государственных служащих высочайшей профессиональной компетентности, строгой дисциплинированности и безусловной ответственности за принятые решения, а также безупречной этической чистоты и патриотизма. Одной из наиболее действенных форм воспитания государственных служащих должна стать пропаганда высших ценностей нашего народа и непримиримость к любым проявлениям коррупции. Добиться этого можно, если каждый государственный служащий будет четко знать свои полномочия и нести ответственность за принятые решения, твердо придерживаться этических норм и быть патриотом своей страны.

На расширенном заседании Правительства Глава государства РК обозначил ключевые проблемы государственной службы, такие как дефицит эффективных топ-менеджеров, непрозрачность процедур назначения кадров, низкий уровень оплаты труда и высокую нагрузку государственных служащих. В этой связи Президент подчеркнул необходимость системных реформ, направленных на повышение социальной защиты и улучшение жилищных условий государственных служащих. Эти меры призваны создать более привлекательные условия для их профессионального роста и карьерного развития.

Одним из важнейших факторов, определяющих эффективность государственного управления, является уровень благосостояния государственных служащих. Однако на протяжении длительного времени сохранялась проблема низкого уровня их заработной платы, которая не всегда коррелировала с общими экономическими показателями страны. Независимо от темпов экономического роста или периодов бюджетного дефицита, данный вопрос оставался актуальным, что, в свою очередь, оказывало влияние на мотивацию кадрового состава и, как следствие, на эффективность функционирования системы государственной службы.

На настоящий момент уровень заработной платы государственного служащего не отвечает его самым необходимым потребностям, объему сложности и ответственности выполняемой работы. Кроме того, заработная плата для государственного служащего является единственным источником дохода, поскольку в соответствии с Законом «О государственной службе» он не вправе заниматься иной оплачиваемой деятельностью, за исключением научной, педагогической и творческой.

Согласно проведенным исследованиям, почти половина государственных служащих не отмечает улучшения своего финансового положения, а более 23% указывают на его ухудшение. Высокий уровень закрединтованности (более 90%) и проблемы с жилищным обеспечением (47% не имеют собственного жилья) существенно снижают привлекательность государственной службы как сферы профессиональной деятельности. В целях решения данной проблемы с 1 января 2024 года была внедрена новая модель оплаты труда, основанная на грейдинговании и функциональном распределении должностей. Также реализуется программа «С дипломом в село», направленная на стимулирование кадров в сельской местности через предоставление бюджетных кредитов на жилье и выплату подъемных пособий. Однако эти меры пока охватывают лишь ограниченное число государственных служащих. Одновременно с этим ведется работа по совершенствованию механизмов контроля за соблюдением режима труда и отдыха. В 2023 году были введены законодательные нормы, позволяющие уполномоченным органам проводить мониторинг переработок. По итогам проверок права 287 государственных служащих были восстановлены, а в отношении 18 должностных лиц составлены административные протоколы. Внедрение механизмов гибкого рабочего времени и дистанционной работы

также способствует улучшению условий труда и повышению уровня удовлетворенности государственных служащих. Однако для долгосрочного решения данной проблемы требуется дальнейшее совершенствование системы оплаты труда, развитие социальной защиты и внедрение дополнительных инструментов повышения благосостояния государственных служащих. В то же время возможности реализации этих мер во многом зависят от макроэкономической ситуации в стране.

Ключевой проблемой в данном контексте является структура экономики Казахстана, в которой преобладает сырьевая модель развития. Такая зависимость от экспорта природных ресурсов делает государственные финансовые возможности нестабильными и подверженными влиянию колебаний цен на нефть и другие сырьевые товары, что, в свою очередь, затрудняет устойчивое финансирование социальных обязательств, включая поддержку государственных служащих.

При этом государственный сектор играет доминирующую роль: государство является крупнейшим работодателем в стране, по состоянию на 1 января 2024 года штатная численность госслужащих составило 90 583 единицы при общем населении 20,2 миллиона. В то время как в Узбекистане при населении 37,5 млн граждан в государственных органах работает 50 тысяч государственных служащих. Это приводит к тому, что Казахстан нередко называют страной «белых воротничков», где значительная часть трудоспособного населения стремится занять государственные должности, а не заниматься предпринимательской или производственной деятельностью.

В условиях бюджетного дефицита для повышения заработной платы государственных служащих требуется, в первую очередь, оптимизировать численность государственного аппарата. За последние годы сокращение штатов происходило формально: объединение и разделение министерств не приводило к реальному уменьшению количества сотрудников.

Следствием данной проблемы является высокая текучесть кадров, что характерно не только для системы государственной службы, но и для частного сектора.

Согласно статистическим данным, 90% государственных служащих подвергаются стрессу, вызванному высоким уровнем нагрузки и финансовыми трудностями, при этом значительная часть чиновников не имеет собственного жилья, а каждый пятый вынужден брать жилье в ипотеку. Социальные условия труда остаются сложными, что отрицательно сказывается на эффективности государственного управления.

Ситуацию усугубляет проблема ненормированного рабочего дня государственных служащих, вызванная большим количеством совещаний, избыточными поручениями, чрезмерным документооборотом и высоким объемом обращений граждан. В результате большинство сотрудников вынуждены задерживаться на работе, а также выполнять служебные обязанности в выходные и праздничные дни.

Согласно концепции развития государственной службы, одним из ключевых направлений реформ является внедрение гибких форматов работы. В мировой практике в развитых странах, таких как Сингапур и Норвегия, успешно применяются гибридные модели, сочетающие офисную и удаленную работу. Это способствует снижению нагрузки на городскую инфраструктуру и повышению удовлетворенности сотрудников, сохраняя при этом высокий уровень контроля и эффективности выполнения задач.

Однако согласно приказу Агентства РК по делам государственной службы от 29 мая 2023 года, дистанционная работа может устанавливаться по соглашению сторон или при наличии обстоятельств, ставящих под угрозу жизнь и здоровье работников. Это означает, что дистанционная работа в государственных органах пока рассматривается как исключительная мера, а не как постоянный и системный формат.

Кроме того, особое внимание следует уделить развитию кадрового потенциала и мотивации государственных служащих. Государственная служба требует высокой

самоотдачи и профессионализма, поэтому необходимо расширять социальные гарантии и внедрять дополнительные механизмы как материального, так и нематериального стимулирования. Это может включать программы профессионального развития, карьерного роста и признания заслуг сотрудников.

Улучшение социальных условий госслужащих также является приоритетной задачей. Снижение перегруженности, обеспечение сбалансированного рабочего графика и создание позитивного имиджа государственной службы в обществе помогут повысить привлекательность этой сферы для талантливых специалистов. Внедрение четкой системы стимулирования, включая дополнительные выплаты за качественное выполнение обязанностей, будет способствовать повышению эффективности работы госаппарата.

Однако реализация данных инициатив требует не только внутренних реформ, но и пересмотра системы регуляторного воздействия, исключающего избыточные бюрократические барьеры. В этом контексте принцип «нулевой бюрократии», провозглашенный Премьер-Министром Олжасом Бектеновым, должен быть внедрен с соблюдением принципов правовой определенности и эффективности государственного управления. Как отметил Бектенов, «недостаточная оперативность государственных органов при проработке инвестиционных проектов» и «долгие согласования бюрократических барьеров» создают значительные препятствия для развития экономики. Поэтому важнейшей задачей остается не только повышение эффективности государственных органов, но и создание условий, при которых государственные служащие смогут оперативно принимать решения без угрозы нарушения законности и правопорядка.

Для этого необходимо провести ревизию нормативно-правовой базы с целью устранения дублирующих и устаревших положений, внедрить цифровые инструменты управления, обеспечивающие прозрачность и оперативность работы, а также укрепить систему оценки деятельности государственных служащих. Децентрализация полномочий и повышение профессионального уровня кадров через регулярное обучение позволят снизить бюрократическую нагрузку, минимизируют излишние согласования и ускорит процесс принятия решений.

Во втором разделе Концепции развития государственной службы, четко сказано что в современном мире активно развивается борьба за человеческие умы и поиск талантов, ставшая приоритетной задачей как для государственного, так и для частных секторов. Профессионализация включает такие подходы к управлению персоналом, как талант-менеджмент, эффективный подбор кадров, система карьерного развития для улучшения навыков и знаний, взаимосвязанная с оценкой профессиональной деятельности, обучением, а также справедливой системой оплаты труда.

Говоря о принципах сервиса и клиентоориентированности, возникает вопрос, как оценивать эффективность работы Министерства. Для решения этой проблемы необходимо внедрение системы ключевых показателей эффективности (KPI) - количественных индикаторов, заранее определенных и согласованных между заинтересованными службами, которые отражают главные факторы успеха ведомства. KPI позволяют объективно измерять результативность деятельности, оценивая затраченные ресурсы, достигнутые результаты и эффективность процессов, а также прогнозировать будущее развитие и фиксировать последствия принятых решений.

Мировая практика демонстрирует успешные примеры применения подобных механизмов. Так, в Сингапуре эффективность работы министров оценивается по принципам топ-менеджмента, где KPI служат основой для прозрачного контроля за их деятельностью. Привязка показателей к стратегическим целям государства и их публичная доступность позволяют объективно оценивать вклад руководителей, повышая их ответственность и мотивацию к достижению конкретных результатов. Внедрение аналогичных принципов в Казахстане станет важным шагом к совершенствованию госуправления, обеспечивая прозрачность и подотчетность.

Ключевым направлением оценки должно стать управление человеческим капиталом, поскольку кадровый потенциал является основным фактором успеха государственной службы. КРІ может включать качество подбора персонала, уровень профессионального развития государственных служащих и эффективность программ мотивации. Показатель «доля сотрудников, прошедших повышение квалификации» отражает уровень профессионального роста кадров, а «удовлетворенность персонала условиями труда» демонстрирует эффективность HR-политики, в сфере управления человеческими ресурсами.

Кроме того, важным аспектом является цифровизация и оптимизация процессов. КРІ позволяют измерить уровень внедрения цифровых решений, скорость обработки запросов граждан и сокращение бюрократических процедур. В частности, снижение времени на предоставление госуслуг или числа жалоб на их качество может служить индикатором эффективности административных реформ.

Таким образом, внедрение КРІ создаст условия для объективной оценки работы государственной службы, повысит ее подотчетность обществу и станет инструментом для постоянного совершенствования государственного управления в Казахстане.

В условиях современных вызовов государственной службы важное значение имеет совершенствование кадровой политики и внедрение инновационных управленческих практик. Президент Республики Казахстан, Касым-Жомарт Токаев, представил концепцию Президентского молодежного кадрового резерва как стратегический инструмент для поиска и продвижения перспективных менеджеров, способных преобразовать систему государственного управления. Согласно высказанным им позициям, поиск потенциальных министров, акимов и председателей национальных холдингов должен осуществляться не только в столичных структурах, но и в регионах, что обусловлено необходимостью формирования сильных, профессионально подготовленных, патриотично настроенных и идейных кадров.

На встрече с резервистами, численность которых уже превышает 400 человек, президент подчеркнул, что от молодых специалистов ожидается способность оперативно принимать решения и быстро адаптироваться к современным вызовам. Особое внимание уделяется приверженности принципам верховенства закона и служения народу, так как «без этого не устоит не то что система государственного управления, но и сама страна».

Однако, наряду с положительными перспективами, существует ряд проблем, связанных с текущими механизмами подбора специалистов. В ряде случаев назначение кадров осуществляется не по меритократическому принципу, а по усмотрению высших должностных лиц, что приводит к формированию закрытых «команд», затрудняющих доступ новых профессионалов в систему госуправления. Кроме того, ограниченная прозрачность кадровой политики, выражающаяся в труднодоступности информации о составе и численности сотрудников государственных органов, вызывает обоснованные вопросы относительно эффективности и справедливости существующих процедур.

Современная кадровая политика в системе государственного управления сталкивается с рядом структурных проблем, отраженных как в практиках назначения, так и в ограничениях информационной прозрачности. В частности, введение грифа «для служебного пользования», установленного Постановлением Правительства в декабрь 2021 года бывшим Премьер-Министром Аскарар Маминим, существенно ограничивает доступ к информации о штатной численности сотрудников государственных органов. Это, в свою очередь, затрудняет объективную оценку кадровых ресурсов и эффективность функционирования госструктур, поскольку независимые аналитики и общественность не могут получить исчерпывающие данные о составе и динамике изменения персонала.

Данный механизм, первоначально предназначенный для защиты служебной информации, фактически подрывает принципы транспарентности и меритократии. Ограниченный доступ к данным способствует тому, что назначение кадров зачастую происходит не на основании объективных показателей и профессиональных компетенций,

а по усмотрению высших должностных лиц. Такая практика позволяет отдельным руководителям формировать «свои команды», которые затем «привязываются» к их личному авторитету и перемещаются вместе с ними в рамках административных структур. Это не только затрудняет доступ новых, потенциально более квалифицированных специалистов к руководящим позициям, но и снижает доверие граждан к системе государственной службы.

Президент Республики Казахстан, критикуя подобную практику, акцентирует внимание на необходимости жесткого контроля за подбором и назначением кадров. Он указывает, что произвольные кадровые решения формируют закрытые группы влияния, подрывая эффективность государственной службы и принципы верховенства закона. В этом контексте реформирование кадровой политики, включая прозрачность данных о государственных служащих, становится ключевым условием повышения эффективности управления и укрепления доверия к госаппарату.

Ключевым вызовом остается кадровый дефицит, выраженный в нехватке специалистов в приоритетных отраслях государственного управления. В госаппарате насчитывается около 7,5 тысяч вакантных должностей, а органы власти испытывают острую потребность в юристах, экономистах, технических специалистах, медиках и аграриях. Этот кадровый разрыв снижает управленческий потенциал и оперативность принятия решений. В связи с этим реализуется комплекс мер по совершенствованию кадровой политики, включая реформирование подбора персонала, повышение привлекательности государственной службы и создание условий для профессионального роста госслужащих.

Введен институт контрактных служащих, который позволяет привлекать квалифицированных специалистов для реализации стратегически значимых государственных проектов. Также создан Институт по управлению человеческими ресурсами (HR-институт), основной задачей которого является развитие кадрового потенциала госаппарата и внедрение международных стандартов HR-сертификации. Важной инициативой стало предоставление выпускникам вузов, показавшим высокий уровень успеваемости, возможности прямого трудоустройства на первичные должности без конкурса, что способствует омоложению кадрового состава и повышению привлекательности государственной службы для молодых специалистов. Данные меры позволяют частично решить проблему дефицита кадров, однако дальнейшее развитие государственной службы требует формирования устойчивой системы профессионального развития, основанной на принципах карьерного роста, прозрачности кадровых процессов и эффективности механизмов мотивации государственных служащих.

Другой значимой проблемой остается недостаточная открытость и доступность конкурсных процедур при приеме на государственную службу. Несмотря на существование конкурсного отбора, на практике механизм продвижения по службе нередко зависел от внутренних факторов, что снижало доверие к системе государственной службы. В ответ на этот вызов в 2023 году была апробирована цифровая конкурсная система на базе портала ИИС «Е-кызмет». Новый механизм обеспечил возможность подачи заявок 24/7 и дистанционного прохождения всех этапов отбора, за исключением собеседования, что повысило доступность государственной службы для более широкого круга граждан. Введены процедуры обезличивания кандидатов с использованием ID-номеров, а также независимый прокторинг, что минимизирует коррупционные риски. По итогам пилотного проекта количество претендентов на одну вакансию увеличилось в 2,9 раза, а доля победителей из частного сектора возросла в 2,5 раза, что свидетельствует о повышении прозрачности конкурсных процедур. С 1 февраля 2024 года данный механизм начал поэтапное внедрение во всех государственных органах. Дополнительно реализуется инициатива по отмене внутренних конкурсов, что призвано создать единую открытую систему карьерного роста государственных служащих. Эти меры не только способствуют

развитию конкурентоспособности кадров, но и формируют более профессиональную, ориентированную на результат государственную службу.

Наконец, важным направлением реформирования государственной службы является укрепление морально-этических стандартов и повышение ответственности государственных служащих. В 2023 году была введена норма, предусматривающая увольнение политических служащих по причине «утраты доверия», а также введена обязательная дисциплинарная ответственность руководителей в случае коррупционных преступлений их подчиненных. Данные меры направлены на повышение уровня ответственности государственных служащих и формирование культуры нетерпимости к коррупции. Дополнительно были внесены изменения в Кодекс служебной этики, запрещающие посещение игорных заведений за исключением случаев, связанных с исполнением служебных обязанностей. Эта инициатива направлена на предотвращение лудомании среди государственных служащих и сохранение их морального облика. Введение данных мер способствует формированию прозрачного и этически устойчивого государственного аппарата, способного эффективно выполнять поставленные перед ним задачи.

Таким образом, текущие реформы системы государственной службы Казахстана направлены на устранение кадрового дефицита, повышение прозрачности конкурсных процедур, усиление антикоррупционных мер и улучшение социальных гарантий. Концепция развития госслужбы на 2024–2029 годы предусматривает модернизацию госаппарата, внедрение инновационных методов управления и усиление принципов меритократии. Международный опыт подтверждает значимость цифровизации, совершенствования управления и повышения качества госуслуг. Комплексная реализация этих мер создаст основу для формирования эффективной, профессиональной и прозрачной государственной службы, ориентированной на интересы граждан и соответствующей современным вызовам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Научно-политический журнал «Государственная служба» // [Электронный ресурс] URL: <https://pa-journal.igsu.ru/about/>
2. Журнал “Государственное управление и государственная служба” <https://journal.apa.kz/index.php/path>
3. Официальный интернет-ресурс нормативных правовых актов Республики Казахстан. Указ Президента Республики Казахстан от 15 марта 2024 года № 602 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления» // [Электронный ресурс] URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000602>
4. Научная статья «Реформирование государственной службы Республики Казахстан – необходимое условие эффективного развития национальной экономики» // [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/reformirovanie-gosudarstvennoy-sluzhby-respubliki-kazahstan-neobhodimoe-uslovie-effektivnogo-razvitiya-natsionalnoy-ekonomiki>
5. Научная статья «Реформы в системе государственного управления Казахстана: вызовы и возможности», [Электронный ресурс], URL: <https://kisi.kz/ru/reformy-v-sisteme-gosudarstvennogo-upravleniya-kazahstana-vyzovy-i-vozmozhnosti/>
6. Национальный доклад о состоянии государственной службы в Республике Казахстан. — Астана, 2024. URL: <https://pa-journal.igsu.ru/about/>

УДК 340.11

РОЛЬ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ: МЕХАНИЗМЫ, СТРАТЕГИИ И ВЛИЯНИЕ НА ПРАВОПРИМЕНЕНИЕ

Бейсеуов Е.Б.

*Магистрант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан
beisseuov@mail.ru*

Научный руководитель: д.ю.н., проф. **Тайторина Б.А.**

Коррупция является одной из самых серьезных угроз для устойчивого развития общества и государства. Она подрывает доверие граждан к институтам власти, препятствует экономическому росту и ухудшает качество жизни. В условиях глобализации и усиления взаимозависимости стран, борьба с коррупцией требует комплексного подхода, в котором важную роль играют неправительственные организации (НПО). Данная статья посвящена анализу роли НПО в противодействии коррупции, их механизмам и стратегиям, а также влиянию на правоприменение.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, государство, гражданское общество, неправительственные организации.

Сыбайлас жемқорлық қоғам мен мемлекеттің тұрақты дамуына төнетін ең күрделі қауіптердің бірі болып табылады. Ол азаматтардың билік институттарына деген сенімін төмендетеді, экономикалық өсуді тежейді және өмір сүру сапасын нашарлатады. Ғаламдану және елдер арасындағы өзара тәуелділіктің артуы жағдайында сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес кеішенді тәсілді талап етеді, бұл ретте үкіметтік емес ұйымдар (ҰЕҰ) маңызды рөл атқарады. Бұл мақалада ҰЕҰ-дың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдағы рөлі, олардың тетіктері мен стратегиялары, сондай-ақ құқық қолдануға әсері талданады.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, мемлекет, азаматтық қоғам, үкіметтік емес ұйымдар.

Corruption is one of the most serious threats to the sustainable development of society and the State. It undermines citizens' trust in government institutions, hinders economic growth and worsens the quality of life. In the context of globalization and increasing interdependence of countries, the fight against corruption requires an integrated approach, in which non-governmental organizations (NGOs) play an important role. This article analyzes the role of NGOs in combating corruption, their mechanisms and strategies, as well as their impact on law enforcement.

Key words: corruption, anti-corruption, state, civil society, non-governmental organizations

Авторитетными учеными Казахстана обосновано, что коррупция - это явление сложное, поэтому система противодействия коррупции должна быть разносторонней, с активным участием всех субъектов противодействия коррупции. Важную роль в противодействии коррупции играет гражданское общество. Эффективность мер противодействия коррупции не может повыситься без активного участия в этой работе гражданского общества.

В установлении эффективной системы противодействия коррупции должны быть заинтересованы практически все составляющие гражданского общества: частный сектор, общественные организации, религиозные деятели, пресса, профессиональные организации и, конечно же, рядовые граждане, ежедневно испытывающие на себе последствия коррупции.

Гражданское общество - это сфера самопроявления свободных граждан и добровольно сформировавшихся ассоциаций и организаций, независимая от прямого

вмешательства и произвольной регламентации со стороны государственной власти. Гражданское общество должно выступать как фильтр требований общества к политической системе, в том числе в сфере противодействия коррупции.

Главная цель, стоящая перед гражданским обществом, - устранение условий и предпосылок для возникновения коррупции с учетом того, что противостоять коррупции как системному явлению может только система мер, выстроенная властью совместно с гражданским обществом.

Институты и организации гражданского общества призваны обеспечивать реальные гарантии прав и свобод человека, которые грубо нарушаются коррумпированными чиновниками [1].

Неправительственные организации представляют собой независимые от государства структуры, которые действуют в интересах общества. Они могут быть как национальными, так и международными, и охватывают широкий спектр вопросов, включая защиту прав человека, экологию, социальное развитие и, конечно, борьбу с коррупцией. Основные функции НПО в этой сфере включают: независимый мониторинг деятельности государственных органов, выявляют случаи коррупции и собирают данные для анализа; образовательные программы, семинары и тренинги, направленные на повышение осведомленности граждан о коррупции и способах ее предотвращения; участие в разработке и продвижении антикоррупционного законодательства, выступая в качестве адвокатов общественных интересов; юридическая и психологическая помощь жертвам коррупционных действий, защита их прав.

Исследование проблематики охватывает важные аспекты гражданского контроля и его роли в противодействии коррупции, необходимость активного участия гражданского общества в управлении и контроле за действиями государственных органов, а также важность прозрачности и открытости в их деятельности.

В соответствии с Конвенцией ООН против коррупции подавление коррупции невозможно лишь с участием публичной власти, в этом процессе важно участие граждан страны. Механизм гражданского контроля призван обеспечивать участие граждан в процессе противодействия коррупции. Статьи 6 и 36 данной Конвенции говорят о том, что каждое государство должно обеспечивать наличие органа, который осуществляет предупреждение коррупции, и органа, который специализируется на борьбе с ней при помощи специальных правоохранительных мер [2].

В вопросе общественного контроля в настоящее время актуальным является то, что в сложившейся ситуации необходимо совершенствовать государственную политику, направленную на вовлечение различных институтов гражданского общества и широких слоев населения в противодействие коррупции, развивать активность институтов гражданского общества. Нужна организация полноценного диалога между государством и гражданским обществом, при этом государство в лице своих органов власти должно эффективнее развивать партнерские отношения и сотрудничать с различными институтами гражданского общества [3].

Роль НКО сегодня заключается в артикуляции и агрегации общественных интересов всех социальных слоев, лоббирование их интересов в государственных структурах, обеспечивая диалог государства и общества, в том числе и по вопросам борьбы с коррупцией (деятельность НКО в сфере антикоррупционной политики) [4].

Гражданский контроль является важным механизмом, позволяющим обществу следить за действиями власти и обеспечивать соблюдение прав и свобод граждан. Он включает в себя различные формы, такие как общественные наблюдательные комиссии, инспекции и группы контроля. Основные принципы, такие как независимость, публичность и открытость, являются основой для эффективного функционирования системы общественного контроля.

Взаимодействие между государственными органами и институтами гражданского общества может принимать различные формы, включая общественные обсуждения, экспертизы и участие граждан в принятии решений. Ключевыми целями негосударственных организаций в деле противодействия коррупции являются обеспечение населения информацией о способах противодействия коррупции, обеспечение открытости, прозрачности и подконтрольности власти обществу, влияние на разработку антикоррупционной политики и антикоррупционного законодательства, способствование восстановлению прав человека, нарушенных коррупционными действиями власти, подготовка гражданских лидеров. К числу их основных функций можно также отнести: формирование негативного отношения общества к проблеме коррупции и снижение социальной толерантности к ней, реализацию общественного контроля, определение сфер жизни, где риск коррупции наиболее высок, реализацию законодательских проектов с воплощением эффективных антикоррупционных мер [5, с. 180-181].

Формирование антикоррупционной культуры и развитие гражданского образования являются ключевыми для успешного противодействия коррупции. Систематический мониторинг, общественная экспертиза и публичное представление результатов являются важными этапами в процессе общественного контроля. Свобода объединений, доступ к информации и независимые СМИ являются необходимыми условиями для функционирования системы общественного контроля. Средства массовой информации играют важную роль в формировании общественного мнения и контроле за действиями власти, способствуя повышению уровня правосознания среди граждан. Примером более инклюзивного подхода к борьбе с коррупцией, выходящего за рамки, установленные законодателем, и первостепенной роли, которую играют представители гражданского общества, является мониторинг правительств, политиков, государственных служащих и других лиц в целях повышения прозрачности. Другими средствами достижения этой цели могут быть кампании давления на определенные организации, учреждения или компании. Журналистские расследования - это еще один способ выявления потенциально коррупционных сделок чиновников. Такой мониторинг часто сочетается с сообщением о нем с целью обнародования наблюдаемого неправильного поведения. Таким образом, эти механизмы повышают цену коррупционных деяний, делая их публичными и негативно влияя на имидж соответствующего должностного лица [6].

Обращения граждан и организаций к государственным органам могут служить индикаторами коррупционных рисков и основой для принятия управленческих решений. Для эффективного противодействия коррупции необходимо не только законодательное регулирование, но и активное участие гражданского общества, формирование антикоррупционной культуры и открытость государственных органов. Это требует комплексного подхода и сотрудничества всех заинтересованных сторон.

Неправительственные организации используют различные механизмы для борьбы с коррупцией, в том числе исследования и публикации: НПО проводят исследования, которые помогают выявить масштабы коррупции и ее последствия. Публикации, основанные на этих исследованиях, способствуют информированию общества и привлечению внимания к проблеме.

Важное значение имеет создание платформ для диалога: НПО организуют круглые столы, конференции и другие мероприятия, где представители власти, бизнеса и гражданского общества могут обсудить проблемы коррупции и выработать совместные решения.

Многие НПО применяют современные технологии, такие как платформы для анонимного сообщения о коррупции, что позволяет гражданам безопасно сообщать о коррупционных действиях.

Стратегии, используемые НПО в противодействии коррупции, представлены в широкой парадигме. НПО работают в партнерстве с государственными учреждениями для

разработки и внедрения антикоррупционных программ. НПО часто сотрудничают с международными организациями, такими как Transparency International, что позволяет обмениваться опытом и лучшими практиками. НПО участвуют в наблюдении за выборами, обеспечивая прозрачность и честность избирательного процесса.

Деятельность неправительственных организаций оказывает значительное влияние на правоприменение в сфере борьбы с коррупцией. НПО способствуют повышению прозрачности в работе государственных органов, что затрудняет коррупционные практики, защищают права тех, кто борется с коррупцией, что создает более безопасную среду для антикоррупционной деятельности, играют важную роль в формировании общественного мнения о коррупции, что может привести к давлению на власти для принятия мер по ее искоренению.

Создание портала антикоррупционных НПО представляет собой важный шаг в систематизации и координации усилий по борьбе с коррупцией. Такой портал может выполнять несколько ключевых функций, которые способствуют повышению эффективности работы антикоррупционных организаций и улучшению взаимодействия с различными заинтересованными сторонами. Предлагаемая модель портала представляет собой центральную платформу для обмена информацией между антикоррупционными НПО. Это позволит организациям делиться опытом, лучшими практиками, а также координировать свои действия в рамках совместных проектов и инициатив. Внедрение форумов и обсуждений на портале позволит участникам обмениваться мнениями, задавать вопросы и получать консультации от экспертов в области антикоррупционной деятельности. Портал должен включать разделы для обратной связи от граждан, что позволит НПО лучше понимать потребности общества и адаптировать свои программы и инициативы.

Публикация отчетов о деятельности НПО, их финансировании и результатах работы на портале повысит уровень доверия со стороны общества и потенциальных партнеров. Открытость информации о деятельности НПО и возможности участия в антикоррупционных инициативах могут привлечь новых волонтеров, активистов и сторонников.

Кроме того, и это очень важно, портал может служить площадкой для налаживания партнерских отношений с бизнесом, который заинтересован в поддержке антикоррупционных инициатив и социальной ответственности.

Создание единой базы данных антикоррупционных НПО позволит систематизировать информацию о количестве организаций, их направлениях деятельности, географическом охвате и результатах работы. Портал может собирать и анализировать данные о количестве преступлений коррупционной направленности по каждому региону и в целом по республике. Это позволит выявлять «горячие точки» коррупции и сосредоточить усилия НПО в наиболее проблемных регионах. На основе собранных данных можно готовить аналитические отчеты, которые будут полезны как для НКО, так и для органов государственной власти, что позволит принимать более обоснованные решения в области антикоррупционной политики.

Самое важное - взаимодействие с государственными органами и портал станет платформой для диалога между НПО и государственными органами, что позволит улучшить взаимодействие и совместную работу по борьбе с коррупцией. НПО смогут делиться с государственными органами информацией о выявленных коррупционных схемах и нарушениях, что повысит эффективность работы правоохранительных органов. Речь идет также о совместных инициативах, поскольку модель портала позволяет создать условия для разработки и реализации совместных инициатив между НПО и государственными органами, направленных на профилактику и борьбу с коррупцией. Таким образом, создание портала антикоррупционных НПО является важным шагом к систематизации и координации усилий в борьбе с коррупцией. Он не только улучшит коммуникацию и взаимодействие между организациями, но и повысит уровень открытости и прозрачности их работы, что, в свою очередь, привлечет большее

количество участников и партнеров. Кроме того, систематизация статистических данных позволит более эффективно выявлять и анализировать коррупционные риски, что будет способствовать разработке более эффективных антикоррупционных стратегий.

Неправительственные организации играют ключевую роль в противодействии коррупции, используя разнообразные механизмы и стратегии для повышения прозрачности и ответственности государственных органов. Их деятельность не только способствует выявлению и пресечению коррупционных практик, но и формирует активное гражданское общество, способное требовать изменений. В условиях глобальных вызовов и угроз, сотрудничество между НПО, государственными органами и обществом становится особенно важным для эффективной борьбы с коррупцией и построения справедливого и прозрачного общества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Рахметов С.М. Участие гражданского общества в противодействии коррупции // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36928198&pos=6;-106#pos=6;-106
2. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции (принята в г. Нью-Йорке 31.10.2003 Резолюцией 58/4 на 51-ом пленарном заседании 58-ой сессии Генеральной Ассамблеи ООН).
3. Роль гражданского общества в противодействии коррупционным проявлениям // <https://textbook.tou.edu.kz/books/140/8.6.html>
4. Скоробогатова А.В. Роль общественных объединений в борьбе с коррупцией // <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-obschestvennyh-obedineniy-v-borbe-s-korrupsiyey>
5. Gadowska K. National and International anti-corruption efforts: the case of Poland // *Global Crime*. 2010. № 11 (2). P. 178-209. DOI 10.1080/17440571003669191.
6. Кобец П.Н. Положительный опыт борьбы с коррупцией международных государственных и негосударственных организаций во взаимодействии с представителями гражданского общества // <https://cyberleninka.ru/article/n/polozhitelnyy-opyt-borby-s-korrupsiyey-mezhdunarodnyh-gosudarstvennyh-i-negosudarstvennyh-organizatsiy-vo-vzaimodeystvii-s>

УДК 342.5(574)

ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ НА ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Бейбитов М. С.

*Д. ю. н., профессор, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
beibitov.m@mail.ru*

Мустафина А. А.

*Студент, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
arunyamustafina@icloud.com*

Государственная служба в Республике Казахстан играет ключевую роль в обеспечении стабильности, эффективного управления и реализации государственной политики. Однако в процессе ее функционирования выявляется ряд проблем, препятствующих устойчивому развитию. Одними из наиболее значительных вызовов являются коррупция, низкий уровень профессиональной подготовки кадров, избыточная бюрократизация и необходимость цифровизации государственных процессов. Данные факторы не только замедляют работу госорганов, но и снижают уровень доверия граждан к государственным институтам. В настоящее время особое внимание уделяется антикоррупционным механизмам, реформированию кадровой политики и внедрению современных цифровых решений. Успешное преодоление данных барьеров позволит повысить эффективность государственного управления и укрепить легитимность власти в глазах населения.

Ключевые слова: государственная служба, эффективность управления, административная реформа, кадровая политика, антикоррупционные меры, цифровизация.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет тұрақтылықты, тиімді басқаруды және мемлекеттік саясатты жүзеге асыруды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Алайда оның жұмыс істеу барысында тұрақты дамуға кедергі келтіретін бірқатар мәселелер анықталуда. Ең елеулі сын-қатерлердің бірі — сыбайлас жемқорлық, кадрлардың кәсіби даярлық деңгейінің төмендігі, шамадан тыс бюрократия және мемлекеттік үдерістерді цифрландыру қажеттілігі. Бұл факторлар мемлекеттік органдардың жұмысын баяулатып қана қоймай, азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенім деңгейін төмендетеді. Қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы тетіктерге, кадр саясатын реформалауға және заманауи цифрлық шешімдерді енгізуге ерекше көңіл бөлінуде. Осы кедергілерді табысты еңсеру мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға және халықтың билікке деген сенімін нығайтуға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: мемлекеттік қызмет, басқару тиімділігі, әкімшілік реформа, кадр саясаты, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, цифрландыру.

Public service in the Republic of Kazakhstan plays a key role in ensuring stability, effective governance, and the implementation of state policy. However, a number of issues that hinder sustainable development are identified in its functioning. Among the most significant challenges are corruption, a low level of professional training among personnel, excessive bureaucratization, and the need for digitalization of government processes. These factors not only slow down the work of public authorities but also reduce citizens' trust in government institutions. Currently, special attention is being paid to anti-corruption mechanisms, reform of personnel policy, and the implementation of modern digital solutions. Successfully overcoming these barriers will improve the efficiency of public administration and strengthen the legitimacy of authority in the eyes of the population.

Keywords: *public service, governance efficiency, administrative reform, personnel policy, anti-corruption measures, digitalization.*

Государственная служба является важным социальным институтом общества, обеспечивающим функционирование всех подсистем общественной жизни – экономики, культуры, политики, социальной сферы. В результате динамичных процессов реформирования, в течение последних 20 лет создана национальная модель государственной службы, со своей спецификой и особенностями, которые обусловлены системой государственного управления и общественно-политического устройства Казахстана.

Начало развития государственной службы в Казахстане можно определить с момента принятия Закона «О государственной службе» и ряда подзаконных актов, регламентирующих деятельность в сфере государственной службы. В государстве сформирована казахстанская модель государственной службы, характеризующаяся следующими моментами:

- законодательным разделением должностей государственной службы на политические и административные;
- обязательным конкурсным отбором при поступлении и продвижении по административной государственной службе;
- обеспеченностью некоторых гарантий стабильности пребывания административных госслужащих на государственной службе и правовой защищенностью от необоснованных увольнений;
- антикоррупционным характером законодательства о государственной службе;
- направленностью на повышение профессионализма государственных служащих, обусловленную установлением квалификационных требований, предъявляемых к категориям административных государственных должностей;
- разделением должностей на группы категорий административных государственных должностей в соответствии с действующей структурой управления.

Казахстан за короткий исторический период прошел путь от командно-административной системы управления страной до государства с рыночной экономикой, новой административно-управленческой моделью развития.

Государственная служба является важнейшим инструментом для достижения целей государственной политики. Распад СССР и обретение бывшими союзными республиками политической самостоятельности привели к переосмыслению методов государственного управления, а вместе с ними способствовали совершенствованию института государственной службы. Основными недостатками советской модели государственной службы в Казахстане, как и во всех бывших советских республиках, были: почти полная политизация госслужбы, подчинение профессиональных критериев отбора кандидатов на государственную службу и продвижения по государственной службе политическим путем; отсутствие конкретных условий занятости в секторе государственной службы; формализация государственной службы.

Становление демократического, правового и социального государства невозможно без эффективного государственного аппарата, основой которого являются кадры государственной службы. Одной из приоритетных задач государственного строительства является профессиональная подготовка государственных служащих, способных обеспечить высокую эффективность, компетентность и безупречность работы государственных органов. В настоящее время в большинстве постсоветских республик, включая и Казахстан, административная реформа вступила в новую стадию развития. Ее меры направлены на совершенствование процессов государственного управления и улучшение качества предоставления государственных услуг, повышение уровня профессионализма, результативности деятельности государственного аппарата.

В Послании народу Казахстана Президент РК подчеркнул: «Главной целью административной реформы должно стать повышение эффективности и результативности

работы управленческого аппарата. Чтобы чиновники служили народу, как следует. Одним из ключевых элементов административной реформы должна стать новая кадровая политика в стране. Человеческий фактор становится определяющим на современном этапе развития. Необходимо разработать современные подходы, направленные на формирование в системе государственного управления профессионального ядра управленцев новой формации». Противоречия в определении сущности государственной службы основаны на дихотомии категорий, определяющих цель – управлять или служить, влиять или подчиняться.

По проведенному анализу законодательства Республики Казахстан с целью последующего вынесения проблем функционирования государственной службы, хотелось бы выделить несколько стандартов и принципов, касающихся законодательства. Их важно здесь привести для дальнейшего анализа законодательства Республики Казахстан и международных стандартов с точки зрения существующих барьеров. Прежде всего, это принцип законности, принцип необходимости и соразмерности, ограниченный характер отступлений, принцип недискриминации, конституционные и процедурные гарантии.

Современная система государственной службы в Казахстане недостаточно полно соответствует мировым стандартам. Это обуславливается рядом следующих причин.

Во-первых, перед отечественным институтом государственной службы нерешенной остается задача усиления гласности в осуществлении основных полномочий государственных служащих, транспарентности деятельности государственных органов, повышения уровня подконтрольности институтам гражданского общества.

Во-вторых, все еще существует необходимость продолжения работы по развитию государственно-частного партнерства, т.е. передаче некоторых государственных полномочий частному сектору с помощью принятия соответствующих новых нормативно-правовых актов. Таким образом, предоставлялась бы возможность для углубления взаимодействия гражданского общества с государством путем передачи несвойственных государству объектов в частный сектор.

На протяжении всего периода становления и развития системы государственной службы по вопросам повышения ответственности государственных служащих и борьбы с экономической коррупционной преступностью правительством принималось ряд мер. Однако эти мероприятия носили эпизодический характер, что отрицательно сказалось на уровне результативности и их практической реализации.

Внедрение института ротации политических госслужащих стало одним из основных механизмов предупреждения коррупции. Прежде всего, применение ротации было обусловлено негативной тенденцией сращивания органов государственной власти с представителями финансово-промышленных групп и бизнес-структурами.

Не принесло желаемых результатов и введение телефонов доверия во всех государственных органах, предоставляющее возможность гражданам сообщать о неправомерных действиях государственных служащих. Это связано, прежде всего, с недостаточным уровнем информированности граждан, пассивностью и их неверием в эффективность проводимых мероприятий.

Также следует отметить, что повышению уровня ответственности государственных служащих способствовало совершенствование структуры дисциплинарных советов и комиссий, в частности, передача управленческих полномочий над ними от областных акимов к Центральному аппарату Агентства по делам государственной службы. Но в то же время в связи с требованием увеличения количества проверок дисциплинарных советов возникла проблема снижения качества их проведения.

Положив в основу классификации вопросы государственной службы и ее функционирование, мы выявим две группы проблем:

1. собственно проблемы функционирования государственной службы — нарушение принципа единства государственной службы и системы управления ею на республиканском

и региональном уровнях; несоответствие социального и правового положения государственного служащего степени возлагаемой на него ответственности и т.д.;

2. проблемы обеспечения функционирования государственной службы — наличие противоречий и пробелов в законодательстве Республики Казахстан о государственной службе; неразработанность законодательных механизмов взаимосвязи органов государственной службы; низкая эффективность правовых и организационных мер контроля деятельности государственных органов со стороны гражданского общества и т.п.

На фоне этой классификации становится очевидным, что в перечне проблем, сформулированных в Программе реформирования, отсутствуют системные и организационные проблемы, а структурные и статусные представлены слабо.

Ряд главных проблем, стоящих перед государственной службой Республики Казахстан, отмечен в Концепции реформирования системы государственной службы Республики Казахстан: отсутствие целостной системы государственной службы — и на республиканском уровне, и на уровне субъекта РК она осуществляется как служба в рамках отдельного органа государственной власти; наличие противоречий в законодательстве о государственной службе; недостаточная эффективность деятельности органов государственной власти и их аппаратов; снижение престижа государственной службы и авторитета государственных служащих; слабое использование современных технологий государственного управления, в том числе информационных, отвечающих задачам реализации масштабных общегосударственных программ и проектов; непоследовательность кадровой политики в сфере государственной службы; низкая эффективность механизма профилактики коррупции и борьбы с ней; информационная закрытость деятельности органов государственной власти; неразработанность механизмов взаимосвязи государственной службы и так далее.

Государственная служба в Казахстане существует и выполняет свои функции, но выполняет не в полной мере, недостаточно эффективно. Сегодня, когда Казахстан подошел к новому этапу в развитии современного государства и обладает более широкими возможностями в решении масштабных, общенациональных задач, необходимо ставить долгосрочные цели, в том числе и в реформировании государственной службы.

Другой, не менее важной проблемой и составляющей реформы государственной службы является изменение положения и роли государственного служащего в системе государственной службы.

В законах о государственной службе этой проблеме уделяется заметное внимание. Вместе с тем сами служащие испытывают неуверенность в исходе этих изменений, поскольку стремление регламентировать государственную службу и ограничить ее функции обеспечением полномочий государственных органов может оказать негативное влияние на созидательную энергию, предприимчивость и волю государственных служащих.

Нельзя допустить, чтобы из сферы государственной службы ушла парадигма социальности, тем более что в конечном счете реформа государственной службы имеет своей целью повышение социальной эффективности воспроизводства деятельности общества. Именно на эту цель должны быть ориентированы решение проблем реформирования государственной службы и такие вопросы, связанные с повышением ее эффективности, такие как социальные и правовые основы государственной службы, эффективность кадровой политики и регулирование социально-трудовых отношений, финансово-экономическое обеспечение государственной службы.

Следовательно, направление преобразований в государственной службе должно быть нацелено на повышение эффективности государственной службы в интересах развития гражданского общества и укрепления государства. В этом состоит ее генеральная, стратегическая цель. Именно под эту стратегическую цель и необходимо выстроить систему приоритетных задач.

К немаловажным проблемам функционирования государственной службы следует, прежде всего, отнести коррупцию, существующую во всех видах государственной службы и на всех ее уровнях. Факты говорят, что коррупция глубоко проникла в административные, правоохранительные и судебные органы страны, а также непосредственно в механизм функционирования государственной службы РК. Ее масштабы и последствия стали столь велики, что поставили под угрозу само существование Казахстана как единого государства.

По мнению экспертов, усложняет реформу государственной службы отсутствие системности, несинхронность проводимых реформ в сфере государственного управления, в частности отставание государственной реформы: изменения системы отношений между управлением и властью, разделение ответственности и компетенции между уровнями и субъектами управления и власти.

Нельзя сбрасывать со счетов и проблему этики поведения чиновников. Выбор — поступить по закону или нарушить его — чиновник, в конечном счете, делает сам.

В США, например, функционирует Управление по правительственной этике. Главу этого учреждения назначает Президент. Его главная функция — разработка этических норм, которые должны выполнять государственные служащие исполнительной власти, и надзор над высокими правительственными чиновниками, представление информации о нарушении служащими этического кодекса в ФБР, которое занимается расследованием проступков государственных служащих. В США обычной практикой является сообщение в правоохранительные органы о том, что какой-либо чиновник совершает мошенничество или превышает свои полномочия. Имеется даже специальный надзорный комитет, который следит за тем, чтобы потом информаторы не подвергались репрессиям.

Таким образом, государственная служба должна быть регулируема не только юридическими, но и этическими нормами, чтобы конфликт чиновника с обществом не перешел в правоохранительную плоскость. В этой связи законом «О государственной гражданской службе Республики Казахстан» предусмотрено создание непосредственно в государственных органах комиссий по разрешению конфликта интересов.

К изучению и адаптации к казахстанским условиям зарубежного опыта государственного управления и реформы государственной службы в целом необходимо подходить достаточно критично и системно. Необходимо учитывать своеобразие исторического этапа и тенденции развития государственной службы в схожих по условиям странах или группах стран.

Мировой опыт показывает, что абсолютно совершенной структуры управления государством не создано ни в одной стране, а реформирование органов государственной власти является перманентным процессом. Особенностью стран с переходной экономикой является то, что наряду с изменениями в общественных и экономических отношениях в них идет процесс трансформации роли самого государства. Поэтому становится актуальным, чтобы государственный аппарат и система государственной службы были адекватны как потребностям и ожиданиям общества, так и изменяющимся функциям государства.

Кадровая политика также представляет собой серьезную проблему. Несмотря на существование конкурсного отбора, система подбора кадров часто оказывается формальной, а продвижение по карьерной лестнице зачастую зависит от личных связей, а не от профессиональных качеств. Это приводит к недостаточной мотивации сотрудников, их низкому уровню квалификации и высокой текучести кадров. Недостаточное финансирование также играет ключевую роль в ухудшении ситуации, поскольку низкие заработные платы вынуждают многих специалистов переходить в частный сектор, где условия труда значительно привлекательнее.

Высокая бюрократизация процессов в государственной службе является еще одним барьером на пути повышения ее эффективности. Сложные и длительные процедуры принятия решений замедляют оперативность работы государственных органов, а

многочисленные согласования затрудняют реализацию государственных программ. Это не только замедляет экономическое развитие, но и создает дополнительные возможности для коррупции, так как увеличивается число точек соприкосновения граждан с чиновниками, что способствует распространению коррупционных схем.

Цифровизация государственной службы в Казахстане, несмотря на достигнутый прогресс, сталкивается с рядом вызовов. Внедрение электронного правительства (eGov) позволило автоматизировать многие процессы и повысить прозрачность, однако недостаточная цифровая грамотность госслужащих и слабая интеграция IT-систем различных ведомств ограничивают потенциал цифровых решений. Кроме того, вопросы кибербезопасности остаются актуальными, что требует дополнительных усилий по защите данных и развитию информационной инфраструктуры.

Анализ законодательства Республики Казахстан показывает, что нормативно-правовая база госслужбы требует дальнейшего совершенствования. Существующие законы направлены на регулирование деятельности государственных органов, но зачастую они недостаточно детализированы или содержат пробелы, позволяющие обходить установленные нормы. В особенности это касается законодательства о борьбе с коррупцией, которое требует не только ужесточения санкций, но и создания более эффективных механизмов контроля и прозрачности. Кроме того, важно учитывать международный опыт и адаптировать успешные модели государственного управления к реалиям Казахстана.

Таким образом, решение проблем функционирования государственной службы требует комплексного подхода. Борьба с коррупцией должна сопровождаться мерами по улучшению кадровой политики, повышению уровня заработных плат и созданию прозрачных механизмов продвижения по службе. Сокращение бюрократических процедур и активное внедрение цифровых технологий также являются ключевыми направлениями реформирования системы. Развитие законодательства и его адаптация к современным требованиям помогут устранить существующие правовые пробелы и создать более эффективную государственную службу, способную работать в интересах общества и способствовать развитию страны.

ЛИТЕРАТУРА:

1. «Система местного государственного управления и государственной службы Казахстана» М. С. Нуртазина.
2. «Вопросы государственной службы и государственного управления: Учебное пособие в схемах» Р. А. Амерханова, Ж. Кумарбеккызы и Ж. Нурлыбековой.
3. «Справочник для поступающих на государственную службу в Республике Казахстан» Г. П. Дурановской.
4. «Основные проблемы государственной службы в Республике Казахстан» https://stydedya.ru/2_114441_osnovnie-problemi-gosudarstvennoy-sluzhbi-v-respublike-kazahstan.html
5. «Модернизация государственной службы в Казахстане» <https://www.kazportal.kz/modernizatsiya-gosudarstvennoy-sluzhbyi-v-kazahstane/>
6. «Проблемные аспекты развития государственной службы в Республике Казахстан» https://studwood.net/590992/pravo/problemnye_aspekty_razvitiya_gosudarstvennoy_sluzhby_respublike_kazahstan
7. Анализ законодательства Республики Казахстан на наличие барьеров для осуществления правозащитной деятельности в сравнении с международными стандартами (Общественное объединение «Қадір-қасиет». 2022 год) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34197933&pos=3;-86#pos=3;-86
8. «Проблемы и перспективы государственной службы Республики Казахстан» <https://e-history.kz/ru/seo-materials/show/29753>
9. «Конституционное право». Сапарғалиев Г.С.

ӘОЖ 349.41

ЖЕР ҚАТЫНАСТАР САЛАСЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бекежанов Д.Н.

Философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
bek_dauren@mail.ru

Бұл мақала жер қатынастар саласын экономикалық және құқықтық реттеу бағыттары бойынша зерттеулер жүргізуге арналған. Мақалада жер ресурстарын басқару жүйесі қалыптасатын елдің және қоғамның құқықтық, экономикалық, экологиялық және әлеуметтік жағдайлары ескерілген. Сонымен қатар, мемлекеттегі экономикалық өзгерістер жер қатынастары мен жер ресурстарын басқарудың рөлі мен маңызын айқындады. Жер ресурстарын ұтымды пайдалану, салық салу базасын және бюджет қаражатын жинауды ұлғайту, өңірлерді дамытуға инвестициялар тарту және жер қатынастары субъектілері үшін кепілдік құқықтарын қамтамасыз етудің тиімді жүйесін құруға мүмкіндіктері, жер ресурстарын басқарудың теориялық зерттеулер жүргізген ғалымдардың еңбектеріне зерттеулер жүргізілді. Жер ресурстарын экономикалық реттеуде жер заңнамасына толықтырулар мен өзгерістер ұсынылды.

Кілт сөздер: жер қатынастары, экономикалық ынталандыру, жер ресурстары, жерге меншік құқықтар, жер заңнамасы.

Данная статья посвящена проведению исследований по направлениям экономического и правового регулирования сферы земельных отношений. В статье учтены правовые, экономические, экологические и социальные условия страны и общества, в которых формируется система управления земельными ресурсами. Кроме того, экономические изменения в государстве определили роль и значение земельных отношений и управления земельными ресурсами. Проведены исследования работ ученых, проводивших теоретические исследования по рациональному использованию земельных ресурсов, увеличению налогооблагаемой базы и сбора бюджетных средств, привлечению инвестиций в развитие регионов и созданию эффективной системы обеспечения гарантийных прав для субъектов земельных отношений. Предложены дополнения и изменения в земельном законодательстве в экономическом регулировании земельных ресурсов.

Ключевые слова: земельные отношения, экономические стимулы, земельные ресурсы, права собственности на землю, земельное законодательство.

This article is devoted to conducting research in the areas of economic and legal regulation of land relations. The article takes into account the legal, economic, environmental and social conditions of the country and society in which the land management system is being formed. In addition, economic changes in the State have determined the role and importance of land relations and land management. Research has been conducted on the work of scientists who conducted theoretical research on the rational use of land resources, increasing the tax base and collecting budget funds, attracting investment in the development of regions and creating an effective system for ensuring guarantee rights for subjects of land relations. Additions and changes in land legislation in the economic regulation of land resources are proposed.

Keywords: land relations, economic incentives, land resources, land ownership rights, land legislation.

Жерді пайдалану процесінде адамдар өздерінің құрамы бойынша белгілі бір қатынастарға түседі өте алуан түрлі және кешенде олар жер жүйесін құрайды қоғам қатынастары. Басым жер қатынастары меншік пен пайдалануға байланысты адамдардың әлеуметтік қатынастарын білдіреді деген көзқарас жер, құрамдас бөлігі болып табылады өндірістік қатынастар және олардың табиғаты қоғамның экономикалық негізіне жатады. Бүгінгі таңда жер қатынастарын тиімді дамыту кедергі: ауыл шаруашылығы алқаптарының жыл сайынғы қысқаруы, жер үлестерінің талап етілмеуі, жоғары деңгей транзакциялық шығындар жер учаскелерін ресімдеу және олармен мәмілелердің болуы, ұйымдық-аумақтық кемшіліктердің болуы жер иелену (жер пайдалану) аумағын ұйымдастыруда, жалға берілетін жердің тиімсіздігі қарым-қатынас, жерге орналастыру іс-шараларын орындамау[1,109].

Белгіленген міндеттерді шешу жерді реттеудің ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіруді талап етеді қарым-қатынас. Өңірлік жер заңнамасын дамыту туралы мәселе бірқатар талаптар қояды аймақтық жер құқығы үшін:

- аймақтарда жер заңнамамен және басқада құқықтық нормалармен жүйелі байланыста болу;
- жерді құқықтық реттеудің толықтығы мен нақтылану дәрежесін қамтамасыз ету;
- парасаттылық, әділдік, адамгершілік талаптарына сай болу;
- экономикалық тұрғыдан негізделген, нақты орындалатын, бір-біріне қайшы келмейтін ережелер;
- басқа нормативтік құқықтық актілерге сәйкес іске асыру тетігін көздеу жер заңнамасының актілерімен реттеледі.

Елдің жер қоры-ұлттық байлық, оны басқару жүйесінсіз ұтымды пайдалану мүмкін емес. Бұл жүйе ірі жер учаскелері кезеңінде ерекше маңызға ие болады

жаппай қайта бөлу жүзеге асырылатын және жерді жекешелендіру, қолданыстағы жер объектілерін қайта ұйымдастыру қарым-қатынас.

Қазақстанда экономикалық өзгерістер даму векторын анықтаңыз жер қатынастары мен жер ресурстарын басқару. Сияқты жер, оның дәстүрлі қасиеттерінен басқа (өндіріс құралы, аумақтық базис, табиғи дене және т. б.) объектіге айналды құқықтық қатынастар және жылжымайтын мүлік объектісі[2,59].

Соңғы уақытта ұйымда айтарлықтай өзгерістер болды агроөнеркәсіптік кешен, ең алдымен, үшін құқықтық негіз құрылды экономиканың көп құрылымдылығын дамыту, монополия жойылды өндіріс құралы ретінде жерге мемлекеттік меншік, мемлекеттің жер ресурстарын басқарудағы рөлі өзгерді.

Сондықтан салық салынатын базаны ұлғайтуға және бюджеттік кірістерді жинауға, инвестицияларды тартуға мүмкіндік беретін жер ресурстарын басқарудың теориялық және әдістемелік ережелерін жетілдіру қажет аймақтарды дамыту, жер қатынастары субъектілері үшін кепілдік құқықтарын қамтамасыз етудің тиімді жүйесін құру.

ЖК-де Жер учаскелерінің меншік иелері мен учаскенің жер пайдаланушыларына, егер өзгеше көзделмесе, жер учаскесіне ауыртпалықтар салатын барлық міндеттер (оны мақсаты бойынша пайдалану, сервитуттар беру, салықтар мен өзге де міндетті төлемдер төлеу және басқалар) жүктеледі[3].

Жер ресурстарын басқарудың негізгі құрамдас бөліктері жерге орналастыру, жылжымайтын мүліктің бірыңғай мемлекеттік тізілімі болып табылады, жер мониторингі және басқа да іс-шаралар. Құқықтық, әкімшілік, экономикалық және әлеуметтік дамудың да маңызы зор нақты жағдайды ескеретін ұтымды және тиімді жерді пайдалану жүйесін құрайтын психологиялық әдістер экономиканы дамытудың басымдықтары. Жүйелер теориясы әртүрлі физикалық сипаттағы объектілерді зерттейді, сондықтан бұл жүйелерді басқару да әртүрлі.

Сонымен, саяси және мемлекеттік жүйелерде басқарудың міндеттері ұйымның құрылымын өзгерту, құқықтық нормалар, ақпарат ағындарын өзгерту мүмкіндігі және т. б. қаржы жүйесіне әсер ету спектрі салықтар мен аударымдармен, кедендік салықтармен анықталады лицензиялар тетігі, банктермен жұмыс істеу қағидалары. Білім беру жүйесінің жұмыс істеуі мамандықтардың болуына, оқу жоспарлары мен оқыту бағдарламаларының жиынтығына байланысты, мамандардың өндіріске сұранысы және т. б. Қолданылатын техникалық құралдардың үйлесімділік заңы бағынышты және өзара әрекеттесетін басқару жүйелеріне. Бұл заң тиімділікті қамтамасыз етудің маңызды шарттарының бірін көрсетеді тапсырмаларды бірлесіп шешудегі әртүрлі жүйелердің өзара әрекеттесуі басқару. Ең алдымен, үйлесімділік мыналарды қамтамасыз етуі керек өткізу қабілеті бойынша техникалық құралдардың үйлесімділігі, нысандары кіріс және шығыс құжаттарының параметрлері Басқа сипаттамаларға сәйкес келеді.

Сонымен қатар, үйлесімділік өзара кедергілерді болдырмауды қамтамасыз етеді жүйеде қолданылатын әртүрлі құралдардың бір уақытта жұмыс істеуі кезінде басқару. Жүйені автоматтандыру кезінде осы Заңның талаптары ерекше маңызды басқару. Автоматтандырылған басқару жүйелері жинаудың, берудің, өңдеудің, сақтаудың техникалық құралдарының кешені әртүрлі физикалық және техникалық негізге ие болуы мүмкін ақпаратты көрсету. Осыған қарамастан, олар біртұтас болуы керек ақпараттық ағындарды құру және өңдеу жүйесі, демек, бұл үшін қажетті үйлесімділікке ие болыңыз.

Басқару әдістерінің бірнеше классификациясы бар. Біреуі бойынша әдістер төрт топқа бөлінеді:

1. Басқарудың экономикалық әдісі әлеуметтік-экономикалық заңдарға және объективті әлемнің даму заңдылықтарына (табиғат пен қоғам) негізделген. Бұл әдісті қолдану жүйеге негізделген жеке тұлғаның, ұжымның, қоғамның және мемлекеттің экономикалық мүдделері.

2. Құқықтық әдіс делдалдық басқаруда көрінеді, қашан құрылатын заңнама және жерді пайдалану нормативтері жер қатынастары субъектілерін мемлекетке қажетті заттарды қабылдауға мәжбүр етеді шешімдер.

3. Әкімшілік (директивалық) әдіс қабылдаумен және тікелей басқару шешімдерін-директиваларды іске асыру. Бұл әдіс мемлекеттің басқару функцияларын жүзеге асыруына негізделген,

заңнамада көрсетілген. Бұл тікелей әрекет ету актілері: алып қою, бөлу, аймақтарға бөлу, жерді зерттеу және оларды іске асыру жөніндегі іс-шаралар.

4. Басқарудың әлеуметтік-психологиялық әдісі қоғамдық пікірді қалыптастыруға және дамытуға негізделген жеке маңызды адамгершілік құндылықтар – жерге деген қарым-қатынас, өмірдің мәні, қоғамдағы адамгершілік принциптері, жеке адамға деген қарым-қатынас және т. б. [4,78].

Басқару тәжірибесінде барлық әдістер өзара байланысты, олар қатаң өзара әрекеттеседі және біртұтас жүйені құрайды.

Басқару әдістері, олардың бағытына қарамастан, басқарылатын объектіге әсер етудің белгілі бір ұйымдық формаларына ие. Басқару объектісіне әсер ету түрлеріне сәйкес басқару шешімдерін әзірлеуді ұйымдастыру формаларына сәйкес тікелей және жанама әсерлер ажыратылады – жеке және топтық. Шешімдер ақпараттық қамтамасыз етудің әртүрлі деңгейлерінде әртүрлі жағдайларда қабылдануы мүмкін.

Басқарудың экономикалық әдістері-бұл шаралар жиынтығы, экономикалық заңдарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз ететін және басқарудағы және шаруашылық қызметтегі қатынастар. Тиімділік экономикалық заңдар мен қатынастарды қолдану тереңдікке байланысты осы заңдарды білу, сондай-ақ олардың талаптарын жүзеге асыру қабілетінен басқару шешімдерін қабылдау және іске асыру. Басқарудың экономикалық әдістерінің мазмұны жеке тұлғаның экономикалық мүдделеріне мақсатты әсер ету,

ұжымның, мемлекеттің ең жақсы нәтижелеріне қол жеткізу мақсатында ең аз талаптармен және материалдық шығындар.

Нарықтық қатынастар жағдайында жерді басқаруды экономикалық реттеу тетігі ерекше маңызға ие мемлекеттің, жер иелерінің және жер пайдаланушылардың экономикалық мүдделерін сақтау арқылы іске асырылатын ресурстар. Жер ресурстарын басқаруды экономикалық реттеу тетігі экономикалық ықпал ету шаралары жүйесімен қалыптастырылады, мемлекеттің жер саясатын іске асыруға, жер иелері мен жер пайдаланушылардың құқықтарын қамтамасыз етуге, әлеуметтік жер үшін әділ төлемдер, Жерді ұтымды және тиімді пайдалануды экономикалық ынталандыру, экономикалық жер учаскелерін ұтымсыз пайдаланғаны және экологиялық жай-күйінің нашарлағаны үшін, жер учаскелерін бүлінуден қорғауға және олардың экологиялық жағдайының нашарлауы, заңсыз басып алу және ысырап ету.

Жер ресурстарын басқарудың экономикалық реттеушілер жүйесі мыналарды қамтиды: жер салығы; жер үшін жалдау ақысын төлеу; жердің нарықтық бағасын; жердің кепіл бағасын белгілеу; жерді алып қою кезіндегі өтемақы төлемдері; жерді консервациялау кезіндегі өтемақы төлемдері; жер сапасын арттыру үшін төлемдер; экологиялық залал үшін айыппұл төлемдері; азаматтық жер айналымы кезіндегі салық салу; жалдау құқығына ақы төлеу және т. б. Нарықтық қатынастардың әлемдік тәжірибесі көптеген елдердегі жердің экономикалық қатынастар саласына, ең алдымен, барлық деңгейдегі бюджеттерді толықтыратын сенімді, сарқылмайтын, сандық түрде өсіп келе жатқан қаржы көзі ретінде тартылатындығын айқын көрсетеді, аумақтардың дамуын қамтамасыз етуге ықпал етеді [5,30]. Нарықтық экономика басқарудың ауырлық орталығын тікелей реттеу әдістерінен, яғни жаһандық орталықтандырылған материалдық және қаржылық ресурстарды бөлу мен қайта бөлуден салық жүйесі арқылы жерді пайдалану экономикасына жанама әсер ету әдістеріне ауыстырды.

Жер төлемдері Жер ресурстарын басқару жүйесінде кешенді міндетті орындайды: ұтымды бөлуді қамтамасыз етеді

қолда бар жер ресурстарын оларды пайдаланудың әртүрлі түрлері арасында жасайды; әртүрлі сапаға ие жер учаскелерінде шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін тең қызмет жағдайларын жасайды; жақсы жағдайлары бар жер учаскелерінде құрылатын рента табысын алып қояды және қалалық бюджетке жіберуді қамтамасыз етеді; жалпы әкімшілік Білім беру аумағының да, оның жекелеген аудандарының да сапасын арттыратын іс-шараларды өткізуге арналған қаржылық база. Жер ресурстарын басқарудың экономикалық тетігі басқа экономикалық тетіктермен (бағалар, несие пайызы, табыс салығы және т. б.) экономикалық реттеушілер жүйесін қалыптастыру үшін негіз ретінде жер аннуитетін пайдалануға негізделуі тиіс [6,25].

Аумақты сипаттайтын экономикалық фактор-бұл мүмкін болатын бірлескен экономикалық қызмет табиғи ресурстарды бірлесіп пайдалануда да, осы аумақта жүргізілетін өндірістің бір типтілігінде де немесе бірыңғай өндірістік цикл шеңберінде оны толықтыруда да көрінеді. Мысалы, қиыр солтүстік аймақтарда басқарудың дәстүрлі түрі-бұғы шаруашылығы, ол үшін аз мөлшерде тұрғындар үлкен аумақты қажет етеді. Бұл факторлар аймақтарды формаларын жіктеуге әсер етеді, оларды келесі критерийлер бойынша қалыптастыруға болады.

1. Аумағы мен халқы. ҚР-да аумақтарға жіктеу кезінде осы критерийді қолдану мүмкін емес, өйткені халықтың елдің кең аумағында біркелкі емес орналасуы аймақтарды осы негізде салыстыруға мүмкіндік бермейді.

2. Аумақтардың құқықтық мәртебесі. Аумақтарды жүйелеу үшін осы критерийді қолдану ҚР-да бар заңнама жүйесімен анықталады, ол аумақтық түрлері мен ерекшеліктеріне қарамастан құқықтарының теңдігін қарастырады. Аумақтарды басқару ерекшеліктері жекелеген мемлекеттік өкілеттіктерді беру құқығы берілген ҚР

субъектілерінің заңнамасы нәтижесінде немесе аумақтардың тұрғындарының өздері жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қосымша міндеттер жүктеу нәтижесінде пайда болады. Бірінші жағдайда пайда болатын ерекшеліктер, әдетте, бүкіл ҚР субъектісіне, екінші жағдайда – нақты аумақтарды қатысты.

3. Республика аумағындағы шаруашылық қызметті ұйымдастыру формалары. Бұл критерий аумақтық қызметінің барлық аспектілерін көрсететін кешенді көрсеткіш ретінде әрекет етеді. Осылайша, экономикалық кешенді ұйымдастыру аумақтық шекараларында және халықтың экономикалық мүдделерін ескере отырып жүзеге асырылады.

Халықтың демографиялық жағдайы мен кәсіби бағдары осы мәселелерді шешуге байланысты. Сондықтан шаруашылық қызмет объектілері мен субъектілерінің қызметі үшін оңтайлы жағдайлар жасау жергілікті биліктің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені олардың табысты қызметі бюджеттің қалыптасуын қамтамасыз етеді. Аумағындағы экономикалық қызметтің ерекшеліктері оның құқықтық мәртебесі мен дамуына әсер етеді. Сонымен, ауылшаруашылық өндірісі шаруашылық қызметті ұйымдастырудың аумақтық принципіне және бөлінген қоныстану принципіне ұмтылады, ал өнеркәсіптік өндірістің ерекшелігі, оның шағын аумақтарда шоғырлануына қоныстардың пайда болуына әкеледі[7,61].

Экономикалық ұйым негізінен әлеуметтік мәселелерді шешудің сипаты мен ерекшелігін анықтайды. Сондықтан аумақтарды терді жүйелеудің ең жан-жақты критерийі-оларды экономикалық ұйымдастыру жүйесі. Аумақтардың инфрақұрылымының бірлігі. Экономиканы басқарудың әкімшілік тәсілдері көптеген аумақтарды терде орталықтандырылған инфрақұрылымды қалыптастырды, өйткені инженерлік, әлеуметтік және басқа инфрақұрылым нысандарының құрылысы тек аумақтық орталықтарында көп уақыт бойы жүргізілді. Нәтижесінде, жергілікті өзін-өзі басқару органдары аумақтық перифериялық аудандарының қажетті инфрақұрылымының болмауына байланысты тиімді қызметті ұйымдастыра алмайтын парадоксалды жағдай болды.

Аумақтық кешенді әлеуметтік-экономикалық дамуын басқару дегеніміз- елдерде барлық салаларын дамыту бағдарламаларын (жобаларын) басқару, тұрғындар мен басымдықтарды басқару органдары таңдаған ресурстар мен мерзімдер бойынша келісілген, сондай-ақ республикалық және аймақтық даму бағдарламаларының міндеттері мен мақсаттарын ескере отырып. Әрбір аумақта дамуды басқару әр түрлі жолмен қалыптасады (ресурстардың болуы мен түрлеріне және шешілетін міндеттердің күрделілігіне байланысты), бірақ аймақтарды дамуын басқару процесінің циклдік сипатын міндетті түрде қамтамасыз етеді. Басқару процесінің циклдік сипатының негізгі факторлары: бюджетті қалыптастыру қажеттілігі; жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттік мерзімі; ірі инвестициялық жобалардың болуы; жергілікті мәдени-тарихи, діни, этникалық және басқа да ерекшеліктердің болуы[8,83].

Жер ресурстарын басқаруды зерттеу барысында қазіргі қоғам алдында тұрған негізгі сын-қатерлер анықталып, оларды шешу стратегиялары ұсынылды. Жүргізілген талдауға сүйене отырып, келесі қорытындылар жасауға болады:

Жерді басқару проблемасының күрделілігі мен жан-жақтылығы жерді тұрақты пайдалануды, климаттың өзгеруіне бейімделуді, саясатты біріктіруді және инновациялық технологияларды қолдануды қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді. Халықаралық ынтымақтастықтың маңыздылығы жерді басқарудың тиімді стратегияларын әзірлеу мен енгізуде. Елдер арасында білім мен тәжірибе алмасу жақсы тәжірибелерді дамытуға және олардың әртүрлі жағдайларға бейімделуіне ықпал етуі мүмкін. Мемлекеттік органдарды, жеке секторды, ғылыми қоғамдастықты және жалпы қоғамды қоса алғанда, Жер ресурстарын басқару процесіне барлық мүдделі тараптарды белсенді тарту қажеттілігі.

Қорыта келе, Жер ресурстарын басқару экономикалық реттеуде арқылы тұрақты дамуға қол жеткізу және болашақ ұрпақтың әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін негізгі

міндеттердің бірі болып табылады. Жер қатынастар саласын экономикалық реттеудегі құқықтық мәселелерді шешу жергілікті деңгейден жаһандық деңгейге дейінгі барлық деңгейдегі күш-жігерді біріктіруді және инновациялық тәсілдер, салықтық жеңілдіктер мен технологияларды қолдау маңызды болып табылады. Сонымен қатар қолданыстағы ЖК-не жер салығын, жер учаскелерін пайдалану төлемақысын көтеру арқылы жер ресурстарын тиімді пайданануға негіз болады.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім Министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (Грант BR24993047 бағдарламасы).

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тажибаева А.Х. Қазақстан Республикасының Жер құқығы. Оқу-әдістемелік құрал. Қостанай. 2018. 153 б.
2. Еркінбаева Л. Айғаринова Г. Т. Қазақстан республикасының жер құқығы. Жалпы және ерекше бөлімдері: оқу құралы. Алматы : Жеті жарғы, 2010. - 312 б.
3. Қазақстан Республикасының Жер кодексі 2003 жылғы 20 маусымдағы N 442 Кодексі. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442_
4. Жуйков В.И., Софьина Е.В. Совершенствование механизма регулирования земельных отношений для решения проблем развития регионального сельскохозяйственного землепользования (на примере Удмуртской Республики) // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2021. Том 11. № 8А. С. 343.
5. Туленова А.М., Бектурганова А.Е., Айғаринова Г.Т., Рысмахан Г.Б. Проблемы и задачи совершенствования системы управления земельными ресурсами в Республике Казахстан. *Вестник университета «Туран»*. 2024;(1): 322 с.
6. Юрченко К. Сущность и содержание организационно- экономического механизма регулирования земельных отношений. Вестник Адыгейского государственного университета. (2018). Серия 5: Экономика. (2018). 1 (215). 232 с.
7. Баянова А.А. Управление земельными ресурсами: учебное пособие. – Иркутск, Иркутский ГАУ им А.А. Ежовского. 2018. – 140 с.
8. Лазарева, О. С. Государственное и муниципальное управление земельными ресурсами: организационная структура и принципы управления / О. С. Лазарева // Вестник Тверского государственного технического университета. Серия: Науки об обществе и гуманитарные науки. – 2022. – № 1(28). – С. 281.

УДК 347,4

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ

Бурханова Л.

К. ю. н., профессор, Ташкентский Государственный юридический университет,
г. Ташкент, Республика Узбекистан
burkhanova.leyla@mail.ru

В статье рассмотрены определенные меры и условия для развития аудиторской деятельности в государстве в контексте повышения организационной культуры. Проанализированы стратегия развития регулирования аудиторской деятельности в Узбекистане, а также существующие проблемы в данной области. Определены направления совершенствования нормативно-правовой базы по регулированию аудиторской деятельности.

Ключевые слова: аудит, аудитор, аудиторская деятельность, аудиторские организации, законодательная база, бизнес-среда.

Мақалада ұйымдастырушылық мәдениетті арттыру контексінде мемлекетте аудиторлық қызметті дамытуға арналған белгілі бір шаралар мен жағдайлар қарастырылады. Өзбекстандағы аудиторлық қызметті реттеу дамуының стратегиясы және осы саладағы бар мәселелер талданған. Аудиторлық қызметті реттеуге қатысты нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру бағыттары айқындалған.

Кілт сөздер: аудит, аудитор, аудиторлық қызмет, аудиторлық ұйымдар, заңнамалық база, іскерлік орта.

The article examines specific measures and conditions for the development of auditing activities in the state in the context of enhancing organizational culture. It analyzes the strategy for developing the regulation of auditing activities in Uzbekistan, as well as existing problems in this field. Directions for improving the legal and regulatory framework for auditing regulation are identified.

Keywords: audit, auditor, auditing activity, auditing organizations, legislative framework, business environment.

Аудиторская деятельность – это важный элемент экономической жизни страны. Она направлена на обеспечение надежности, объективности и прозрачности финансовой, бухгалтерской, юридической и других видов отчетностей компаний разных секторов экономики.

Потребность в услугах аудитора возникла в связи со следующими обстоятельствами: возможность поступления необъективной информации со стороны администрации в случаях конфликта между ней и пользователями этой информации (собственниками, инвесторами, кредиторами); зависимость последствий принятых решений (они могут быть весьма значительными) от качества информации; необходимость специальных знаний для проверки информации; частое отсутствие у пользователей информации доступа для оценки ее качества[1].

Для развития аудиторской деятельности в государстве могут потребоваться следующие меры и условия. Первое - законодательная база: необходимо наличие четкого и современного законодательства, регулирующего аудиторскую деятельность, включая требования к лицам, осуществляющим аудиторскую деятельность, и установление норм профессиональной ответственности. Такой закон должен быть разработан с учетом международных стандартов и рекомендаций. Второе условие - регулирующий орган: эффективная система регулирования и контроля должна быть установлена для надзора за аудиторскими организациями и профессионалами. Регулирующий орган должен обладать

независимостью, авторитетом и достаточными полномочиями для надзора, выработки стандартов и эффективного регулирования. Третьим условием являются профессиональные стандарты. Развитие аудиторской деятельности требует наличия профессиональных стандартов, определяющих методологию аудита, этические принципы, критерии квалификации и требования к обязательной профессиональной подготовке аудиторов. Четвертое - образование и сертификация. Для развития аудиторской деятельности необходимо наличие качественной системы образования в области аудита и бухгалтерии. Важно, чтобы учебные программы соответствовали международным стандартам и лучшим практикам. Также важно внедрение системы сертификации, чтобы аудиторы могли получить официальное признание своей квалификации. Пятым условием является защита интересов сторон. Необходимо обеспечить независимость аудиторов и защиту их профессиональных интересов. Это может включать в себя механизмы арбитража и судебной защиты, а также гарантии конфиденциальности информации, полученной аудиторами в процессе своей работы. Последнее условие - развитие бизнес-среды. Содействие созданию благоприятной бизнес-среды, включая поддержку предпринимательства, защиту прав собственности.

Для достижения такой цели в Стратегии развития нового Узбекистан на 2022 – 2026 годы, предусмотрено создание условий для организации предпринимательской деятельности, путем сокращения участия государства в экономике и расширение условий для развития частного сектора, а также широкого внедрения принципов свободной рыночной экономики. Повышение правовой культуры и правосознания населения, налаживание эффективного взаимодействия государственных органов с институтами гражданского общества, средствами массовой информации и образовательными организациями в данном направлении также является одним из приоритетных целей данной стратегии[2].

Как отметил Президент Республики Узбекистан Мирзиёев Ш.М., приоритетными задачами правительства, органов государственного управления и хокимиятов всех уровней станут сокращение присутствия государства в экономике до стратегически обоснованного уровня, решение комплекса вопросов, связанных с дальнейшим развитием и защитой частной собственности.

Тесное сотрудничество с зарубежными государствами, прежде всего, с соседними странами, а также с международными институтами будет осуществляться на уровне современных требований, на основе принципов взаимного доверия и учета обоюдных интересов. Обязательно будет продолжено развитие взаимовыгодных связей с деловыми кругами, зарекомендовавшими себя надежными партнерами Узбекистана. Еще одна важная задача – это поддержка и стимулирование малого бизнеса и частного предпринимательства, дальнейшее повышение роли данного сектора в приумножении экономической мощи страны, укреплении мира и стабильности, согласия в обществе. Ведь не зря говорится, что предприниматель работает на благо не только свое и своей семьи, но и всего народа и государства[3].

Все меры направлены на создание благоприятной и надежной среды для развития аудиторской деятельности, что в свою очередь способствует доверию бизнес-сообщества, защите интересов сторон и стимулирует экономический рост.

Перед выдачей рекомендаций и разработкой стратегий развития регулирования аудиторской деятельности в Узбекистане, необходимо проанализировать существующие проблемы в данной области. Несмотря на значительные усилия в улучшении системы аудита, все еще существуют ряд проблем, требующих пристального внимания и решения.

Несмотря на стремительное развитие и реформы в сфере аудиторской деятельности в Республике Узбекистан, в данной сфере существуют определенные проблемы, которые требуют внимания и решения.

Министерство финансов выполняет важнейшую функцию в направлении совершенствования нормативно-правовой базы. Но силы соответствующих подразделений

Министерства, к сожалению, ограничены. До сих пор нет стандартов по: формированию и учету Уставного капитала; учету совместной деятельности; доверительному управлению активами предприятия; ведению бухгалтерского учета в ИП, осуществляющих функции оператора по разведке полезных ископаемых; учету отдельных видов доходов и расходов (% доход и т.д.).

Очевидно, что к направлению совершенствования нормативно-правовой базы, необходимо более широкое привлечение профессиональных общественных организаций. Только совместными усилиями можно оперативно осуществлять разработку необходимых нормативных документов по проблемным областям.

Нельзя не упомянуть о своевременности ответов уполномоченных органов по проблемным вопросам законодательства Республики Узбекистан. К сожалению, это один из существенных недостатков нормативно-правовой среды[4]. Большинство хозяйствующих субъектов соблюдают законодательство и в случае возникновения проблем обращаются в уполномоченные государственные органы с письменными запросами. Однако, не всегда получаемые ответы отвечают на поставленные вопросы, и иногда проблема остается без должных комментариев со стороны органов власти, несмотря на публикации в профессиональных изданиях.

Кодекс профессиональной этики, утвержденный профессиональными организациями, не всегда выполняет свою функцию в качестве документа, который должен отражать правила поведения и этические нормы аудитора, а также предоставлять средства защиты при возникновении конфликтных ситуаций. Существуют недостаточно прочные структуры в системе высшего образования, и не все учебные заведения обладают опытом и квалификацией в области национальных и международных стандартов аудита. Кроме того, предложений учебников, пособий и справочных материалов по международным стандартам аудита все еще недостаточно.

В сфере аудиторской деятельности одной из существующих проблем является распространенная практика организаций и предприятий скрывать свой реальный доход. Однако, когда эти организации сталкиваются с проведением проверок, они обращаются за помощью к аудиторским организациям, с надеждой на то, что они смогут помочь в обнаружении и устранении нарушений и неправомерных действий. В таких случаях, аудиторская организация выступает в роли независимого эксперта, проводящего объективную и надежную проверку финансовой отчетности и финансовых операций организации. Это позволяет выявить скрытый доход и другие нарушения, предоставляя основу для принятия правильных управленческих решений и улучшения финансовой прозрачности и добросовестности бизнеса, что создает определенные обязанности на эти субъекты предпринимательства.

Упомянутая проблема обусловлена наличием статей и норм, согласно которым только определенные органы и субъекты предпринимательства обязаны проводить аудит и представлять отчеты. Это создает негативные последствия в отношении малых субъектов предпринимательства, поскольку отсутствие аудиторской проверки приводит к неправильному формированию и реализации их юридической, финансовой и бухгалтерской политики. В результате, возникают проблемы, связанные с недостаточной прозрачностью и точностью финансовой отчетности, а также несоблюдением норм и требований законодательства. Данная ситуация оказывает негативное влияние на доверие к рыночной среде, ограничивает доступ к достоверной информации о финансовом положении субъектов предпринимательства и создает неравные условия для различных участников рынка.

Для поддержания экономического роста в Узбекистане, содействия дальнейшему экономическому развитию и сокращения стоимости капитала необходимо укрепить систему аудита для обеспечения высокого качества финансовой отчетности. Ключевым компонентом конкурентоспособной экономики является, в частности, наличие достоверной и объективной финансовой информации, которой смогут доверять как национальные, так и иностранные партнеры. Такое доверие достигается путем проведения высококачественного аудита.

В свете гражданско-правового регулирования аудиторской деятельности в Республике Узбекистан, существуют несколько практических рекомендаций, направленных на улучшение данной сферы.

Разработка и улучшение нормативно-правовой базы: необходимо продолжать работу по разработке и совершенствованию нормативных актов, которые регулируют аудиторскую деятельность. Это включает в себя обновление законодательства, стандартов аудита и кодексов профессиональной этики, чтобы они соответствовали современным требованиям и международным стандартам.

Усиление контроля и надзора: следует укрепить систему контроля и надзора за аудиторской деятельностью. Это включает в себя регулярную проверку аудиторских организаций, аудиторов и качества проводимых ими аудиторских проверок. Компетентные государственные органы, включая Центральный банк, должны активно осуществлять свои функции в этой области.

Введение требования, согласно которому все виды организаций, предприятий и субъектов предпринимательства, включая индивидуальных предпринимателей, обязательно должны проходить аудиторскую проверку, минимально 1 раз в год. Такое обязательное требование способствует минимизации количества судебных споров и приводит в порядок деятельность многих субъектов предпринимательства. Проведение аудиторской проверки позволяет более эффективно контролировать финансовую и хозяйственную деятельность организаций, выявлять нарушения законодательства, а также устанавливать соответствие их деятельности установленным нормам и требованиям. Это способствует повышению доверия к бизнес-среде, обеспечивает прозрачность и справедливость в экономической сфере, а также защищает интересы участников рынка и общественности.

Профессиональное образование и подготовка: необходимо уделять особое внимание подготовке и повышению квалификации аудиторов. Высшие учебные заведения должны предоставлять качественное образование по аудиту, основанное на национальных и международных стандартах. Также следует разрабатывать и внедрять программы профессиональной подготовки и повышения квалификации для аудиторов.

Содействие обмену опытом: важно поддерживать обмен опытом и информацией между аудиторскими организациями, профессиональными организациями и государственными органами. Это позволит совершенствовать практику аудита, распространять лучшие практики и содействовать развитию аудиторской деятельности в стране.

Повышение информационной прозрачности: следует обеспечивать доступность и открытость информации о правилах и процедурах аудиторской деятельности.

Проведенный анализ позволил выявить несколько существенных проблем в сфере аудиторской деятельности. Эти проблемы включают недостаточную эффективность гражданско-правового регулирования, недостаточное соблюдение профессиональной этики, ограниченный доступ к информации, скрывание доходов со стороны организаций, и неравномерное применение аудиторской проверки. Все эти факторы приводят к снижению доверия к аудиторской профессии и затрудняют достижение высоких стандартов качества и надежности в сфере аудита.

Для решения этих проблем необходимо принять соответствующие меры. Ключевыми рекомендациями являются улучшение законодательной базы, усиление контроля и надзора, повышение информационной прозрачности, повышение профессиональной этики и компетентности аудиторов, а также расширение обязательной аудиторской проверки на все организации и субъекты предпринимательства. Только через совокупное усилие по устранению данных проблем можно достичь эффективной и надежной системы аудиторской деятельности, способной обеспечить доверие всех заинтересованных сторон и поддерживать устойчивое развитие экономики.

Таким образом, понимание и решение данных проблем является важным шагом на пути к совершенствованию аудиторской деятельности и обеспечению ее эффективного функционирования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Суворова С.П., Парушина Н.В. Международные стандарты аудита ИД «Форум» Инфра-М., Москва, 2007.- С.71.
2. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии развития Нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы» от 28.01.2022 г. № УП-60. [Эл. ресурс].: Национальная база данных законодательства в ред. от 18.03.2022 г., № 06/22/89/0227.
3. Мирзиеев Ш.М. Уверенно продолжим путь национального развития на новом этапе. Ташкент – Узбекистан. – 2018. - С.142.
4. Ахмеджанов К.Б. Проблемы развития аудита в Узбекистане. http://www.audit.uz/publish/doc/text92667_problemy_razvitiya_audita_v_uzbekistane

ӘӨЖ 00

ӘКІМШІЛІК ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУДЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Батырбекова Б.К.

*Магистр, аға оқытушы, Еуразия технологиялық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы*

Бұл мақалада әкімшілік жауаптылықтың құқық теориясындағы орны мен маңызы қарастырылады. Әкімшілік жауаптылық құқық бұзушыға заңмен белгіленген санкцияны қолдану арқылы жүзеге асатын мемлекеттік мәжбүрлеудің бір түрі ретінде сипатталады. Онда әкімшілік жазаның мазмұны, қолдану тәртібі және заңдылық пен құқықтық әділеттілік қағидаттарына сәйкестігі талданады. Сондай-ақ, қажетті қорғаныс, аса қажеттілік және шектен шығу жағдайларында әкімшілік жауаптылықтың қолданылмайтыны айтылған. Құқыққа қарсы қол сұғушыға зиян келтірілгенімен, егер бұл әрекеттер қасақана жасалмаса, жауаптылық туындамайды. Мақалада әкімшілік құқық бұзушылықтардың құқықтық реттелуі мен осы институттың ерекшеліктері кеңінен түсіндіріледі.

Кілт сөздер: Әкімшілік жауаптылық, құқық бұзушылық, құқықтық санкция, қажетті қорғаныс, мемлекеттік мәжбүрлеу, заңдылық, құқықтық әділеттілік.

В этой статье анализируется правовая природа административной ответственности. Она рассматривается как форма государственного принуждения, применяемая к правонарушителям. Рассматриваются основания освобождения от ответственности при необходимой обороне и крайней необходимости. Также раскрываются особенности применения санкций и соблюдение принципа законности. Административные меры применяются исключительно уполномоченными органами.

Ключевые слова: Административная ответственность, правонарушение, санкция, необходимая оборона, принуждение.

This article examines the legal nature of administrative liability as a form of state coercion applied to offenders. It discusses the grounds for exemption from liability in cases of necessary defense and extreme necessity. The article also highlights the principles of legality and the procedures for applying administrative sanctions. Only authorized bodies may impose such measures.

Keywords: Administrative liability, offense, sanction, necessary defense, coercion.

Құқық теориясында заңдық жауаптылық құқық бұзушылық болған жағдайда құқықтық санкцияны жүзеге асыру, құқық бұзушыға жаза қолдану ретінде ұғынылады, өйткені ол еңбек тәртібін бұзған үшін сөгісте де, әкімшілік айыппұл да, бас бостандығы еркінен айыруда да, азаматтық құқықтық айыпта да болады. Заңды айғақ - әкімшілік құқық бұзушылық болған кезде – құқықтық норма санкциясының механизмі іске қосылады, сөйтіп санкция жазаны қолдануға болатын мүмкіндігінен шынайы жазағарситеті, яғни әкімшілік жазаға айналады.

Әкімшілік құқықта әкімшілік мәжбүрлеудің толып жатқан шараларының ішінен тек әкімшілік жазалар ғана жазалау функциясын атқарады және тек соларды қолдану ғана әкімшілік жауаптылықтың туындауына әкеп соқтырады. Сонымен, әкімшілік жауаптылық – бұл әкімшілік – құқықтық санкцияларды жүзеге асыру, уәкілетті органның немесе лауазымды адамның құқық бұзушылық жасаған азаматтар мен заңды тұлғаларға әкімшілік жазалар қолдануы. Әкімшілік жауаптылық қылмыстық, азаматтық және тәртіптік жауаптылықтармен қатар заңдық жауаптылықтардың бір түрі болып табылады. Оны мемлекет жауаптылықтың

негіздерін бұзушыларға қолданылуы мүмкін болатын шараларды, құқық бұзушылық туралы істерді қараудың және осы шаралардың орындалу тәртібін айқындайтын құқықтық нормалар шығару жолымен белгілейді [1, 78 б].

Құқық теориясында заңдық жауаптылық құқық бұзушылық болған жағдайда құқықтық санкцияны жүзеге асыру, құқық бұзушыға жаза қолдану ретінде ұғынылады, өйткені ол еңбек тәртібін бұзған үшін сөгісте де, әкімшілік айыппұл да болады. Заңдық айғақ-әкімшілік құқық бұзушылық болған кезде – құқықтық норма санкциясының механизмі іске қосылады, сөйтіп санкция жазаны қолдануға болатын мүмкіндігінен шынайы жазаға, яғни әкімшілік жазаға айналады.

Әкімшілік құқықта әкімшілік мәжбүрлеудің толып жатқан шараларының ішінен тек әкімшілік жазалар ғана жазалау функциясын атқарады және тек соларды қолдану ғана әкімшілік жауаптылықтың туындауына әкеп соқтырады. Сонымен, әкімшілік жауаптылық-бұл әкімшілік-құқықтық санкцияларды жүзеге асыру, уәкілетті органның немесе лауазымды адамның құқық бұзушылық жасаған азаматтар мен заңды тұлғаларға әкімшілік жазалар қолдануы.

Әкімшілік жауаптылықты заңдық жауаптылықты заңдық жауаптылықтың барлық түрлері үшін жалпы ортақ болатын кейбір белгілері сипаттайды. Біріншіден, ол мемлекеттік мәжбүрлеу болып табылады, өйткені биліктік өкілеттіктер мемлекеттік билік органдары арқылы жүзеге асырылады. Екіншіден, бұл заңдылық пен құқықтық әділеттіліктің жалпы қағидаларына бағынатын құқықтық мәжбүрлеу. Әкімшілік жауаптылық оның көлемі мен шегін құқықтық регламентациялау, нақты әкімшілік жазалардың негіздемелерін, мазмұнын және жүзеге асырудың процессуалдық нысандарын нормативтік белгілеу негізінде қолданылады [2, 89 б].

Әкімшілік жауаптылықтың құрамдық элементтерін реттейтін нормалар жиынтығы әкімшілік құқықтың дербес институты болып табылады. Үшіншіден, ол құқық бұзушылар үшін құқықтық норманың санкциясында қаралған жағымсыз салдарлардың туындауына әкеп соқтырады. Әкімшілік жауаптылық шаралары өзінің мазмұны бойынша ӘҚБтК-те қаралған құқықтары мен бостандықтарын жоюдан немесе шектеуден көрініс табады, өйткені басқаша жолмен бұл тұлғаларға мәжбүрлеп ықпал жасау мүмкін емес. Құқық бұзушы үшін жағымсыз салдарлар моральдық материалдық немесе дене күшін жұмсау сипаты бар кемтарлық көру немесе шектеулер түрінде туындауы мүмкін. Төртіншіден, әкімшілік жауаптылықтың шараларында әрекет пен бұзушыға мемлекет атынан берілетін қорытынды құқықтық баға болады. Нақ осы әкімшілік жаза құқық бұзушылықпен күресуде «ақырғы соңғы инстанция», яғни мәселені түпкілікті шешу болып табылады, сөйтіп кінәгер жасалынған бұзушылықтың сипаты мен қоғамдық қауіптілігіне сәйкес әкімшілік жазаға тартылады.

Жалпы алғанда заңдық жауаптылықтың және соның ішінде әкімшілік жауаптылықтың бұл белгісі оның ерекшелігіне өте айқын білдіреді, атап айтқанда: мемлекеттің атынан кінәлі мінез-құлықты айыптау, құқық бұзушыны мемлекеттік тұрғыдан ұялту. Бесіншіден, заңдық жауаптылық әрқашанда құқық бұзушылықтың нәтижесінде қаралып келеді, яғни бұл, тапсырылған іс үшін, алға қойылған міндетті орындау үшін жауаптылық ретінде түсінілетін, ол құқықтық міндет немесе борыш ұғымымен сәйкес болған кезде, дұрыс деп аталатын жауаптылықтан айырмасы, өткенге мән беретін, немесе жағымсыз, жауаптылық [3, 67 б].

Әкімшілік жауаптылықты болдырмайтын мән жайлардың бірі болып қажетті қорғану табылады. Қажетті қорғану жағдайында, яғни жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер участкесін және қорғанушының немесе өзге адамдардың басқа да құқықтарын, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне қол сұғушыға зиян келтіру арқылы құқыққа қарсы қол сұғылудан қорғау кезінде, егер бұл ретте қажетті қорғану шегінен шығып кетуге жол берілмеген болса, әрекет әкімшілік құқық бұзушылық болып

табылмайды. өздерінің кәсіби немесе өзге де арнаулы даярлықтарына және қызмет жағдайына қарамастан барлық адамдар бірдей дәрежеде қажетті қорғаныс құқығына ие. Құқыққа қарсы қол сұғушылықтан аулақ болу не басқа адамдарға немесе мемлекеттік органдарға көмек сұрап жүгіну мүмкіндігі болғанына қарамастан, бұл құқық адамға тиесілі болады. Қол сұғу сипаты мен дәрежесіне қорғанудың айқын сәйкес келмеуі, осының нәтижесінде қол сұғушыға жағдайдан туындамаған шектен тыс айқын зиян келтіру қажетті қорғану шегіне шығып кету деп танылады. Мұндай шектен шығушылық тек қасақана зиян келтірген жағдайларда ғана әкімшілік жауаптылыққа әкеп соғады. Құқыққа қарсы қол сұғудан туындаған үрейдің, қорқудың немесе сасқалақтап қалудың салдарынан қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен адам

әкімшілік жауаптықта болуға тиіс емес. Құқыққа қарсы қол сұғушылық аулақ болу не басқа адамдарға немесе мемлекеттік органдарға көмек сұрап жүгіну мүмкіндігі болғанына қарамастан, бұл құқық адамға тиесілі болады. Қол сұғу сипаты мен дәрежесіне қорғанудың айқын сәйкес келмеуі, осының нәтижесінде қол сұғушыға жағдайдан туындамаған шектен тыс айқын зиян келтіру қажетті қорғану шегінен шығып кету деп танылады. Мұндай шектен шығушылық тек қасақана зиян келтірген жағдайларда ғана әкімшілік жауаптылыққа әкеп соғады.

Құқыққа қарсы қол сұғудың туындаған үрейдің, қорқудың немесе сасқалақтап қалудың салдарынан қажетті қорғаныс шегінен асып кеткен адам әкімшілік жауаптылықта болуға тиіс. Құқыққа қарсы қол сұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде, бұл адамды мемлекеттік органдарға жеткізу және оның жаңа қол сұғушылықтар жасауын болдырмау үшін егер мұндай адамды басқаша құралдармен ұстау мүмкін болмаса және бұл ретте осы үшін қажетті шараларды асыра қолдануға жол берілмесе әкімшілік құқық бұзушылық болып табылмайды. Адамға қажеттіліктен асып, шектен тыс, жағдайдан туындамаған айқын зиян келтірген кезде, олардың ұсталған адам жасаған қол сұғушылықтың сипаты мен қауіп дәрежесіне және ұстаудың мән-жайына көрінеу сәйкес келмеуі қол сұғушылық жасаған адамды ұстау үшін қажетті шараларды асыра қолданушылық деп танылады [4, 67 б].

Мұндай асыра қолдану тек қасақана зиян келтіру жағдайларында ғана әкімшілік жауаптылыққа әкеп соғады. Қол сұғушылықты жасаған адамды ұстау құқығына оған арнаулы уәкілеттігі бар адамдармен қатар жәбірленушілер мен басқа азаматтар да ие болады. Аса қажеттілік жағдайында яғни осы адамның немесе өзге де адамдардың өміріне, денсаулығына, құқықтар мен заңды мүдделеріне, қоғамның немесе өзге де адамдардың өміріне, денсаулығы мен заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің мүдделеріне тікелей қатер төндіретін қауіпті жою үшін қорғалатын мүдделерге зиян келтіру, егер бұл қауіпті өзге құралдармен жою мүмкін болмаса және бұл орайда аса қажеттілік шегінен асуға жол берілмесе, әкімшілік құқық бұзушылық болып табылмайды.

Қатер төндірген қауіптің сипаты мен дәрежесіне және қауіп жойылған, құқық қорғау мүдделеріне тең немесе зиянды болдырмаудан айтарлықтай көбірек зиян келтірген, жағдайға анық сәйкес келмейтін зиян келтіру аса қажеттілік шегінен асып кету деп танылады. Мұндай асып кету тек қасақана зиян келтірген жағдайда ғана жауаптылыққа әкеп соғады. Қоғамдық пайдалы мақсатқа жету үшін негізді тәуекел жасалған кезде қорғалатын мүдделерге зиян келтіру әкімшілік құқық бұзушылық болып табылмайды [5, 55 б]. Егер тәуекелмен байланысты емес іс- әрекеттермен аталған мақсатқа қол жеткізу мүмкін болмағанда және тәуекел жасаған адам мүдделерге зиян келуін болдырмау үшін жеткілікті шаралар қолданса, тәуекел негізді деп танылады. Егер тәуекел адамдардың өмірі мен денсаулығына қатер төндірумен, экологиялық апат пен, қоғамдық жұт немесе өзге де аса ауыр зардаптармен көрсетіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі (ӘҚБтК). (Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі).
2. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. – М., 2001 г. – 231 с.
3. Бахрах Д.Н: Административное право. – М., Изд-во "Бек", 2006 г. – 323 с.
4. Баянов Е.Б. Әкімшілік құқық. – А., 2007 ж. – 221 б.
5. Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. – М., 2011г. – 254 с.
6. Российское полицейское (административное) право. Конец XIX- начало XX века. Хрестоматия. - Из-во Воронежского университета. 2013 г. – 322 с.
7. А.Қ.Исабеков Д.О.Құсаинов Әкімшілік құқық (Оқу құралы). – Алматы: Қазақ университеті 2013. – 222 б.

УДК 349.6:351.777.6(574)

ISSUES OF THE ACTIVITIES OF STATE REGULATION BODIES IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC AIR PROTECTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Бекмуханбетова А.

*Магистрант, I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
galim200385@mail.ru*

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеу органдары қызметінің өзекті мәселелері қарастырылған. Қазіргі уақытта атмосфералық ауаның ластануы экологиялық проблемалардың маңызды бөлігіне айналып отыр. Сондықтан мемлекеттік органдардың қызметін жетілдіру мәселесі ерекше маңызға ие. Авторлар мемлекеттік басқару органдарының қызметін талдау арқылы құқықтық реттеудің тиімсіздігі, бақылау және қадағалау шараларының жеткіліксіздігі, атмосфералық ауаның ластану деңгейін төмендетуге бағытталған экологиялық стандарттар мен талаптардың орындалуына байланысты мәселелерді анықтаған. Сонымен қатар, мемлекеттік органдардың қызметіндегі үйлестіру мен өзара әрекеттестіктің әлсіздігі, кадрлардың кәсіби біліктілігінің төмендігі, бақылау жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдері сияқты маңызды проблемаларға ерекше назар аударылған. Мақалада мемлекеттік реттеу органдарының қызметін жетілдіру үшін нақты ұсыныстар беріледі. Оның ішінде экологиялық заңнаманы жүйелеу, атмосфералық ауа сапасын бақылау жүйесін автоматтандыру, мемлекеттік бақылау органдарының қызметін цифрландыру, кадрлардың біліктілігін арттыру бойынша арнайы бағдарламалар енгізу, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың бірлескен жұмысын күшейту секілді шаралар ұсынылған. Авторлардың пайымдауынша, аталған шараларды іске асыру атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеу органдары қызметінің тиімділігін арттырып, елдегі экологиялық ахуалды жақсартуға айтарлықтай ықпал етеді.

Кілт сөздер: атмосфералық ауа, мемлекеттік реттеу, экологиялық бақылау, экологиялық стандарттар, ластану, заңнама, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері, автоматтандыру, кадрлардың біліктілігі, мемлекеттік басқару.

В статье рассмотрены актуальные проблемы деятельности органов государственного регулирования в области охраны атмосферного воздуха Республики Казахстан. В настоящее время загрязнение атмосферного воздуха становится важной составляющей экологических проблем, в связи с чем совершенствование деятельности государственных органов приобретает особую значимость. Авторы, анализируя работу государственных органов управления, выявили такие проблемы, как неэффективность правового регулирования, недостаточность мероприятий по контролю и надзору, а также сложности, связанные с соблюдением экологических стандартов и требований, направленных на снижение уровня загрязнения атмосферного воздуха. Кроме того, особое внимание уделено таким важным аспектам, как слабая координация и взаимодействие между государственными органами, низкая профессиональная квалификация кадров и коррупционные риски в системе государственного экологического контроля. В статье представлены конкретные рекомендации по совершенствованию деятельности органов государственного регулирования, включая систематизацию экологического законодательства, автоматизацию системы мониторинга качества атмосферного воздуха, цифровизацию работы государственных контролирующих органов, реализацию специальных программ повышения квалификации кадров, а также усиление совместной работы государственных и общественных организаций. По мнению авторов, реализация предложенных мер позволит

существенно повысить эффективность работы органов государственного регулирования в сфере охраны атмосферного воздуха и улучшить экологическую ситуацию в стране.

Ключевые слова: *атмосферный воздух, государственное регулирование, экологический контроль, экологические стандарты, загрязнение, законодательство, коррупционные риски, автоматизация, квалификация кадров, государственное управление.*

The article examines current issues related to the activities of state regulatory bodies in the field of atmospheric air protection in the Republic of Kazakhstan. Nowadays, air pollution has become a significant component of environmental challenges, making improvements in the effectiveness of government bodies particularly crucial. By analyzing the work of state regulatory bodies, the authors identified several critical issues, including the inefficiency of legal regulation, inadequate monitoring and supervision measures, and challenges associated with compliance with environmental standards aimed at reducing air pollution. Furthermore, special attention is given to significant issues such as weak coordination and interaction among government bodies, low professional qualification of personnel, and corruption risks within the state environmental control system. The article proposes specific recommendations aimed at enhancing the effectiveness of state regulatory bodies. These measures include systematization of environmental legislation, automation of atmospheric air quality monitoring systems, digitalization of governmental supervisory bodies' activities, implementation of specialized training programs to improve personnel qualification, and strengthening collaboration between governmental and public organizations. According to the authors, the implementation of these recommendations would significantly enhance the effectiveness of state regulatory bodies in atmospheric air protection, thus positively impacting the overall environmental situation in the country.

Keywords: *atmospheric air, state regulation, environmental control, environmental standards, pollution, legislation, corruption risks, automation, personnel qualification, public administration.*

In Kazakhstan, the ecologically and legally significant concept of atmospheric air, perhaps, was first established when the republic was part of the former USSR, namely in the Decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Kazakh SSR "On nature protection in the Kazakh SSR" dated May 12, 1962 (Journal of the Supreme Soviet and the Government of the Kazakh SSR, 1962). According to Article 1 of this normative act, atmospheric air was enshrined not only as an inseparable part of the natural complex as a whole, but also as an independent object of legal protection (Journal of the Supreme Council and the Government of the Kazakh SSR, 1962), thereby "freed" from the traditional and obvious sanitary-hygienic approach, which prevailed for a long time in the official legal policy of the Soviet state. Two decades later, on June 12, 1981, the Supreme Soviet of the Kazakh SSR at its third session of the tenth convocation adopts a separate Law of the Kazakh SSR "On the protection of atmospheric air" (Bulletin of the Supreme Soviet of the Kazakh SSR, 1981: 482). In accordance with the norms provided for in it, the tasks of the legislation of the Kazakh SSR on the protection of atmospheric air were (Bulletin of the Supreme Soviet of the Kazakh SSR, 1981: 482): improving the state of atmospheric air, preventing and reducing harmful chemical, physical, biological and other effects on the atmosphere causing adverse consequences for the population, the national economy of the republic, flora and fauna, as well as strengthening the rule of law in the field of atmospheric air protection (Article 1) (Bulletin of the Supreme Soviet of the Kazakh SSR, 1981: 482). Russian scientists note that, in fact, the law was a classic example of textual reproduction of union norms in a republican act (Mukhitdinov N.B., Rakhimberdin K.Kh., Zhumaksanov E.K., 2003a: 45) and in it, in essence, neither one norm that would take into account the specifics of our country (Mukhitdinov N.B., Rakhimberdin K.Kh., Zhumaksanov E.K., 2003b: 45). One of the additional explanations for this circumstance was the fact that it was no coincidence that Kazakhstan for a long time remained a raw material appendage of the former Soviet Union (Mukhitdinov N.B.,

Rakhimberdin K.Kh., Zhumaksanov E.K., 2003c: 45). Exactly ten years later – June 18, 1991 – the supreme legislative body of the Kazakh SSR adopts a new Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic “On environmental protection in the Kazakh SSR” (Z9113500_) (Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic “On environmental protection in the Kazakh SSR”, 1991). In connection with its entry into force on August 1, 1991, the previously noted Decree of the highest collegial body of the Republic became invalid. The law within the framework of article 5 recognized atmospheric air and other natural objects as components of natural ecological systems and the biosphere as objects of the natural environment subject to protection (Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic “On environmental protection in the Kazakh SSR”, 1991). A separate section within the framework of the Law was devoted to the economic mechanism of environmental protection and environmental management (the Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic “On environmental protection in the Kazakh SSR”, 1991) and within Articles 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26 and 27 provided for the financing of environmental programs and activities, in particular at the expense of environmental insurance funds and credit banks, payment of fees for special use of natural resources, the conclusion of agreements on environmental management, a payment system in the same area, for example, payment for environmental pollution, payment for emissions and discharges of pollutants into the environment and disposal of production and consumption waste, as well as their standards, etc. (Law of the Kazakh Soviet Socialist Republic “On environmental protection in the Kazakh SSR”, 1991). It can be said that this Law contained not only a new ideology under the conditions of the Soviet administrative-command system, but also significantly stimulated the improvement of environmental protection activities. For comparison, experts note that the Law of the Kazakh SSR “On the Protection of Atmospheric Air” did not provide for economic mechanisms for the protection of atmospheric air” (Rakhimberdin K., 2001). After gaining state independence, Kazakhstan began to form its own environmental policy – a policy of the transitional period, focused, in particular, on the further development of economic methods for regulating environmental management, expanding the rights and powers of regional and local government bodies (Rakhimberdin K.Kh., 2000: 33). Of course, the Constitution of the Republic of Kazakhstan of August 30, 1995 became the fundamental law in the context of completely different realities. “Its articles 31 and 38 have an ecological and legal character, which for the first time approved and put into effect a new ecological, nature conservation concept” (Chumachenko T.N., 2015). So, if, according to Article 31 of the Constitution: “The state aims to protect the environment favorable for human life and health” (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 1995), then in Article 38 it secures the citizens of the Republic the obligation to preserve nature and take care of natural resources (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 1995). Article 6 of the Basic Law of the State establishes property rights to natural resources (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 1995). In other words, along with the definition of the ecological significance of the environmental policy, in addition, this article contains a legal structure for the protection of individual natural objects, which is based on the institution of property rights. In this regard, clause 3 of this article of the Constitution states that: “The earth and its subsoil, waters, flora and fauna, and other natural resources are in state ownership” (Constitution of the Republic of Kazakhstan, 1995). However, within the limits of this norm, the phenomenon we are investigating is not specifically covered – atmospheric air and the question is not unambiguously resolved: can it also be an object of property rights? It follows that the Constitution of the Republic leaves open the definition of the list of natural resources subject to ownership, use or disposal and without naming their legal characteristics, and also, apparently, given that atmospheric air has its natural properties, believes that it is not possible to classify it as object of ownership.

Theoretical and methodological basis of the article

From a theoretical point of view, the significance of this article lies in the fact that, based on the study of a wide range of scientific views, domestic legislative acts and the results of law enforcement practice, the modern content of the legal protection of atmospheric air is revealed, and the main problems and further prospects are determined in the context of the analysis of the

environmental legislation of the Republic of Kazakhstan. In the study of the topic, in particular, the latest doctrinal developments of scientists representing various legal, environmental, economic schools, such as Mukhitdinov, N., Rakhimberdin, K.Kh., Zhumaksanov, E.K and many others, were used. To achieve the set goal of the article and the tasks arising from it, the authors applied the following methods: synthesis, analogy, structural, comparative, formal-logical methods, as well as methods of modeling and system analysis.

Results and discussion

Among the documents that deserve attention, one cannot fail to note the Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, approved in accordance with the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 3, 2003 (No. 1241) (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). This is the second act similar to the one that was in force in the Republic in the period 1996-2003. In the latter case, we are talking about the Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan, approved by the Order of the President of the Republic of Kazakhstan dated April 30, 1996 (No. 2967) (On the concepts of public and environmental safety of the Republic of Kazakhstan, 1996). The concept is a meaningful political, information-analytical and legally significant document, in which the state, problems and prospects of environmental protection activities in the Republic of Kazakhstan were summarized, updated and determined (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). First, taking into account the need to ensure an optimal level of environmental safety with the achievement of regulatory indicators of the state of the environment, it provided for the consistent implementation of its own provisions, dividing it into three stages (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003): the first stage (2004-2007) – reducing the level of environmental pollution and developing an action plan to stabilize it (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003); the second stage (2008-2010) – stabilization of environmental quality indicators and improvement of environmental requirements for nature management and (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003) the third stage (2011-2015) – improving the quality of the environment and achieving a favorable level of environmentally sustainable development of society (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). Secondly, the Concept clearly outlined the goals, objectives and basic principles of ensuring the ecological safety of the Republic, among which it is important to highlight such as the achievement of the protection of natural systems and a vital component of the interests of society, the ecosystem approach to the regulation of all social relations for the sustainable development of the state, the obligation compensation for damage to the environment and human health (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). Thirdly, based on the specifics of the new realities, the Concept for the first time fixed and prioritized global, national and local environmental problems (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003), at the same time combining them into a single set of environmental problems safety of the Republic (Concept of ecological safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). Independent sub section 3.3.1. in particular, it was provided for the air pool. Within its framework, the 10 most polluted cities of the Republic were officially recognized and named, the reasons for the high level of pollution were established, for example, in Almaty, Ust-Kamenogorsk, Shymkent due to outdated production technologies, inefficiency of treatment facilities, poor use of renewable and unconventional energy sources and low quality of the fuel used (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). Fourthly, in the Concept, such basic concepts as the greening of the economy, legislation and society were fixed and, perhaps for the first time, were introduced into legal and scientific turnover, and in accordance with them, the main directions and key mechanisms for ensuring the environmental safety of Kazakhstan were determined (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015,

2003): improving the economic mechanisms of environmental management and the system of state control in this area, as well as environmental monitoring, optimization of the permitting system and environmental expertise, development of a systemic basis for environmental statistics, etc. (Concept of ecological safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). It was especially emphasized that Kazakhstan has developed environmental legislation, but at the same time, within the frame 81 Legal protection of the atmospheric air in the context of analysis of the environmental legislation ... work of its further improvement, it is necessary to rely on international standards: to introduce environmental standards into all other legislative acts of the Republic, to provide for and ensure the use of compulsory environmental insurance and environmental audit (Concept of environmental safety of the Republic of Kazakhstan for 2004-2015, 2003). In order to significantly reduce the impact on the environment in the Republic during the first and second half of the 2000s, other documents are also adopted. So, in accordance with the Concept of the transition of the Republic of Kazakhstan to sustainable development for 2007-2024, by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 27, 2007 (No. 848), Target indicators of the transition to sustainable development were approved, including 16 environmental indicators (On the approval of target indicators transition to sustainable development, 2007). Another Resolution of the supreme executive body of the Republic of Kazakhstan dated March 12, 2008 No. 245 approved the List of the best available technologies (On approval of the list of the best available technologies, 2008). According to the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 30, 2013 (No. 577), the Concept for the transition of the Republic of Kazakhstan to a green economy (On the Concept for the transition of the Republic of Kazakhstan to a “green economy”, 2013) entered the stage of implementation, and in accordance with it, approved by the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of July 31, 2013 (No. 750) Action Plan for the transition of the Republic of Kazakhstan to a green economy for 2014-2020 (On approval of the Action Plan for the implementation of the Concept for the transition of the Republic of Kazakhstan to a “green economy” for 2013-2020, 2013). The norms of the Law of the Republic of Kazakhstan “On National Security of the Republic of Kazakhstan” in the new edition of January 6, 2012 No. 527-IV in the aspect of ensuring the environmental safety of the state, society, individuals and citizens are adapted to the current provisions of the fundamental acts and, if necessary, can be supplemented by other legislative acts of the Republic of Kazakhstan and detailed by the documents of the State Planning System of the Republic of Kazakhstan (Law of the Republic of Kazakhstan “On National Security of the Republic of Kazakhstan”, 2012). It is important to note that, however, for the first time not so much legal as economic and social foundations of atmospheric air protection and, in general, its legal status in the Republic was regulated by a special regulatory legal act – the Law of the Republic of Kazakhstan dated March 11, 2002 (No. 302) “On protection atmospheric air”, which with the adoption of the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan became invalid (Law of the Republic of Kazakhstan “On the protection of atmospheric air”, 2002). In terms of structure, the Law consisted of 7 chapters and 30 articles and contained basic concepts, including, in particular, such as “harmful physical impact on the atmospheric air”, “maximum permissible standard”, “maximum permissible level”, “pollution”, “protection”, “Monitoring”, and “quality” of atmospheric air (Law of the Republic of Kazakhstan “On the protection of atmospheric air”, 2002); determined the principles of public administration, the competence of the relevant authorities and the organization of activities for the protection of the regulated object (Law of the Republic of Kazakhstan “On the protection of atmospheric air”, 2002); established requirements for the types and forms of activity that have a harmful effect on its condition (Law of the Republic of Kazakhstan “On the protection of atmospheric air”, 2002); fixed the mechanisms for reducing pollutants, their accounting and inventory, control measures and responsibility for violation of the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of atmospheric air protection (Law of the Republic of Kazakhstan “On the protection of atmospheric air”, 2002). It can be said that the

considered Law as a whole provided for all particular goals and objectives, as well as legal norms necessary to regulate the protection of atmospheric air. According to paragraph 1 of Article 1 of the Law, atmospheric air, as well as in the case of the corresponding laws of the former Soviet republics, was defined as a component of the environment, which is a natural mixture of atmospheric gases (Law of the Republic of Kazakhstan “On the Protection of Atmospheric Air”, 2002). Earlier, the same analogous concept, maintaining the connection of the object under consideration with the natural environment, was enshrined in article 1 of the Law “On the protection of atmospheric air” of October 16, 1992, Ukraine (Law of Ukraine “On the protection of atmospheric air”, 1992), later the Republic of Belarus in paragraph 1 of article 1 of the same separate law of December 16, 2008 (Law of the Republic of Belarus “On the protection of atmospheric air”, 2008), Turkmenistan in article 1 of the special law of March 26, 2016 (Law of Turkmenistan “On the protection of atmospheric air”, 2016). At the same time, some post-Soviet states followed the provisions of the Model Law “On the Protection of Atmospheric Air” developed by the Interparliamentary Assembly of the CIS Member States on December 8, 1998 (Model Law “On the Protection of Atmospheric Air”, 1998). For example, in accordance with Article 1 of the Federal Law of the Russian Federation “On the Protection of Atmospheric Air” dated May 4, 1999, atmospheric air is “a vital component of the environment, which is a natural mixture of atmospheric gases located outside residential, industrial and other premises” (Federal Law of the Russian Federation “On the Protection of Atmospheric Air”, 1999). The concept of atmospheric air in a special Law of the Republic of Moldova of December 17, 1997 (Law of the Republic of Moldova “On the Protection of Atmospheric Air”, 1997) is quite similar in form, but significantly different and complex in content. In Article 3, the Law of this CIS member state departed from an extremely clear and identical legal understanding of the phenomenon under consideration, limiting or expanding its name “air” (Law of the Republic of Moldova “On the Protection of Atmospheric Air”, 1997) – it is “a unique mixture of gases (nitrogen and oxygen, small amounts of argon, neon, helium, krypton, xenon, radon, carbon dioxide, hydrogen, water vapor and various particles) of the highest vital importance in which living organisms can live, the most volatile component of the environment that knows no boundaries, as a result, it is capable of spreading traces of human activity over unpredictable distances in the process of massive movement” (Law of the Republic of Moldova “On the Protection of Atmospheric Air”, 1997). Despite the existing difference, we can definitely say that the Law of the Republic of Kazakhstan “On the Protection of Atmospheric Air” had some thing in common in understanding the meaning of this reality with the laws of the post-Soviet states, since it not only clearly emphasized its physico-chemical characteristics, but also indicated that it has no boundaries due to its natural state of constant mobility and mixing and is an integral part of the environment. The economic mechanism for the protection of atmospheric air, judging by Art. 22,23,24,26 and 28 of the Law was limited to payment for its pollution (the Law of the Republic of Kazakhstan “On National Security of the Republic of Kazakhstan”, 2012), but at the same time, the actual procedure for implementing such a procedure was not regulated in it. According to other norms of the Law, atmospheric air was also not isolated in any form of ownership. This, according to E. Novikova, meant that he is not such due to the impossibility of his individualization and, therefore, property rights cannot be established on him (Novikova E., 1999). On January 9, 2007, a new codified normative act was adopted in the Republic, containing systematized norms of environmental law and other related industries, namely the Environmental Code (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). As experts note, “it has become the main comprehensive legislative act regulating public relations in the environmental sphere, incorporating all the positive changes introduced into environmental legislation” (Dzhangabulova A.K., Salykhbaeva A.T., 2014). In accordance with Article 325, the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan applies to legal relations arising after its entry into force (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). Depending on the objectives of protection, at

atmospheric air in accordance with clause 1) of article 7 of the Code is an object of environmental protection (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007): as well as land, subsoil, surface and underground waters, forests and other vegetation, fauna, gene pool living organisms, natural ecological systems, climate and ozone layer of the Earth, it is subject to protection from destruction, degradation, damage, pollution and other harmful effects (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). It is important in this regard to emphasize that with the exception of individual components, this definition, as well as, however, with such a characteristic, the very definition of “environment” was reproduced in the Code from the relevant norms of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Environmental Protection” dated July 15, 1997, which also, in accordance with the adoption of the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, it terminated its legal effect (Law of the Republic of Kazakhstan “On Environmental Protection”, 1997). Note that in Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Environmental Protection” the last concept is explained as a set of natural objects, including atmospheric air (Law of the Republic of Kazakhstan “On Environmental Protection”, 1997), while the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan in subparagraph 41) of Art. 1 adds to them such a new element as artificial objects (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007), without specifying their types and content. In this regard, we believe that these include all artificial reservoirs, islands, dams and other geographical objects created as a result of human activity, as well as special buildings, structures, etc. 83 Legal protection of the atmospheric air in the context of analysis of the environmental legislation ... Continuing to analyze the text of the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, attention should be paid to the mention of atmospheric air within the framework of Chapter 16, Section 5 of the regulatory legal act dedicated to environmental monitoring (Art. Art. 137-146) (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). The Code in clause 1), Article 137 introduces the aggregate concept of “state environmental monitoring (monitoring of the environment and natural resources)” (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007), meaning by it a comprehensive system of monitoring the state of the environment, natural resources, including using data from remote sensing of the Earth from space, in order to assess, predict and control changes in their state under the influence of natural and anthropogenic factors (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). One of the objects of such a multipurpose and multifunctional system, along with the repeatedly listed natural resources, as well as with the factors of environmental impact on human health in accordance with paragraph 2) of the considered article of the Code is atmospheric air (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). Within the limits of Articles 137, 138, 139 and 140, the Code establishes the procedure, content and mechanism of functioning of the Unified State System for Monitoring the Environment and Natural Resources and, in particular, establishes its subsystems (Ecological Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). With the exception of the norms directly stipulated in the Environmental Code, the regulation of the legal status of atmospheric air “dissolves” in a large array of provisions of the first backbone normative legal act in the Republic. It can be said that various aspects of the legal regulation of the mode of existence of this natural object are “absorbed” by all 9 sections and 47 chapters of the Code (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007), in particular within the framework of natural resource use, emissions and removals of greenhouse gases, the functioning of the order of emergency situations and environmental disaster, international cooperation in the field of the environment, environmental expertise and environmental control, economic mechanisms to stimulate environmental protection and management of emissions into the environment, etc. (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007). But at the same time, there are no norms that independently release atmospheric air into the most significant and necessary natural object, into the most determining natural factor of the environment. In the updated edition with changes as of January 7, 2020 (Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, 2007), depending on the nature of the coverage of regulated relations, it is a normative

legal act of inter-sectoral codification, since it contains not only the norms of environmental law itself, but also related industries. With regard to the protection of atmospheric air, it contains only general and individual regulations.

Conclusion

This means that the norms of the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan in relation to the protection of atmospheric air require further development and detailing. The special law on the protection of atmospheric air, which is also aimed at ensuring the environmental safety of the state, the realization of the rights of citizens to a favorable environment and reliable information about its state, in contrast to other narrow branch laws, has ceased to be in force, and its norms specifying the special position of the regulated object in question were not substantively integrated into the content of the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan. We believe that one of the ways to possibly eliminate these gaps and, accordingly, create, along with other natural objects, a balanced system of norms on the protection of atmospheric air can be the currently being developed and revised new edition of the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan.

REFERENCES:

1. Ведомости Верховного Совета и Правительства Казахской ССР. – 1962. – №23.
2. Ведомости Верховного Совета Казахской ССР. – 1981. – №25. – С. 482.
3. Мухитдинов Н.Б., Рахимбердин К.Х., Жумаксанов Е.К. Правовая охрана атмосферного воздуха в Республике Казахстан. – Усть-Каменогорск: «Медиа-Альянс», 2003. – 144 с.
4. Закон Казахской Советской Социалистической Республики «Об охране окружающей природной среды в Казахской ССР» от 18 июня 1991 года (утр.силу). (С изменениями, внесенными в соответствии с Указом Президента РК от 31 июля 1995 года №2392, Указом Президента РК от 5 октября 1995 года №2488, Законом РК от 11 июля 1997 года №154-1) // https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=1000557 [Accessed 2 October 2020].
5. Рахимбердин К. Правовая охрана атмосферного воздуха в Республике Казахстан должна строиться на рыночных законах // <https://articlekz.com/article/4758> [Accessed 2 October 2020].
6. Рахимбердин К.Х. Правовые основы охраны атмосферного воздуха в Республике Казахстан в условиях рынка. Дисс. канд. юрид. наук. – Республика Казахстан, Алматы. – 2000. – 148 с.
7. Чумаченко Т.Н. Концепция экологической безопасности и развитие экологической политики Республики Казахстан // <https://articlekz.com/article/19152> [Accessed 2 October 2020].
8. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года // https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution [Accessed 2 October 2020].
9. Концепция экологической безопасности Республики Казахстан на 2004-2015 годы. Одобрена Указом Президента Республики Казахстан от 3 декабря 2003 года №1241 (утр. силу) // https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=104539&resp=1045395&status=0&excludeArcBuh=0 [Accessed 2 October 2020].
10. «О концепциях общественной и экологической безопасности Республики Казахстан» Распоряжение Президента Республики Казахстан от 30 апреля 1996 года №2967. Утратило силу распоряжением Президента Республики Казахстан от 5 апреля 2011 года №471 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/N960002967_ [Accessed 2 October 2020].
11. «Об утверждении целевых показателей перехода к устойчивому развитию» Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 сентября 2007 года №848 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P070000848_ [Accessed 2 October 2020].

12. «Об утверждении перечня наилучших доступных технологий» Постановление Правительства РК от 12 марта 2008 года №245. Утратило силу постановлением Правительства РК от 3 апреля 2015 года №196 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P080000245_ [Accessed 2 October 2020].

13.«О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике»» Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года №577 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577> [Accessed 2 October 2020].

14.«Об утверждении Плана мероприятий по реализации Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» на 2013 – 2020 годы» Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 июля 2013 года №750 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000750> [Accessed 2 October 2020].

15.Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года. №527-IV // <http://knb.gov.kz/ru/article/zakon-respubliki-kazakhstan-ot-6-anvara-2012-goda-no-527-iv> [Accessed 2 October 2020].

16.Закон Республики Казахстан «Об охране атмосферного воздуха» от 11 марта 2002 года. №302 (утр. силу). (С изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2006г.) // https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=1029779 [Accessed 2 October 2020].

17.Закон Украины от 16 октября 1992 года № 2707-XII «Об охране атмосферного воздуха» // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30499079#pos=0;0 [Accessed 2 October 2020].

18.Закон Республики Беларусь от 16 декабря 2008 года № 2-3 «Об охране атмосферного воздуха» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30456148 [Accessed 2 October 2020].

19. Закон Туркменистана от 26 марта 2016 года № 366-V «Об охране атмосферного воздуха» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35792368 [Accessed 2 October 2020].
Модельный закон «Об охране атмосферного воздуха» (Принят на двенадцатом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ (постановление №12-12 от 8 декабря 1998 года) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30076237#pos=0;0 [Accessed 2 October 2020].

УДК 349.6

ФИТОСАНИТАРЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Болат А.

Магистрант, I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
galim200385@mail.ru

Бұл мақалада фитосанитарлық қауіпсіздік саласындағы құқықтық реттеудің өзекті мәселелері қарастырылады. Өсімдіктерді зиянды организмдерден, аурулар мен карантиндік объектілерден қорғау — аграрлық саясаттың басты бағыттарының бірі. Автор фитосанитарлық қауіпсіздік ұғымының мәнін, оның құқықтық негіздерін және халықаралық талаптармен сәйкестендіру қажеттілігін талдайды. Қазақстан Республикасының фитосанитарлық заңнамасы, атап айтқанда, «Өсімдіктер карантині туралы» Заң мен оған қатысты нормативтік-құқықтық актілердің қазіргі жағдайы зерттеледі. Сонымен қатар, халықаралық ұйымдардың (IPPC, WTO SPS) стандарттары мен тәжірибелері сараланып, Қазақстанда оларды енгізу барысындағы қиындықтар мен ұсыныстар сипатталады. Мақалада фитосанитарлық бақылау мен қадағалаудың тиімділігін арттыру, цифрлық жүйелерді енгізу және мамандар даярлау мәселелері де қамтылған. Зерттеу нәтижесінде автор фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық тетіктерін жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар береді.

Ключевые слова: Фитосанитарлық қауіпсіздік, өсімдіктер карантині, құқықтық реттеу, халықаралық стандарттар, қазақстан заңнамасы, ауыл шаруашылығы, зиянды организмдер.

В статье рассматриваются актуальные вопросы правового регулирования в области фитосанитарной безопасности. Защита растений от вредных организмов, болезней и карантинных объектов является приоритетным направлением аграрной политики. Автор анализирует понятие фитосанитарной безопасности, ее правовые основы, а также необходимость гармонизации национального законодательства с международными требованиями. Исследуется состояние фитосанитарного законодательства Республики Казахстан, включая Закон «О карантине растений» и сопутствующие нормативные акты. Также рассматриваются международные стандарты (IPPC, WTO SPS) и проблемы их внедрения в Казахстане. Особое внимание уделено вопросам повышения эффективности фитосанитарного контроля, внедрения цифровых технологий и подготовки специалистов. В заключение предложены конкретные меры по совершенствованию правовых механизмов обеспечения фитосанитарной безопасности.

Ключевые слова: Фитосанитарная безопасность, карантин растений, правовое регулирование, международные стандарты, законодательство Казахстана, сельское хозяйство, вредные организмы

This article addresses the pressing issues of legal regulation in the field of phytosanitary safety. Protecting plants from harmful organisms, diseases, and quarantine pests is one of the key priorities of agricultural policy. The author analyzes the concept of phytosanitary safety, its legal foundations, and the need to harmonize national legislation with international standards. The current state of phytosanitary legislation in Kazakhstan is examined, particularly the Law "On Plant Quarantine" and related legal acts. The article also reviews international frameworks (IPPC, WTO SPS) and the challenges Kazakhstan faces in implementing them. Special attention is given to improving the effectiveness of phytosanitary control, introducing digital systems, and enhancing professional training. Based on the research findings, the author offers concrete proposals for improving the legal mechanisms to ensure phytosanitary safety.

Keywords: *Phytosanitary safety, plant quarantine, legal regulation, international standards, legislation of Kazakhstan, agriculture, harmful organisms*

Kіріспе

Ауылшаруашылық өнімдерінің сапасын және қауіпсіздігін жоғарылату - стратегиялық міндет. Ауылшаруашылық кәсіпорындары қызметінің соңғы нәтижесі аграрлық өнімдерді өндіру көлемі болып табылады. Аграрлық өнімдердің сапасын жоғарылату - ҚР ауылшаруашылық тауар өндірушілердің дамуын және өнімдердің бәсекеге қабілеттілігін көтеруге бағытталған іс-шараларды жиі өткізіп отыру. Соңғы жылдары тұтынушы нарықта сапасы төмен азық-түліктердің өсуі байқалады. Бұл мәселе өндірістің технологиялық, санитарлық және техникалық төмен деңгейіне, азық-түлік сапасына деген бақылаудың әлсіздігіне, сертификаттау және стандарттау деңгейінің жеткіліксіздігінен, нормативті базаның жаңартылмауына, шикізаттардың сапасының төмендеуімен байланысты. Бұндай жағдай азық-түліктің тұтынушыға дейінгі жылжытылуының барлық кезеңдерінде сапасын басқаруды талап етеді. Ауылшаруашылық өнімдерінің сапасын жоғарылату үйлестірілген стандарттарды қабылдауға жағдай жасайды. 2001 жылдан бері үйлестірілген МЕМСТ қабылдағаннан бастап ауылшаруашылық тауарларды өндірушілер өнімдерді өндіруде Еуро одақ мүше-елдері стандарттарының талаптарына жауапты белгілі бір тәжірибе жинап алды. Мысалы, 2001 жылы қабылданған балғын қызанақтарға (МЕМСТ Ұ 51810-2001), балғын ақ қауданды 27 4 (43) • 2016 орамжапырақтарға (МЕМСТ Ұ 51809-2001), балғын асханалық сәбіздерге (МЕМСТ Ұ 51782-2001), балғын асханалық қызанаққа (МЕМСТ Ұ 51811), балғын түйінді пиязға (МЕМСТ Ұ 51783-2001), балғын картопқа (МЕМСТ Ұ 517830-2001) мемлекетаралық стандарттар және ЕО стандарттарымен және БҰҰ/ ЕЭК стандарттарымен үйлестірілген стандарттар қабылданды. Сонымен, қолданыста бар көкөніс шаруашылығының өнімдеріне үйлестірілген МЕМСТ жалпы еуропалық стандарттарға сай және ауылшаруашылық тауарларды өндірушілер үшін осы бағытта жұмыстар жасау бойынша басты сұрақтардың бірі, ол көкөніс өнімдерін өндіруде сапасын жоғарылатуда Еуро одақтың МЕМСТ классификациясы бойынша бірінші немесе екінші сұрыптан экстра сұрыпына көшу [1]. Агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің сапасын жоғарылату және бәсекеге қабілетті ету мақсатында нормативті базаны актуаландыру және қайта қарастыру бойынша шаралар іске асырылып, әзірленді. 11 стандарттар әзірленді, оның ішінде "Ауылшаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін жоғарлату" бюджеттік бағдарлама шегінде бидайды сақтау процесі және сынау әдістері бойынша 6 ұлттық стандарт және "Агроөнеркәсіптік кешені, су және орман салаларын дамытуда нормативті-әдістемелік қамтамасыз ету" бюджеттік бағдарлама шегінде шие жемісіне және жидек дақылдарына 1 ұлттық стандарт бекітілді. 4 ұлттық стандарттар экологиялық таза өнімдерге әзірленуде. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының территориясында ауылшаруашылық саласында 2083 стандарттар тағам өнімдеріне және шикізаттарға бар, соның ішінде МЕМСТ-1771, ҚР СТ-312. Қазақстандық агроөнеркәсіптік кешенінде кәсіпорындардың ИСО 9001-2009 және ИСО НАСРР 22000-2005 сериялы стандарттарына сәйкес халықаралық сапа менеджмент жүйесіне және тағам өнімдерінің қауіпсіздігіне көшу процесі жеделдету үстінде. Осыған орай "Ауылшаруашылық өнімдерінің өндірісін басқару жүйесін субсидиялау" республикалық бюджеттік бағдарлама жүзеге асырылады. Бағдарлама агроөнеркәсіптік кешені саласындағы кәсіпорындарды халықаралық стандарттар бойынша әзірлеу, енгізу және сертификаттау бойынша жұмыстарды субсидиялау бағасына байланысты іс-шараларды қаржыландыруды қарастырады. Қазіргі кезде Ресей нарығы Қазақстандық ет өнімдері үшін жабық, себебі ұсынылып отырған ресейлік қызметтердің талаптарына сай келмеуі және дайындамалар сапасының төмен болуы. Қазақстанда өндірілетін және жүзеге асырылатын тағам өнімдерінің сапасы ИСО 9001-2009 және ИСО НАСРР 22000-2005 сериялы стандарттарының халықаралық сапа

менеджмент жүйесіне және тағам өнімдерінің қауіпсіздігіне сәйкес келуі ұлттық өндірістік қауіпсіздікті қамтамасыз ету және экспортқа бағытталу өндірістік өнімдердің бәсекеге қабілетті өндірістің кеңеюін сақтау шартының қажеті болып табылады [2]. ҚР Үкіметіне генетикалық түрлендірілген объектілердің айналымы Ережесін сақтауды және синтетикалық құралдардың, өсуді жеделдетуді, биологиялық белсенді қоспаларды пайдаланатын өндірістер үшін ауылшаруашылық өнімдерінің ҚР "Тағам өнімдерінің қауіпсіздігі туралы" заңының және ҚР экологиялық кодексінің талаптарына сәйкестігін қамтамасыз ету қажет [3]. Қазіргі кезде елімізде "Тағам өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігі туралы" (2004 ж.) заң қабылданып, осы заңды жүзеге асыруға 20-дан астам Үкіметтің қаулылары, денсаулық сақтау министрлігінің, ауыл шаруашылығы министрлігінің нұсқаулықтары мен бұйрықтары қабылданды, бірқатар заңнамаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Бірақ, бұл актілер азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету қатынастарын жанама реттегендіктен, арнайы "Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету" заңын қабылдаудың қажеттігі туып отыр. Әлемнің 95 пайызына елдерде мұндай заң қабылданған [4]. Қазіргі таңда мемлекет пен тұтынушының деңгейінде ауылшаруашылық өнімдерін өндіретін кәсіпорынға оларды өндіру, қайта өңдеу, тасымалдау, сақтау және реализациялауға қатаң талаптар қойылып отыр. Адам денсаулығы мен өмірін қорғау мақсатында 2013 жылы қолданысқа енгізілген "Тағам өнімдерінің қауіпсіздігі" (ТР КО 021/2011) Кедендік одақтың технологиялық регламенті қабылданды. Осы регламент Кедендік одақ қатысушыларына кіретін барлық елдерге, соның ішінде Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясына таратылады. ТР КО 021/2011 міндетті талаптар қатарына НАССР (МЕМСТ ҚР 51705.1-2001) (қатер анализі мен шекті бақылау нүктелері) жүйесін енгізу жатады. НАССР бойынша қаралған жүйелік сәйкестендіру, қауіпті факторларды басқару бағасы тағам қауіпсіздігіне елеулі әсер етеді. Мемлекет тарапынан сапа мен қауіпсіздікті бақылау жүргізіледі [5]. Біздің еліміз дүние жүзінің ауылшаруашылық өнімдерін өндіретін негізгі 25 мемлекеттің қатарына енді және өзінің ресурстық әлеуеті жағынан қазіргі деңгейден 3-5 есе артық өнім өндіруге мүмкіндігі бар екені белгілі. Осы тұрғыдан алғанда Қазақстанның аграрлық секторында шешімін күтіп тұрған күрделі әлеуметтік-экономикалық мәселелер де жоқ емес. Қазақстанның ауылшаруашылығы, соңғы жылдары дүние жүзіне кең тараған қаржы-экономикалық дағдарыстың күшті ықпал етуі жағдайында дамып отырғаны белгілі. Дегенмен, отандық аграрлық жүйеге дер кезінде мемлекет тарапынан көрсетілген көмектің нәтижесінде кейбір елдердегідей күйзеліске ұшырамай, белгілі бір деңгейде даму қарқынын бәсеңдеткен жоқ. Сонымен қатар, соңғы жылдары ауылшаруашылық өнімдері көлемінің ұлғаюы байқалады [6]. Мәселен, еліміздегі ауылшаруашық өнімдері 1990 жылы ішкі жалпы өнімнің 36 %-ын құраған болса, бүгінде бұл көрсеткіш 4 %-дан аса алмай тұр. Азық-түліктің тек 40 %-ы ғана елімізде өндіріліп, қалған 60 %-ы шетелден тасымалданады. Демек, бұл жағдайда аграрлық саланың рөлі ерекше. Қазіргі ауылшаруашылығының шикізаттық сипаты азық-түлік қауіпсіздігіне көп кедергі келтіріп отыр. Осы орайда технологияның кенже қалып отырғаны қол байлап, бүгінгі күні елдегі ауылшаруашылығы өнімдерінің басым бөлігін - 80 %-ын шикізат күйінде шығаруға мәжбүрміз. Яғни, азық-түлік қауіпсіздігі 28 мәселесінде ерекше мәнге ие отандық өнім, оның ішінде ауылшаруашылығы өнімдерін өндіру мен өңдеуде үлкен жобаларды қолға алып, арнайы бағдарламалар негізінде жұмыс жасау керектігі көрініп тұр. Әлемдік тәжірибелерге көз жүгіртсек, 70-80 жылдары-ақ Германия, Франция, Швеция, АҚШ елдері азық-түлік қауіпсіздігіне бағытталған шаралар бойынша алдымен фермерлердің құқығын ерекше қорғайтын заңдар қабылдаған, аграрлық секторға ерекше мән берген. Демек, ауылшаруашылығы өнімдерін өндіру, қайта өңдеу өнеркәсібі экономиканың негізгі бір саласы ғана емес, сонымен бірге ол - азық-түлік қауіпсіздігінің кепілі. Сондықтан да азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде орны ерекше аталатын агросекторды жан-жақты жоспарлай отырып, дамытудың маңызы мол [7]. Қазақстан

Республикасының заманауи аграрлы құқықты доктринасы отандық аграрлық өндірісті дамыту үшін жайлы шарттарды құру кезеңінде тұр. Осыған орай, ауылшаруашылық қызметін мемлекеттік реттеуді регламенттейтін құқықтық нормалар аграрлық заңнамасының құрамына енді. Мысалы, бидай, өндірістік қауіпсіздікте, ветеринарлық қызметте және т.с.с. мемлекеттік ресурстарды құруға бағытталған құқықтық нормаларды айтуға болады. Қазақстан Республикасының интеграциясы және Кеден одағының қалыптасу шарттарында ауылшаруашылық өнімдердің, шикізаттардың және өндірістің сапасын жоғарылату мәселесі әлемдік нарықта ұлғая түсуде және өнімге арналған халықаралық стандарттардың талаптарын міндетті түрде оындау қажеттілігіне байланысты маңызды мағынасына ие болады [8]. ҚР № 66-III 08.07.2005 жылдан бері "Агроөнеркәсіптік кешен және ауылдық территориялардың дамуын мемлекеттік реттеу туралы" заңы ауылшаруашылық өнімдердің, шикізаттардың және өндірістің нарығында қызмет етуді және мемлекеттік реттеуді қалыптастыруды негізгі бағыты ретінде анықтайды. Бұл заңда Қазақстан Республикасының ауылдық территориясының және агроөнеркәсіптік кешенінің дамуын мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын экономикалық, ұйымдық және құқықтық негіздер көрсетіледі. Бұл заң өндірістік қауіпсіздікті, агроөнеркәсіптік кешенінің өнімдерін нарықтық устойчивости, кәсіпкерлік жүйені тиімді қалыптастыруды, отандық өнімдердің бәсекеге қабілетті артықшылықтарын қолдауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы, балық шаруашылығы, ауылшаруашылық шикізаттарды және тағам өнеркәсібін (алкогольді және темекі өнімдерінен басқасы), ветеринарлық және фитосанитарлық, инженерлік және инфрақұрылымдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін шарттар құру арқылы ауыл тұрғындарының өмір деңгейін жоғарылатуға бағытталған [9]. Қазақстан үшін елдің өндірістік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша мәселелерді шешудің алғашқы міндеттердің бірі болып отандық ауылшаруашылық өндірісі тиімділігінің жоғарылауы, тағамдық және қайта өңдеу өнеркәсібінің дамуы, агроөндірістік нарықтағы мемлекеттік реттеудің механизмін жетіліру табылады. Өндірісті қамтамасыз ету мәселесі экономикалық қана емес сонымен қатар құқықтық аспектіге ие. Мемлекеттік маңызды міндеттерінің бірі ел тұрғындарының денсаулығына қамқор болу, яғни өндірістік тауарлардың сапасына байланысты болып табылады. Бұл міндеттердің шешімі сапа стандарттарын және оларды сақтауда қатаң бақылау жүйесін енгізуді талап етеді. Сыртқы сауда-саттықты ырықтандыру Қазақстан Республикасына тұтынушылардың денсаулығы үшін қауіпсіздік және сапа деңгейінің әртүрлілігін импорттық өнімдерді ішкі нарыққа қою мүмкіндіктеріне әкелді. Осы шарттарға байланысты тағам өнімдерінің сапасын және қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында мемлекеттік саясаттың мақсаты тұтынушылық қасиеттер туралы шынайы емес ақпараттарға толы тауарларды нарыққа жібермеудің алдын алу механизмін үнемі жетілдіру болуы керек. Бұл үшін мемлекетке талап етіледі: тағам өнімдерінің сапасын қатаң түрде мемлекеттік бақылау жүйесін құру; отандық тауар өндірушілерді халықаралық стандарттар бойынша жұмыс жасауға көшуді ынталандыру. Сондықтан бұл мәселелерді шешу үшін арнайы "ҚР өндірістік қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы" заңын енгізу қажет [10]. "Сонымен, ауылшаруашылық өнімдерінің қауіпсіздігі еліміздің ұлттық қауіпсіздігінің бір бөлігі болып табылады. Өйткені, бірде-бір мемлекет халықтың ауылшаруашылық өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етпей тұрып, елдің экономикалық, саяси немесе ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуі мүмкін емес. Қазіргі кезде Қазақстан тұтыну қоржыны құрамына кіретін бірнеше қажетті тағамдармен халық тұтынуын қамтамасыз етіп отыр. Дегенмен, елімізде басқа да әлеуметтік маңызы бар тұтыну тауарлары бойынша импортқа тәуелділік сақталуда. Осыған байланысты көп жылдар бойы қалыптасып келе жатқан әлемдегі азық-түлік тапшылығы мен әлемдік экономикалық дағдарысты және еліміздің болашақтағы дамуын ескере отырып, мемлекетіміздегі ауылшаруашылық өнімдерінің қауіпсіздігін толыққанды қамтамасыз ету саясатын қалыптастыруы керек. Ол үшін, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін ең алдымен

әр адамның тамақтану- физиологиялық қажеттілігінен бастау; Қазақстан халқын сапалы және өмірі мен денсаулығына қауіпсіз тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету саласындағы заңнамаларды жетілдіру, оның ішінде импортталған азық-түліктердің санитарлық-эпидемиологиялық, экологиялық тазалығы мен жоғары сапалылығын қамтамасыз ету; тамақ өнімдерін өндіру бойынша бекітілген отандық нормаларды халықаралық стандарттарға сәйкес қайта қарау; халықтың төмен қамтамасыз етілген әлеуметтік топтарын тағам түрлерімен толық қамту және тұрғындарға отандық өнімдерді арзан бағамен жеткізу мақсатында баға реттеу тетіктерін жетілдіру. Сондай-ақ аграрлық экономиканы мемлекеттік реттеу мен мемлекеттік қаржылық қолдауды азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында халықтың тамақ өнімдерінің түрі мен тұтыну көлемін қамту аясында жүзеге асыру. Яғни, қаржыландыру, ауыл шаруашылығы шикізатын өндіруге ғана емес, дайын тағамдар өндіруге бағытталуы тиіс" [11, 153-162 б.]. 29 4 (43) • 2016 Қазақстан Республикасының ауылшаруашылығының тиімділігі оның материалды-техникалық жағдайына байланысты. Ауылшаруашылықтың техникалық жабдықтандыруына жүргізілген талдауына байланысты Қазақстанда ауылшаруашылық машина құрастыруды дамыту бойынша қорытынды жасауға болады [12].

Қорытынды

Фитосанитарлық қауіпсіздік – ауыл шаруашылығы саласындағы басты басымдықтардың бірі, себебі ол өсімдік ресурстарын зиянды организмдерден, аурулардан және карантиндік объектілерден қорғауды қамтамасыз етеді. Глобализация жағдайында ауыл шаруашылығы нарығының дамуы ұлттық нормаларды халықаралық стандарттармен үйлестіру қажеттілігін арттырады, бұл өз кезегінде құқықтық тетіктерді терең зерттеуді және озық тәжірибелерді қолдануды талап етеді. Фитосанитарлық қауіпсіздікті құқықтық реттеу мәселелерін қарастыра отырып, Қазақстандағы нормативтік базаның өсімдіктер карантинінің алдын алу және карантиндік объектілердің әкелінуі мен таралуын болдырмауға бағытталған бірқатар негізгі ережелерді қамтитынын атап өту қажет. Алайда заманауи технологияларды фитосанитарлық мониторингке қолдану, халықаралық ынтымақтастықты күшейту және мамандарды дайындау мәселелері әлі де өзектілігін сақтап отыр және әрі қарай дамытуды қажет етеді. Фитосанитарлық бақылауды цифрландыру мәселесіне ерекше назар аударған жөн. Цифрлық жүйелерді енгізу және процестерді автоматтандыру мониторинг тиімділігін айтарлықтай арттырып, пайда болатын қауіптерге жедел әрекет етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл деректерді өңдеу уақытын қысқартып, құзырлы органдарға өзекті ақпаратқа негізделген жедел шешімдер қабылдауға жол ашады. Сондай-ақ мамандардың даярлық деңгейін арттыру маңызды аспект болып табылады. Фитосанитарлық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін құқық, биология және заманауи ақпараттық технологиялар саласында терең білімі бар білікті кадрлар қажет. Қайта даярлау бағдарламаларын енгізу және тұрақты тренингтер өткізу мамандардың әлеуетін дамытуға және құқық қолдану деңгейін жалпы жақсартуға септігін тигізеді. Сонымен қатар, фитосанитарлық реттеудің табысты дамуы халықаралық ұйымдардың қатысуынсыз мүмкін емес. Өсімдіктерді қорғау жөніндегі Халықаралық конвенция (IPPC) және Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) сияқты институттармен ынтымақтастық тәжірибе алмасу, озық технологияларды енгізу және бірыңғай стандарттарды қолдану мүмкіндіктерін ашады. Халықаралық байланыстарды нығайту Қазақстанға фитосанитарлық қорғау деңгейін жаңа сапаға көтеріп, отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қорыта келгенде, құқықтық реттеуді жетілдіру арқылы фитосанитарлық қауіпсіздікті дамыту кешенді тәсілді қажет етеді. Тек заңдарды жаңартып қана қоймай, оларды тиімді орындауды қамтамасыз ету маңызды. Инновациялық технологияларды енгізу, халықаралық тәжірибені белсенді пайдалану және мамандардың үздіксіз оқытылуына жағдай жасау қажет. Тек осындай жағдайда ғана ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына қол жеткізуге және өсімдік ресурстарын қауіп-қатерден жоғары деңгейде қорғауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Смағұлов А.Қ., Сағындықов Қ.А., Төреханов А.Ә., Жазылбеков И.Ә., Нұрымов Д.Е., Жазылбеков Қ.Ж. "Ауыл шаруашылық өнімдерінің сапасын сараптау және бақылау". - Алматы, 2005. - 390 б.
2. Торговая деятельность в Республике Казахстан. Сборник нормативных правовых актов. - Алматы: Изд во Lem, 2006. - 157 с.
3. Кайгородцев А.А. Безопасность сельскохозяйственной продукции в контексте продовольственной безопасности, 2009 "Роль науки в индустриально- инновационном развитии Казахстана". Часть 1. - Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2009. - 159-163 с.
4. Имакова Ғ. Еуропа елдеріндегі азық-түлік қауіпсіздігі жөніндегі кешенді саясат. Еуразиялық аймақта тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету тұрғысында Қазақстанның ЕҚЫҰ-на төрағалық етуі. Халықаралық ғылыми конференциясының мақалалар жинағы. - 2010.
5. Ребезов М.Б., Губер Н.Б., Касымов К.С. Основы законодательства и стандартизации в пищевой промышленности: учебное пособие. - Алматы: МАП, 2015. - 208 с.
6. Қазақстан Республикасының 2013-2020 жылдарға арналған агроөнеркәсіп кешенін дамыту Бағдарламасы "АГРОБИЗНЕС - 2020". - 18 б. 2012ж. - Режим доступа: <http://www.minagri.kz>
7. Мұратқызы Қ. Азық-түлік қауіпсіздігі - ғаламдық мәселе. Қазақ газеттері. - Алматы, 2011. - 12 б.
8. Зинчук Г.М. Развитие инфраструктуры продовольственного рынка// Современные проблемы науки и образования. - 2006. - №3. - 101-103 с.
9. Еркінбаева Л.К. Аграрное правоотношения в Республике Казахстан/Монография. - Талдықорган, 2011. - 189-190 с.
10. Юрий Нагорный Ю. Проблем, связанных с продовольственным самообеспечением, в Казахстане хватает. - Алматы, 2013. - 245 с.
11. Кенжеболатова М.Ш. Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі кейбір өзекті мәселелер. С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің Ғылым жаршысы / Вестник науки Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина. - 2014. - №1 (80). - 153-162 б.
12. Шәменов А.М. Қазақстанның аграрлық саясаты қандай болуы керек? Алаш айнасы. Республикалық Қоғамдық-саяси күнделікті газет. - Алматы, 2009. - 7 б

УДК 172.2

РОЛЬ ЭТИЧЕСКИХ НОРМ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ В ОРГАНАХ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ

Бунтовский С.Ю.

К.э.н., доцент, ФГБОУ ВО Кубанский государственный аграрный университет
им.И.Т. Трубилина, г. Краснодар, Россия
buntovskiys@gmail.com

Статья посвящена вопросу противодействия коррупции в органах государственной и муниципальной власти. Автор выдвигает предположение о том, что комплексный подход к антикоррупционной деятельности невозможен без разработки и внедрения в работу государственных служащих этических принципов, а также указывает условия, способствующие принятию данных принципов трудовыми коллективами

Ключевые слова: органы публичной власти, этика государственной и муниципальной службы, коррупция, этические проблемы.

The article is devoted to the issue of combating corruption in state and municipal authorities. The author suggests that a comprehensive approach to anti-corruption activities is impossible without the development and implementation of ethical principles in the work of civil servants, and also indicates the conditions that facilitate the adoption of these principles by work collectives

Key words: public authorities, ethics of state and municipal service, corruption, ethical issues

Мақала мемлекеттік және муниципалды органдардағы сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселесіне арналған. Автор мемлекеттік қызметшілердің жұмысында этикалық принциптерді әзірлемей және енгізбестен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға кешенді көзқарас мүмкін емес деп болжайды, сондай-ақ осы қағидаларды еңбек ұжымдарының қабылдауына ықпал ететін шарттарды көрсетеді.

Кілт сөздер: қоғамдық билік органдары, мемлекеттік және муниципалдық қызмет этикасы, сыбайлас жемқорлық, этикалық мәселелер

Злоупотребление служебным положением или правами, проистекающими из занимаемой должности, является одной из наиболее частых девиаций профессиональной этики и распространено как в органах публичной власти, так и в сфере частного бизнеса [1]. В коммерческой сфере это выражается в извлечении личной прибыли за счет ресурсов организации, nepoтизме, нецелевом использовании средств, сговоре с конкурентами, перераспределении премиальной части вознаграждения подчиненных в пользу аффилированных с менеджером персон или закупках товаров и услуг по завышенной цене. Приведенные выше примеры ведут к росту затрат и падению конкурентоспособности организации, а также ухудшают психологический климат в коллективе и могут впоследствии приводить к уголовным нарушениям или росту конфликтности в коллективе [2].

Подобные действия, совершенные служащими в сфере государственного и муниципального управления, получили обобщенное наименование коррупция и в большинстве стран мира рассматриваются одновременно и как этические нарушения, и как уголовные преступления. Существует ряд определений данного термина, из которых автор предпочитает использовать следующий: коррупция представляет собой противоречащее законодательству и моральным установкам использование должностным лицом своих властных полномочий и доверенных ему прав, а также связанных с этим официальным статусом авторитета, возможностей и связей в целях извлечения личной выгоды.

К числу наиболее распространенных форм коррупции относятся растрата, вымогательство, протекционизм, фаворитизм, лоббизм, использование инсайдерской информации и получение/дача взятки.

Большая социальная опасность подобных нарушений в органах публичной власти обусловлена тем, что затрагивает широкий круг граждан и сказывается на ключевых характеристиках социально-политической и экономической жизни общества.

Согласно многочисленным исследованиям различных специалистов, мнение которых вполне разделяется автором данной работы, высокий уровень коррупции замедляет экономическое развитие государства, снижает эффективность деятельности органов публичной власти, наносит ущерб социальной стабильности и подрывает легитимность органов управления. Распространение коррупционных практик в органе власти неизбежно сказывается на его кадровом потенциале, поскольку преимущества в продвижении по карьерной лестнице получают коррупционеры, которые коррумпируют коллег и руководство. В то же время квалифицированные специалисты покидают данный коллектив, что негативным образом сказывается на его деятельности.

Непресеченная на ранних стадиях коррупция может способствовать созданию организованных преступных группировок, специализирующихся на мошенничестве, хищениях и других видах криминала. Следовательно, борьба с коррупцией является одной из насущных задач любого государства.

Можно выделить ряд наиболее распространенных направлений в борьбе с проявлением коррупционной активности:

- создание нормативной базы, исключающей или радикально снижающей возможность злоупотребления властью;
- ужесточение контроля (включая гражданский) за чиновниками и членами их семей;
- ужесточение наказаний за выявленные факты коррупции;
- повышение легальных доходов чиновников;
- морально-этическое воспитательное воздействие на общество;
- создание атмосферы нетерпимости к коррупции в обществе;
- усиление корпоративной культуры в органах публичной власти.

Вопрос поиска адекватных и результативных методов борьбы с коррупционными проявлениями на государственной службе является одним из «вечных вопросов», поскольку в любую эпоху и в любом обществе сохраняет своё значение и актуальность. Законодательство Российской Федерации в сфере противодействия коррупции базируется на таких нормативно-правовых актах как Конвенция ООН против коррупции, Страсбургская Конвенция об уголовной ответственности за коррупцию от 27 января 1999 г. (с 01.07.2023 прекращено действие данного документа в отношениях России с другими участниками), Национальный план противодействия коррупции, утвержденный Президентом Российской Федерации 31 июля 2008 г. № Пр-1568, Федеральный закон № 273-ФЗ «О противодействии коррупции». Кроме того Уголовный кодекс Российской Федерации устанавливает наказания за различные преступления коррупционного характера. Таким образом, можно говорить о том, что нормативная база, препятствующая развитию коррупции, в России существует, а также ведется практическая работа по искоренению данного явления. Вместе с тем, стоит указать, что как показывает мировой опыт, одни только репрессивные и регулирующие меры не могут полностью искоренить коррупцию, хотя и способны затруднить ее.

Как уже отмечалось автором [3] борьба с нарушениями на государственной службе должна идти комплексно и опираться, в том числе, и на изменение морально-этических представлений общества [4] в целом и государственных служащих в частности. Именно этические представления человека и его внутренние побуждения являются наиболее действенными мотиваторами изменения отношения к коррупции.

Создание и внедрение в практику норм этики государственного и муниципального служащего, делающих участие в коррупции делом внутренне осуждаемым и недостойным, может дать больший эффект, чем ужесточение наказаний. Разумеется, внедрение этических норм не может идти в отрыве от общего изменения статуса государственных служащих, включая их материальное обеспечение и место в социальной иерархии. Необходимо признать, что низкие зарплаты и высокие нагрузки резко усиливают соблазн использовать имеющиеся возможности в корыстных целях. Особенно если государственный служащий по роду своей деятельности связан с распределением крупных финансовых активов или других ценных ресурсов. В ситуации, если труд чиновника оплачивается низко по сравнению с другими видами занятости, у него может возникнуть ощущение несправедливости ситуации, что в свою очередь послужит причиной для моральной деформации, при которой использование ресурсов организации в личных целях будет восприниматься не просто как допустимое, а как полностью оправданное действие. Следует отметить, что даже если ситуация с вознаграждением изменится в лучшую сторону, то отношение к коррупции со стороны чиновников с высокой долей вероятности останется прежним, поскольку это поведение уже укоренилось и стало восприниматься как норма. При этом новые сотрудники, приходящие в такой коллектив, будут принимать сложившиеся правила игры как данность, которую следует принимать ради карьерного продвижения. Следовательно, нормы государственной службы не должны налагать на человека такие ограничения, которые негативно скажутся на его жизни и будут расцениваться как явная несправедливость.

Важным фактором, оказывающим влияние на уровень коррупции в органе власти, являются организационная и корпоративная культура, первая из которых формируется во многом под влиянием факторов внешней среды и базируется на этических ценностях персонала, а вторая – целенаправленно формируется руководством на основе анализа внутренних целей организации. Для повышения эффективности деятельности организации, ее руководству необходимо добиться гармонии организационной и корпоративной культур на основе общности этических представлений руководства и персонала. При этом этические ценности и принципы, необходимые служащим каждой конкретной организации, учреждения или службы артикулируются и закрепляются в кодексе корпоративной этики.

Следует отметить, что в России с 2010 г. существует «Типовой кодекс этики и служебного поведения государственных служащих Российской Федерации и муниципальных служащих», ставший основой для локальных нормативных актов различных ведомств и учреждений. Зафиксированные в Кодексе нормы являются неотъемлемой частью профессиональной этики и играют важную роль в формировании негативного отношения к коррупции и применении антикоррупционных практик в работе. Соблюдение этих норм способствует созданию такой психологической среды в организации, в которой коррупция не имеет места. При этом роль этических норм не сводится только к недопущению коррупции, они представляют собой универсальную совокупность правил и принципов, регулирующих поведение государственных и муниципальных служащих как во время исполнения служебных обязанностей, так и во внерабочее время.

Стоит отметить, что формирование и закрепление в сознании этических норм у государственных служащих является задачей их руководителей, которая может быть решена путем внедрения внутренних программ этического образования, направленных на формирование у служащих осознанного понимания значения этики в их работе, а также на развитие навыков этичного поведения. Прохождение подобных обучающих программ должно быть регулярными и обязательными для всех служащих организации, независимо от их должности и стажа. Не менее важно, создать в организации систему поощрения и стимулирования этического поведения служащих, с их публичным материальным или нематериальным вознаграждением за выполнение этических норм.

Обоснованным представляется и создание механизмов обратной связи, позволяющих служащим сообщать руководству о выявленных фактах нарушения этики или проявления коррупции.

В заключение следует отметить, что роль принятых профессиональным сообществом этических норм и их влияние на поведение государственных и муниципальных служащих являются чрезвычайно важными аспектами борьбы с коррупцией. Поэтому для снижения уровня коррупции необходимо не только применять репрессивные меры, но и создавать в органах публичной власти, благоприятную среду, в которой следование декларируемым этическим ценностям поощряются и становятся нормой для подавляющего большинства служащих.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бунтовский, С. Ю. Роль профессиональной этики в государственной службе и ее принципы / С. Ю. Бунтовский, М. А. Аванесова, Е. В. Филь // Личностные и ситуационные детерминанты поведения и деятельности человека : Материалы международной научно-практической конференции, Донецк, 15 ноября 2018 года / Под общей редакцией А.В. Гордеевой, Э.А. Ангелиной. – Донецк: "Цифровая типография", 2018. – С. 38-40. – EDN YWMFRB.

2. Бунтовская, Л. Л. Конфликтология : Учебное пособие / Л.Л. Бунтовская, С. Ю. Бунтовский, Т. В. Петренко. – 2-е изд., пер. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2023. – 144 с. – (Высшее образование). – ISBN 978-5-534-08403-0. – EDN BPMKLM.

3. Аванесова, М. А. Роль профессиональной этики в государственной службе и ее принципы / М. А. Аванесова, Е. В. Филь, С. Ю. Бунтовский // Проблемы развития экономических систем: вызовы современности : Материалы III Международной научно-практической конференции, Тамбов, 08–09 ноября 2018 года / Ответственный редактор В.И. Меньщикова. – Тамбов: Тамбовская региональная общественная организация "Общество содействия образованию и просвещению "Бизнес - Наука - Общество", 2018. – С. 14-17. – EDN YOWDKX.

4. Бунтовский, С. Ю. Значение и место профессионально-служебной этики в деятельности государственных служащих РФ / С. Ю. Бунтовский, А.Д. Скрипник, В. В. Таран // Проблемы развития экономических систем: вызовы современности : Материалы III Международной научно-практической конференции, Тамбов, 08–09 ноября 2018 года / Ответственный редактор В.И. Меньщикова. – Тамбов: Тамбовская региональная общественная организация "Общество содействия образованию и просвещению "Бизнес - Наука - Общество", 2018. – С. 78-81.

УДК 351/354

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Бейбитов М.С.

*Д.ю.н., профессор, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
beibitov.m@mail.ru*

Сапарова А.М.

*Студент, Евразийский Национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Республика Казахстан
saparovaal34@gmail.com*

Организационная культура на государственной службе Республики Казахстан представляет собой сложную систему ценностей, норм и моделей поведения, определяющих деятельность государственных служащих. В статье рассматриваются теоретико-правовые основы формирования организационной культуры, включая конституционные принципы, отраслевое законодательство, антикоррупционные меры, профессиональную этику и международные стандарты. Особое внимание уделяется роли правового регулирования, влиянию цифровизации и глобализации, а также правовому обеспечению равенства и недискриминации. Анализируются современные вызовы и перспективы совершенствования организационной культуры в контексте устойчивого развития государственной службы Казахстана. Подчеркивается необходимость комплексного подхода к развитию организационной культуры, включая нормативно-правовые механизмы, кадровую политику и институциональные реформы.

Ключевые слова: *организационная культура, государственная служба, правовое регулирование, антикоррупционная политика, профессиональная этика, правовая культура.*

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметіндегі ұйымдастырушылық мәдениет мемлекеттік қызметшілердің қызметін айқындайтын құндылықтардың, нормалар мен мінез-құлық үлгілерінің күрделі жүйесін білдіреді. Мақалада Конституциялық принциптерді, салалық заңнаманы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды, кәсіби этиканы және халықаралық стандарттарды қоса алғанда, ұйымдық мәдениетті қалыптастырудың теориялық-құқықтық негіздері қарастырылады. Құқықтық реттеудің рөліне, цифрландыру мен жаһанданудың ықпалына, сондай-ақ теңдік пен кемсітпеушілікті құқықтық қамтамасыз етуге ерекше назар аударылады. Қазақстанның мемлекеттік қызметінің тұрақты дамуы контекстінде ұйымдастырушылық мәдениетті жетілдірудің заманауи сын-қатерлері мен перспективалары талданады. Нормативтік-құқықтық тетіктерді, кадр саясатын және институционалдық реформаларды қоса алғанда, ұйымдық мәдениетті дамытуға кешенді көзқарастың қажеттілігі атап өтіледі.

Түйінді сөздер: *ұйымдастыру мәдениеті, мемлекеттік қызмет, құқықтық реттеу, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, кәсіби этика, құқықтық мәдениет.*

The organizational culture in the civil service of the Republic of Kazakhstan is a complex system of values, norms and patterns of behavior that determine the activities of civil servants. The article examines the theoretical and legal foundations of the formation of organizational culture, including constitutional principles, sectoral legislation, anti-corruption measures, professional ethics and international standards. Special attention is paid to the role of legal regulation, the impact of digitalization and globalization, as well as the legal provision of equality and non-discrimination. The article analyzes modern challenges and prospects for improving

organizational culture in the context of sustainable development of the civil service of Kazakhstan. The need for an integrated approach to the development of organizational culture, including regulatory mechanisms, personnel policy and institutional reforms, is emphasized.

Keywords: *organizational culture, public service, legal regulation, anti-corruption policy, professional ethics, legal culture.*

Современная государственная служба Республики Казахстан представляет собой сложный социально-правовой институт, обеспечивающий реализацию государственной политики, защиту интересов общества и личности. Эффективность её функционирования во многом зависит от качества организационной культуры, которая, являясь совокупностью норм, ценностей и моделей поведения, регулирует профессиональную деятельность государственных служащих. Теоретико-правовые основы организационной культуры государственной службы в Казахстане формируются под влиянием правовой системы, национальных традиций и международных стандартов публичного управления.

Организационная культура в теории права определяется как интегративное понятие, сочетающее правовые нормы, этические принципы и сложившиеся в государственном аппарате профессиональные традиции. С правовой точки зрения организационная культура проявляется через систему нормативных регуляторов, определяющих поведение государственных служащих, их обязанности и ответственность. Основным источником организационной культуры являются нормативные правовые акты, регулирующие государственную службу, включая Конституцию Республики Казахстан, законы «О государственной службе Республики Казахстан», «О противодействии коррупции», а также Кодекс этики государственных служащих.

Конституционные принципы служат фундаментом организационной культуры. Основопологающий документ, определяющий правовую основу государственной службы, – Конституция Республики Казахстан. В статье 33 Конституции закреплены принципы равного доступа граждан к государственной службе, а в статье 34 устанавливается обязанность граждан соблюдать Конституцию и законы. Эти положения формируют основные ценностные ориентиры, обязательные для каждого государственного служащего. В контексте организационной культуры государственная служба должна обеспечивать равный доступ граждан к государственным услугам, соблюдение принципов открытости, справедливости и законности.

Законодательство о государственной службе Республики Казахстан раскрывает содержание организационной культуры через правовые нормы, устанавливающие статус государственного служащего, его обязанности и запреты. Закон чётко регламентирует поведение служащих, включая требования к соблюдению служебной дисциплины, недопустимости конфликта интересов, ответственности за коррупционные правонарушения. Эти правовые положения формируют у служащих понимание своих профессиональных ролей, рамок допустимого поведения и юридических последствий за их нарушение.

Существенную роль в правовом обеспечении организационной культуры играет Кодекс этики государственных служащих, который конкретизирует морально-этические стандарты поведения. Кодекс закрепляет принципы служения обществу, законности, профессионализма, уважительного отношения к гражданам, коллегам и государству. В соответствии с Кодексом, государственные служащие обязаны воздерживаться от поступков, дискредитирующих государственную службу, соблюдать нормы профессиональной этики как на рабочем месте, так и в повседневной жизни. Нарушение норм этики влечёт дисциплинарную ответственность, включая увольнение с государственной службы.

Правовая культура государственных служащих является неотъемлемой составляющей организационной культуры. Под правовой культурой понимается система знаний, ценностей, установок и моделей поведения, основанных на уважении к праву,

законности и правопорядку. Формирование правовой культуры требует от государства не только установления правовых норм, но и реализации системной политики правового просвещения, профессиональной подготовки и повышения квалификации государственных служащих. В этом контексте особую роль играют учебные заведения и центры переподготовки, внедряющие в образовательные программы дисциплины, направленные на формирование у служащих высокого уровня правосознания и правовой ответственности. Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан играет ключевую роль в формировании правовой культуры среди госслужащих.

Закон «О государственной службе Республики Казахстан» и Трудовой кодекс Республики Казахстан закрепляют основания и порядок применения мер дисциплинарной ответственности за нарушение служебных обязанностей. Чёткая регламентация дисциплинарного производства обеспечивает реализацию принципов справедливости, законности и равенства всех служащих перед законом, формируя у государственных служащих культуру ответственности и неотвратимости наказания за правонарушения. Дисциплинарные меры включают замечание и выговор, которые применяются за незначительные нарушения служебных обязанностей, строгий выговор, назначаемый при повторном нарушении, а также понижение в должности или увольнение за серьёзные нарушения, в том числе коррупционные деяния. Таким образом, служебная дисциплина является важнейшим элементом организационной культуры, обеспечивая правопорядок и подчинение государственных служащих нормам права.

Значительное место в формировании правовой основы организационной культуры отводится институту антикоррупционной политики. Закон «О противодействии коррупции» устанавливает комплекс превентивных мер, направленных на устранение условий, способствующих коррупции. Ключевые антикоррупционные механизмы включают регулирование конфликта интересов, обязательное декларирование доходов и имущества, запрет на получение подарков, а также общественный контроль за деятельностью государственных служащих. Антикоррупционная правовая политика формирует специфический слой организационной культуры, ориентированный на нетерпимость к коррупционным проявлениям, укрепление принципов прозрачности и подотчётности государственной службы.

Современное развитие государственной службы Казахстана сопровождается внедрением инновационных подходов к формированию организационной культуры. Основные аспекты цифровизации включают внедрение электронного правительства, развитие систем автоматизированного документооборота, использование искусственного интеллекта в госуправлении, а также цифровые платформы для общения госслужащих с гражданами. С правовой точки зрения возникает необходимость регламентации новых форм взаимодействия государственных служащих с гражданами и между собой в цифровой среде, защиты персональных данных, обеспечения информационной безопасности.

Государственные органы Казахстана обязаны реализовывать социально значимые программы, поддерживать уязвимые слои населения, охранять окружающую среду. Казахстан активно интегрируется в международное сообщество, являясь участником различных международных организаций и соглашений, влияющих на организационную культуру государственной службы. Принципы, закреплённые в международных актах, включают открытость и прозрачность, справедливость и равенство возможностей, а также этику и профессионализм.

Современные вызовы, стоящие перед системой государственной службы Казахстана, требуют пересмотра и постоянного обновления правовых основ организационной культуры. В условиях глобализации, цифровой трансформации, роста общественных ожиданий и международных обязательств Казахстан вынужден адаптировать свою государственную службу к новым стандартам эффективности, транспарентности и профессионализма.

Организационная культура, являясь ключевым фактором в обеспечении высокой результативности госуправления, требует усиленного внимания к её правовому регулированию. Законодательство Республики Казахстан закладывает фундаментальные принципы функционирования государственной службы, однако для обеспечения их реального действия необходимы не только нормативные механизмы, но и эффективные организационные и управленческие инструменты.

Одним из важнейших аспектов организационной культуры является развитие института государственной службы как публично-правового феномена. В отличие от частного сектора, где организационная культура формируется под влиянием корпоративных ценностей и рыночных факторов, государственная служба регулируется правовыми нормами, которые обеспечивают единые стандарты поведения, служебной дисциплины и ответственности. Центральное место в данном процессе занимает нормативное регулирование статуса государственного служащего. Закон «О государственной службе Республики Казахстан» чётко определяет правовое положение госслужащих, их права и обязанности, ограничения и запреты. Одним из ключевых элементов правового статуса является принцип профессионализма, который закрепляет требование высокой квалификации, соблюдения этических норм и постоянного повышения компетентности государственных служащих. В этом контексте важное значение приобретает система аттестации и профессионального развития госслужащих.

Организационная культура в государственной службе Казахстана тесно связана с системой карьерного роста, основанной на принципах меритократии. Это предполагает продвижение по службе на основе компетентности, опыта и заслуг, а не личных связей или политической лояльности. Введение конкурсных процедур при назначении на государственные должности, обязательные квалификационные экзамены и оценка профессиональных достижений – все эти правовые инструменты направлены на создание справедливой и прозрачной системы кадрового продвижения, что, в свою очередь, влияет на формирование устойчивой организационной культуры, основанной на принципах честности и компетентности.

Другим важным аспектом является правовое регулирование вопросов ответственности государственных служащих. Организационная культура не может быть эффективно реализована без механизма санкций за её нарушение. В этом смысле дисциплинарная ответственность государственных служащих представляет собой один из ключевых инструментов поддержания высокого уровня профессионализма. Законодательство Казахстана предусматривает несколько уровней ответственности – от дисциплинарных взысканий за нарушения служебной дисциплины до административной и уголовной ответственности за коррупционные правонарушения. В последние годы усилены меры по борьбе с коррупцией, включая внедрение новых механизмов общественного контроля, обязательное декларирование доходов и имущества госслужащих, ужесточение наказаний за коррупционные преступления.

Антикоррупционная политика Казахстана оказывает значительное влияние на развитие организационной культуры в государственных органах. Принципы добропорядочности, прозрачности и подотчётности становятся неотъемлемой частью служебной этики. Национальные стратегии борьбы с коррупцией, утверждённые правительством Казахстана, ориентированы на создание устойчивой антикоррупционной среды в государственных органах. Одним из таких инструментов является защита информаторов, что способствует формированию нетерпимости к коррупционному поведению внутри госаппарата.

Помимо правовых и этических норм, организационная культура в государственной службе Казахстана формируется под воздействием управленческих инноваций. В последние годы активно внедряются принципы сервисной модели государственного

управления, предполагающей ориентацию на потребности граждан, упрощение административных процедур и развитие клиенториентированного подхода. Введение системы оценки эффективности работы госслужащих, основанной на результатах их деятельности, а не на формальных показателях, способствует повышению уровня профессионализма и ответственности.

Цифровизация государственного управления также оказывает влияние на трансформацию организационной культуры. В Казахстане реализуется концепция «Цифрового государства», направленная на автоматизацию государственных услуг, снижение бюрократических барьеров, оптимизацию работы госаппарата. Введение электронных платформ для взаимодействия граждан с госслужбами, использование искусственного интеллекта в принятии управленческих решений, развитие big data технологий в аналитической работе государственных органов – всё это требует от государственных служащих новых компетенций и адаптации к изменяющимся условиям работы.

Особое внимание уделяется правовому регулированию вопросов этики и поведения госслужащих в цифровой среде. В условиях растущей роли социальных сетей, цифровых коммуникаций и дистанционной работы возникает необходимость обновления этических стандартов. Кодекс этики госслужащих Казахстана содержит нормы, регулирующие их публичные выступления, поведение в онлайн-пространстве, использование служебной информации. Важнейшим аспектом является защита персональных данных, информационная безопасность, а также предотвращение распространения фейковой информации, которая может подрывать доверие граждан к государственным органам.

На международном уровне Казахстан активно взаимодействует с ведущими организациями, занимающимися вопросами госуправления, такими как ООН, ОЭСР, Всемирный банк. Казахстан адаптирует лучшие международные практики, направленные на повышение эффективности госслужбы. Важную роль играет сотрудничество с Европейским Союзом, включая программы по реформированию госуправления, повышение квалификации госслужащих и развитие института государственного аудита.

Организационная культура государственной службы Казахстана развивается в контексте глобальных тенденций, связанных с устойчивым развитием, гендерным равенством, правами человека и инклюзивностью. В последние годы государство предпринимает шаги по созданию условий для равных возможностей на государственной службе, включая программы поддержки женщин-лидеров, вовлечение молодёжи в госуправление, развитие политики недискриминации. Эти инициативы не только соответствуют международным стандартам, но и способствуют модернизации организационной культуры, делая её более открытой, динамичной и ориентированной на результаты.

Необходимо учитывать, что организационная культура не формируется исключительно сверху, путём принятия законов и нормативных актов. Она во многом зависит от внутренних традиций госорганов, взаимодействия служащих между собой, неформальных норм и ценностей, передаваемых в профессиональном сообществе. В этом смысле важную роль играет институт наставничества, развитие внутриорганизационного обучения, корпоративных программ по повышению квалификации.

Таким образом, правовые основы организационной культуры государственной службы Казахстана представляют собой сложную и многослойную систему, включающую конституционные принципы, отраслевое законодательство, нормы профессиональной этики, управленческие инновации и международные стандарты. Организационная культура является неотъемлемым элементом эффективного государственного управления, влияющим на уровень доверия граждан к государственным органам, их способность эффективно реализовывать государственную политику, обеспечивать верховенство права и защиту интересов общества.

В дальнейшем развитие организационной культуры государственной службы Казахстана будет связано с укреплением правовых механизмов её обеспечения, внедрением новых технологий, повышением уровня подготовки госслужащих и углублением международного сотрудничества. Ключевыми направлениями реформ должны стать усиление транспарентности, внедрение принципов сервисного государства, дальнейшая цифровизация госуправления и обеспечение высокого уровня ответственности госслужащих. В условиях современных вызовов устойчивость и эффективность государственного управления во многом будут зависеть от способности госаппарата адаптироваться к изменениям, внедрять лучшие практики и формировать новую культуру управления, соответствующую ожиданиям общества и требованиям времени.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Казахстан принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. // [Электронный ресурс]: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 416-V ЗРК «О государственной службе Республики Казахстан». // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>
3. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции». // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
4. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148 «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан». // [Электронный ресурс]: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148_
5. Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан». Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан. // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153#z143>
6. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК // [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>
7. Государственная служба Республики Казахстан: учебное пособие // В.Н. Уваров, Н.В. Уварова-Патенко // – Алматы, 2020.
8. Организационная культура в системе государственной службы Республики Казахстан: подходы к управлению: монография // А.С. Карсембаева, Г.А. Джунусбекова // – Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2024.
9. Управление организационной культурой государственной службы Республики Казахстан: диссертация на соискание степени доктора (PhD) по профилю // А.С. Жаркешова // – Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2018.

ӘОЖ 342.7

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ БЕРУ: РЕТТЕУ ЖӘНЕ ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Белхожаева Д.Ж.

Философия докторы (PhD), аға оқытушы,
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
dinar_15@list.ru

Бұл мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралардың элементтері ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру мен ағартудың кейбір пікірталас аспектілерін ұлттық тәжірибе негізінде зерттеуге әрекет жасалды. Ұсынылған жұмыс шеңберінде қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы соңғы жылдардағы бастамалары, осы бастамаларға қатысу және жоғары оқу орындары іске асыратын сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беруді ұйымдастыру тәжірибесі қаралады. Сондай-ақ жоғары оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жоспарының талаптарын іске асыру мәселелері, студенттерді мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүзеге асыруға дайындау және білім алушыларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту жөніндегі іс-шараларға қатыстыру мәселелері қарастырылды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы студенттерді даярлау оқу бағдарламаларының мазмұнына қатысты ұсыныстар ұсынылды.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру, құқықтық реттеу.

В данной статье предпринята попытка изучить дискуссионные аспекты антикоррупционного образования и просвещения на основе национального опыта как неотъемлемых элементов антикоррупционной деятельности. В рамках исследования рассматриваются общественные инициативы в области борьбы с коррупцией за последние годы, участие в этих инициативах, а также опыт организации антикоррупционного образования, реализуемого высшими учебными заведениями. Также были рассмотрены вопросы реализации требований плана по противодействию коррупции в высших учебных заведениях, подготовка студентов к реализации государственной антикоррупционной политики, а также участие обучающихся в мероприятиях по антикоррупционному просвещению. В рамках исследования были предложены рекомендации по содержанию учебных программ подготовки студентов в области противодействия коррупции.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, антикоррупционное просвещение, антикоррупционное образование, правовое регулирование.

This article attempts to examine the discussion aspects of anti-corruption education and awareness-raising based on national experience as integral elements of anti-corruption activities. The research considers public initiatives in the field of anti-corruption in recent years, participation in these initiatives, as well as the experience of organising anti-corruption education implemented by higher education institutions. It also examined the implementation of the requirements of the anti-corruption plan in higher education institutions, the preparation of students for the implementation of the state anti-corruption policy, as well as the participation of students in anti-corruption education activities. The study proposed recommendations on the content of the anti-corruption training programmes for students.

Key words: corruption, anti-corruption, anti-corruption education, anti-corruption education, legal regulation.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «Парасаттылық жүйесін қалыптастыру кезінде сыбайлас жемқорлық көріністеріне жол бермейтін жаңа көзқарастары мен өмірлік қағидаттары бар жас ұрпақты тәрбиелеу аса маңызды рөл атқарады. Тұлғаның қалыптасуының барлық кезеңінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы құндылықтарды дарыту табыстың іргелі факторы болып табылады. ...Білім берудің рөлін арттыру жөніндегі халықаралық практикалар мен бастамаларды имплементтеу, сондай-ақ жастардың сыбайлас жемқорлықтың алдын алудағы құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы иммунитетін нығайтуға ықпал ететін болады. Парасаттылық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет тақырыптары білім беру жүйесіне қосылатын болады. Баланы мектепке дейінгіден бастап, әртүрлі жас кезеңдерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы біліммен сүйемелдеп отыру қажет. Бұл жұмыста әлемнің дамыған елдерінде кең таралған академиялық адалдық пәрменді құралға айналуға тиіс. Сол арқылы сыбайлас жемқорлыққа әлеуметтік иммунитеті мықты азаматтардың жаңа ұрпағы қалыптасатын болады» [1].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес – бұл қазіргі қоғамның маңызды мәселелерінің бірі, әрі бұл тақырып әлемдік аренада үнемі өзекті болып табылады. Сыбайлас жемқорлық мемлекеттердің саяси, экономикалық және әлеуметтік дамуына елеулі әсерін тигізіп, оның алдын алу үшін халықаралық деңгейде көптеген шаралар қабылдануда. Бұл мәселе түрлі халықаралық ұйымдардың назарында, олар сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті әлемдік қауымдастықтың басты басымдықтарының бірі ретінде қарастырады.

Мысалы, Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенциясының (Нью-Йорк қаласында 31.10.2003 жылы БҰҰ Бас Ассамблеясының 58-ші сессиясының 51-ші пленарлық отырысында 58/4 қарармен қабылданған) кіріспесінде: «... ендігі жерде сыбайлас жемқорлық жергілікті проблема болудан қалып, ұлт шегінен тысқары құбылысқа айналғанына, оның қоғамды және барлық елдердің экономикасын қамтып отырғанына, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу саласындағы тек қана халықаралық ынтымақтастықтың және оған қарсы күрестің зор маңызына байланысты...» және «сонымен қатар кең көлемді және көп тәртіпті көзқарас сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және оған қарсы күрес жүргізу үшін қажет» [2].

Сыбайлас жемқорлықты жою жөніндегі халықаралық бастамалар мен келісімдер, атап айтқанда, БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенциясы және басқа да халықаралық стандарттар, әлем елдерін осы мәселеге қатысты бірлескен әрекеттер жасауға шақырады. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияларды жүзеге асыру барысында заңнамалық өзгерістер, мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіру, ашықтықты арттыру және азаматтық қоғамның рөлін күшейту мәселелері басты назарда. Әлемдік деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің маңызы артқан сайын, оның экономикаға, қоғамға және мемлекет басқаруына тигізетін теріс әсерлері де терең зерттелуде. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, сыбайлас жемқорлық экономикалық даму қарқынын баяулатып, шынайы нарықтық бәсекелестікті бұзады, инвестициялық климатты нашарлатады, сондай-ақ халықтың құқықтық санасын төмендетіп, мемлекеттің беделін түсіреді. Осыған байланысты, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу тек қана құқық қорғаушы органдардың қызметі емес, сонымен қатар білім беру, ақпараттандыру және қоғамдық бақылау жүйелерінің маңызды бөлігі болып табылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес әлемдік қауымдастықтың үнемі назарында тұрған мәселе болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін барлық деңгейде кешенді шаралар қажет, ал ғылым мен зерттеу осы күрестің тиімділігін арттырудың негізі болмақ.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың халықаралық деңгейде жүзеге асырылуы туралы айтқанда, оның тиімділігі мен орнығуы әлі де көп жағдайда жеткіліксіз

екенін атап өту қажет. Осыған байланысты, Халықаралық актінің қабылданғанына жиырмадан астам жыл уақыт өтсе де, сыбайлас жемқорлық мәселесінің шешілмегені немесе толықтай локализацияланбағаны шындық болып қалуда. Бұл жағдайды түсіндіргенде, әлемдік державалардың көпшілігі сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық өзара іс-қимылдан шеттетілмейтінін және өз аумағында оған қарсы күресте барлық қажетті шараларды қабылдайтынын ескеру маңызды. Сонымен қатар, халықаралық ұйымдар қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес процестерінің негізгі қатысушыларына айналууда. Бұл ұйымдардың рөлі әсіресе соңғы жылдары айтарлықтай артты. Біріккен Ұлттар Ұйымы, адам құқықтарын қорғаудың өңірлік жүйелері, Халықаралық Валюта Қоры және басқа да халықаралық ұйымдар сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттыру мақсатында бірқатар зерттеулер мен шараларды жүзеге асыруда. Бұл ұйымдардың қатысуы мен бастамалары сыбайлас жемқорлықты жою бағытындағы халықаралық деңгейдегі күресті күшейтуде маңызды рөл атқарады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы тиімділікті арттыру және білім беру жүйесінің сапасын жақсарту мақсатында жүзеге асырылып жатқан әлемдік шаралардың бірі ретінде университет оқытушылары үшін сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша семинарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану және жоғары білім беру оқу бағдарламаларына тиісті тақырыптарды енгізу мәселелері, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру мен ғылыми зерттеулердегі оң тәжірибені таратуға ықпал ету шаралары талқыланады [3].

Бүгінде Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық реттеу және сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру жүйесі құқықтық және институционалдық тұрғыдан белсенді түрде дамып келеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың құқықтық базасы, оның ішінде заңдық күші мен қолданылу аясындағы нормативтік-құқықтық актілердің жүйесі біршама толық қалыптасқан. Бұл жүйеге Қазақстан Республикасының Конституциясы [4], «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңы [5], сондай-ақ Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған Тұжырымдамасы [1] және басқа да нормативтік құжаттар кіреді.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жүзеге асырудың құқықтық негізін құрайды, яғни «сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру» [5].

Сонымен қатар, ҚР-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған Тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі Іс-қимыл жоспарында: «1-міндеті. Сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті қалыптастыру.

1.1 Құндылықтарды өзгерту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті арттыру: БҰҰ ЕҚБ-ның «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру және жастардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту үшін жаһандық ресурс» бастамасына қосылу мәселесін пысықтау; білім берудің барлық деңгейлерінде білім беру бағдарламаларына парасаттылық және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет тақырыптарын енгізу; барлық ЖОО-ларда: 1) сыбайлас жемқорлыққа қарсы халықаралық/ұлттық стандартты; 2) академиялық адалдық құралдарын енгізу;

1.2. Мемлекеттік аппараттың парасаттылығын арттыру: сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқытудың үздіксіздігін, дәйектілігі мен өзектілігін қамтамасыз ете отырып, оны дамыту;

1.3. Бизнесінің парасаттылығына жәрдемдесу: жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру шеңберінде комплаенс-мамандарды даярлау» [1].

Және де, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру мәселесі де осы құқықтық жүйеде маңызды орын алады. Алайда, осы тізімнен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары үшін заңды жауапкершілікті белгілейтін кодификацияланған нормативтік-құқықтық актілерді әдейі алып тастадық, себебі олардың негізінде заңды жауапкершілікке тарту мәселелері дербес және жан-жақты ғылыми зерттеуді қажет етеді. Осыған байланысты, біз сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру саласындағы құқықтық реттеу және оны іске асыру практикасына қатысты мәселелерге тікелей тоқталамыз. Бұл, өз кезегінде, сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың пәрменді шараларының бірі болып табылады. Өкінішке орай, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру» ұғымына қатысты заңдық (заңда бекітілген) анықтама жоқ. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің негізгі мақсаттары мыналар болып табылады: а) сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды қалыптастыру; б) құқықтық сана мен құқықтық мәдениет деңгейін арттыру; в) тиісті біліктілігі бар мамандарды даярлау және қайта даярлау.

Қазақстанның жоғары оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру курстары мен арнайы бағдарламалар енгізіліп, студенттер мен оқытушылар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру жұмыстары жүргізілуде. Бұл білім беру жүйесі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға арналған ғылыми зерттеулермен, тәжірибелік жұмыстармен және қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған ақпараттық науқандармен жүзеге асырылуда. Заңнаманың айқын жетістігі жоғары білімнің мемлекеттік білім беру стандарттарына әртүрлі дайындық бағыттары мен мамандықтар бойынша білім алушылардың сыбайлас жемқорлыққа деген төзбеушілік бойынша азаматтық ұстанымын қалыптастыруға бағытталған тиісті құзыреттердің енгізілуі болып табылады. Сөзсіз, бұл бастама БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы күн тәртібі бойынша соңғы ұсыныстарына толық сәйкес келеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиісті құзыреттерді қалыптастыру мақсатында мамандарды даярлаудың негізгі білім беру бағдарламаларына сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың құқықтық негіздерінің мазмұны және халықаралық деңгейдегі, сондай-ақ ұлттық құқық саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл практикасы туралы жүйелендірілген білім алуға бағытталған оқу пәндері енгізілді. Сонымен қатар, тұрақты сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық сана мен мінез-құлықты қалыптастыру, кәсіби қызметте сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлыққа уәждемені дамыту үшін қажетті құқықтық актілерді өз бетінше талдау дағдылары мен қабілеттерін меңгеру, сондай-ақ қолданыстағы заңнамада көзделген мамандарға қойылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы талаптарды орындауға қажетті құзыреттерді алу және жетілдіру маңызды. Құқықтану мамандықтарының студенттері көптеген жылдар бойы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мазмұндағы түрлі пәндерді меңгеріп келеді. Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлықпен күресу арнайы пәні медициналық, педагогикалық және экономикалық мамандықтар бойынша оқу процесіне енгізілді. Осылайша, мемлекеттік құжат деңгейінде білім алушылардың алған білімдерін кейінгі кәсіби қызметте практикалық қолдануына бағытталған жүйелі негіздер құрылды. Бұл үрдістің тиімді жүзеге асуы үшін орта кәсіптік білім беру мұғалімдері мен педагогтарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы кәсіби құзыреттіліктері айқындалып, оларға сәйкес даярлықтың қажеттілігі туралы тұжырым жасалды. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін педагогикалық кадрлардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім мен дағдыларды меңгеруінің маңыздылығы ерекше атап өтілді, себебі олар білім алушыларға кәсіби этика мен заң бұзушылықтарға қарсы дұрыс бағыт-бағдар көрсетуге тиіс.

Сондықтан жоғары оқу орындарының студенттерін сыбайлас жемқорлыққа қарсы тақырып бойынша жаппай оқыту процесінің басталуы алдында профессор-оқытушылар құрамының тиісті даярлығын қамтамасыз ету қажеттілігі туындайды. Алайда, жеке тұлғаға бағдарланған тәсіл мен қағидаттарына негізделген заманауи білім беру технологияларын

менгерген оқытушылардың көпшілігі кәсіби мүдделерінің басқа салаларына байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағытында айтарлықтай білім деңгейіне ие емес. Бұл, әсіресе, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шараларының жүйесі, педагогтердің кәсіби қызметіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың әкімшілік-құқықтық тетіктері, білім беру ұйымдары басшылары мен педагогтердің мәртебесіндегі айырмашылықтар, сондай-ақ оларға қатысты сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жөніндегі жекелеген шараларды іске асыру ерекшеліктері тұрғысынан маңызды. Білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы тыйымдар, шектеулер, талаптар мен міндеттердің мазмұнымен және нормативтік-құқықтық бекітілуімен толық танысуға қажеттілік туындайды, өйткені көптеген оқытушылар бұл аспектілерді тереңінен түсінбейді. Алайда қазіргі уақытта сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқыту бағдарламаларының негізгі мақсаты, біріншіден, болашақ студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық санасын қалыптастыру, екіншіден, оларды сыбайлас жемқорлыққа қарсы білімді әртүрлі білім алушылар санаттарына жеткізуге үйрету болып табылады. Академик Т. Хабриев атап өткендей, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағартудың арқасында «қоғамда құқық пен моральдың тығыз өзара іс-қимылына негізделген қатаң сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттардың қоғамдық санада тамыр жайуына байланысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуы байқалады» [6, б. 10].

Демек, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру мемлекеттік білім беру стандарттарының талаптарын ескере отырып әзірленген тиісті білім беру бағдарламасы негізінде жүзеге асырылатын білім беру ұйымы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және білім алушыларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық сананы, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық мінез-құлқының қолайсыздығын тәрбиелеу мәселелері бойынша жүргізілетін оқыту процесі ретінде анықталуы мүмкін. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқытудың негізгі мақсаты білім алушылардың тиісті кәсіптік сыбайлас жемқорлыққа қарсы құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады.

Сондықтан білім беру негізінде студенттерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың негіздерімен таныстырады, қазіргі заманғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы білімнің берік іргетасын қалыптастыруды көздейді. Сондай-ақ, студенттерді өзінің кәсіби қызметінің маңыздылығын түсінуге, кәсіби міндеттерін адал орындауға, этика, мораль және адамгершілік қағидаттарын сақтауға, сыбайлас жемқорлық мінез-құлқына төзбеушілік танытуға, құқық пен заңға құрметпен қарауға ынталандырады.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру бағдарламасының тағы бір маңызды аспектісі студенттерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы оқыту мен ағартудың заманауи технологияларымен таныстыру болуы тиіс. Оқудан өткеннен кейін студенттер тек сыбайлас жемқорлыққа қарсы дәріс өткізіп қана қоймай, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іскерлік ойындар, тренингтер ұйымдастырып, білім алушылардың жасына және білім деңгейіне сәйкес сыбайлас жемқорлыққа қарсы викториналар өткізе алуы керек. Егер университет студенттерге осындай іс-шаралардың типтік сценарийлерін ұсынса және оларды іс жүзінде жүзеге асыру мүмкіндігін берсе, онда оқытудың практикалық маңызы айтарлықтай артады.

Бағдарламаға сыбайлас жемқорлыққа қарсы үйірме немесе факультатив жүргізу әдістемесін белгілі бір бағыттарға енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет. Студенттерді оқу процесінде мемлекеттік органдардың, ең алдымен Бас прокуратураның, Оқу ағарту министрлігінің, Ғылым және жоғары білім министрлігінің ресми сайттарында орналастырылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзекті ақпаратты пайдалануға үйрету маңызды. Демек, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тұжырымдамасы аясында қойылған міндеттерге қол жеткізу үшін бағдарлама жоғары оқу орындарының жоғары курстарында енгізілуі тиіс, себебі бұл студенттердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық сананың негізгі қағидаттарына сәйкес келетін жеке

құндылықтары мен сыбайлас жемқорлыққа қарсы құзыреттіліктің жоғары деңгейін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Және де, сыбайлас жемқорлық проблемасының мемлекетаралық сипатына байланысты бірнеше мемлекеттің құқықтық жүйелерін меңгеруге маманданған «трансұлттық» екі тілді заңгерлерді даярлауға ерекше назар аудару қажет деп санаймыз. Бұл заңгерлер бір мезгілде трансұлттық қауымдастықтарға кіріктірілген және жаһандық нарық талаптарына жауап беретін мамандар болуы тиіс. Мұны бірлескен мемлекетаралық білім беру бағдарламалары шеңберінде мамандарды даярлау (қайта даярлау) кезінде жүзеге асыруға болады.

Қорытындылай келе, балаларға, жастарға және ересектерге негізгі және қосымша білім берудің барлық деңгейлерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің маңызына, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім берудің жалпы қоғам үшін ерекше рөліне тағы да назар аударғымыз келеді. Сыбайлас жемқорлық бұл азаматтар өмір сүріп жатқан орта, және қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілік ахуалының қаншалықты қалыптасуы тек жеке мемлекеттің ғана емес, сонымен қатар бүкіл әлемдік қоғамдастықтың да болашақ дамуына тікелей әсер етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000802#z18>

2. «Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы № 31 Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000031_

3. G20 ANTI-CORRUPTION WORKING GROUP Anti-Corruption Action Plan 2022-2024. URL: https://anticor.hse.ru/assets/upload/88_gacwgactionplanfinal.pdf

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған (өзгерістер мен толықтырулармен) // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_07.10.2023.

5. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>

6. Основы противодействия коррупции. / Т.Я. Хабриева, С.С. Зенин, А.М. Цирин [и др.]. - М.: Норма: ИНФРА-М, 2022. - 296 с.

УДК 355.1

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ӨЗГЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРМЕН ҚАРЫМ ҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Ботагарин Р.Б.

*PhD, қауымдастырылған профессор, постдокторант,
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
botagarin_ruslan@mail.ru*

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі жылдарында қалыптасқан әскери қызмет саласының қалыптасуы, әскери қызметшілердің мемлекеттік билік жүйесінде мемлекеттік қызметшілермен қарым қатынасының кейбір мәселелері қарастырылады. Автор еліміздің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етуші әскери қызметкерлердің еліміздің заңнамаларына сәйкес анықталған қызметтерінің түрлеріне, әскери қызметшілер мен мемлекеттік қызметшілердің құқықтық жағдайларына талдау жүргізеді. Мемлекеттік қызмет саласындағы әскери қызметшілердің қызмет саласының үйлесімі негізгі мақсат қауіпсіздік саласын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратыны дәлелденеді. Әр сала қызметшілерінің жұмыстарын заңнамалық тұрғыда реттеу, жетілдіру, айырмашылықтары бойынша қорытынды жасалады.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, әскери қызмет, әскери қызметкерлер, мемлекеттік қызметкерлер әскери саясат, қорғаныс, құқықтық реттеу.

В данной статье рассматривается становление сферы военной службы, сформированной за годы независимости Республики Казахстан, а также отдельные вопросы взаимодействия военнослужащих с государственными служащими в системе государственной власти. Автор анализирует виды деятельности военнослужащих, обеспечивающих военную безопасность страны, в соответствии с национальным законодательством, а также правовой статус военнослужащих и государственных служащих. Делается вывод о важной роли согласованности сфер деятельности военнослужащих в системе государственной службы для обеспечения безопасности. Дается заключение по законодательному регулированию, совершенствованию и различиям в деятельности представителей обеих сфер.

Ключевые слова: Республика Казахстан, военная служба, военнослужащие, государственные служащие, военная политика, оборона, правовое регулирование.

This article discusses the development of the military service sector formed during the years of independence of the Republic of Kazakhstan, as well as certain issues related to the interaction between military personnel and civil servants within the state power system. The author analyzes the types of duties of military personnel responsible for national security in accordance with the country's legislation, and examines the legal status of both military and civil servants. The article argues that the alignment of military service within the public service system plays an important role in ensuring national security. Conclusions are made regarding legislative regulation, improvement, and distinctions between the activities of professionals in both fields.

Keywords: Republic of Kazakhstan, military service, military personnel, civil servants, military policy, defense, legal regulation.

Қазақстан Республикасының әскери қызметі бүгінгі калпына дейін бірқатар реформаларды, өзгерістерді басынан өткерді. Кез келген қызмет – ол қандайда бір маңызды міндеттерді орындаумен, берілген өкілеттік аясында әрекет ету деген

мағынаны білдіреді. Құқықтық мемлекетте алдымен заңды түрде құрылған билік тармақтары мемлекет аумағында мемлекет өмірін реттеу арқылы елдің дамуын, экономика, мәдениет, әлеуметтік қамсыздандыру және қорғаныс саласы сияқты сұрақтарды шешумен айналысады.

Алайда, мемлекет өмірінің әр саласын реттейтін мемлекеттік органдардың өзара қарым қатынасы, қызмет түрлерінің қайталанбауы, бір мақсат аясында тиімді жұмыс атқаруы үнемі қадағалауда ұстап отырылатын өзекті мәселелердің қатарында. Мемлекеттік билік тармақтары өздерінің өкілеттіктерін жүзеге асыру барысында жалпы мемлекет қызметінің толыққанды бір бүтін болуын қамтамасыз етеді. Өзара байланыстың болуы, олардың бір бірінің қызметін алмастырады деген сөз емес, керісінше, бұл қызметтердің көлемі заңнама шеңберінде анықталған көлемде орындау арқылы ортақ мүддеге қол жеткізеді.

Дегенмен де, әскери қызмет пен мемлекеттік қызмет мемлекет қызметінде негізгі рөл атқаратын екі маңызды сала болып табылады. Өздеріне тән жалпы белгілерге ие болса да әрқайсысының жеке ерекшеліктері бар.

Еліміздің Конституциясында Қазақстан Республикасын қорғау - оның әрбір азаматының қасиетті парызы және міндеті екендігі айтылады. Республика азаматтары заңда белгіленген тәртіп пен түрлер бойынша әскери қызмет атқарады делінген [1].

Қазақстан Республикасының заңына сәйкес әскери қызмет дегеніміз – егемендікті, аумақтық тұтастықты және Қазақстан Республикасы Мемлекеттік шекарасының қол сұғылмаушылығын қарулы қорғаумен байланысты әскери қауіпсіздікті тікелей қамтамасыз етуге бағытталған Қарулы Күштер, басқа да әскерлер мен әскери құралымдар әскери қызметшілерінің мемлекеттік қызметінің ерекше түрі деп анықтама беріледі [2].

Ал әскери қызметшілер болып – Қарулы Күштерде, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарда әскери қызметте болатын Қазақстан Республикасының азаматтары табылады. Мұндағы басты талап Қазақстан азаматтығының болуы.

Әскери қызмет ерекше мемлекеттік қызмет түрі болғандықтан Қазақстан Республикасының заңнамаларымен реттелуі тиіс. Бұл ретте әскери қызметтің құқықтық негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы, көзделген ерекшеліктерімен Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, құқық қорғау органдарының қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының заңдары және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері құрайды.

Әскери қызметшілер деп заң ерекшелігіне сәйкес, тиісті әскери қызметке тұрған азаматтарды жатқызсақ, бұлармен қоса Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлер мен әскери құралымдарда мемлекеттік қызметтегі немесе еңбек қатынастарында тұрған Қазақстан Республикасының азаматтарынан тұратын азаматтық персоналдардың барын айта кетуіміз керек. Яғни, әскери қызмет тек әскери қызметшілерден ғана тұрмайды. Бұл жеке әскери қызметтің өзінің ерекшелігін көрсетіп отыр.

Бекітілген анықтамаға сәйкес, әскери қызмет ерекше мемлекеттік қызмет деп танылады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы заңы бойынша мемлекеттік қызмет дегеніміз - мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдарда мемлекеттік биліктің міндеттері мен функцияларын іске асыруға бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді атқару жөніндегі қызметі.

Ал мемлекеттік қызметші – мемлекеттік органда Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және (немесе) Қазақстан Республикасының заңсыз иемденілген активтерді мемлекетке қайтару туралы заңнамасында айқындалған Арнаулы мемлекеттік қордың қаражатынан ақы төленетін мемлекеттік лауазымды атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында

лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы [3]. Екі қызмет түрінде де негізгі ерекше талап – Республика азаматтығының болуы.

Мемлекеттік қызметінде құқықтық негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, Мемлекеттік қызмет туралы, Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері құрайды.

Әскери қызметтің басқа мемлекеттік қызметтен айырмашылығы – әскери қызметшілердің ант қабылдау міндеттілігі [4].

Әскери қызметтің негізгі міндеті жалпы айтқанда елдің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жеке айтсақ, келесідей: Қазақстан Республикасының Конституциясын және басқа да нормативтік құқықтық актілерін сақтау, сондай-ақ жалпыәскери жарғылардың талаптарын сақтау; белгіленген тәртіппен әскери ант қабылдау; командирлердің (бастықтардың) бұйрықтарын дәлме-дәл және мерзімінде орындау; Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың әскери бөлімдері мен бөлімшелері, халықаралық шарттарға сәйкес біріккен (коалициялық) қарулы күштер құрамында қарулы жанжалдарға қатысу; әскери қызмет өткеру туралы келісімшарт талаптарын сақтау; әскери киім нысанын киіп жүру қағидаларын сақтау; уәкілетті органдардың басшылары бекітетін дене дайындығы жөніндегі нормативтердің талаптарын сақтауға және орындау; өзіне сеніп берілген қаруды, қару-жарақ пен әскери техниканы қолдана білу, оның сақталуын және дұрыс пайдаланылуын қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген қызметтік әдеп нормаларын сақтау; Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген шектеулерді қабылдау; әскери мүліктің сақталуын қамтамасыз ету; әскери қызметшінің жеке мүдделері өзінің лауазымдық өкілеттігімен ұштасатын немесе оларға қайшы келетін жағдайларда жазбаша нысанда баяннат беруге және командирге (бастыққа) дереу хабарлау сияқты барлығына бірдей міндеттерден тұрады. Басқа саладағы мемлекеттік қызметшілер өздерінің қызмет саласы бойынша әртүрлі міндеттер атқарады.

Сонымен бірге мемлекеттің әскери ұйымы – бірлескен қызметі Қазақстан Республикасының әскери қауіпсіздігін және қорғанысын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді шешуге бағытталған Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың, мемлекеттік органдардың, ұйымдардың және қорғаныстық-өнеркәсіптік кешеннің жиынтығы деген анықтама мемлекеттік органдарының қажет болған жағдайда әскери қауіпсіздік саласында өзара байланысы болатынын білдіреді.

Мемлекет бұл арқылы жалпы ортақ мүдде елдегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатын көздеп отыр. Елдегі қауіпсіздік тек сырттан төнетін қауіп қатерден қорғану ғана емес, ол сонымен қатар, ел ішіндегі жағдайдың бақылауда болуын, ушықтармай дер кезінде тиімді шешімдер қабылдау арқылы ішкі тұрақтылықты қамтамасыз ету.

Әскери қызметтің ұқсас белгілерін жеке ажырататып көрейік:

1) Ұстанған мақсаттары бір. Әскери қызмет сыртқы қауіптен қорғаса, мемлекеттік қызмет мемлекеттік институттардың қалыпты жұмысын қамтамасыз етеді;

2) Әскери қызметші де, мемлекеттік қызметші де елдің заңдарына бағынады;

3) Екі қызмет те мемлекет алдында белгілі бір дәрежеде жауапкершілікке тартылады;

4) Әлеуметтік қамсыздандыру түрінің екі қызметте әртүрлі болуы;

5) Қызметке тұру барысында іріктеуден өтулері;

Ерекшеліктеріне тоқталатын болсақ:

1) Әскери қызмет әскери атақ пен лауазымға негізделген нақты иерархиясы бар;

2) Әскерилердің дене дайындығына мән берілуі;

3) Атқаратын міндеттерінің өзгешелігі – елді әскери қауіптен қорғау, бітімгершілік миссияларына қатысы, әскери әрекеттерге қатысу;

4) Әскерилердің кез келген уақытта қызметке шақырылуы;

5) Әскери қызметшілер басқа мемлекеттік қызметкерлерде жоқ әлеуметтік қамсыздандыр түрлеріне ие болуы;

Аталған өзгешелік белгілер, әскери қызмет көбіне бір бағытта болса, басқа мемлекеттік қызмет – оның көптүрлілігімен ерекшеленеді. Сонымен бірге, мемлекеттік қызмет түрі қандай да бір біліктілікті растайтын дипломды талап етеді.

Осылайша, әскери қызмет пен мемлекеттік қызметтің жалпы ортақ белгілерінің болуына қарамай, олардың өздеріне тән өзгешелік ерекше сипаттарының болатынын байқаймыз.

Елдің қорғаныс саласындағы функцияларды орындауда өкілеттік берілген орталық атқарушы органдар мен жергілікті органдар әскери қызмет саласына қатысты өкілеттіктерге ие. Нақтысында, аумақтық қорғаныс іс-шараларына, саланың жұмылдыру дайындығына, жұмылдыру мақсатындағы объектілерді, қорғаныс мұқтажына қажетті өнімдер әзірлеу, өндіру, шығару және жөндеу жөніндегі қуаттарды құруға, дамытуға және сақтауға қатысады және жұмылдыру резервтерінің толықтырылуын қамтамасыз етеді, сондай-ақ Қазақстан Республикасының қорғанысын жоспарлау қағидаларына сәйкес Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Бас штабымен бірлесіп, Қазақстан Республикасының қорғаныс жоспарын және оны іске асыру жөніндегі құжаттарды әзірлеуге қатысады. Бұдан басқа, заңнамаға сәйкес өзге де өкілеттіңтері бар.

Жоғарыдағыларды саралай келе, келесідей қорытынды, тұжырымдар мен ұсыныстар жасаймыз:

1) Жалпы, әскери қызметтің мемлекеттік қызметпен қарым қатынасы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде және мемлекеттің тиімді қызмет етуінің маңызды қыры болып табылады. Бұл өзара әрекеттестік жоспарлау, басқару, міндеттерді орындау сияқты әртүрлі деңгейлерді қамтиды. Бұл екі қызмет түрінің ажырамас бөлігі болуы тиіс. Себебі мемлекет өмірінде әртүрлі жағдайлар орын алуы мүмкін. Мысалға түрлі, катаклизмдер, табиғи апаттар, ланкестік жағдайлар және т.б. Осы бағытта мемлекеттің органдардың өзара үйлескен талдаудлары, тиімді шешімдері мен батыл әрекеттері қажет болады. Бүгінде ҚР Үкіметі заңға сәйкес қорғаныс саласында бірқатар өкілеттіктерге ие [5]

2) Қоғамдық тұрғыда әскерилердің қарапайым азаматтармен қарым қатынасының да рөлі маңызды. Жоғарыда аталған қауіп қатерлердің алдын алуда мемлекеттік қолдаумен бірге азаматтардың, мемлекеттік органдардың қиын жағдайда даяр болуы үшін әскери іс негізіне үйрету міндетті болуы тиіс шаралардың қатарында тұруы керек. Бұл қажеттілікті тудырып отырған айналамызда болып жатқан тұрықсыз жағдайлар туғызып отыр. Ол үшін әскери қызметшілер мен мемлекеттік қызметтің өзара байланысын, қарым қатынасын реттейтін құқықтық нормаларды елде қабылданған заңдарға талдау жұмыстарын жүргізіп, бір пысықтап, әзірлеу ұсынылады. Кез келген әрекеттің қандай да бір салдары болатыны анық. Сол салдарды алдын ала болжап, тиісті заңнамаларға өзгертулер енгізілген жөн.

3) Қазіргі таңда әскери қызметкерлерді, ардагерлерді, әлеуметтік қолдау көрсетуде мемлекеттік органдар бірқатар жұмыстарды атқарып келеді. Қазақстан Республикасы шет елдермен, халықаралық ұйымдармен әскери салада өзара ынтымақтастық жұмыстарын жалғастырып келеді.

Мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық пен тату қарым-қатынас орнатуға бағытталған саясатты жүргізу, еліміздің әскери ұйымын нығайту мемлекетіміздің әскери саладағы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі міндеттері болып танылады [6].

Аталған бағытта Қазақстан екі деңгейде халықаралық әскери ынтымақтастықты жүзеге асырып келеді, олар: жалпы ғаламдық деңгейде Біріккен ұлттар ұйымы шегінде, аймақтық деңгейде Тәуелсіз мемлекеттер достастығы шеңберіндегі әскери-саяси ұйым - Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы, шанхай ынтымақтастық ұйымы, Азиядағы өзара ықпалдастық және сенім шаралары жөніндегі кеңес, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы. Сонымен қатар, жекелеген шет мемлекеттермен жеке дара әскери

сипаттағы ынтымақтастыққа, достыққа және өзара көмекке негізделген келісім шарттар негізіндегі қарым-қатынастар орнатылды. Ынтымақтастық орнатылған мемлекеттермен бірлескен оқу жаттығу әрекеттер, әскери білім беру, біліктілікті арттыру, бітімгершілік миссияларына қатысу әскери қызмет саласын мемлекеттік органдармен байланысын арттыра түсетіні сөзсіз. Сол себепті осындай шараларға қатысушы әскери қызметшілердің құқықтарын қорғау, әлеуметтік қамтамасыз ету сұрақтарын шешуде заң шығарушыдан бастап тиісті министрліктердің қарым қатынасы ел мүддесіне жұмсалады. Нақты бекітілген өзара әрекеттестік тетігінің болмауы тиімсіздікке алып келеді. Және де әскери қызмет пен азаматтық қызмет жайында қалыптасқан жағдайлар, түсінбеушіліктер тиімді қарым қатынасқа кедергі келтіруі мүмкін.

Жалпы әскери қызмет пен өзге де мемлекеттік қызметтердің қарым қатынасының мәселелері кешенді түрде қарастырып, шешуді талап етеді. Қызметкерлерді оқыту, біліктіліктерін арттыру, нақты әрекеттесу тетігін, құқықтық базаны дамыту тиімді ынтымақтастықтың кепілі. Бұл сұрақтардың шешімін табу мемлекеттің қауіпсіздігін арттыруға ықпал ететін болады.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (грант №. AP22686829)».

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.-URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» ҚР 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы.- URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000561>
3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы ҚР Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ.- URL:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416>
4. Мезенцев И.И., Мезенцев М.И., Бальтанова Г.Ж. Военная служба как составляющая государственной службы // Электронный научно-методический журнал Омского ГАУ. - 2018. - Спецвыпуск №5. - URL <http://ejournal.omgau.ru/images/issues/2018/S05/00547.pdf>. - ISSN 2413-4066
5. Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы ҚР 2005 жылғы 7 қаңтардағы N 29 Заңы.- URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000029_
6. Қазақстан Республикасының Әскери доктринасы. - URL:

ӘОЖ 35(574)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ: РЕФОРМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Билялова М.И.

PhD, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
marzhan.bilyalova@mail.ru

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметінің қазіргі жағдайы мен оның заңнамасын, басқарушылық тәжірибесін жетілдіру мәселелері қарастырылған. Соңғы жылдары Қазақстанда мемлекеттік қызмет жүйесін кешенді жаңғырту бағытында бірқатар шаралар жүзеге асырылуда. Бұл жаңғыртудың мақсаты – мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру, ашықтықты қамтамасыз ету және халықтың қажеттіліктеріне бейімделген саясат жүргізу өзекті болды. Мемлекеттік қызмет саласындағы реформалар басқару процесінің тиімділігін жоғарылату, сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу және кадрлық саясатты дамытуға бағытталған. Осы уақытқа дейін Қазақстанда мемлекеттік қызметті жетілдіруге бағытталған бірнеше маңызды өзгерістер енгізілді. Осыған орай, бұл мақалада ұсынылған ақпарат мемлекеттік қызмет саласындағы аталған реформалар мен өзекті мәселелерге назар аударылған. Мемлекеттік қызмет жүйесін жаңғырту арқылы мемлекет қоғаммен тиімді өзара іс-қимыл жасайды, халықтың сенімін арттырады және басқару процесінің ашықтығын қамтамасыз етеді. Мұндай реформалар мемлекеттік органдардың жұмысын оңтайландырып, билік органдарының қызметін халықтың қажеттіліктеріне сәйкес үйлестіруге мүмкіндік береді.

Кілт көздер: мемлекеттік қызмет, реформа, жаһандану, басқару, мемлекеттік жүйе.

В данной статье рассматриваются текущее состояние государственной службы Республики Казахстан, а также вопросы совершенствования её законодательства и управленческой практики. В последние годы в Казахстане реализуется ряд мероприятий по комплексной модернизации системы государственной службы. Цель этой модернизации – повышение эффективности государственного управления, обеспечение открытости и реализация политики, ориентированной на потребности населения. Реформы в сфере государственной службы направлены на повышение эффективности управления, борьбу с коррупцией и развитие кадровой политики. До настоящего времени в Казахстане были внедрены несколько значимых изменений, направленных на совершенствование государственной службы. В этой связи в статье акцент сделан на рассматриваемые реформы и актуальные проблемы в сфере государственной службы. Модернизация системы государственной службы позволяет государству эффективно взаимодействовать с обществом, укреплять доверие населения и обеспечивать прозрачность управления. Такие реформы способствуют оптимизации работы государственных органов и координации их деятельности в соответствии с потребностями граждан.

Ключевые слова: государственная служба, реформа, глобализация, управление, государственная система.

This article discusses the current state of the civil service in the Republic of Kazakhstan, as well as issues related to improving its legislation and administrative practices. In recent years, Kazakhstan has undertaken a number of measures aimed at the comprehensive modernization of the civil service system. The goal of this modernization is to enhance the

effectiveness of public administration, ensure transparency, and implement policies tailored to the needs of the population. Reforms in the civil service sector are aimed at improving administrative efficiency, combating corruption, and developing human resource policies. To date, several significant changes have been introduced in Kazakhstan to improve civil service. Accordingly, this article focuses on these reforms and relevant issues in the civil service sphere. By modernizing the civil service system, the state ensures effective interaction with society, strengthens public trust, and promotes transparency in the governance process. Such reforms help optimize the work of public bodies and align their activities with the needs of citizens.

Keywords: civil service, reform, globalization, governance, state system.

Қазақстан азаматтарының мемлекеттік қызметке тең қол жеткізу құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясының 33-бабында көзделген, оған сәйкес мемлекеттік қызметшілерге қойылатын талаптар тек олардың лауазымдық міндеттеріне байланысты және заңмен белгіленеді [1].

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасында қоғамның мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес мемлекеттік қызмет моделі қалыптасты және жұмыс істейді, ол шет елдерден алынған оң тәжірибені қамтиды. Жаңа Қазақстан жағдайында жүргізіліп жатқан реформалар мемлекеттік қызметтің барлық бағыттары мен аспектілерін жетілдіруге бағытталған. Мысалы, мемлекеттік қызметшілердің еңбек ақысын факторлық-баллдық жүйе бойынша реттеу, еңбекақының теңсіздігін жою, тиімді жұмыс істеуге ынталандыру, лауазымдық міндеттерін сапалы орындауды қамтамасыз ету мақсатында енгізілді. Мемлекеттік қызметті оңтайландыру мәселелерін шешуде Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Қ. Тоқаевтың Жолдауында айтылған ойға негізделген ұстанымдарды ескеру қажет, ол бойынша: «Мемлекеттік қызмет жүйесін қайта жүктеу қажет. Біз жаңа кәсіби кадрларға, жаңа көзқарастар мен бастамаларға шындап мұқтажбыз. Мемлекеттік қызмет жабық кастада айналмауы керек. Сонымен қатар, кәсіби және этикалық талаптардан түсіп кетпеуді қамтамасыз ету өте маңызды» [2]. Бұл мәселеге Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Қ. Тоқаевтың 2030 жылға дейінгі мемлекеттік басқаруды дамыту тұжырымдамасы да өзекті болып табылады: «Адамға бағытталған модель» – «Адамдар бәрінен жоғары» [3], сондай-ақ 2024-2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметін дамыту тұжырымдамасы, 2024 жылғы 17 шілдедегі №602 Жарлығымен бекітілген [4]. Жас Қазақстан мемлекеттілігі кәсіби әрі сатылмайтын мемлекеттік қызметке қатты мұқтаж, ол барлық мемлекеттік міндеттер мен функцияларды тиімді орындауға қабілетті болуы қажет. Сонымен қатар, жаңа Қазақстанды құруға көшу, осыған байланысты барлық билік деңгейлеріндегі ұйымдастыру-құқықтық өзгерістер мемлекеттік басқару мен мемлекеттік қызметке жаңа көзқарасты қажет етеді. Құқықтық нормалар мен құқық қолдану саласындағы реформалар аясында Қазақстанның мемлекеттік қызметі саласындағы жаңа концептуалдық бағыттарды теориялық тұрғыдан зерттеу қажеттілігі туындады.

Мемлекеттік қызметтің қоғам өміріндегі маңызы келесі факторлармен анықталады:

- біріншіден, мемлекеттік қызмет мемлекеттік органдардағы қоғамдық пайдалы қызметтің бір түрі болып табылады, оған мемлекеттік-құқықтық сипат тән;
- екіншіден, ол көптеген құқық салаларымен реттелсе де, бұл ретте басты орынды әкімшілік құқық нормаларына беріледі;
- үшіншіден, мемлекеттік қызмет өз табиғатында мемлекеттік қызметшілердің өздері үшін емес, қоғам мен халықтың игілігі үшін жүзеге асырылады. Мемлекеттік қызмет қоғамда ерекше және маңызды рөл атқарады, себебі ол, біріншіден, қоғамдық пайдалы қызметтің түрі болып табылады, екіншіден, басқа қызмет түрлерінен ерекшеленіп, негізінен әкімшілік құқық нормаларымен реттеледі, үшіншіден, бұл құқықтық институт ретінде кәсіби қызметкерлерден тұрады, олар өз қызметін жеке адамдар мен топтардың емес, жалпы қоғам мен мемлекеттің игілігі үшін атқарады.

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңының 1-бабында мемлекеттік қызметтің мәні былайша анықталған: «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі – мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдардағы лауазымдық өкілеттіліктерін жүзеге асыруға бағытталған қызметі, бұл мемлекеттік билік міндеттері мен функцияларын іске асыруға бағытталған» [5].

Осы анықтамаға сүйене отырып, мемлекеттік қызмет институтын сипаттайтын ерекшеліктерді атап өтуге болады:

- мемлекеттік қызмет – қоғамдық пайдалы қызметтің бір түрі болып табылады, себебі мемлекеттік қызметшілер өз қызметін тұрақты кәсіби негізде жүзеге асырады;

- мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдардың орталық және жергілікті құрылымдарын жүзеге асыру арқылы мемлекеттік биліктің нақты іске асуы мен қызмет етуін қамтамасыз етеді;

- мемлекеттік билікті жүзеге асыру әрбір мемлекеттік қызметшінің заңмен белгіленген лауазымдық өкілеттіліктерін орындауымен байланысты. Бұл институттың құқықтық табиғатының кешенді сипаты оның құқықтық негізі ретінде Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы, «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңы, «Дипломатиялық қызмет туралы» Заңы, «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңы, «Арнайы мемлекеттік органдар туралы» Заңы, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, Қылмыстық кодексі, Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі, Әкімшілік процедуралық кодексі және осы институттың түрлі аспектілерін реттейтін басқа нормативтік құқықтық актілерді қамтиды. Мемлекеттік қызметті ұйымдастыру және оның жұмыс істеуі, яғни институционализациялау, мемлекеттік кадрлық саясатты қалыптастыру, мемлекеттік лауазымдарға кандидаттардың құқықтық мәртебесін белгілеу, таңдау, орналастыру, өту, мемлекеттік қызметтен шығу, әлеуметтік-құқықтық кепілдіктер мен жауапкершілік жөніндегі нормативтік актілерді қабылдауды қамтитын ұйымдастыру-құқықтық шаралардан тұрады.

Мемлекеттік қызметтегі жаңа реформалар Мемлекеттік қызмет саласындағы реформалар басқару тиімділігін арттыру, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және кадрлық саясатты жетілдіру мақсатында жүргізіледі. Соңғы жылдары Қазақстанда мемлекеттік қызмет жүйесін жетілдіруге бағытталған бірқатар өзгерістер енгізілді. Негізгі реформалар: Меритократия қағидаларын нығайту Мемлекеттік қызметке кіру және жоғарылау біліктілік пен тәжірибеге негізделген. Ашық конкурстық іріктеу және кадрлық резервті күшейту арқылы лайықты мамандарды тарту басты мақсат. Цифрландыру және автоматтандыру Мемлекеттік қызмет көрсетулердің электрондық форматқа көшуі бюрократиялық кедергілерді азайтып, халықтың мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуін жеңілдетті. «Е-gov» порталы және басқа цифрлық жүйелер кеңейтіліп жатыр. Жемқорлықпен күрес және ашықтық Мемлекеттік қызметкерлердің кірістері мен мүлкі туралы декларация тапсыруы міндеттеліп, сыбайлас жемқорлықпен күрес шаралары күшейтілді. Сондай-ақ, мемлекеттік органдардың ашықтығын қамтамасыз ету мақсатында қоғаммен кері байланыс механизмдері енгізілді. Еңбек жағдайларын жақсарту Мемлекеттік қызметкерлердің жалақысы факторлық-баллдық жүйемен есептеліп, нәтижеге негізделген мотивация жүйесі енгізілді. Бұл кадрлардың тұрақтылығын арттыруға ықпал етеді. Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту Аймақтық әкімдіктердің дербестігі күшейтіліп, жергілікті басқару органдарына бюджет қаражатын тиімді жұмсау құқығы берілді. Бұл реформалар мемлекеттік қызметтің тиімділігін арттырып, халықтың сенімін күшейтуге бағытталған. Алдағы уақытта да мемлекеттік басқаруды жетілдіруге арналған жаңа бастамалар қолға алынбақ.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай отырып, мемлекеттік қызметтің ерекше қоғамдық талап етілетін кәсіби қызмет ретінде сипаттайтын келесі белгілерді анықтауға болады:

- мемлекеттік қызмет ішкі және сыртқы мемлекеттік мақсаттар, міндеттер, жобалармен тікелей байланысты және оларды нақты жүзеге асыруды қамтамасыз етеді;
 - мемлекеттік басқару қызметі мемлекеттік аппараттың жұмысымен байланысты, онда әрбір мемлекеттік қызметші өз лауазымына сәйкес мемлекеттік өкілеттіктерді орындайды;
 - мемлекеттік қызмет оның ұйымдастырылуы мен қызмет етуінің негізгі принциптеріне сәйкес белгілі бір бірлікті көрсетеді, бұл ретте белгілі бір мемлекеттік құрылымдардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерге қарай ерекшеліктер болмауы мүмкін;
 - мемлекеттік қызметшілердің қызметі мемлекеттік органдардың негізгі бағыттарын жүзеге асыруға бағытталған;
 - мемлекеттік қызметшілер мемлекеттік биліктің өкілдері болып табылады, себебі олар мемлекеттік билік өкілеттіктеріне ие;
 - мемлекеттік қызмет заңға негізделген сипатқа ие, себебі ол Конституция мен заңдарға негізделген;
 - мемлекеттік қызметтің мәні – мемлекеттік басқару саласындағы қоғамдық қатынастарға мақсатты түрде ұйымдастырушылық ықпал ету, бұл күнделікті және тікелей экономикалық, әлеуметтік-мәдени және әкімшілік-саяси салалардағы басқаруды жүзеге асыру процесінде болады;
 - мемлекеттік қызмет халыққа, қоғамға қызмет ету болып табылады, себебі ол саяси бейтарап сипатқа ие. Қызметтік заңнамада саяси партиялар мен діни бірлестіктердің қызметінен мемлекеттік қызметті алшақтататын арнайы тыйымдар белгіленген. Сондықтан мемлекеттік қызметшілер қызметін тек заң талаптарына сәйкес атқарады.
- Қорыта келгенде, бұл реформалардың барлығы Қазақстан қоғамының қазіргі даму кезеңіндегі мемлекеттік қызмет саласындағы қоғамдық қатынастарды оңтайландыруға бағытталған.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (1 қаңтар 2025 жылғы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) // www.adilet.zan.kz.
2. Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы // www.adilet.zan.kz.
3. Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 26 ақпан Жарлығы// www.adilet.kz.
4. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметін дамытудың 2024 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Президентінің 2024 жылғы 17 шілдедегі № 602 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2400000602>.
5. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңы // www.adilet.zan.kz

УДК 00

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ В СУВЕРЕННОМ КАЗАХСТАНЕ: СТАНОВЛЕНИЕ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ

Бексентова Ж.Б.

Магистрант, Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Республика Казахстан
bekzat.toktagan03@mail.ru

В статье рассматривается становление и развитие сельскохозяйственных кооперативов в Казахстане в условиях независимости. Особое внимание уделено эволюции организационно-правовых форм кооперативов, начиная с периода распада советской системы и до современности. Статья акцентирует внимание на необходимости комплексной государственной поддержки, повышения уровня образования и вовлечения сельских жителей в кооперативные процессы, что способствует укреплению сельского хозяйства и обеспечению устойчивого развития аграрных территорий страны.

Ключевые слова: Кооперация, аграрная реформа, сельскохозяйственные кооперативы, кооперативная собственность.

Мақалада Қазақстандағы ауыл шаруашылығы кооперативтерінің тәуелсіздік жағдайында қалыптасуы мен дамуы қарастырылады. Арнайы назар аударылғаны – кооперативтердің ұйымдастырушылық-құқықтық нысандарының эволюциясы, оның ішінде кеңестік жүйенің ыдырау кезеңінен бастап қазіргі уақытқа дейінгі даму үрдісі. Мақала мемлекеттік қолдаудың кеішенді қажеттілігіне, білім деңгейін арттыруға және ауыл тұрғындарын кооперативтік процестерге тартуға ерекше назар аударады, бұл ауыл шаруашылығын нығайтуға және елдің аграрлық аймақтарының тұрақты дамуын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Кілт сөздер: Кооперация, аграрлық реформа, ауыл шаруашылығы кооперативтері, кооперативтік меншік.

The article discusses the formation and development of agricultural cooperatives in Kazakhstan under the conditions of independence. Special attention is given to the evolution of the organizational and legal forms of cooperatives, starting from the period of the collapse of the Soviet system to the present day. The article emphasizes the need for comprehensive state support, raising the level of education, and involving rural residents in cooperative processes, which contributes to strengthening agriculture and ensuring the sustainable development of the country's rural areas.

Keywords: Cooperation, agrarian reform, agricultural cooperatives, cooperative ownership.

После обретения независимости в 1991 году, Казахстан начал активную трансформацию сельского хозяйства в условиях рыночной экономики. Одним из ключевых направлений аграрной реформы стало развитие кооперативного движения. Сельскохозяйственные кооперативы стали важной формой объединения мелких производителей, обеспечивая доступ к рынкам, ресурсам и технологиям.

В современном мире вопросы развития сельскохозяйственных кооперативов вызывают интерес среди крестьян, научного сообщества, государственных и иных органов. В казахстанской истории можно выделить советский этап и период современных аграрных преобразований в сфере кооперации. В широком смысле «кооперация» (от лат. cooperation – сотрудничество) представляет собой форму взаимодействия различных товаропроизводителей путем управления и координации их деятельности. Это сотрудничество может осуществляться

на внутрихозяйственном, межхозяйственном и межотраслевом уровнях. В узком понимании это форма организации труда и производства посредством объединения товаропроизводителей для достижения общих хозяйственных связей.

В современной истории кооперативного движения мы встречаем множество различных концепций и подходов, идей. Яркими представителями их основания являются Роберт Оуэн, Шарль Фурье, Шарль Жида, Луи Блана, Николай Чернышевский. Все они единодушны в понимании того, что с помощью кооперирования можно помочь людям в преобразовании их жизнедеятельности. Как отмечают некоторые специалисты, из названных выше лиц, Р. Оуэн оказал самое значительное влияние на процессы зарождения и становления кооперативного движения не только теоретически, но и практически. В частности, в 1821 г. при его участии было создано Кооперативное экономическое общество, а спустя три года – Лондонское кооперативное общество. В начале 30-х гг. XIX в. Р. Оуэн он активно разъясняет свои концепции на первых кооперативных конгрессах Англии. По его мнению «системы общественной кооперации» это действенный путь разрешения существующих противоречий капитализма. [1,54]. Современная модель сельскохозяйственных кооперативов возникла в Европе и распространилась в других государствах в конце XIX века, как форма осуществления метода взаимопомощи и для противостояния экстремальным условиям нищеты [2, 81]. Наибольшее влияние на функционирования сельскохозяйственных кооперативов стало формирование в 1844 году Общества Роддейл справедливых пионеров. Это был потребительский кооператив, созданный в Рочдейле (Англия). Команда людей, которые были вдохновлены общим намерением создать условия для улучшения своих жилищных условий, снабжением продовольственными ресурсами, решением вопросов образования решили создать свою организацию. Примечательно, что оно сами определили правила своей деятельности, исследовав в течении двух лет опыт других схожих формирований. Ещё одно важное событие в отношении кооперативов, выступающих в качестве банковскими учреждениями, было создание первых сбережений и кредитов кооперативов в 1864 году Фридрихом Вильгельмом Райффайзенем в Германии. Цель банка Райффайзен заключалась в выдаче финансовой помощи в виде кредитов в городских и сельских районах, основанные на идее «самопомощи» [3]. Ф. Бюше внес свою идею в формировании концепции кооперации, которую в литературе называют теорией «христианского социализма». В качестве отправных идей были такие положения, как кооператив создается работниками, которым кооператив создает условия труда и дает орудия производства, что должны удерживать сами работники. Второе, что производственная ассоциация должна быть свободна и основываться на взаимном интересе ее участников. Такие ассоциации способны разрешить любой социальный вопрос и должны существовать вечно. Конечная цель таких ассоциаций – новая модель организации общества: христианский социализм, в основе которого кооперативная собственность и кооперативное производство [4].

А.В. Чаянов считал, что кооперация дает возможность для решения проблем мелких товаропроизводителей и потребителей. Ему удалось выделить нетипичные для других форм хозяйствования особенности кооперативов, среди которых он особо уделяет внимание на добровольности участия, а также личном трудовом вкладе в его деятельность и формах демократичного управления, способах распределения прибыли [5,114]. Наряду с указанным, им обоснован тезис о том, что «главная задача крестьянского хозяйства – это не стремление получить максимальную прибыль, а удовлетворение потребностей всех членов семьи. Главная цель производства – это потребление, а не накопление».

Как видим многочисленные концептуальные идеи о кооперации это поиск путей решения проблем переустройства жизни простых людей путем преодоления многочисленных противоречий социально-экономического порядка. Хотя многие положения данных теорий были утопической идеей, они получили широкое распространение во всем мире [6,86].

Социалистический план кооперации обосновал В.И. Ленин, в основе которого лежали идеи К. Маркса и Ф. Энгельса. Кооперация это одна из форм преодоления мелкотоварного производства, им были выделены простая (потребительская) и высокая (производственная) формы кооперации. Массовое всеобщее кооперирование населения путём охвата его сначала потребительской, а потом и производственными формами, это путь преодоления мелкотоварного производства [7,113]. Советские колхозы изображались результат эволюции «простейших» видов кооперативов [8,35].

Развитие сельскохозяйственной кооперации в суверенном Казахстане носило противоречивый и сложный характер ввиду того, что готовые решения экономических преобразований в этой сфере отсутствовали, концептуальные подходы нуждались в теоретических исследованиях, практические решения требовали изучения опыта других стран. Решающим влиянием в этом направлении явились рыночные преобразования, отказ от социалистических постулатов. В этой связи следовало определиться по какому пути идти нашей стране, и какой модели нужно придерживаться. Отсутствие будущего колхозов и совхозов, противоречия между развивающимися рыночно направленными тенденциями и социалистическими методами хозяйствования требовали своего выхода и кардинального решения. По мнению А.К. Джангабуловой развитие сельскохозяйственной кооперации в Казахстане представляет собой объективный процесс, становление которого носило поступательный характер, что действительно имеет место [9]. Данный процесс прошел несколько этапов, досоветский, советский и нынешний, современный период развития сельскохозяйственных кооперативов. Наша задача это выявить особенности правового регулирования развития сельскохозяйственных кооперативов в период обретения Казахстаном суверенитета и по настоящее время. Опыт сельскохозяйственной кооперации на международном уровне свидетельствует о том, что любое общество на каждом этапе своей жизнедеятельности самостоятельно определяет свой путь развития на основе различных теорий. Они выработаны человечеством и имеют историческую значимость, несмотря на их ошибки, утопические и нигилистические идеи и взгляды. Казахстан, как молодое суверенное государство стояло на пути выбора, в этой связи предлагается сделать исторический обзор правовых решений в области становления сельскохозяйственной кооперации страны.

По мнению Б.Б. Бегалиева реформа в аграрной сфере начинается с реформирования земельных отношений, поскольку именно от их состояния зависит сам процесс сельскохозяйственного производства, так как в сельском хозяйстве земля всегда выступала, и будет выступать, как основное средство производства. Мы разделяя его позицию о том, что земельная и аграрная реформы это не идентичные понятия, и соглашаемся с тем, что это взаимозависимые друг от друга понятия. Реформа земельных отношений была необходимостью, нужна была ломка социалистических форм сельскохозяйственного производства. Аграрная реформа предполагает не только преобразования земельных отношений, но и пересмотр и других рычагов воздействия, как финансы, налоги, ценообразование и т.д., в свою очередь, земельная реформа ставит перед собой задачу преобразования земельных отношений не только в сельском хозяйстве, но и в других сферах жизнедеятельности общества, она касается не только земель сельскохозяйственного назначения, а всех категорий земель, и правообладателей. В этом смысле земельная реформа шире аграрной реформы [10, 7].

В заключение хотелось бы отметить, что сельскохозяйственные кооперативы в Казахстане прошли сложный путь от развала советской системы до устойчивых рыночных форм. Современные организационно-правовые модели кооперации играют ключевую роль в развитии аграрного сектора, особенно в условиях глобализации и климатических вызовов. Для дальнейшего роста необходима стабильная государственная политика, развитие сельской инфраструктуры и повышение финансовой грамотности сельчан.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Шамаева Н.П. Теории кооперации XIX –начала XX веков: обоснование влияние на поведение крестьянских хозяйств, которые, по его мнению, вынуждены необходимости практической реализации создания справедливого общества // Вестник Удмуртского Университета. Экономика и право. 2021. - Т.31. - вып. 1. - С.53-58.
2. Hoyt A(1989).Cooperativesinothercountries.InCooperativesinagriculture, ed. D. Cobia, 81-97.NewJersey, USA: Prentice-Hall, Inc.
3. Ingalsbe G &Groves FW (1989).Historical development.In Cooperatives in agriculture, ed. D. Cobia, 106-120. NewJersey, USA: Prentice-Hall, Inc.
4. Н.П. Шамаева Теории кооперации XIX –начала XX вв.: Обоснование необходимости практической реализации создания справедливого общества [Электронный ресурс] URL: <https://doi.org/10.35634/2412-9593-2021-31-1-53-58>.
5. Чаянов, А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А.В. Чаянов. - М.: 1987. - 357 с.
6. Чаянов, А.В. Крестьянское хозяйство. Избранные труды / А. В. Чаянов.- М.: 1989. - 238 с.
7. Ленин В. И. О кооперации. Полн. собр. соч., 5 изд. - т. 45. - С. 372 - 376.
8. Д.Б. Кувалин, Е. Ю. Болотова, В. Г. Тюкавкин, Л. Е. Файн // гл. ред. Ю. С. Осипов. - М.: Большая российская энциклопедия, [в 35 т.].- С. 2004-2017.
9. Джангабулова А.К. Қазақстан Республикасында ауылшаруашылық кооперациясын құқықтық реттеу: заң ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. 12.00.06. Алматы.2009. - 25 б.
10. Бегалиев Б.Б. Проблемы правового регулирования земельной реформы: дисс. на соиск. учен. степ.к.ю.н., 2003. - 137 с.

ӘӘЖ 00

ЖЕДЕЛ – ІЗДЕСТІРУ ШАРАЛАРЫН ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕ ЗИЯН КЕЛТІРУ: ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢДЫ ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Болатханов С.Ж.

Магистрант, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
saltu1995@mail.ru

Мақалада жедел-ізвестіру шараларын жүргізу кезінде зиян келтіру мәселелері және олардың қылмыстық заңмен реттелуі қарастырылады. Зиян келтірудің құқықтық салдары, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуына жол бермеу және құқық қорғау органдарының әрекеттерін тиімді реттеу қажет. Жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыруда туындайтын этикалық және заңды мәселелерді шешу мақсатында, қылмыстық заңды жетілдіру бағыттары ұсынылады.

Түйін сөздер: Жедел-ізвестіру шаралары, зиян келтіру, қылмыстық заңнама, құқық қорғау органдары, азаматтардың құқықтары, заңды шектеулер, заңды реттеу, құқықтық мемлекет, құқық қорғау қызметі, заңнамалық өзгерістер, қоғамдық бақылау.

В статье рассматриваются вопросы причинения вреда при проведении оперативно-розыскных мероприятий и их урегулирование уголовным законом. Необходимо не допускать правовых последствий причинения вреда, нарушений прав и свобод граждан и эффективно регулировать действия правоохранительных органов. В целях решения этических и юридических вопросов, возникающих при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий, предлагаются направления совершенствования уголовного права.

Ключевые слова: Оперативно-розыскные мероприятия, причинение вреда, уголовное законодательство, правоохранительные органы, права граждан, правовые ограничения, правовое регулирование, правовое государство, правоохранительная деятельность, законодательные изменения, общественный контроль.

The article discusses the issues of causing harm when carrying out operational investigative measures and their regulation by criminal law. The legal consequences of causing harm, the Prevention of violations of the rights and freedoms of citizens and the effective regulation of the actions of law enforcement agencies are necessary. In order to solve ethical and legal problems arising in the implementation of operational investigative measures, directions for improving criminal law are proposed.

Keywords: Operational-search measures, causing harm, criminal legislation, law enforcement agencies, citizens ' rights, legal restrictions, Legal Regulation, rule of law, law enforcement activities, legislative changes, public control.

Жедел-ізвестіру шаралары құқық қорғау органдарының қылмыстарды анықтау, алдын алу және тергеу үшін маңызды құрал болып табылады. Алайда бұл шараларды жүзеге асыру барысында азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделеріне зиян келтіру мүмкіндігі туындайды. Құқық қорғау органдарының әрекеттері заңды және тиімді болуы тиіс, бірақ олар құқық бұзушылықтарды анықтауға бағытталған болса да, адамның бостандығына, ар-намысына немесе мүлкіне зиян келтіруге жол берілмеуі тиіс. Сондықтан жедел-ізвестіру шараларын жүргізу кезінде зиян келтірудің алдын алу және азаматтардың құқықтарын қорғау мақсатында қылмыстық заңнаманы жетілдіру қажет.

Жедел-ізвестіру шаралары – бұл құқық қорғау органдарының қылмыстарды ашу және алдын алу үшін жүргізетін іс-әрекеттерінің жүйесі. Бұл шаралар Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінде және Жедел-ізвестіру қызметі туралы

заңда белгіленген. Алайда, жедел-іздігіру іс-шараларын орындау барысында құқық қорғау органдары мен азаматтар арасындағы қақтығыстар, құқық бұзушылықтар мен артықшылықтар орын алуы мүмкін. Сондықтан бұл шараларды орындау кезінде азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау маңызды болып табылады.

Жедел-іздігіру шаралары кезінде құқық қорғау органдарының қызметкерлері жиі азаматтардың жеке өміріне, денсаулығына, мүлкіне немесе бостандығына қол сұғуы мүмкін. Бұндай әрекеттер Қазақстанның Конституциясына және халықаралық құқыққа қайшы келуі мүмкін, сондықтан зиян келтірудің құқықтық салдары қатаң реттелуі керек. Егер жедел-іздігіру шаралары заңсыз немесе асыра пайдаланылған жағдайда, азаматтар сот арқылы әділеттілік іздеуге құқылы болады.

Қазақстанда жедел-іздігіру шаралары құқық қорғау органдарының тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында жүргізіледі, алайда бұл шаралардың жүзеге асырылуы кезінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтары жиі бұзылып жатады. Қазіргі заңнамада жедел-іздігіру шараларын жүзеге асыру барысында алынатын ақпараттың құпиялылығын сақтау, қолданылатын күштің шамалылығын қамтамасыз ету, тұлғаларға зиян келтірмеу жөніндегі нормалар бар. Бірақ кейбір жағдайларда жедел-іздігіру шаралары құқық қорғау органдарының асыра пайдалануына жол беріп, азаматтардың құқықтарына зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан қылмыстық заңнаманы жетілдіру қажет, бұл заңдар мен нормалардың қатаң сақталуына, құқық қорғау органдарының әрекеттерінің шектеулеріне және зиян келтірмеу қағидаттарына негізделуі тиіс.

Қылмыстық заңнаманы жетілдіру бағыттары

1. Заңды шектеулерді нақтылау. Жедел-іздігіру шараларын жүргізу кезінде құқық қорғау органдарының әрекеттері қатаң түрде заңмен шектелуі керек. Әрбір іс-шараға қатысты оның заңды негіздері мен нақты мақсаты болуы тиіс. Бұл шаралар тек қана қылмыстың алдын алу және ашу мақсатында жүргізілуі керек, ал азаматтарға зиян келтіретін әрекеттерге жол берілмеуі тиіс.

2. Қоғамдық бақылау мен есептілікті күшейту. Құқық қорғау органдарының жұмысы қоғамдық бақылауға және тәуелсіз қадағалауға тиіс болуы қажет. Бұл азаматтардың құқықтарының бұзылуын болдырмау үшін маңызды. Қоғамдық бақылау азаматтардың құқық қорғау органдарының іс-әрекеттерін тексеріп отыруына мүмкіндік береді және оларды асыра пайдалануға жол бермейді.

3. Жедел-іздігіру шараларын жүргізу кезінде күш қолдануды шектеу. Құқық қорғау органдары күш қолдануға тек соңғы шара ретінде ғана жүгінугі тиіс. Заңды шектеулерді нақты айқындап, күш қолдануды ең төменгі деңгейде ұстау керек. Бұл азаматтардың денсаулығы мен өміріне қауіп төндіретін жағдайларды болдырмауға мүмкіндік береді.

4. Құқық қорғау органдарының жауапкершілігін арттыру. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері жедел-іздігіру шаралары кезінде заңды бұзған жағдайда қатаң жауапкершілікке тартылуы тиіс. Олардың әрекеттеріне бақылау мен қадағалау жүргізу, сондай-ақ заңсыз әрекеттердің алдын алу үшін арнайы оқытуды қамтамасыз ету маңызды.

5. Азаматтардың құқықтарын қорғау механизмі. Құқық қорғау органдарының қызметін бақылауға арнайы тәуелсіз органдар мен омбудсмендер құру, сондай-ақ азаматтардың құқықтарын қорғау мақсатында құқық қорғау органдарына шағымдану тәртібін жетілдіру қажет. Азаматтар өз құқықтарын қорғау үшін мемлекетке және сот жүйесіне сенім артуы тиіс.

Жедел-іздігіру шараларын жүргізу кезінде зиян келтіру азаматтардың құқықтарын бұзумен байланысты, ол өз кезегінде құқықтық салдарға әкеледі. Бұл салдарларды алдын алу және реттеу мақсатында заңнамада бірнеше аспектілер қарастырылады:

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуы. Жедел-іздігіру шаралары кезінде азаматтардың жеке өміріне, денсаулығына немесе мүлкіне қол сұғылуы

мүмкін. Мысалы, жедел-ізвестіру шаралары кезінде тұрғын үйге кіру, жеке мүлікті тексеру, физикалық күш қолдану сияқты әрекеттер азаматтың құқығын бұзуы мүмкін. Мұндай жағдайларда құқық қорғау органдарының әрекеттері заңсыз деп танылуы мүмкін және жауапкершілікке тартылады.

Құқық қорғау органдарының асыра пайдалану әрекеттері. Құқық қорғау органдары жедел-ізвестіру шараларын жүргізу кезінде асыра пайдалануға, артық күш қолдануға немесе заңсыз әрекеттерге баруы мүмкін. Мұндай әрекеттер азаматтардың құқықтарын бұзумен қатар, мемлекеттік органдардың беделіне де нұқсан келтіреді.

Құқықтық қорғаудың жеткіліксіздігі. Құқық қорғау органдарының қызметіне бақылау жасау және олардың әрекеттерін тексеру механизмі болмаған жағдайда азаматтардың құқықтары қорғалмай қалуы мүмкін. Бұл ретте, сотқа немесе басқа да құқық қорғаушы органдарға шағымдану мүмкіндігі бар, алайда мұндай механизмдер көбінесе тиімді болмай қалуы мүмкін.

Жедел-ізвестіру шараларын жүргізу кезінде зиян келтіру мәселесі тек құқық қорғау органдарының тиімді жұмысын қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау тұрғысынан да маңызды. Қылмыстық заңнаманы жетілдіру арқылы жедел-ізвестіру шараларын жүргізу кезінде туындайтын қиындықтарды шешуге болады. Құқық қорғау органдарының әрекеттерін заң шеңберінде қатаң реттеу, қоғамдық бақылауды арттыру және азаматтардың құқықтарын қорғау механизмдерін жетілдіру – бұл саладағы негізгі жетілдіру бағыттары. Құқық қорғау қызметінің тиімділігі мен азаматтардың құқықтарының сақталуы арасындағы теңгерімді сақтау еліміздің заңнамасының дамуына және халықаралық стандарттарға сай болуына ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Әділова, Г. Қ. (2020). Қылмыстық процестегі құқық қорғау органдарының өкілеттіктері мен шектеулері. Алматы: Юрист.
2. Жақыпова, Д. Р. (2018). Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы. Астана: Ғылым.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (2021). Алматы: Атамұра.
4. Қазақстан Республикасының "Жедел-ізвестіру қызметі туралы" Заңы (2014). Алматы: Білім.

УДК:343.35

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫ МЕН ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ - СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Дюсебаев Т.Т.

*Phd доктор, доцент, Қонаев Университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
galim200385@mail.ru*

Автор сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптастырудағы жоғары және орта білім беру жүйесінде білім алушыларды тәрбиелеу бойынша жұмысты ұйымдастыру тәжірибесін қарастырады. Зерттеудің маңыздылығы қазіргі қоғамдағы сыбайлас жемқорлық мәселесі оны шешудің әртүрлі тәсілдерін іздеуді талап ететін өте өткір екендігімен анықталады. Мақалада білім алушылардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымын қалыптастыруға ықпал ететін ЖОО-дағы аудиториялық және аудиториядан тыс жұмыстардың нысандары ашылды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптастыру процесінде ЖОО ішіндегі ақпараттық-құқықтық ортаның рөлі көрсетілген. Оқытудың, осы процесті қамтамасыз ететін кадрларды даярлаудың маңыздылығы атап өтіледі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды қалыптастыру бойынша жұмысты ұйымдастырудың оң тәжірибесін жинақтау және тарату қажеттілігі негізделген. Заңнамалық құжаттарға нақты ұсыныстар енгізу мүмкіндігі талқылануда. Автор сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту және болдырмау үшін білім беру мекемелеріндегі өзекті жағдайға тұрақты мониторинг жүргізу қажет екенін және сыбайлас жемқорлыққа қарсы дүниетанымды қалыптастырудың бірыңғай тұжырымдамасын құру қажеттілігі туралы қорытындыға келетіндігін атап көрсетеді, онда жалпы тәсілдер әзірленеді, жұмыс тетіктері, нысандары мен әдістері ұсынылады.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, заң, нәтиже, мемлекеттік шаралар, парақорлық, тәрбие, мәдениет, комплаенс, балалардың құқықтары, бағдарламалар.

Автор рассматривают опыт организации работы по антикоррупционному просвещению, воспитанию обучающихся в системе высшего и среднего образования. Значимость исследования определяется тем, что проблема коррупции в современном обществе является предельно острой, требующей поиска различных подходов к ее решению. В статье раскрыты формы аудиторной и внеаудиторной работы в вузе, способствующие выработке антикоррупционного мировоззрения обучающихся. Показана роль внутривузовской информационно-правовой среды в процессе антикоррупционного просвещения. Подчеркивается важность обучения, подготовки кадров, обеспечивающих этот процесс. Обоснована необходимость обобщения и распространения позитивного опыта организации работы по формированию антикоррупционного мировоззрения. Обсуждается возможность внесения конкретных предложений в законодательные документы. Автор подчеркивают, что для минимизации и исключения коррупционных рисков необходимо вести постоянный мониторинг актуальной ситуации в образовательных учреждениях и приходят к выводу о необходимости создания единой концепции формирования антикоррупционного мировоззрения, в которой будут выработаны общие подходы, предложены механизмы, формы и методы работы.

Ключевые слова: коррупция, закон, результат, государственные меры, взяточничество, воспитание, культура, комплаенс, права детей, программы.

The author examines the experience of organizing work on anti-corruption education, education of students in the system of higher and secondary education. The significance of the study is determined by the fact that the problem of corruption in modern society is extremely acute, requiring the search for various approaches to its solution. The article reveals the forms of classroom and

extracurricular work at the university, contributing to the development of an anti-corruption worldview of students. The role of the intra-university information and legal environment in the process of anti-corruption education is shown. The importance of education and training of personnel supporting this process is emphasized. The necessity of generalization and dissemination of the positive experience of organizing work on the formation of an anti-corruption worldview is substantiated. The possibility of making specific proposals to legislative documents is being discussed. The author emphasizes that in order to minimize and eliminate corruption risks, it is necessary to constantly monitor the current situation in educational institutions and come to the conclusion that it is necessary to create a unified concept for the formation of an anti-corruption worldview, in which common approaches will be developed, mechanisms, forms and methods of work will be proposed.

Keywords: corruption, law, result, government measures, bribery, education, culture, compliance, children's rights, programs.

Мемлекетімізде сыбайлас жемқорлық деректерін болдырмау және олардың алдын алу жұмысы үздіксіз жүргізіліп келеді. Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Сыбайлас жемқорлықтың себебі мен шарттарын жоймай онымен күресу, бұл-жел диірменімен күрес» - деген еді [1].

Мемлекет басшысы 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауында жемқорлықтың алдын алудағы жұмыстар жүйелі болу керектегін атап көрсетті [2].

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң қабылданғаннан бері сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер дәйектілігімен жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы шаралар мен көкейтесті мәселелерді шешуде заңдылықты жетілдіру жұмыстары тұрақты түрде жүргізіліп келеді: Жалпы алғанда, қабылданған кешенді шаралар нәтижесінде сыбайлас жемқорлық көріністерінің азаюы байқалады[3].

Осы орайда, елімізде сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету, қоғамда жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыру бағытында жүйелі шаралар қабылданып келеді. 2020 жылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша заңнамалық өзгерістер орын алды. Атап айтсам: сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін бірінші басшылардың жеке жауапкершілігі және де сыбайлас жемқорлық деректері туралы хабарлаған тұлғаларға көтермелеу шаралары қабылданды. Мемлекеттік қызметшілер мен олардың отбасы мүшелеріне сыйлық алуға тыйым салынды. Сонымен бірге пара берушілер мен пара алушылар, паракорлыққа делдал болғандарға да қатаң жазалар қарастырылып, бекітілді. Паракорлықпен елімізде көбіне-көп қолында билігі бар, шешім шығаруға, бөліп бергізуге өкілеттігі бар мемлекеттік қызметкерлер бар екенін айқындап берді. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңына сәйкес сыбайлас жемқорлықпен күресті барлық мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар жүргізуі тиіс- деп есептеймін.

Сыбайлас жемқорлық - сылып тастайтын сыртқы жара емес, бұл тамырын тереңге жайған, өзге сау органдарын шырмап, тыныс-тіршілігін тарылтатын, сөйтіп, олардың толыққанды қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті кесел. Оны емдемес бұрын аурудың пайда болу, даму, таралу жолдарын біліп, дерттің қызуына қолайлы жағдай тууына жол бермеу керек. Ол үшін бұл ауруға қоғам болып қарсы тұруымыз қажет. Бұл құжатта маңыздылығы жөнінен айрықша көтерілген мәселе сыбайлас жемқорлықпен күреске қатысты.

Сыбайлас жемқорлықтың мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін едәуір төмендететіні, қоғамда демократиялық қайта құруларды жүзеге асыруды тежейтіні, елдің халықаралық беделіне көлеңке түсіретіні белгілі. Ең бастысы - адамдардың қоғамның демократиялық негізіне деген сеніміне, заң мен әділдікке деген сеніміне, түптеп келгенде, билікке деген сеніміне кері әсер ететіні хақ.

Жасыратыны жоқ сыбайлас жемқорлықпен күрес бүгінде елімізде мемлекеттік маңызы бар түйткілді мәселеге айналды, себебі бұндай әрекеттің мемлекеттік қызметкерлер

тарапынан көрініс табуы мемлекеттің дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, қоғамда өкіметке, билікке деген сенімсіздік тудырады. Өкінішке орай, жең ұшынан жалғасын табатын, көз қысты-бармақ басты әдет әлі де болса қалмай келеді. Бұл дерт еліміздің дамуына, экономиканың өркендеп өсуіне өрескел кедергі келтіретіні даусыз.

Бұл жерде көп сұрақтар туындайды. Әрине, бұл дертті жою үшін жасыл болып өсіп келе жатқан мектеп оқушыларына сыбайлас жемқорлық мәдениеттің қалыптастырумыз хақ.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру және қоғамды сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске тарту сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің негізгі бағыттары болып табылатыны сөзсіз деп санаймыз. Бұл дегеніміз, бұл міндеттер тәрбие мен білім беру жүйесімен тікелей байланысты. Сол себепті, жалпы білім беру ұйымдарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда маман керек деп айтамыз. Ол маман мектеп оқушыларымен Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жұмыстарын жасауы тиіс. Біріншіден ол оқушының санасын оятуы керек одан кейін сол оқушының адамгершілікпен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілеті мен мәдениеті оянуына септігін тигізуі қажет. Қазақ халқының жақсы сөзі бар, баланы жастайынан тәрбиелесе ол қоғамға сол тәрбиемен сол өнегемен сіңіп кетеді дейді. Сол себептен баланы жастан, талшыбықтай әрі мектеп және отбасы тәрбиелесе онда қазақ халқының жас-ұрпақ жеткіншектері сыбайлас жемқорлыққа төтеп береді деген сенім мол!

Сыбайлас жемқорлық дегеніміз не? Ғылыми әдебиеттерде оған мынадай анықтама берілген: "сыбайлас жемқорлық – бұл адамның өзінің жеке мүддесі үшін материалдық немесе материалдық емес пайда алу мақсатында өз позициясын немесе қызметтік жағдайын заңсыз пайдалануы, сондай-ақ мұндай пайданы заңсыз ұсынуы". "Сыбайлас жемқорлық" термині латынның "corruptio" сөзінен шыққан, ол парақорлық, сыбайлас жемқорлық, моральдық (рухани) бұзушылық дегенді білдіреді. Бұл әдетте шенеунік өзіне берілген қызметтік өкілеттіктер мен құқықтарды, сондай-ақ соған байланысты қызметтік мәртебені, мүмкіндіктер мен байланыстарды заңдар мен этикалық ережелерді бұза отырып, пайдакүнемдік мақсатта пайдаланады дегенді білдіреді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті қоғамдағы жеке жауапкершілік ретінде қабылдайтындар азшылықта. Яғни, көпшілік мұны мемлекет жүзеге асыруы керек деп санайды.

Алайда, сыбайлас жемқорлықпен күресу әрбір азаматтың кейінгі ұрпақты сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін тәрбиелеудегі маңызды міндеті болып табылады. Мысалы, отбасында ата-ана, балабақшада тәрбиеші, мектепте мұғалім бола отырып, біз балаларға бірте-бірте ненің жақсы, ненің жаман екенін түсіндіреміз. Бұл шайдың ыстық, якорь терең, тас қатты және жол бұдырлы екенін және баланы тамақ дайындаудың, суға батудың және құлаудың күтілетін әсерінен қалай қорғайтынымызға ұқсас. Австрия мемлекеті осыған байланысты жақсы тәжірибе ұсынады-сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша үш апталық біліктілікті арттыру курстарын. Бұл 14 пен 18 жас аралығындағы балаларға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы білім беру жобасы. Мұнда студенттерге сыбайлас жемқорлықпен қалай күресуге болатындығы көрсетіліп, көріністер арқылы азаматтардың осы үдерістегі рөлі көрсетілді.

Оқу кезінде әртүрлі ойындар ұйымдастырылады. Әр ойын оқушылардың белсенділігін қажет етеді. Алдымен олар арнайы қағаз парағын таңдап, ондағы рөлін түсіндіреді. Негізгі тақырыптардың бірі "мектеп сыйлықтары" болады.

Сабақ соңында оқушыларға сауалнамалар таратылады. Сауалнама оқытудың теориялық бөлігі барысында алынған ақпараттан тұрады. Қатысушылар сыбайлас жемқорлыққа қатысты жағдайды анықтап, оның себептері мен салдарын, оның ішінде құқықтық мәселелерді түсіндіруі керек. Мақсаты-жоғары сынып оқушыларының азаматтық жауапкершілігін арттыру, Адам құқықтары мен әлеуметтік міндеттерін түсіндіру.

Оқытушылар ретінде бұл курстарға Австрияның ПМ және Әділет өкілдері, ғалым-заңгерлер, психологтар, экономикалық қылмысқа қарсы күрес саласындағы мамандар

тартылды. Индонезиядағы балалармен қарым-қатынас тәжірибесі ең тиімді әдістердің бірі ретінде танылды. Мемлекетте сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламалар балабақшадан бастап білім берудің барлық кезеңдерін қамтиды. Мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалар "Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тоғыз құндылық" рухында тәрбиеленеді. Бұл құндылықтар-адалдық, еңбекқорлық, батылдық, жауапкершілік, Тәуелсіздік, әділеттілік, тәртіп, кішіпейілділік және парасаттылық. Баланың жасына байланысты бұл құндылықтар оған ертегілер немесе рөлдік ойындар түрінде оқытылады. Оқушыларға арналған сабақтар дәстүрлі түрде дәрістер, семинарлар, пікірталастар түрінде өткізіледі.

Жалпы, балалардың миы бәрін сіңіре алатын машина сияқты. Әсіресе балабақша жасында ол ақпаратты таңдай алмайды және түсіне алмайды. Ол деректерді сол күйінде алады және оны жадында сақтайды. Осыған байланысты баланы жаңа әдістер мен әдістермен таныстырып, "оған қол тигізбеңіз, жасамаңыз" деген бұйрықтардан бас тартып, жақсы қасиеттерді – дұрыстықты, шынайылықты, адалдықты, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті қалыптастырған жөн.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс қызметі 2020 жылдың 6 қазанында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" ҚР Заңына қол қойды [4]. Түзетулер квазимемлекеттік сектор субъектілерінде ұйым қызметкерлерінің де, оның контрагенттерінің де парасатты және әдепті мінез-құлқының корпоративтік стандарттарын сақтауға жауапты сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызметтерді құруды көздейді. Бұл дегеніміз кез келген мекеме де, жоғары оқу орындарында комплаенс-офицерлер қызметіне кірісіп жұмыс жасалып жатыр десек болады. Бірақ, комплаенс-офицерлерді дайындауды жоғары оқу орындарында 1-жыл магистратура даярлау бағыты бойынша ғана дайындаймыз. Мамандарды қайдан аламыз деген сұрақта, олар заң мамандығы бойынша бітірген түлектерде қазіргі таңда кейбір мекемелерде комплаенс-офицер қызметін атқарып жүр. Біздің ойымызша, бұл комплаенс-офицер қызметін 4 жылдық бакалавр оқумен теңестіріп, дайындалып шығатын маман зерттеу жұмыстарымен айналыса алатын, заңды жетік меңгерген, білгір, заманауи қажеттіліктерге төтеп беретін маман иесі болуы тиіс деп ойлаймын. Университеттердегі, әрбір мекемелердегі бұл комплаенс-офицер қызметін тек қағаз жүзінде емес оны іспен көрсетіп жастарға, қызметкерлерге сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша зерттеу жұмыстары жасалуы тиіс.

Қонаев университетінде 1-курсқа келген студенттерге және барлық курс студенттерге біз, Кеңестік мемлекет және қоғам қайраткері, үш мәрте Социалистік еңбек ері, Қазақ КСР Ғылым академиясының академигі, техника ғылымдарының докторы-Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев аталарыңыздай, адал, кішпейіл, қарапайым және барлық 12 қасиетін айтып бойларына сіңіріп, тізбектеп, дәріптеп, көзі көргендермен кездесулер ұйымдастырып зерттеу жұмыстарын жасап келеміз.

Алматы қаласы, Бостандық аудандық Жалпы білім беру мектептерінде 3 курс студенттері мен оқытушылары «Бала құқығы» жобасымен әр мектепте мақсатқа сай:

1) балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, оларды кемсітушілікке жол бермеу;

2) балалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің негізгі кепілдіктерін нығайту, сондай-ақ құқықтары бұзылған жағдайларда оларды қалпына келтіру;

3) бала құқықтары кепілдіктерінің құқықтық негіздерін қалыптастыру, баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау жөніндегі тиісті органдар мен ұйымдар құру;

4) балалардың дене бітімі, интеллектуалдық, рухани және имандылық тұрғысынан дамуына, олардың бойында елжандылық, азаматтық және бейбітшіл сезімдерді тәрбиелеуге, сондай-ақ баланың жеке адами тұлғасының қоғам мүддесі, мемлекет халықтарының дәстүрлері, ұлттық және әлемдік мәдениет жетістіктеріне қол жеткізуі үшін мүмкіндіктерін ашуға жәрдемдесу;

5) кәмелетке толмағандардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру жөніндегі нысаналы жұмысты қамтамасыз ету;

6) балаларды денсаулығы мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғауды қамтамасыз ету болып табылады [5].

Бүгінгі жас ұрпақты білімді, саналы етіп тәрбиелеумен қатар, сыбайлас жемқорлықтан таза тұлғаларды қалыптастыру бүгінгі ұстаздардың басты міндетінің бірі. Рухани-адамгершілік және азаматтық-патриоттыққа тәрбиелеу контекстінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті мектеп ортасында қалыптастыру бағдарламасы жұмыс жүргізіп келе жатқаны белгілі. Бірақ оны күшейту Қазақстан Республикасы азаматтарының борышы деп білеміз.

Қорытындылай келе, ұсыныс ретінде, жоғарыда сөз қозғалғандай жалпы білім беру мекемелеріне, комплаенс-офицер қызметкері керек деп санаймыз.

Сөзімді қазақ халқының үш тазалық туралы даналығымен түйіндеймін: «Біріншіден, қанша жыл қолымда билік болса да, біреуден бір тиын да пара алмадым – Қолым таза! Екіншіден, үштіктің бірі болып, біреудің сыртынан қол қойған емеспін, яғни ешкімнің қаны мойнымда жоқ - Арым таза! Үшіншіден, адамдарды атаға, руға, жүзге бөлген де, тіптен ешкімнің ешқашан жүзін сұраған да емеспін – Жүзім таза!».

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес-баршамызға ортақ іс. <https://www.gov.kz/memleket/entities/akimat-karakiya/press/news/details/231943?lang=kk>

2. ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев. Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000002020>

3. 18 қараша 2015 жылы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>

4. Квaziмемлекеттік сектор субъектілеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы комплаенс-қызмет туралы үлгілік ережені бекіту туралы

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) Төрағасының 2023 жылғы 31 наурыздағы № 112 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрілігінде 2023 жылғы 31 наурызда № 32211 болып тіркелді. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2300032211>

5. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_

ӘОЖ 340

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Есдаuletов И.Р.

Магистрант, Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
Baimuratova.a13@mail.ru

Автор мақаланы жазу барысында цифрлық ортаның пайда болуы мен кең дамуы Іргелі құқықтардың іске асырылуына теріс әсер етпеуі қарастырылған. Цифрлық кеңістіктің дамуы, керісінше, адамның өз құқықтарын жүзеге асыру мүмкіндіктерін айтарлықтай өзгертетіні, толықтыратыны және кеңейтетіні анықталған. Сонымен қатар цифрлық әлемде адам құқықтарын қорғау жаңа деңгейге көтеріледі жаңа сын-қатерлер мен қауіптердің пайда болуына байланысты өзекті мәселелерге назар аударған. Осыған байланысты мақалада заңнамалық реттеу ашық деректерге қол жеткізу, интернетке құқық және жеке деректерді қорғау нормаларын жетілдіру мәселелері, цифрлық кеңістікте өмір сүру мақсатқа тезірек жетуге мүмкіндікті қарастырылған.

Кілт сөздер: Цифрландыру, адам құқықтары, ашық деректер, ақпараттық қауіпсіздік, интернетке құқық, электрондық құрылғы, құқықтық қатынастар.

При написании статьи автором предусмотрено, что появление и широкое развитие цифровой среды не окажет негативного влияния на реализацию фундаментальных прав. С другой стороны, было обнаружено, что развитие цифрового пространства значительно изменяет, дополняет и расширяет возможности человека по реализации своих прав. В то же время в цифровом мире защита прав человека выходит на новый уровень с акцентом на насущные проблемы, связанные с появлением новых вызовов и угроз. В связи с этим в статье законодательное регулирование рассмотрены вопросы совершенствования норм доступа к открытым данным, права на интернет и защиты персональных данных, возможности для более быстрого достижения целей жизни в цифровом пространстве.

Ключевые слова: Цифровизация, права человека, открытые данные, информационная безопасность, право на интернет, электронное устройство, правоотношения.

When writing the article, the author assumes that the emergence and widespread development of the digital environment will not have a negative impact on the realization of fundamental rights. On the other hand, it was found that the development of the digital space significantly changes, complements and expands a person's ability to exercise their rights. At the same time, in the digital world, the protection of human rights is reaching a new level with an emphasis on pressing issues related to the emergence of new challenges and threats. In this regard, the article legislative regulation examines the issues of improving access to open data, the right to the Internet and personal data protection, and opportunities for faster achievement of life goals in the digital space.

Keywords: Digitalization, human rights, open data, information security, the right to the Internet, electronic device, legal relations.

Азаматтардың өмірін цифрландыру біртіндеп цифрлық құқықтардың пайда болуына әкелді, азаматтардың қол жеткізу, пайдалану құқығын" түсінуді ұсынады, сандық туындыларды жасау және жариялау, компьютерлерге қол жеткізу және пайдалану және өзге де электрондық құрылғыларды, коммуникациялық желілерді және Интернет желілерін, сондай-ақ құқық желіде еркін сөйлесу және өз пікірін білдіру және жеке тұлғаға қол сұғылмаушылық құқығы құпиялылық құқығын, оның анонимділігін қоса алғанда, ақпараттық саланың цифрландырылған дербес ақпарат. Ақпараттық технологиялар дәуірі әмбебап қайта қарау қажеттілігін талап етеді адам құқықтары және олардың кеңеюі.

Бүгінгі таңда мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі азаматтардың цифрлық құқықтарын бір мезгілде ықтимал бұзушылықтардан тану және қорғау жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің конституциялық-құқықтық қауіпсіздігін қамтамасыз ету Конституция негізінде және қажетті халықаралық құжаттарды ескере отырып. Цифрлық әлем физикалық, қазіргі әлемнің ажырамас бөлігіне айналды классикалық құқықтық түсіну үшін мүлдем жаңа құқықтық қатынастар объектілері. Қоғамдық қатынастардың осы саласын зерттеу бір ғылыми саяси-құқықтық дискурстағы ең өзекті тақырыптар, өйткені консенсус жоқ жалпыға бірдей танылған адам құқықтары осы жаңа тенденцияларды ескере ме, жоқ па соңғы жылдары ықпалымен белсенді қалыптасқан қоғам мен мемлекет цифрландыру. Ең өткір және пікірталас-бұл не істеу керек деген сұрақ сандық адам құқықтары санатын – адам құқықтарының жалпыға бірдей танылған ұрпақтарына жатқызу немесе "цифрлық" адам құқықтарының жаңа (оқшауланған) буынына[1,85].

Әлеуметтік-саяси аспектіде мыналарға назар аудару керек Ақпараттық технология қазіргі шындықты өзгертеді, атап айтқанда " жаңа мүмкіндіктер қалыптастырады азаматтардың мемлекетті басқаруға қатысу құқықтарын азаматтық немесе ақпараттық-цифрлық қоғамдық бастамалар (оның ішінде құқық қорғау) кеңістікте". Саясат пен құқықтың, саяси процестердің, мемлекет пен қоғамның даму стратегиялары мен тактикаларын басқарудың цифрлық трансформациясы құрылуға және белсенді болуға әкелді "ақылды қала" сияқты сұранысқа ие құбылыстардың таралуы дауыс беру, электрондық үкімет, желілік интернет-қауымдастықтар (ғылыми, мәдени, саяси, экономикалық, әлеуметтік, қоғамдық және басқа да салаларда адамның, мемлекеттің, қоғамның тіршілік әрекеті). Пандемия жағдайында, мезгіл-мезгіл "күміс жастағы" адамдардың өзін-өзі оқшаулауы, үнемі енгізілетін кезеңдер оқушылар мен студенттерді қашықтықтан оқыту цифрландыру қажет болады әркімнің өмірінің элементі, сонымен бірге адамдарға иелік ету деңгейі туралы мәселе өткір болып табылады (әсіресе егде жастағы) компьютерлік технологиялар және жалпы сандық деңгей туралы халықтың барлық әлеуметтік топтарының мәдениеттері. Электрондық технологияларды дамыту және енгізу өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін кеңейтеді ақпараттық-цифрлық кеңістіктегі азаматтар мен мемлекеттер, бұл қалыптастыру туралы айтады мемлекеттік басқаруды дамытудың мүлдем жаңа, қазіргі кезеңі[2,90].

Белгілері бұл азаматтардың ақпараттық-цифрлық кеңістіктегі саяси белсенділігі және олардың мемлекетті басқаруға қатысуға мүдделілігі, институттарды дамыту азаматтық қоғам, сондай-ақ азаматтардың өзара іс-қимылының қолжетімділігі мен ашықтығы белгілі бір мәселелерді шешу кезінде мемлекет және оның органдарымен. Бүгінгі таңда цифрлық құқықтар саласында талқыланатын негізгі мәселелер адам құқықтарының жаңа категориясы ма және оларды қалай қорғауға болады. Шетелдік жұмыстардың ішінде ғалымдардың зерттеулері келтірілген және талданған басқа технологияларға қатысты ұқсас мәселелерді қарастырдық (газеттер, радио, телеграф, теледидар). Олардың зерттеулері көптеген құқықтық ұғымдар мен сұрақтар әр түрлі дәуірлерде ұқсас түрде пайда болады, сондықтан бір бөлігі шешілген мәселелерді реттеу алгоритмдерін бүгінгі күнге ауыстыруға болады цифрландыруға байланысты шындықтар. Ақпараттық технологиялар деген күмән жоқ интернеттің ақпараттық-цифрлық кеңістігінде адам құқықтарының дамуына ықпал етеді[3,90]. Алайда, сіз процестің өзін түсінуіңіз керек: жаңа ережелер қалыптасады және бұрынғылардың дамуы. Бір нәрсе анық – цифрландыру пайда болуына ықпал етеді адам құқықтарын іске асырудың жаңа аспектілері, цифрлық тұлға, цифрлық саяси процестерді дамыту.

Осы жұмыстың негізгі мәселелерін зерттеу кезінде жалпы ғылыми қолданылды негізгі, толықтауыш ретінде танудың диалектикалық және формальды-логикалық әдістері оларға келесі әдістер кірді: ресми-заңды, жүйелік-құрылымдық және Тарихи. Танымның жалпы ғылыми диалектикалық әдісінің көмегімен кешенді әдіс жүргізілді цифрлық адам

құқықтарының, сондай-ақ ақпараттық-цифрлық құқықтардың мәнін зерттеу олармен байланысты құқықтық қатынастар жүзеге асырылатын кеңістік. Халықаралық және ұлттық нормативтік құқықтық актілерді талдау кезінде қолданылды ресми-құқықтық әдіс, нәтижесінде негізгі айырмашылықтар анықталды (белгілер) сандық және жалпыға бірдей танылған (сандық емес) адам құқықтары арасында. Қазіргі саяси және құқықтық процестердегі Ақпараттық технологиялар қоғамдық қатынастар үшін технологиялық ортаны қалыптастыратын құрал – ақпараттық-цифрлық кеңістік. Бұл саяси және құқықтық әлем өзгерген кезде әділетті, технология және адамдар арасындағы қарым-қатынас кеңістігі. Заңды бекіту бізге таныс құқықтық қатынастардың ақпараттық-цифрлық кеңістігі кеңістіктер тек уақыт мәселесі. Интернет-бұл көптеген байланыс қызметтерінің жиынтығы, олардың әрқайсысы оның ішінде егжей тегжейлі қарау кезінде дербес ақпараттық жүйе болып табылады өз ережелерімен және өзара әрекеттесу принциптерімен. Интернет байланыс ретінде технология абстрактілі нәрсе емес: бұл нақты техникалық жиынтық байланыс арналары арқылы байланысқан құрылғылар. Бұл жерде маңыздысы Интернетке қосылу интернет-провайдерлер арқылы жүзеге асырылады (ағылш. Internet service провайдер-интернет-қызметтерді жеткізуші) - арнайы байланыс операторлары бар қызмет көрсетуге лицензия, олардың ішінде – байланыс арналарын ұсыну іздеу, жинау, сақтау, өңдеу, қамтамасыз ету және тарату үшін пайдаланылуы керек ақпарат[4,77]. Байланыс қызметтерін көрсету Экономикалық қызмет нысандарының бірі болып табылады, демек, Интернетке қосылу-бұл коммерциялық сипаттағы қызмет пайдалану шарттары. Интернетке қосыла отырып, пайдаланушы келісімшарт жасайды интернет-провайдер, сол арқылы технологияны пайдалану шарттарын қабылдау Шартта көрсетілген, нәтижесінде белгілі бір құқықтармен құқықтық қатынас пайда болады және міндеттері.

Алайда, кез-келгенімен ақпаратқа қол жеткізудің нұсқалары құқықтар мен міндеттерді реттейді реттеу механизмінің басымдығына байланысты. Сонымен, іздеу жүйелерін пайдалану кезінде ақпаратты іздеуге және оған қол жеткізуге арналған жүйелер пайдаланушы автоматты түрде ережелерді қамтитын іздеу жүйесін пайдалану шарттарымен келіседі ақпаратты іздеу кезіндегі пайдаланушының мінез-құлқы, сондай-ақ іздеу құқықтары мен міндеттері жүйелер. Іздеу жүйесін айналып өтіп, ақпаратқа тікелей қол жеткізген кезде құқықтар мен пайдаланушының міндеттері интернет-провайдермен жасалған шарттың талаптары, сондай-ақ ұлттық заңнама негізінде реттеледі. Осылайша, Интернетке және Ақпаратқа қол жетімділікті реттеу онда ұлттық заңнамадан бастап басым қағидат бойынша жүзеге асырылады және соңғы ақпараттық жүйенің ережелерімен аяқталады.

Саяси салада Интернет әркімге кең мүмкіндіктер ашады адам: бұл интернет-қауымдастықтарға қосылу (соның ішінде желілік), кәсіби мүдделер жөніндегі топтар мен топтар (қоғамдық мүдделерді қорғауды және қорғауды көздейтін), мазмұнды орналастыру (жеке адамнан ғылымға дейін), білім беру мүмкіндігі, Қосымша білім беру, Кәсіптік оқыту, ғылыми және ағартушылық жобаларға енгізу іс-шаралар, жаһандық және өңірлік бастамаларға қатысу (оның ішінде ұлттық бастамалар және қоғамдық жобалар) және т. б. Ақпараттық жүйеде нақты ережелер мен пайдалану шарттарының болуы жүйенің мүмкіндіктері құқықтық қатынастардың "классикалық" негізін құрайды: 1) субъект: ақпараттық жүйені пайдаланушы; 2) субъективті құқық: пайдаланушының құқықтары ақпараттық жүйеде; 3) заңды міндеті: пайдаланушының 4) объект: функциялары ақпараттық жүйе.

Ақпараттық жүйе өзінің ақпараттық-цифрлық кеңістігін қалыптастырады пайдаланушының құқықтары мен міндеттерінің нақты тізімімен, сондай-ақ бұзғаны үшін санкциялармен жүйемен жұмыс істеді пайдаланушы қабылдаған ережелері мен шарттары. Ақпараттық жүйе бұл жағдайда құқықтық қатынастардың дербес құқықтық реттеушісі ретінде әрекет етеді пайдаланушыға алдын-ала берілген құқықтарды беру арқылы өз құзыреттерін жүзеге асырады. Бұл ретте пайдаланушы ақпараттық жүйеден болмаған басқа құқықтарды талап ете алмайды оған қосылған кезде келісілген. Осылайша,

ережелер мен шарттарда жоқ барлық нәрсе ақпараттық жүйені пайдалану реттелмейді немесе реттелмейді жоғары реттеуші механизммен (ұя салу принципі бойынша анықталады). Осылайша бұл жағдайда механизм жоғары тұрған ақпараттық жүйе болады-өзі Интернет қоғамдастығы қалыптастыратын өз нормалары, ережелері мен принциптері бар Интернет. Бұл құқықты негізгі құқық ретінде бағалау адамның негізгі құқықтарының мәніне қайшы келеді, онсыз адамның биологиялық түр ретінде өмір сүруі мүмкін емес. Винтон Серф, интернетті жасаушылардың бірі цифрландыру не істегеніне қарамастан

Интернет қазіргі мемлекет пен қоғамның ажырамас бөлігі болып табылады, оның болмауы мүмкін адамның өмір сүру сапасын нашарлатыңыз, бірақ оның табиғи қозғалысына қауіп төндірмейді. Бұл Интернетке қол жеткізу құқығын базалық құқықтар санатына жатқызу пайдасына айтады адам өте даулы және негізсіз. Бұл өмір сүру қажеттілігінің критерийі биологиялық түр ретінде адамның өмірін қамтамасыз ету құқығы шешуші болып табылады көптеген негізгі Адам құқықтары үшін, әсіресе бірінші буын құқықтары үшін. Интернеттегі анонимділікке адам құқығының дұрыстығын бағалауды бастау керек оны жүзеге асырудың мысалдары[5,34]. Интернеттегі анонимділіктің айналасында көптеген пікірталастар бар, бірақ талқылауға қатысушылар болып жатқан процестің мәнін толық түсінбейді. Мұны елестету интернет кеңістігі ерекше нәрсе емес, тек басқа технологиялық орта сондай-ақ, ол нақты нәрсемен тығыз байланысты, сіз нақты физикалық ұқсастық жасай аласыз әлем[6].

Нақты (цифрлық емес) әлемде анонимділік бар ма? Иә, дәл сол дәрежеде, бұл заңмен қаншалықты рұқсат етілген. Адамдар төлқұжатын көрсетудің қажеті жоқ басқа адамдармен кездесіңіз немесе танысыңыз, бұл жасырын немесе астында болады бүркеншік ат-Бұл норма. Логика тұрғысынан ақпараттық-цифрлық кеңістік бұл жоспардың айырмашылығы жоқ және құқықты іске асыру шарттарын да қарастыруы керек рұқсат етілген жағдайларда адамның анонимділігі. Адамның анонимділік құқығының болуы оны жүзеге асыруға мүмкіндік береді интернеттегі әрекеттер оның жеке деректері қолына түседі деп қорықпай зиянкестерді не үшінші тұлғалар мақсатсыз пайдаланатын болады. Бұл құқықтың болуы қажет, өйткені ақпараттық технологиялар кеңейді ақпараттық-цифрлық байланыс құра отырып, қоғамдық қатынастардың әдеттегі шекаралары адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау бірдей маңызды кеңістік. Әрине, құқық анонимділікті басқа шектеулі құқықтармен қатар шектеуге болады.

Заңда көзделген жағдайларда – адам құқықты теріс пайдаланған кезде және басқа интернет пайдаланушыларының құқықтары мен бостандықтарын бұзады. Бұл жағдайда ол болады анонимділік құқығынан басқа, басқа да сандық көрсеткіштер бар бұзуға жол берілмейтін құқықтар. Анонимділікке адам құқығының пайда болуы. Интернет заманауи технологияның жаңа сұрақтарға қалай ықпал ететінін көрсетеді адам құқықтары саласында саяси және қоғамдық жаңа деңгей қалай қалыптасады бүгінгі күні реттелмеген қатынастар мен құқықтық қатынастар пайда болады мемлекет деңгейінде жеткілікті түрде не тұтастай реттелмейді.

Интернетте бар цифрлық адам құқықтары заңды болып табылады, олар бар адамның сандық құқықтары емес, белгілер тек объектілерде ғана ерекшеленеді. Бұл ретте олар адам табиғатының мәнінен туындайтын табиғи құқық емес биологиялық түрі. Олар саяси-құқықтық ақпараттық-цифрлық кеңістікте, демек, белгілі бір модельдер мен құқықтық принциптерді ескеру қажет (сияқты "классикалық" жалпыға бірдей танылған және тек Интернетке тән). Адамзат тарихы (саяси, құқықтық, мәдени) екенін ұмытпаңыз интернетті құрудан басқа көптеген "технологиялық жетістіктер" бар: пайда болу телеграф, баспа газеттері, радио немесе теледидар. Осы технологиялардың әрқайсысының пайда болуы қазір айналадағыларға ұқсас пікірталас толқындарын тудырды Интернет және сандық адам құқықтары.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сулейменов М.К. Цифровизация и совершенствование гражданского законодательства (статья третья, исправленная и откорректированная в связи с принятием Закона о цифровых технологиях). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35012332
2. Глушкова С.И., Летунов Е.Д. Развитие прав человека в условиях цифровизации общества: современные тенденции в цифровой реальности // Теории и проблемы политических исследований. 2021. Том 10. № 5А. С. 11-27.
3. Степанов О.А. О проблеме конкретизации права в условиях цифровизации общественной практики // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2018. № 3. С. 4—23.
4. Идрышева С.К. Электронные платежи и электронные деньги: правовые основы и отдельные коллизии в правовом понимании терминов // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2021. Т. 17. № 1. - С. 68-85.
5. Серикова Л.С. Цифровое право в гражданском обществе. Вестник Атырауского университета имени Халела Досмухамедова. 2022;65(2):103-111.
6. Талапина Э.В. Защита персональных данных в цифровую эпоху: российское право в европейском контексте // Труды Института государства и права РАН. 2018. № 5. С. 117—149.

ӘӨЖ 00

БАЛА ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ ЗАҢНАМАЛАРЫНА ЖӘНЕ ЖАСАЛЫП ЖАТҚАН ІС-ШАРАЛАРҒА ШОЛУ

Ерінбетова Л.Қ.

З.ғ.к., қауымдастырылған профессор, Еуразия технология университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
galim200385@mail.ru

Мақалада Қазақстандағы бала құқықтарын қорғау және оларды іске асыруға бағытталған заңнамалық шаралар қарастырылады. 1994 жылы Қазақстан Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялап, ұлттық заңнамалық база қалыптастырды. 2002 жылғы Заң, отбасылық қатынастарды реттейтін Кодекс және Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институты осы салада маңызды рөл атқарады. Білім беру мекемелеріндегі қауіпсіздік, балалар пікірінің ескерілуі және алдын алу шаралары талданады. Автор бала құқықтарын қорғаудағы жетістіктермен қатар, шешілуді тиіс мәселелердің бар екенін атап өтеді.

Кілт сөздер: Бала құқықтары, Қазақстан, заңнама, қорғау, зорлық-зомбылық, уәкіл, кешенді жоспар

В статье рассматриваются законодательные меры по защите прав ребёнка в Казахстане. В 1994 году Казахстан ратифицировал Конвенцию о правах ребёнка и сформировал национальную правовую базу. Закон 2002 года, Семейный кодекс и институт Уполномоченного играют ключевую роль в этой сфере. Анализируются вопросы безопасности в школах, учёт мнения ребёнка и меры профилактики. Автор отмечает достижения, а также существующие проблемы, требующие решения.

Ключевые слова: Права ребёнка, Казахстан, законодательство, защита, насилие, уполномоченный, комплексный план

The article explores legislative measures for child rights protection in Kazakhstan. In 1994, Kazakhstan ratified the Convention on the Rights of the Child and developed a national legal framework. The 2002 Law, Family Code, and the Ombudsman institution play a key role. The article analyzes school safety, inclusion of children's opinions, and preventive measures. The author highlights both achievements and existing issues that need resolution.

Keywords: Child rights, Kazakhstan, legislation, protection, violence, ombudsman, comprehensive plan

Бала құқығы - бұл нәсіліне, жынысына, тіліне, дініне, туған жеріне, ұлтына, әлеуметтік мәртебесіне, мүлкілік жағдайына немесе кез-келген басқа мәртебесіне қарамастан, 18 жасқа толғанға дейін әр адамда болуы керек құқықтар мен бостандықтардың жиынтығы. Бұл әр балаға кепілдік берілуі қажет әмбебап құқықтар [1].

Бала құқықтары жалпы адам құқықтарының бір бөлігі болып табылады. Алайда балалар осалдығына, тәуелділігіне және әлі де болса жетілмегендігіне, ерекше қорғау мен қамқорлықты қажет ететіндігіне байланысты өзіндік ерекшеліктерге ие.

Бала құқықтары – баланың жеке басының толық және үйлесімді дамуы, оны қоғамдағы тәуелсіз өмірге дайындау, қадір-қасиет, төзімділік, еркіндік, теңдік және ынтымақтастық рухында тәрбиелеу үшін өте маңызды.

Бала құқықтарының маңыздылығы – оның балаларды қамқорлық пен қайырымдылық объектілері емес, құқық субъектілері ретінде тануында. Бала құқықтары – олардың қадір-қасиетін, даралығын, қабілеттері мен қажеттіліктерін құрметтейді,

олардың ерекшеліктері мен мүдделерін ескереді. Сондай ақ олардың физикалық, психикалық, әлеуметтік және рухани дамуы үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз етеді, оларды зорлық-зомбылықтың, қанаудың, кемсітушіліктің және қатыгездіктің барлық түрлерінен қорғайды. Бала құқықтары – оларға қоғамның отбасылық, мәдени, азаматтық және саяси өміріне қатысуға, сондай-ақ өз пікірлерін, ерік-жігерін және таңдауларын білдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қоса балалардың жауапкершілік, әділеттілік, ынтымақтастық және басқа адамдар мен табиғатқа деген құрмет сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Бала құқығы – бұл өмірдің барлық салаларында олардың қорғалуы мен әл-ауқатын қамтамасыз етуге бағытталған Халықаралық және Ұлттық құқық нормаларының бірыңғай жүйесі болып танылады.

Қазақстан бала құқықтарын қорғауға белсенді түрде қатысады. Сөзіміз дәлелді болу үшін Бала құқығын қорғау жөніндегі Қазақстанның ұлттық заңнамаларына шолу жасап өтейік.

Біріншіден, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесі 1994 жылдың 8 маусымда балалардың құқықтарын қорғау және де оларды зорлық-зомбылықтың барлық түрлерінен қорғау ниетін растай отырып «Бала құқықтары туралы» Конвенцияны ратификациялау туралы ресми қаулысын шығарды. Осылайша, Қазақстан әрбір бала үшін тең құқықтарды қамтамасыз ету бойынша жаһандық міндеттемелерді өз еркімен мойнына алды [2].

Екіншіден, кәмелетке толмаған балалардың құқықтарына қатысты ең алғашқы және өте маңызды ілгерілету ол – «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінде осы уақытқа дейін ата-аналар мен балалар арасындағы құқықтық қатынас ретінде қарастырылып келген баланың құқықтарын жеке 10-тарау «Баланың құқықтары» ретінде енгізу балаларды ата-ана қамқорлығының объектісі ретінде емес, құқықтардың толыққанды субъектілері ретінде танудың маңыздылығын көрсетті [3].

Үшіншіден, 2002 жылғы 8 тамызда қабылданған «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» N 345 Заңы Қазақстандағы балалардың құқықтарын қорғауды белгілейтін және реттейтін іргелі құжат болып табылады. Бұл Заң балаларды білім алу, қамқорлық жасау және зорлық-зомбылық пен қанаудан қорғау құқығын қоса алғанда, негізгі құқықтарды қамтамасыз ете отырып, тәуелсіз құқық иелері ретінде таниды [4].

Бұл Заңда мынадай негізгі ережелер қамтылған:

1) Білім алу құқығы: заң әр баланың білім алу құқығына кепілдік береді, бұл оның интеллектуалды, әлеуметтік және мәдени дамуына негіз болады. Білім баланың жеке басын, оның дүниетанымын және қоғамда табысты өмір сүру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

2) Зорлық-зомбылық пен қанаудан қорғау: Заң балаларды зорлық-зомбылық пен қанаудың барлық түрлерінен, соның ішінде физикалық, психологиялық және жыныстық зорлық-зомбылықтан қорғауды қамтамасыз етеді. Бұған отбасындағы, мектептегі және басқа да әлеуметтік мекемелердегі зорлық-зомбылықтың алдын алу және бақылау шаралары кіреді.

3) Баланың пікірін ескеру: заң баланың жасына және жетілуіне сәйкес пікірін ескерудің маңыздылығын көрсетеді. Бұл баланың жеке басына және оның өзін-өзі көрсету құқығына құрметпен қарауды қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Заң балалардың құқықтарын қорғаудағы ең алғашқы және негізгі заңнамаға айналды, соның арқасында балалардың құқықтарын қорғаумен айналысатын мамандандырылған мекемелер мен қызметтер құрылды. Бұл заң бала – ол он сегіз жасқа (кәмелетке) толмаған адам деп белгіледі. Бұл анықтама балалық шақ пен жасөспірім арасындағы жас шекарасын белгілеу үшін ғана емес, сонымен бірге ересек адам өзінің іс-әрекеті үшін толық жауап бере бастайтын сәтті анықтау үшін де маңызды. Бүгінгі таңда балалар қоғамның белсенді қатысушы ретінде есептелеледі және олардың пікірлері мен қажеттіліктері олардың жасына сәйкес ескерілуі тиіс.

Төртіншіден, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 31 тамыздағы № 748 қаулысымен «Балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау, суицидтің алдын алу және олардың құқықтары мен саламаттығын қамтамасыз ету жөніндегі 2023 – 2025 жылдарға арналған кешенді жоспары» [5] әзірленіп, бекітілді. Бұл жоспар балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алуға және олардың өміріне, денсаулығына және дамуына құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешенін қарастырады. Осы жоспар аясында балалардың құқықтарының бұзылуын бақылау үшін тәуекелдердің интерактивті картасы жасалды. Бұл құрал балалардың құқықтарын бұзу жағдайларын бақылауға және талдауға, олардың алдын алу және жою үшін уақтылы шаралар қабылдауға мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған өткен заңнамалардың негізінде балалардың құқықтарын қорғау жөнінде елімізде жасалып жатқан іс-шараларға тоқталып өтетін болсақ болсақ:

- 2024 жылғы 27 сәуірде «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-ІІ заңға енгізілген бірқатар елеулі өзгерістердің негізінде Балалардың құқықтарын бұзғаны үшін жауапкершілікті күшейту және олардың құқықтарын қорғаудың жаңа тетіктерін енгізу қолға алынды. Негізгі өзгерістердің бірі «Бала құқықтары туралы» Конвенцияда бекітілген құқықтар бұзылған жағдайларда балалардың немесе олардың ата-аналарының жеке шағымдарын қарау тетігін енгізу болды. Бұл балалардың құқықтарын қорғаудың және олардың орындалуын қамтамасыз етудің тиімді құралын жасауға мүмкіндік берді.

- Білім беру мекемелеріне балалар үшін жеке қауіпсіздік сабақтарын енгізу бала құқығын қорғаудағы маңызды қадамдардың бірі болып танылады. Мұндай сабақтар балалардың өз құқықтарын білуге және қорғауға көмектеседі, әрі оларда қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, қолайсыз отбасыларды қолдау шаралары қабылданды. Бұл балалардың дамуы мен тәрбиесі үшін қолайлы ортаны қамтамасыз ету үшін өте маңызды.

- Инспекциялық мекеменің өзіне алдын ала ескертусіз балалар тұрған барлық объектілерге жоспардан тыс тексерулер жүргізу, білім беру және сауықтыру ұйымдарын лицензиялауды енгізу, психологиялық қолдау орталықтарын құру, отбасы, әйелдер мен балалар құқықтары жөніндегі бірыңғай байланыс орталығының функцияларын шоғырландыру, зорлық-зомбылықтың құрбаны болған балаларға көмек көрсету бағдарламасын әзірлеу, балаға қатысты қатыгездік әрекеттер үшін әкімшілік жауапкершілікті енгізу сияқты маңызды инновациялық іс-шаралар жүзеге асырылды.

Осы өзгерістердің барлығы балалардың қоғамдағы құқықтарын қорғау деңгейін арттыруға және олардың толыққанды және үйлесімді дамуы үшін жағдай жасауға бағытталған. Бұл Қазақстан Республикасының балалардың жағдайын жақсарту бойынша белсенді жұмыс жасап жатқанын және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі шараларды күшейтетінін дәлелдейді.

- ҚР Президентінің 2016 жылы 10 ақпанындағы «Қазақстан Республикасында Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру туралы» жарлығы негізінде Бала құқықтары жөніндегі уәкіл лауазымы құрылды [6]. 2022 жылдан бастап әр аймақта Бала құқықтары жөніндегі уәкілдер тағайындала басталды. Бүгінгі таңда Қазақстанда бала құқықтары жөніндегі 20 өңірлік уәкіл қызмет атқарады. Бала құқықтары жөніндегі уәкіл бала құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуде шешуші рөлге ие. Осы маңызды лауазымның негізгі міндеттеріне мыналар жатады:

✓ Балалардың құқықтары мен заңды мүдделері бұзылған жағдайда оны қалпына келтіру: бала құқықтары жөніндегі уәкілдер балалардың құқықтарын бұзуға қатысты мәселелерді қарауға, оларды шешуге белсенді қатысады отырып, бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге көмек көрсетеседі.

✓ Балалардың құқықтарын қорғау саласындағы заңнамаларды жетілдіру: бала құқықтары жөніндегі уәкілдер балалардың құқықтарын қорғау саласындағы заңнамалық базаны жетілдіру жөніндегі заңнамалық бастамаларды әзірлеуге және ілгерілетуге белсенді қатысады.

✓ Балалардың құқықтарын қорғау саласындағы Халықаралық ынтымақтастықты дамыту: бала құқықтары жөніндегі уәкілдер балалардың құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық ынтымақтастықты кеңейтудіге ат салысады.

✓ Балалардың құқықтарын қорғауды жетілдіру: уәкілдер балалардың құқықтарын қорғаудың қолданыстағы әдістері мен нысандарын жетілдіру бойынша жұмыстар жүргізеді.

✓ Басқа да міндеттер қатарына: білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау ұйымдарына бару, балалардың құқықтарымен айналысатын мемлекеттік және қоғамдық институттардың құжаттарына қол жеткізу, сондай-ақ жергілікті атқарушы органдар мен басқа да ұйымдардың әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне шағымдарды қарау жатады.

Аталған жұмыстар құқық бұзушылықтарға неғұрлым тиімді ден қоюға және дер кезінде алдын алуға мүмкіндік береді. Бұл қызмет – балаларымыздың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын жақсартып, әділ және қауіпсіз қоғам құрудағы маңызды бағыт. Олай болса, Қазақстан балалардың құқықтық тұрғыдан қорғалуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін бірқатар іс- шараларды белсенді түрде жүзеге асыруда. Алайда, жасалып жатқан шаралардың көптігіне қарамастан барлық мүдделі тараптардың назарын және күш-жігерін қажет ететін проблемалар әлі де бар. Десек те Қазақстан балаларды құқықтың толыққанды субъектілері деп танытынын және әрбір баланың құқықтары құрметтелетін және қорғалатын қоғам құру бойынша белсенді жұмыс жасап жатқанын айғақтайды. Ал бұл әрбір бала өз әлеуетін толық дамытып, іске асыра алатын қоғам құру жолындағы маңызды қадам деп білеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Комплексная национальная стратегия защиты детей от насилия// Руководящие принципы политики Совета Европы по вопросу комплексных национальных стратегий защиты детей от насилия [Электронный ресурс]. URL: https://www.coe.int/t/dg3/children/News/Guidelines/Recommendation%20CM%20protection%20of%20children%20_RUS_BD.pdf (дата обращения: 06.02.2024 г.).

2. Бала құқықтары туралы Конвенцияны ратификациялау туралы // Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысы.

3. Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы // Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі.

4. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы // Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы.

5. Балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау, суицидтің алдын алу және олардың құқықтары мен саламаттығын қамтамасыз ету жөніндегі 2023 – 2025 жылдарға арналған кешенді жоспарды бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 31 тамыздағы № 748 қаулысы

6. Қазақстан Республикасында Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институтын құру туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 10 ақпандағы № 192 Жарлығы

УДК 351.743

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СФЕРЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Жахметова А.К.

*Магистр, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан
a.zhakhmetova@apa.kz*

Андекина Р.Э.

*PhD, доцент, Академия государственного управления при Президенте Республики
Казахстан, г. Астана, Республика Казахстан
r.andekina@apa.kz*

Кенжеев А.А.

*Магистр, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан,
г. Астана, Республика Казахстан
a.kenzheyev@apa.kz*

Научный интерес к исследованию цифровизации государственного управления обусловлен тем, что реалии эффективного государственного управления в современном мире во многом определяются развитием цифровой трансформации. Становление и развитие цифровой трансформации сферы государственного управления содействуют формированию Слышащего государства для достижения поставленных целей Правительства страны. В условиях эффективного государственного управления изучение вопроса развития цифровизации в сфере государственного управления приобретает особую значимость.

Ключевые слова: государственное управление, цифровизация, цифровизация государственного управления, цифровая трансформация, цифровое правительство, инновационные цифровые технологии.

Мемлекеттік басқарудың цифрландырылуын зерттеуге деген ғылыми қызығушылық қазіргі әлемдегі тиімді мемлекеттік басқару шындығының цифрлық трансформацияның дамуымен тығыз байланысты болуымен түсіндіріледі. Мемлекеттік басқару саласындағы цифрлық трансформацияның қалыптасуы мен дамуы Ел Үкіметінің алға қойған мақсаттарына қол жеткізу үшін «Еститін мемлекет» тұжырымдамасының қалыптасуына ықпал етеді. Тиімді мемлекеттік басқару жағдайында мемлекеттік басқару саласындағы цифрландырудың дамуын зерттеу ерекше маңызға ие.

Кілт сөздер: мемлекеттік басқару, цифрландыру, мемлекеттік басқарудың цифрландырылуы, цифрлық трансформация, цифрлық үкімет, инновациялық цифрлық технологиялар.

The scientific interest in studying the digitalization of public administration is driven by the fact that the realities of effective public governance in the modern world are largely shaped by the development of digital transformation. The emergence and development of digital transformation in the field of public administration contribute to the formation of a Listening State to achieve the objectives set by the Government. Under conditions of effective public administration, the study of digitalization in public governance becomes particularly significant.

Keywords: public administration, digitalization, digitalization of public administration, digital transformation, digital government, innovative digital technologies.

Цифровизация в глобальном масштабе представляет собой концепцию развития деятельности, основанной на передовых цифровых технологиях, внедряемых в разные сферы жизни и производства для достижения определенных целей. Данная концепция широко применяется на практике во многих странах мира.

На современном этапе многие страны проходят этапы цифровой трансформации с внедрением инновационных цифровых технологий, которые являются основной движущей механизмом, способствующее повышению прозрачности и результативности работы государственных органов и непосредственно воздействующие на изменение спроса на технологии.

Опыт развитых стран мира показывает, что внедрение и развитие цифровой инфраструктуры в рамках процесса цифровой трансформации критически важно для всех отраслей. Кроме того, замечен рост спроса со стороны, как частных лиц, так и различных хозяйствующих субъектов.

В современных условиях также одним из основных факторов эффективного государственного управления страной, его социально-экономического развития является формирование и развитие цифровой экономики. Поэтому необходимы исследования как теоретических, так и практических аспектов развития сферы государственного управления в контексте цифровой трансформации. В рамках изучаемого вопроса считаем важным проанализировать формирование современных схем государственного управления Казахстаном, которое дало возможность сформулировать важнейшие направления развития трансформации государственного управления в среднесрочном аспекте. Построение цифрового государства, удовлетворяющие потребностей общества, реально в ситуации, когда правительство оказывается под постоянной общественной оценкой властных органов. Поэтому основной акцент ставится на кардинальное сокращение функций государственных органов; достижения соответствия полномочий государственного аппарата качественным характеристикам управления; создание трансформации государственного управления с использованием цифровых инструментов для ускорения и улучшения исполнительных процессов в целях совершенствование работы государственных органов.

Рисунок 1 – Ключевые блоки цифрового государственного управления

Ожидаются позитивные итоги от новой модели управления благодаря мобильности государственной власти в экстремальной ситуации, когда национальные институты играют роль регуляторов, содействуют населению, поддерживают социально-экономическую устойчивость и занятость граждан.

Одним из основных действий государства является утверждение правил цифровой трансформации государственного управления 2022года, на начальных этапах содействующее росту прозрачности управления государственными органами.

Первоначально в функциональную структуру цифровой трансформации государственного управления входили:

- комиссия при Президенте РК по вопросам внедрения цифровизации государственного управления;
- офис цифрового правительства;
- уполномоченный орган;
- государственные органы.

Основные задачи комиссии как консультативно-совещательный орган является выработка предложений, мониторинг и реализация вопросов цифровизации и инновационных технологий в стране.

К основополагающим целям цифровой трансформации относятся:

- построение цифрового государства путем модернизации инфраструктуры и перехода к платформенным решениям на основе архитектуры электронного правительства;
- совершенствование каналов взаимодействия с гражданами и другими государственными структурами за счет снижения количества и этапов процессов;
- переход к системам алгоритмического регулирования государственного управления;
- новое качество и культура принятия решений на основе данных;
- максимальный переход предоставляемых государственных услуг в проактивный формат;
- полная оцифровка исторических данных и исключение бумажного документооборота;
- реализация принципов полного запрета на запрос данных у физических и юридических лиц, имеющих в объектах информатизации электронного правительства.

Согласно цифровой трансформации предусматривается, что реализация данных правил должна привести к следующим показателям:

- повышение удовлетворенности граждан государственными услугами, в том числе цифровыми, и снижение издержек бизнеса при взаимодействии с государством;
- снижение издержек государственного управления, отраслей экономики и социальной сферы;
- повышение прозрачности государственного управления;
- снижение коррупционных рисков за счет цифровой трансформации;
- повышение уровня надежности и безопасности объектов информатизации, цифровой суверенитет.

Таблица 1 – Сильные и слабые стороны цифровизации сферы государственного управления в современном Казахстане:

Сильные стороны	Описание
1. Повышенная эффективность и прозрачность	Быстрый доступ к государственным услугам и снижение уровня коррупции.
2. Снижение бумажного документооборота	Автоматизация процессов, экономия времени и ресурсов.
3. Улучшение качества услуг для граждан	Мобильные приложения, онлайн-консультации, доступ к социальным и образовательным услугам.
4. Повышенная кибербезопасность	Защита данных и транзакций, обеспечение конфиденциальности.
5. Интеграция ИИ и аналитики	Использование больших данных и аналитических инструментов для принятия решений.
6. Поддержка цифровой экономики и бизнеса	Поддержка стартапов, цифровизация малого и среднего бизнеса.

Сильные стороны	Описание
7. Доступность государственных услуг	Услуги доступны онлайн в любое время, что снижает очереди и бюрократию.
8. Улучшение межведомственного взаимодействия	Единая цифровая платформа для обмена данными между госорганами.
Слабые стороны	Описание
1. Ограниченный доступ к интернету в отдалённых регионах	Проблемы с инфраструктурой и доступностью высокоскоростного интернета в сельской местности.
2. Киберугрозы и риски безопасности	Угрозы утечки данных и кибератаки требуют постоянного обновления систем защиты.
3. Низкий уровень цифровой грамотности	Проблемы среди пожилых людей и жителей сельской местности в использовании цифровых сервисов.
4. Высокая стоимость внедрения технологий	Затраты на обновление инфраструктуры, программного обеспечения и обучение персонала.
5. Недостаточная интеграция между госорганами	Проблемы с обменом данными между различными уровнями власти и ведомствами.
6. Сопротивление изменениям среди госслужащих	Сложности в адаптации к новым технологиям и изменениям в рабочих процессах.
7. Ограниченная цифровая инклюзивность	Проблемы для людей с ограниченными возможностями или тех, кто не имеет доступа к цифровым устройствам.
8. Регуляторные обновления	Необходимость обновления законодательной базы для поддержки цифровых процессов.
Примечание - составлено авторами	

Данные таблицы 1 помогают чётко увидеть преимущества и проблемы цифровизации государственного управления в Казахстане, которые требуют решения для повышения эффективности и качества услуг, что позволяет разработать стратегии для устранения слабых сторон и усиления сильных.

Таким образом с развитием цифровых технологий в современном мире, государства стремятся к созданию высокоэффективных, прозрачных и гражданоориентированных систем управления. В этом направлении Казахстан активно развивает концепцию Цифрового Правительства, которое становится одним из ключевых рычагов модернизации государственного аппарата управления. Функционирование Цифрового Правительства в Казахстане в первую очередь влияет на различные сферы общества, так как использование современных информационных и коммуникационных технологий направлено для обеспечения эффективности работы государственных органов и обслуживания отдельных граждан.

В рамках Цифрового Правительства через Единый Портал Государственных Услуг государственные органы предоставляют открытый доступ к определенным данным для общественности, что способствует росту прозрачности деятельности государственных структур, а также использование технологий позволяет ускорить процессы предоставления услуг в режиме реального времени. Автоматизация процессов содействует сокращению бумажной работы и дает возможность общественности контролировать действия государственных органов, способствующее росту и укреплению доверия к государственным институтам.

Внедрение Цифрового Правительства несет в себе ряд вызовов, таких как необходимость обеспечения кибербезопасности и защиты данных граждан, а также обучение населения использованию новых технологий. Однако, при правильной организации перехода к Цифровому Правительству способствует открытости государственного аппарата и улучшению качества жизни граждан.

В целях развития профессионализма государственного аппарата Национальной школы государственной политики Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан в рамках обучения предусмотрены дисциплины, повышающий их компетентность. Например по дисциплинам «Цифровое государственное управление» и «Информационно-аналитические технологии» занятия проводятся практикующими специалистами в данной области, что содействует повышению и укреплению компетенции государственных служащих. Методики, используемые в процессе обучения дадут возможность в будущем объединить модели центрального и регионального уровней управления, которые изучаются по дисциплине «Национальная модель государственного управления», где в отдельности необходимость перехода к цифровой трансформации имеет место при изучении отдельных тем.

Для улучшения цифровой грамотности государственным служащим регулярно проводятся образовательные семинары и курсы повышения квалификации по вопросам переходов на цифровые платформы государства, которые позволяют формировать компетенции и навыки, необходимые для реализации цифровых проектов и использования информационных технологии, обеспечивающие оптимизацию управленческого цикла и повышению оказания государственных услуг. Исходя из этого, Цифровое Правительство в Казахстане представляет собой один из мощных инструментов для модернизации государственного управления и улучшения обслуживания граждан. Его внедрение способствует повышению открытости и эффективности государственных органов, сокращению бюрократии и повышению прозрачности деятельности власти. Развитие этой концепции является важным шагом в создании современного и гражданиноориентированного государства.

Таким образом, формирование новой модели государственного управления Казахстана соответствующую современным общественным требованиям с растущим спросом на внедрении актуальных информационных технологий. Запланированы разнообразные трансформационные подходы к государственному управлению, государственной службе и кадровой политике. Национальные программы, включающие большой объем показателей и индикаторов, планируют заменить на менее масштабные проекты, своевременный вывод на заданную мощность инвестиционных проектов. Ввиду того, что основополагающее реформирование предполагает модифицировать работу государственного аппарата, для ликвидации избыточного законодательного регламентирования работы исполнительной власти предполагается пересмотр ранее принятых нормативных решений. Система государственного управления Казахстана будет преобразована за счет ввода новых подходов, учитывающих постпандемический опыт: новый рабочий формат продемонстрировал свою востребованность в обосновании принимаемых государственных решений. Оптимизация и ускорение процессов государственного управления показали возможность государства концентрировать национальный ресурс в ключевом направлении посредством внедрения цифровых технологий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Сарыбаев М., Чукубаев Е., Малтабаров А. Цифровая трансформация стран центральноазиатского региона: перспективы сферы государственного управления Казахстана – URL: <https://doi.org/10.52536/2415-8216.2022-4.05> (дата обращения 15.03.2025)
2. Шабаль, П., Беков, К. Б. Институциональная конкуренция в век прямой цифровой демократии // Вестник Карагандинского университета. Серия: История. Философия /2020. Т.99. №3. С.182-186 – .URL:<https://rep.ksu.kz/bitstream/handle/data/10082/%D0%98%D1%81%D1%82-2020-3-182-186.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата обращения 14.03.2025)
3. Электронное Правительство Республики Казахстан – URL:Электронное правительство Республики Казахстан |(дата обращения 15.03.2025)
4. Даулиева, Г., Исламоглу, М., Ералиева, А. Государственное управление цифровой экономикой в Республике Казахстан // Казахстан-Спектр, 100(4) // <https://doi.org/10.52536/2415-8216.2021-4.07>

УДК 342.9.07

КОРРУПЦИЯ И ПРАВО: АНАЛИЗ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ НОРМ В МИРОВОМ КОНТЕКСТЕ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ

Жетписбаев Г.А.

*Д.м.н., профессор, Казахский национальный медицинский университет
имени С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Республика Казахстан
galymadam@mail.ru*

Кемелбай А.Б.

*Магистр, ассистент, Казахский национальный медицинский университет
имени С.Д. Асфендиярова, г. Алматы, Республика Казахстан
Abylay.kemelbay@mail.ru*

Исследование посвящено анализу проблемы противодействия коррупции как проблеме стратегического характера в контексте мирового опыта. Авторы статьи констатируют, что противодействие коррупции регулируется на уровне норм международного права, вместе с тем в каждой стране складываются свои особенности правового регулирования Государственная антикоррупционная политика современных государств обосновывается как совокупность мер и механизмов, закрепленных на уровне норм национального и связанного с ними международного права, направленных как на противодействие коррупционным правонарушениям, а также иным действиям коррупционного характера, так и на их предупреждение. В исследовании также обосновывается, что предотвращение коррупции, содействие прозрачности и укрепление институтов имеют решающее значение для достижения целей в области устойчивого развития. Авторы проиллюстрировали проблему на примере современных моделей противодействия коррупции: азиатских стран, стран Латинской Америки, США, стран Африки. Сравнение с международными стандартами позволило оценить уровень развития антикоррупционной системы в Республике Казахстан и выявить ее сильные и слабые стороны.

Ключевые слова: закон, коррупция, коррупционное преступление, противодействие, правовое регулирование, стратегия.

Зерттеу жұмысында әлемдік тәжірибе контексіндегі стратегиялық сипаттағы мәселе ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл проблемасын талдауға арналған. Мақаланың авторлары сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл халықаралық құқық нормалары деңгейінде реттелетінін, сонымен қатар, әрбір елде құқықтық реттеудің өзіндік ерекшеліктері қалыптасады, Қазіргі заманғы мемлекеттердің мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты шаралар мен тетіктердің жиынтығы ретінде негізделеді, ұлттық және олармен байланысты халықаралық құқық нормалары деңгейінде бекітілген сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық сипаттағы өзге де ісәрекеттерге қарсы іс-қимылға, сондай-ақ олардың алдын алуға бағытталған. Зерттеуде сондай-ақ сыбайлас жемқорлықты болдырмау, ашықтыққа жәрдемдесу және институттарды нығайту орнықты даму саласындағы мақсаттарға қол жеткізу үшін шешуші мәнге ие екендігі негізделеді. Авторлар проблеманы азиялық елдер, Латын Америкасы, АҚШ, Африка елдері сияқты сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың қазіргі заманғы модельдері мысалында көрсетеді. Халықаралық стандарттармен салыстыру Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы жүйенің даму деңгейін бағалауға және оның күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: заң, сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлық қылмыс, қарсы іс-қимыл, құқықтық реттеу, стратегия.

The study is devoted to the analysis of the problem of combating corruption as a strategic problem in the context of world experience. The authors of the article state that anti-corruption is regulated at the level of international law, at the same time, each country has its own features of legal regulation. The state anti-corruption policy of modern states is justified as a set of measures and mechanisms, at the level of national and related international law, aimed both at countering corruption offenses, as well as other acts of a corrupt nature, and at preventing them. The study also makes the case that preventing corruption, promoting transparency and strengthening institutions are critical to achieving sustainable development goals. The authors illustrated the problem using the example of modern anti-corruption models: Asian countries, Latin American countries, the USA, African countries. Comparison with international standards made it possible to assess the level of development of the anti-corruption system in the Republic of Kazakhstan and identify its strengths and weaknesses.

Key words: law, corruption, corruption crime, counteraction, legal regulation, strategy.

Противодействие коррупции как проблема стратегического характера адаптируется в государственной политике многих странах мира в статусе приоритетного направления. Антикоррупционная деятельность представляет собой область общественных отношений, регулируемых взаимосвязанными нормами права. Как правило, противодействие коррупции тесно соотносится с уголовно-правовыми и административно-правовыми мерами в части наказания за преступления коррупционного характера [1, с.42], непосредственно связано с управлением государственной службой в отношении соблюдения правил служебного поведения, включает в себя определенные превентивные меры и т.д. В доктрине подчеркивается, что «в современных условиях актуализируется вопрос о более сложной структуре природы данного явления» [2, с.72].

31 октября 2003 года Генеральная Ассамблея ООН приняла Конвенцию, посвященную регулированию борьбы с коррупцией и просила Генерального секретаря поручить Управлению ООН по наркотикам и преступности выполнять функции секретариата Конференции государств — участников Конвенции (резолюция 58/4). С тех пор 190 сторон взяли на себя обязательства по борьбе с коррупцией, что свидетельствует о всеобщем признании важности ответственного управления, подотчетности и приверженности взятым обязательствам.

Институционально в первую очередь противодействие коррупции регулируется на уровне норм международного права, вместе с тем в каждой стране складываются свои особенности правового регулирования данных отношений. Несмотря на выработку правовых норм, способствующих предупреждению коррупционных действий, и противодействие им в рамках права отдельного государства, на содержание указанных норм значительное влияние оказывают различные факторы, например образовательный уровень и специфика культурных отношений [3, с.16]. Также велика роль общественного восприятия законодательных решений и принадлежности государства к определенной правовой семье. Государственная антикоррупционная политика в этом контексте представляет собой совокупность мер и механизмов, закрепленных на уровне норм национального и связанного с ними международного права, направленных как на противодействие коррупционным правонарушениям, а также иным действиям коррупционного характера, так и на их предупреждение.

Противодействие коррупции представляет собой неотъемлемый элемент развития современного общества. Модели противодействия этому явлению играют ключевую роль, создавая основу для эффективных стратегий, направленных на укрепление прозрачности, ответственности и справедливости в управлении государственными и общественными институтами. Однако, различные страны выбирают свои собственные подходы к этой проблеме, учитывая свои культурные, экономические и политические особенности. В данном исследовании научному обороту подвергаются различные модели противодействия коррупции и их влияние на общественные отношения и институты.

Коррупция – это явление, при котором должностные лица или организации получают незаконные выгоды (деньги, подарки, льготы и т. д.) в обмен на необоснованные преференции или для обхода законных процедур. Это социальное зло проникло во все сферы - экономику, в сферу оказания государственных услуг, квазигосударственный сектор, бизнес, здравоохранение, образование и другие.

Коррупция существует как в секторе государственной власти, так и в частном секторе, и она наносит серьезный ущерб экономическому развитию, социальной стабильности и справедливости.

Изучение природы коррупции является ключевым для создания более честной, прозрачной и демократичной системы.

В настоящее время это социальное зло представляет собой серьезный вызов современному обществу, напрямую влияющий на уровень жизни и достаток граждан. Ни одно государство в мире полностью не искоренило коррупцию, удается лишь снизить ее уровень. Государства мира ведут борьбу с данным социальным злом, ярким подтверждением этому являются меры, принимаемые для ее снижения.

В современной доктрине проводятся исследования по построению моделей этого явления, ученые выделяют различные характеристики, составляют систему его классификации. Главными основаниями видового деления являются такие как территориальный признак, субъективные характеристики, целевые характеристики, иерархические основания.

Однако не решена первоочередная задача формулировки самой дефиниции коррупции, не говоря уже о концептуализации основных понятий и характеристики сущности данного явления, разработке классификационной схемы, которая отражает видовые характеристики.

Трудности в процессе разработки современных теорий относительно природы коррупции и противодействия коррупции возникают вследствие коллизий между разными сферами и отраслями науки.

Предотвращение коррупции, содействие прозрачности и укрепление институтов имеют решающее значение для достижения целей в области устойчивого развития.

В системе международного сотрудничества основополагающим актом являются Конвенции Организации Объединенных Наций по противодействию коррупции. Учитывая транснациональный характер коррупции, конвенции ООН имеют важное значение для координации усилий всех стран мира. Швеция, Сингапур, Гонконг продемонстрировали весьма успешные стратегии, направленные на снижение коррупции. ООН и конференция являются оптимальной и наиболее перспективной площадкой для международного антикоррупционного сотрудничества и диалога. На подобных мероприятиях принимаются решения, необходимые для дальнейшего функционирования антикоррупционного механизма ООН.

Предотвращение коррупции, содействие прозрачности и укрепление институтов имеют решающее значение для достижения целей в области устойчивого развития.

9 декабря учрежден на универсальном уровне Международным днем борьбы с коррупцией, что подчеркивает важнейшую связь между борьбой с коррупцией и миром, безопасностью и развитием. В 2023 году мир отметил 20-летие принятия Конвенции ООН против коррупции, которая является эффективным и действенным инструментом борьбы с этим злом.

В современном мире сложились «географические» модели противодействия коррупции: модель азиатских стран, модель стран Латинской Америки, модель США, модель стран Африки.

Для модели азиатских стран характерно развитие расширенной системы мер по противодействию коррупции, допускающей даже ограничения прав человека при расследовании и применении санкций. Следует отметить, что уголовные наказания за коррупционные

преступления очень жесткие, вплоть до применения смертной казни. Для антикоррупционной политики азиатских стран характерно и применение таких методов, как вознаграждения для эффективных государственных служащих, привлечение к совершенствованию мер по противодействию коррупции частных компаний, меры защиты конкуренции

Для модели стран Латинской Америки характерно сочетание правовых и неправовых средств противодействия коррупции. С одной стороны, в странах Латинской Америки противодействие коррупции основывается в целом на нормах международного права, действуют этические стандарты, способствующие предупреждению коррупционных правонарушений. С другой стороны, в меньшей мере используется потенциал законодательства о государственной службе, и, что удивительно, используется тесной взаимосвязи между представителями власти и представителями криминальных кругов, которая обеспечивает реализацию отдельных мер.

Особенностью модели противодействия коррупции в странах Африки является неразвитость законодательства о противодействии коррупции, в которую не имплементированы международные антикоррупционные стандарты. Соответственно, нет оснований отмечать уровень эффективности в целом государственной политики противодействия коррупции. Отказ от адаптации в национальное законодательство антикоррупционных стандартов играет определяющую роль в их нахождении в рейтингах наиболее коррумпированных стран мира.

Своеобразна американская модель борьбы с коррупцией. Следует констатировать, что только два года тому назад в этой стране была разработана и внедрена антикоррупционная стратегическая программа национального масштаба. Произошло это событие в результате работы Саммита за демократию. В этом масштабном мероприятии видится событие - конгломерат представителей государственных органов, гражданского общества и частного сектора отдельных стран. Несмотря на то, что США уже давно заявили о себе на международной правовой арене и активно применяют детализированное антикоррупционное законодательство как на национальном уровне, так и для привлечения к ответственности за подкуп иностранных должностных лиц, единый стратегический документ в стране до сих пор отсутствовал. В этом документе акцент делается на более полном осознании транснациональных масштабов коррупции. Акцент современной антикоррупционной стратегии США фокусируется на таком важном приоритете как внедрение модернизированных практик.

В настоящее время Казахстаном ратифицированы основополагающие международные инструменты в области противодействия коррупции – Конвенция ООН против коррупции и Конвенция ООН против транснациональной преступности. Кроме того, по линии противодействия коррупции действуют 25 многосторонних и двусторонних международных договоров. Республика Казахстан является членом Международной ассоциации антикоррупционных ведомств. В современный период в республике принимаются меры по реализации Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы.

Для противодействия коррупции активно используется потенциал общественности, усилен общественный контроль, представленный целым рядом неправительственных организаций. При Агентстве по противодействию коррупции созданы Специальные мониторинговые группы, которые состоят из представителей общественности, главная их цель - оценка реализации Антикоррупционной стратегии.

Одним из важнейших факторов противодействия коррупции является автоматизация бизнес-процессов. Государственная программа «Цифровой Казахстан» призвана создать удобства для получения государственных услуг казахстанцев, а также исключить прямой контакт при обращении в государственные органы.

Важное значение имеет развитие системы прозрачности и открытости в государственных ведомствах и организациях, включая обязательное публичное

декларирование доходов и имущества государственных служащих; обеспечение защиты лиц, сообщающих о коррупции, и предоставление им возможности оставаться анонимными; внедрение системы электронного правительства и цифровизации процессов, что сокращает возможности коррупционных схем и повышает эффективность государственного управления; развитие образовательных контентов.

К системе мер противодействия коррупции также относятся следующие.

- антикоррупционный мониторинг на основе данных правовой статистики и обращений физических и юридических лиц, материалов органов универсальных и региональных международных организаций, социологических данных материалов медиа;
- анализ коррупционных рисков;
- формирование антикоррупционной культуры;
- применение международных антикоррупционных стандартов;
- инструменты финансового контроля - декларации физических лиц об активах и обязательствах, а также доходах и имуществе; отчеты о сделках имущественного характера и финансовой деятельности, связанных с государственной собственностью, в государственный орган, осуществляющий в отношении государственного имущества правомочия собственника (ст.11 Закона);
- антикоррупционные ограничения;
- организационно-правовые механизмы, обеспечивающие подотчетность, подконтрольность и прозрачность процедур в сфере предпринимательства [5].

Анализ эффективности Закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» и правоприменительной практики дает основания для вывода о достижении определенных положительных результатов. Во-первых, этот закон помог снизить уровень коррупции в стране. Благодаря введению новых механизмов контроля и наказаний, стало возможным обнаружить и пресекать случаи коррупции, что способствовало созданию более прозрачной и честной системы управления.

Кроме того, закон позволил улучшить инвестиционный климат в стране. За счет борьбы с коррупцией, иностранные инвесторы получили больше доверия в отношении деловой среды и смогли расширить свои проекты на территории страны. Это привело к экономическому росту и созданию новых рабочих мест.

Еще одним положительным результатом является повышение ответственности чиновников, которые ранее могли безнаказанно злоупотреблять своим положением и властью. Закон о противодействии коррупции предоставил инструменты для расследования и уголовного преследования правонарушителей.

Некоторые эксперты отмечают, что в процессе реализации закона могут возникать недоразумения и неоднозначности. Недостаточная конкретика в некоторых его положениях может привести к неправомерным обвинениям или неправильному их квалифицированию. Кроме того, некоторые чиновники могут использовать этот закон для политической борьбы, обвиняя своих оппонентов в коррупции без достаточных доказательств. В некоторых случаях, закон может стать инструментом для злоупотребления властью и укрепления коррупционных связей. Это может вызвать недоверие граждан к законодательной системе и негативно повлиять на доверие к правительству.

В Республике Казахстан было предпринято множество реформ и в отношении законодательства о противодействии этому злу с целью эффективного противодействия коррупции.

Актуализируются такие проблемы как повышение заработной платы государственных служащих, развитие этических стандартов, проведение комплекса превентивных мероприятий, непрерывные реформы в соответствии с вызовами времени.

Были введены изменения в законодательство, расширяющие права граждан и организаций на защиту от коррупции. Была усилена административное и криминальное наказание за коррупцию.

Создание антикоррупционных органов: было создано Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции (АРК) в 2015 году. Организация была наделена полномочиями по предотвращению, выявлению и расследованию коррупционных проступков в государственных органах и организациях.

Внедрение электронного правительства и цифровизации: Цифровизация государственных услуг и введение электронного правительства привели к сокращению взаимодействия граждан с государственными службами и, следовательно, снижению возможностей для коррупционных противоправных действий.

Повышение заработной платы государственных служащих: В целях предотвращения коррупции среди государственных служащих было решено повысить их заработную плату до уровня, обеспечивающего достойную жизнь.

Формирование этического кодекса и этической комиссии: В рамках борьбы с коррупцией был разработан этический кодекс, определяющий нормы этического поведения чиновников и государственных служащих. Также была создана этическая комиссия, ответственная за наблюдение за соблюдением кодекса.

Разработка программы предупреждения коррупции: государство разрабатывает и реализует программы по предотвращению и противодействию коррупции, направленные на повышение осведомленности граждан о коррупционном риске и формирование антикоррупционной культуры.

Реформы и улучшения в законе "О противодействии коррупции" продолжаются, поскольку правительство Казахстана придает большое значение борьбе с коррупцией и созданию честного и прозрачного государственного аппарата.

Для сравнения с международными стандартами антикоррупционных законов можно использовать, например, Конвенцию ООН против коррупции, которая является основополагающим международным документом в этой области.

Конвенция ООН против коррупции была принята в 2003 году и включает в себя международные стандарты и механизмы для борьбы с коррупцией. В ней определены основные преступления, связанные с коррупцией, и предложены рекомендации по их пресечению и наказанию. Конвенция также включает в себя меры по превентивной борьбе с коррупцией, включая обязательство государств-участников разрабатывать и реализовывать эффективные антикоррупционные политики и меры.

Для сравнения с международными стандартами можно анализировать соответствие национальных антикоррупционных законов страны требованиям, предусмотренным Конвенцией ООН против коррупции. Важно убедиться, что законодательство страны включает все основные преступления, связанные с коррупцией, определенные в Конвенции, и предусматривает надлежащие меры наказания. Стоит отметить, что была утверждена и реализуется Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы. Введение новой системы оплаты труда для государственных служащих весьма положительно сказывается на формировании нулевой терпимости к коррупционным правонарушениям.

Также можно сравнивать эффективность реализации антикоррупционных политик и мер, предложенных в международных стандартах, с реальной практикой в стране. Например, можно анализировать статистику по числу расследований и судебных преследований преступлений, связанных с коррупцией, и уровень наказания коррупционеров. Если страна не эффективно борется с коррупцией и наказывает виновных, это может быть признаком неполного соответствия международным стандартам.

Сравнение с международными стандартами позволяет оценить уровень развития антикоррупционной системы в стране и выявить ее сильные и слабые стороны. Это позволяет проводить дальнейшие реформы и улучшать антикоррупционную систему, чтобы она соответствовала международным стандартам и была более эффективной в борьбе с коррупцией.

Проблема противодействия коррупции требует комплексного и инновационного подхода. Очевидно, что классические и современные стратегии включают использование технологий, цифровизации и прозрачности. Примеры успешных применений этих моделей, а также вызовы и перспективы в этой области подчеркивают актуальность темы. Важным выводом является необходимость адаптации моделей к разнообразным условиям, учитывая культурные, экономические и политические особенности. Активное использование общественности и усиленный гражданский контроль представляются ключевыми элементами успешной борьбы с коррупцией.

Несмотря на значительные достижения, представленные стратегиями и политиками, остается вызов в создании единого определения коррупции и объединении различных дисциплин для ее изучения. Мы убеждены, что только совместные усилия государства, общественности и международного сообщества могут привести к долгосрочному успеху в противодействии коррупции.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Руденкин В.Н. Демократическая и авторитарная модели антикоррупционной политики: общее и особенное / В.Н. Руденкин // Вестник Уральского института экономики, управления и права. - 2018. - № 4 (45). – С.41-48.

2. Толеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б., Сайлибаева Ж.Ю., Калкаева Н.Б. Генезис коррупционных преступлений: новые методологические подходы // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия Юриспруденция. – 2022. - №2(68). – С.72-85

3. Шорохов В.Е. Мировые практики формирования системы антикоррупционного образования и подготовки в контексте развития гражданского общества / В.Е. Шорохов // Гражданское общество в России и за рубежом. - 2019. - № 3. – С. 15-21.

4. Шевцов А.В. Международные аспекты борьбы с коррупцией [Электрон. ресурс]. – 2023. – <https://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-aspekty-borby-s-korrupsiei> (дата обращения: 12.12.2023).

5. Двадцать лет Конвенции ООН против коррупции: построим мир вместе против коррупции [Электрон. ресурс]. – 2023. – URL: <https://www.un.org/ru/observances/anti-corruption-day> (дата обращения: 12.12.2023).

6. Ёубакір Т. Современные методы противодействия коррупции. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet-akm/press/article/details/103824?lang=ru>

7. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» [Электрон. ресурс]. – 2023. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (дата обращения: 12.12.2023).

8. Раскрытие понятия и содержания Закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» [Электрон. ресурс]. – 2023. – URL: <https://history-akmola.kz/ru/pages/sibailas-zhemkorlik.html> (дата обращения: 12.12.2023).

УДК 00

РОЛЬ ЭТИКИ В АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ ГОСУДАРСТВ

Жетписбаева Б. А.

*Д. ф. н., профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева
г. Астана, Республика Казахстан*

Бейбитов М. С.

*Д. ю. н., профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева
г. Астана, Республика Казахстан
binur.a@mail.ru*

Как показывает практика государственной службы, этика играет немаловажную роль в антикоррупционной политике многих государств мира. Следуя этическим нормам, используя этические коррективы, целый ряд стран смогли достигнуть больших успехов в борьбе против коррупции, превратить свой народ в благоденствующие сообщества. В данном исследовании акцентируется внимание не только и не столько на анализе воздействия феномена этики на сознание государственных служащих, но прежде всего раскрываются наиболее эффективные пути и способы позитивного преобразования сферы государственной службы, имеющие место в ряде стран мира.

Ключевые слова: *Этика, этические нормы, аксиологический дискурс, нравственность, государственная служба, имидж госслужащего, имморализм, профессиональная деонтология.*

Мемлекеттік қызмет тәжірибесі көрсетіп тұрғандай, дүние жүзіндегі көптеген елдердің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатында этика маңызды рөл атқарады. Этикалық нормаларды сақтау және этикалық коррективтерді қолдану арқылы бірқатар елдер сыбайлас жемқорлықпен күресте үлкен жетістіктерге қол жеткізіп, өз халқын гүлденген қоғамдастыққа айналдыра алды. Бұл зерттеу мемлекеттік қызметшілердің санасына этика құбылысының әсерін талдауға ғана тоқталып қоймай, ең алдымен дүние жүзінің бірқатар елдерінде болып жатқан мемлекеттік қызмет саласын оңды түрлендірудің тиімді жолдары мен тәсілдерін ашып көрсетеді.

Түйінді сөздер: *Этика, этикалық нормалар, аксиологиялық дискурс, мораль, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік қызметшінің бейнесі, азғындық, кәсіби деонтология.*

As the practice of civil service shows, ethics plays an important role in the anti-corruption policy of many countries in the world. Following ethical standards, using ethical adjustments, a number of countries have been able to achieve great success in the fight against corruption, turning their people into prosperous communities. This study focuses not only on the analysis of the impact of the phenomenon of ethics on the consciousness of civil servants, but first of all reveals the most effective ways and means of positive transformation of the sphere of civil service, taking place in a number of countries in the world.

Keywords: *Ethics, ethical standards, axiological discourse, morality, civil service, image of a civil servant, immorality, professional deontology.*

Этика, как показывает история человеческого развития, образует основу достойной жизни общества. Ее предписания, проникая в сознание индивидуума, имеют свойство ограничивать проявление низменного начала в нем, корректировать его поведение, отношение к социуму и универсуму, сподвигать к размышлениям о праведности того или иного поступка, к выбору.

Этика есть наука о человеческих добродетелях. Эта мысль составляет ядро аксиологического дискурса Аристотеля. Апеллируя к понятию «этос» (ethos – первоначально:

место совместного проживания, позднее - обычай, нрав), древнегреческий философ придал этому понятию, преобразовав его в этику, новую семантическую грань, обозначив ею целый спектр личностных, душевных качеств, относящихся к нравственной сущности человека, его поведению, отношению с другими людьми. В данном своем значении, перманентно подвергаясь различным интеллектуальным изысканиям и трансформациям, этика дошла до наших дней. Говоря об этике, мы тем самым говорим о нравственности, морали как основополагающем стержне человеческого бытия, стержне, на котором покоится благопристойное существование человечества. И казалось бы, этот стержень должен быть прочным, стальным, не поддающимся никаким коррозиям. Однако жизнь демонстрирует иное.

В свое время выдающийся немецкий философ Г.Э. Лессинг в «Воспитании человеческого рода», рассуждая о религиозных верованиях как колоссальном стимуле нравственного совершенствования людей, предсказал наступление безрелигиозного времени, когда мораль сможет обходиться без веры в высшее существо [1, с. 193]. Надо отдать должное проницательности Лессинга, прозревшего истину: мы действительно оказались свидетелями атакующей поступи атеизма, приведшего определенную часть человечества к жизни без Бога. Но Лессинг не смог, да и не мог, наверное, предположить, что человек по истечении некоторого времени будет обходиться не только без веры в высшее существо, но и без самой морали, что на смену ей воцарится воинствующий имморализм, порожденный эпохой техногенных революций, что человеческим миром будут владеть квазиценности и в чреде их - культ золотого тельца, к подножию которого будут низложены все человеческие добродетели. Хотя кардинальный поворот сознания людей к аморальности можно расценивать как закономерность, неизбежную вследствие безбожия, утраты веры в Бога, тотальной секуляризации народов, трепетно чтивших ранее святыни свои. Не случайно поэтому прогрессивные силы международной общественности ныне пришли к осознанию, что именно мораль делает человека человеком, что только апологетизация истинных нравственных ценностей способна сообщить животворящий импульс возрождению, обновлению, позитивной трансформации сущности человека, его природы, умения построить свое бытие самым достойнейшим образом, что вся социально-политическая система государств должна фундаментироваться на прочных основаниях нравственной культуры, культуры и философии этики.

Этика - искони особая сфера духовного бытия человечества, ее канонами и критериями обуславливалась специфика натуры человеческой, стиль жизни, поведение, мировоззрение индивидуума. Этика являлась генератором высоких побуждений и нравственных свершений, верность ее лучшим параметрам и стремление следовать им нередко подвигали людей к героике, жертвенности во имя других. И забвение, пренебрежение, игнорирование этического вело к печальным последствиям. Поэтому пристальный интерес к этому феномену духа человеческого всегда был неиссякаем.

Издревле этика являлась объектом многоипостасных размышлений, рефлексий, на протяжении всей истории развития человечества она и ценности, ее репрезентирующие, вызывали к жизни различные учения, доктрины, изощренные дискурсы. В результате, по мнению В. А. Канке, сложились рафинированные, развитые теории этики и эрзац-теории, вторичные по отношению к первым. Эрзац-теории, в отличие от развитых, не могут быть классифицированы в качестве научных, ибо эти теории созданы на основе жизненных наблюдений и опыта, анализа экзистенции человека, бытийственного свойства рефлексий, не имеющих научно объективированного в целом подхода. Такова этика, слагавшаяся веками в среде народа, а также этика Аристотеля, Канта, Милля, Ницше [2], которые в восприятии многих интеллектуально искушенных индивидуумов являются проповедниками высших ценностей и идеалов морали, нравственности.

Значением непреходящего свойства обладает, к примеру, этическое кредо Аристотеля, который призывал своих современников вырабатывать в себе особые

нравственные устои, этические добродетели, привычку к благим поступкам, стремиться к полноте этической жизни, к счастью, следовать правилу: нет предела для человека в деле этического совершенствования. Квинтэссенцией этики Иммануила Канта является созданный им «категорический императив», ставший одним из основополагающих ориентиров при разработке правил профессиональной этики. Есть две ценности в жизни, считал Кант, это – «благоговение перед звездным небом «надо мной» и моральный закон «во мне» [3, с. 499]. Определяя человека «существом моральным», он полагал, что тот, кто делает абсолютный нравственный закон принудительным для своей воли, тот обладает доброй волей, что жить следует согласно категорическому императиву: поступайте, учил он, так, чтобы максима вашей воли могла иметь силу закона для всех людей, и никогда не относитесь ни к себе, ни к другому как средству для достижения цели; поступайте согласно нравственному долгу, согласно нравственному закону [3, с. 202].

Не владея статусом научной этики, эти учения тем не менее обладали и обладают по сию пору свойством притягательности, свойством интенсивно влиять на формирование внутренней сущности человека, на формирование его души и воззрения. Поэтому к какой бы группе эпистемии мы не относили данные доктрины, именно они по большей части несут в себе аксиологически преобразующую функцию, являясь мерилom оценки поведения человека, его способности быть совестливым, ответственным, честным, его способности, открыв в себе источник пассионарности, пожертвовать собой во благо других, если того потребует жизнь.

Таким образом, согласно последним изысканиям, различают мораль «как то, что может улучшить качество жизни, привести людей к счастью» и мораль абсолютистскую, возвышающуюся над «утилитарным стремлением к личному счастью», «как то, что подчиняет себе саму жизнь и в ряде случаев требует от человека отдать жизнь во имя других» [4, с. 65]. В немалой мере именно этого рода мораль укрепляет и стимулирует нетленность этической онтологии. И мораль эта вкупе с правом в особенной степени, очевидно, должна генерализовать профессиональную установку тех, кто находится на вершине властного Олимпа, кто считает, что в состоянии служить своему народу, презрев многогранный искус, таящийся в недрах службы в системе государственного управления. Именно этого рода мораль, ведущая к достижению высоких целей, должна противостоять нездоровым амбициям, которыми преисполнены ныне многие субъекты, подвигающиеся у или около власти. Ибо личность амбициозная «никаким камуфляжем не может прикрыть своего стремления к личной власти» [5, с. 230] и, следовательно, к личному благу. Обремененная грузом или, вернее, синдромом амбициозности, таковая личность менее всего способна выстоять «перед искушением власти». Придя к власти, получив широкие властные полномочия, он, конечно, не преминет преобразиться в деятеля, извращающего свое окружение и своих подчиненных требованием не *служить*, а *прислуживать*, благосклонно относясь к дароподношению, стимулируя тем самым вторжение во властную сферу коррупции, потока коррупционных деяний. Поэтому доступ во власть для таких людей должен быть закрыт, как закрыт он должен быть по определению для всех носителей воинствующего имморализма, провоцирующего неуязвимость, силу коррупции.

Коррупция как фактор, имеющий свойство тотально разлагать нравственность, культурную жизнедеятельность народа, вызывает обеспокоенность всех государств мира. В связи этим возникло и активизировалось международное движение за искоренение коррупции. Организация Объединенных Наций, Совет Европы и другие международные организации в свое время приняли Конвенции против коррупции, во многих странах были разработаны антикоррупционные программы. Примечательным свойством стратегий по предупреждению и борьбы с коррупцией является выработка в качестве противодействия не только репрессивных методов, консолидирующих мер, но и превентивных, ориентированных на выполнение задач по возрождению, утверждению, пропаганде и апологии именно этого аспекта в жизнедеятельности народов мира - этической онтологии,

проповедующей homo moralis - человека высоконравственного, движимого глубоко осознанной целью к адекватной деятельности, не приемлющего клептократические формы поведения, движимого этикой долга и этикой ответственности как главных параметров нравственного оптимума общества и субъекта как такового.

Обзор официальных документов по предупреждению и борьбе с коррупцией, зарубежных антикоррупционных стратегий позволяет обратить особое внимание именно на требование неукоснительного соблюдения государственными служащими норм служебной этики и общенациональной этики как ее базиса. Так, в Конвенции ООН (принятой в 2003 году), в части, регламентирующей ее цели, отдельным пунктом следует целевая установка на «поощрение честности и неподкупности, ответственности, а также надлежащее управление публичными делами и публичным имуществом» (глава 1, ст. 1) [6, с. 266]. Думается, акцентуация именно этих параметров закономерна, ожидаема, являясь «субстанцией поведения власти», эти качества опираются на Совесть, выступающую ядром этики общенациональной и универсальной, одним из главных критериев этической оценки человека, ныне же - «субстратом цивилизованной власти» [7, с. 5]. Честность и неподкупность производны из Совести и одухотворенный лик ее всегда проступает в человеке, обладающем этими чертами. В интерпретации З. Фрейда, совесть – это решетка «Сверх-Я», которая не впускает алчные инстинкты в сознание, либо открывает им дорогу, когда ее разрушают извне революции, смуты и т. д.» [7, с. 5]. По мнению же известного писателя

Ф. Искандера: «Совесть – главный... Бог. Сейчас под влиянием лживой, расчетливой цивилизации многие об этом забыли. И напрасно. Это слово для всех народов должно сделаться главным в его словаре. Там, где нет совести, все пустой звук» [7, с. 5]. Актуализация и реальное воплощение в процессе соблюдения служебной этики честности и неподкупности позволит вырваться Совести из тенет забвения, обрести конкретно зримые, присущие ей черты, противостоять масштабным притязаниям «лживой, расчетливой цивилизации», в недрах которой разрушительную свою работу без устали выполняет и коррупция. В этой связи весьма симптоматичным воспринимается факт принятия органами таможенного контроля Арушской декларации Совета таможенного сотрудничества о неподкупности сотрудников таможенных органов. Здесь активно ведется актуализация и пропаганда феномена неподкупности как антитезы продажности, лежащей в недрах коррупции. О том свидетельствует, к примеру, состоявшийся в июне 2007 г. для сотрудников Комитета таможенных органов нашей республики семинар на тему «неподкупность», проведенный специалистами Американского агентства международного развития и Всемирной таможенной организации.

О существовании в мире оптимальных методов борьбы с коррупцией и, стало быть, возможности эффективно бороться с ней свидетельствуют зарубежные антикоррупционные стратегии как западного, так и восточного образца, которые предусматривают в качестве основополагающих меры по совершенствованию нравственного имиджа госслужащих. Так, в свое время Сингапур был страной с высокой степенью коррупции. Принятые здесь тактические формы борьбы с ней включали не только регламентацию действий чиновников, упрощение бюрократических процедур, применение карательных санкций, повышение независимости судебной системы, ужесточение законодательства, но и прежде всего строгий **надзор** над соблюдением этических стандартов, поддержку морального авторитета неподкупных политических лидеров. С первых шагов антикоррупционной борьбы, особенно в сфере государственной власти, здесь большое значение придавалось этике, статусу этики. Ведь когда «власть рассматривается как возможность для личного обогащения, а не как свидетельство оказанного народом доверия, это становится уже проблемой этики», - был убежден премьер-министр Ли Куан Ю. Все общества, претендующие на длительное существование, должны поддерживать принцип честности, иначе общество не выживет – выражал он твердую уверенность [8, с. 14].

Не случайно в Сингапуре полюсы ментальности двух социальных сфер – государственной и негосударственной – сходятся воедино и образуют редкостный в одном государстве феномен всеобщего неприятия коррупции. Общественное порицание здесь возведено в абсолют, оно действительно в той же мере, что и административное или уголовное наказание. Высокая степень ответственности, неподкупность, честность, личный пример безупречного поведения – ключевые критерии, основная цель политических лидеров, государственных деятелей Сингапура. Правительство здесь образец для народа. Не удивительно, что при таком понимании миссии служения отечеству, народу, стране, при таком культивировании высших этических ценностей Сингапур выдвинулся на авангардные позиции мира в борьбе с коррупцией и удерживает эти позиции по сию пору. Власть в Сингапуре являет собою тот случай, когда категоричность максим «Власть облагораживает!» и «Власть выявляет человека!» находит себе достаточно весомую аргументацию и подтверждение.

Позитив адекватно сформированной этической инфраструктуры эффектно сказался и на Швеции – страны, в прошлом коррумпированной. В ходе реализации соответствующей стратегии парламент и правительство, наряду с другими мерами, также установили высокие этические стандарты и стали добиваться неуклонного их исполнения. И как следствие, по истечении небольшого времени честность воцарилась на месте меркантилизма и превратилась в доминанту, определяющую имидж государственных служащих Швеции.

Результативной явилась превентивная стратегия и в антикоррупционной политике Малайзии, во главу угла которой была возведена идея внедрения в сознание общества и развития моральных ценностей. Примечателен подход к подготовке и воспитанию управленцев, сложившийся в Японии, где отсутствует кодифицированный акт, направленный на борьбу с коррупцией. Но здесь особое внимание уделяется кадровой политике и, конечно же, этическому поведению государственных служащих и политиков страны. В апреле 2000 г. в Японии были приняты закон «Об этике государственных служащих», этические правила государственного служащего и нормы административных наказаний за их нарушение.

Как подчеркивают исследователи, в числе приоритетных в сфере борьбы с коррупцией в Японии оказались:

- меры политической экономии (подотчетность политического руководства, реформа финансирования политических партий и кампаний);
- реформа государственной службы (достойная оплата труда, система стимулов, принцип меритократии – выдвижение на высокую должность в зависимости от способностей, личных заслуг человека);
- обеспечение гражданских свобод, реализуемое через социально-правовой контроль и, подчеркнем, моральное воздействие на политиков со стороны гражданского общества [9, с. 58].

О том, что этика и таящаяся в ее потенции нравственная сила способны на позитивную трансформацию морального облика индивида, говорит и пример Южной Кореи. Вступивший в силу с 1 января 2002 года Закон «О борьбе с коррупцией» назван эталонным и получил в дальнейшем широкое международное признание. В соответствии с ним право начинать расследование по фактам коррупции фактически предоставлено любому совершеннолетнему гражданину страны: главный антикоррупционный орган – Комитет по аудиту и инспекции обязан начать расследование обвинений по любому заявлению. В том же ключе действует в Сеуле с 1999 г. программа «OPEN» – онлайн-система контроля, исключая личные контакты чиновников и граждан и тем самым пресекающая коррупционные проявления [9, с. 59], что, естественно, служит во благо «профессиональной этики и ее ядра – профессиональной деонтологии» [10, с. 120]. Примечательно, что именно в Южной Корее в связи с коррупционными деяниями были привлечены к судебной ответственности президенты Пак Кын Хе (6 апреля 2018 г. приговорена к 24 годам тюремного заключения), Чон Ду Хван (дек.1995 г. – к смертной казни, замененной пожизненным заключением, затем помилован), Ро Дэ У (в 1996 г. – к 22 годам заключения за взятку в сумме около 350 млн долларов, позднее был

помилован), Ли Мен Бак (в марте 2018 г. арестован за получение незаконными путями 30 млн долларов, помимо других преступных дел) (ТАСС, 6 апреля 2024 г.). И ныне парламент страны имеет полное право отменять решение президента, если оно незаконное, и отстранять от должности, подвергать импичменту, как это случилось, к примеру, с последним по времени президентом Юн Сок Елем, задержанным 15 января 2025 г. в связи с объявлением им военного положения в стране, с попыткой запрета политических партий, деятельности парламента, ввода цензуры, полевых трибуналов и т.д. Гражданское общество страны все также активно и следует нормам законопослушания.

Между тем *профессиональная деонтология* представляет собой «совокупность моральных норм, однозначно регламентирующих должное поведение личности в определенной профессиональной сфере и носящих конкретно-императивный характер. В отличие от норм обычной этики деонтологические нормы не дают права выбора, нормативно закрепляются в служебных документах и обеспечиваются административными, т. е. правовыми санкциями [10, с. 17-18].

Своеобразная картина, фиксирующая специфику борьбы с коррупцией с привлечением потенциала профессиональной деонтологии, сложилась в контексте социально-правового бытия США. В стране с 1978 года действует первый закон об этике – Закон о правительственной этике (Ethics in Government Act), а также была учреждена Служба правительственной этики, получившая статус отдельного агентства. 17 октября 1990 г. вышел приказ Президента США (№ 12731), утвердивший обязательные для соблюдения общие принципы этического поведения членов правительства и государственных служащих. Эти принципы даны в виде юридических и морально-этических требований, предъявляемым к чиновникам высшего ранга и рядовым государственным служащим.

Однако и до принятия этого закона в стране действовал Кодекс этики правительственной службы (1958 г.) в виде резолюции Конгресса, в которой было закреплено, что каждое лицо, находящееся на правительственной службе, должно:

- ставить преданность моральным принципам и государству выше преданности лицам, партии или государственным органам;
- исполнять Конституцию, законы США, постановления органов власти и никогда не поддерживать тех, кто уклоняется от их исполнения;
- работать весь трудовой день за установленную плату, прилагая необходимые усилия и мысли для выполнения своих обязанностей;
- находить и применять наиболее эффективные и экономичные способы решения поставленных задач;
- никогда не прибегать к дискриминации, предоставляя кому-либо специальные блага или привилегии как за вознаграждение, так и без него, не принимать для себя и своей семьи блага или подарки при обстоятельствах, которые могут быть истолкованы как воздействие на исполнение должностных обязанностей;
- не давать никаких обещаний, касающихся должностных обязанностей, поскольку государственный служащий не может выступать как частное лицо при исполнении государственной должности;
- не вступать ни прямо, ни косвенно в коммерческие отношения с правительством, если это противоречит добросовестному исполнению должностных обязанностей;
- никогда не использовать конфиденциальную и служебную информацию для извлечения личной выгоды;
- вскрывать случаи коррупции при их обнаружении;
- соблюдать эти принципы, сознавая, что государственная должность является выражением общественного доверия.

Кодекс, хотя и имел рекомендательный характер, в дальнейшем стал основой правовой регламентации «административной этики» госслужащих США [11].

Позднее в 1962 г. Конгрессом США были приняты так называемые «официальные нормы поведения выборных должностных лиц (членов обеих палат парламента) и публичных должностных лиц органов исполнительной власти».

В 1965 г. распоряжением президента Л. Джонсона были установлены стандарты поведения, этические нормы должностных лиц. И в 1978 г. эти правила, наконец, обрели форму Закона «Об этике служащих государственных органов».

С конца 80-х годов XX в. этические начала государственной службы стали объектом ещё более жёсткой правовой регламентации. В 1989 г. Конгрессом США был принят Закон «О реформе Закона об этике», который внёс существенные изменения в нормы, регулирующие этику поведения должностных лиц, и распространил их на все ветви федеральной власти – законодательную, исполнительную и судебную.

В октябре 1990 г. Закон был подкреплён исполнительным приказом президента США № 12731 «Принципы этики поведения должностных лиц и служащих государственного аппарата». Эти принципы были распространены не только на чиновников высшего ранга, но и на рядовых госслужащих.

Для чиновника последствия обнаружения допущенных им нарушений могут выразиться в виде применения к нему одной из следующих мер воздействия:

- частичная или полная дисквалификация;
- перемещение на низшую должность;
- предложение прекратить «конфликтные» финансовые связи.

При серьёзных нарушениях возможно привлечение к уголовной ответственности.

Кроме того, ограничивается право государственного служащего на побочный (по совместительству) заработок, размер которого не должен превышать 15% оклада по должности. Это ограничение распространяется на должностных лиц всех ветвей власти, за исключением членов Сената США. Чиновники, назначаемые президентом США, вообще не могут получать «какой бы то ни было доход в течение всего срока службы за услуги и деятельность, выходящую за рамки непосредственных служебных обязанностей» [11]. Запрещено также принятие каких-либо подарков.

В Великобритании в рамках антикоррупционной стратегии также реализуется программа утверждения принципов честности и неподкупности во всех сферах жизни общества, в том числе на государственной службе. В октябре 1994 г. был создан независимый консультативный Комитет по стандартам (поведения) в общественной (государственной) жизни под председательством лорда Нолана. В состав Комитета вошли 10 авторитетных общественных деятелей, в том числе два члена парламента. В задачи Комитета входило: «изучение и оценка норм поведения всех руководителей общественных учреждений, включая все действия, относящиеся к их финансовой и коммерческой деятельности»; выработка рекомендаций по улучшению моральных критериев участников «публичной жизни». К их числу были отнесены все министры, государственные служащие, члены национального и Европейского парламента, высшие чиновники всех неправительственных общественных учреждений, представители местных властей. При этом Комитету не рекомендовалось рассматривать частные случаи нарушения стандартов поведения, а сосредоточиться на формировании общих принципов достойного участия в общественной жизни. В результате уже в 1995 г. Комитет сформулировал семь принципов государственной работы чиновников – своеобразный Кодекс поведения:

- нестяжательство – служение только общественным интересам, отказ от каких-либо действий для достижения материальных и финансовых выгод для себя, своей семьи и друзей;
- неподкупность – недопущение какой-либо финансовой или иной зависимости от внешних лиц или организаций, которые могут повлиять на исполнение официального долга;
- объективность – непредвзятое решение всех вопросов;
- подотчетность – ответственность за принятые действия перед обществом и предоставление полной информации в случае публичной проверки;

– открытость – максимальное информирование общества обо всех решениях и действиях, их обоснованности (при этом сокращение информации допустимо при необходимости соблюдения высших общественных интересов);

– честность – обязательное сообщение о своих частных интересах, связанных с общественными обязанностями, принятие всех мер для разрешения возможных конфликтов в пользу общественных интересов;

– лидерство – соблюдение принципов лидерства и личного примера в исполнении стандартов общественной жизни.

Хотя сами по себе нарушения данных стандартов не влекли за собой судебных последствий и рассматривались только как нарушение «Кодекса чести», они сыграли роль сдерживающего фактора в борьбе с коррупцией [11].

Моральное разложение в сфере государственной службы и государственного управления, частота подверженности должностных лиц воздействию коррупции, обретение последней транснационального характера, слияние ее с международной преступностью, образование широко разветвленной коррупционной сети в мире и забвение на этом фоне простых моральных императивов – все это стало причиной обращения международной общественности к духу и позитивно преобразующей силе этики, выработки официальных этических документов - Международного кодекса поведения государственных служащих, утвержденного Резолюцией Генеральной ассамблеи ООН 12 декабря 1996 года №51/59, Основы кодекса делового поведения, Рекомендации Комитета министров Совета Европы № R (2000) 10 «О кодексах поведения государственных служащих» от 11 мая 2000 года.

Международный кодекс поведения государственных служащих, утвержденный Резолюцией Генеральной ассамблеи ООН, содержит всего 6 статей-положений, но при этом он охватывает именно те проблемные аспекты, которые позволяют государственному служащему при соблюдении его предписаний достойно выглядеть в любой, даже щекотливой ситуации, и в глазах общественности.

Особой ценностью отличается часть Кодекса, обозначенная «Конфликтом интересов и дисквалификацией», где в 7 пунктах расписаны правила, которые служат своеобразным предостережением от тех действий, что провоцируют при их совершении коррупционные проступки и преступления. Государственным служащим предписывается не использовать свое должностное положение для ненадлежащего удовлетворения своих личных или семейных, финансовых или коммерческих интересов, устранять или предотвращать конфликт интересов, возникаемых в результате несовпадения должностных обязанностей и частных интересов госслужащего, заявлять в соответствии с законом или административными актами о своих предпринимательских, коммерческих и финансовых проектах, которые могут послужить столкновению интересов; не использовать ненадлежащим образом публичные денежные средства, имущество, услуги, информацию, получаемых при исполнении своих должностных обязанностей для совершения не имеющих отношение к должности действий. И самое немаловажное, госслужащие после ухода с государственной службы не должны получать ненадлежащие выгоды за услуги, оказанные на прежней службе. Данная часть Кодекса, как видим, содержит правила, нейтрализующие те соблазны, в сети которых попадают сплошь и рядом наши чиновники, тягу к которым преодолеть порой не в силах. Преследование собственных интересов, а современные чиновники, скажем без преувеличения, просто одержимы этим, и создает преимущественно ту атмосферу конфликтности, что негативным образом сказывается на развитии различных сфер экономики, бизнес-сфер и т.д.

Пункт 8 «Раскрытие актов» в свете последних решений, к примеру, казахстанской государственной власти, касающихся борьбы с коррупцией, особенно интересен и актуален тем, что содержит предписание государственным служащим подавать декларации или иным образом заявлять о своих активах и обязательствах своих супругов (супругов) и/или зависимых от них лиц.

Согласно последним трем пунктам кодекса, аморальными следует расценивать принятие подарков и других ценностей, которые могут повлиять на осуществление их функций, принимаемые решения; разглашение конфиденциальной информации, известной по долгу службы; политическая или иная деятельность госслужащих за пределами государственной службы, подрывающая общественное доверие [12, с.148].

Кроме того, Комитет министров Совета Европы рекомендовал «правительствам государств-членов... содействовать принятию национальных кодексов поведения для государственных служащих, руководствуясь Модельным кодексом поведения для государственных служащих, и поручил Группе стран против коррупции – ГРЕКО следить за выполнением данной рекомендации».

И действительно в последующем на базе этих документов государствами были разработаны национальные кодексы чести государственных служащих, правила служебной этики, законы о государственной службе, которые в свою очередь послужили рычагом для разработки и принятия этических кодексов различных инстанций и ведомств, в том числе и правоохранительных, судебных, других государственных органов. Привлекая внимание к моральному статусу государственных служащих, они представляют собой свод нормативной этики, имеющей цель существенно повысить нравственный имидж госслужащего, его ответственность перед лицом народа, способствовать совершенствованию культуры его поведения, умения противостоять воздействию коррупции.

В русле этих новаций и требований строит свою деятельность по совершенствованию системы государственной службы и Казахстан. Вслед за законом «О государственной службе» (1999) были разработаны и приняты «Правила служебной этики государственных служащими» (2000), которые в свою очередь стали основой Кодекса чести государственных служащих Республики Казахстан, утвержденного Указом Президента от 3 мая 2005 года и подвергнутого редакции Указом Президента РК от 01.10.2013г.. Являясь эталоном в управленческой работе, Кодекс чести определяет нравственное и служебное поведение государственных служащих при исполнении ими должностных обязанностей, содействует формированию административной этики.

Принятие этических документов продиктовано теми модернизационными процессами, которые происходят в нашем обществе, государстве, насущной задачей обустроить государственность, найти наиболее приемлемые формы управления, нацелить служащих к высокому пониманию своей миссии, актуализировать самые главные понятия, которыми обуславливается эффективное служение народу, - честь, благородство, достоинство, репутация. Воспитание чиновников в духе высокого служения стране - первостепеннейшая и безотлагательная задача и нашего времени. Поэтому функции этики необходимо задействовать в полной мере, подняв ее статус в культурной жизни народа, и противопоставить коррупции, масштаб развития которой ныне выходит за пределы разумного.

В качестве базисного следует использовать потенциал Кодекса чести государственных служащих, который представляет собой, как и следует, свод нравственных правил, предписаний, коими должен руководствоваться в своей работе государственный служащий любого ранга и положения.

Принятый в Казахстане Кодекс чести структурно складывается из 5 блоков правил, стандартов поведения государственных служащих. Первый блок содержит общие положения и состоит из четырех пунктов, 2 пункт «Общие правила поведения государственных служащих» направлен на формирование ответственного отношения к государственной службе. Обращает особое внимание блок 3, именуемый «Антикоррупционное поведение государственных служащих», где в контексте 7 пунктов следует констатация тех норм, соблюдение которых предотвращает коррупционные деяния и позволяет сохранить в чистоте этические служебные стандарты.

Определенный блок этической адресации, 4-ый, затрагивает сферу публичных выступлений по вопросам деятельности государственного органа и завершает Кодекс 5 блок – «Поведение государственных служащих во внеслужебное время». Нормы, составляющие этот блок, также направлены на упрочение основополагающих принципов этического поведения госслужащего.

Таким образом, служебная этика, вбирая в свой контекст позитивное влияние общенациональной этики, общепризнанных нравственных стандартов, является богатейшим ресурсом для преодоления коррупции. Воспитанный в духе кодекса чести, строго следующий его правилам, знающий цену ответственности и долженствования, идеализирующий такие нравственно-этические критерии, как честь, неподкупность, честность, управленец нового поколения ориентирован к созиданию во благо страны, во благо народа.

Но для достижения этой цели необходимо повышать статус этики, неустанно пропагандировать, распространять ее идеалы и ценности, выдвигать ее в основу культурной деятельности нашего государства, рационализированные же ее деонтологические варианты использовать во всей их значимости в сфере государственной службы и управления

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гулыга А. Кант. – М.: Молодая гвардия, 2005. – 280 с. (серия ЖЗЛ).
2. Канке В. А. Этика ответственности. Теория морали будущего. – М.: Логос, 2003. – 352 с.
3. Кант И. Критика практического разума // Соч. в 6 т. Т 4. – М.: Мысль, 1965. – 529 с.
4. Разин А. В. Расширяющаяся Вселенная и нравственная основа мира // Вестник Моск. ун-та. Серия 7. Философия. – 2007. – № 3. С. 65–75.
5. Кнорринг В. И. Основы искусства управления. – М.: Изд-во «ДЕЛО», 2003. – 328 с.
6. Конвенция ООН против коррупции// Борьба с коррупцией в Республике Казахстан: Сборник нормативных правовых актов РК. – Астана: Академия государственной службы при Президенте РК, 2004. – 339 с.
7. Попов В. Д. Предисловие. – В кн.: Рогоу А. А., Лассуэл Г. Д. Власть, коррупция и честность. – М.: РАГС, 2005. – 176 с.
8. Хонг Марк. Сингапур – страна, победившая коррупцию // К обществу без коррупции. – 2004. – № 2 (19), июль. – С. 24–26.
9. Кемали Е. С. Из зарубежного опыта борьбы с коррупцией // Правовая реформа в Казахстане. – 2006. – № 4. – С. 57–59.
10. ИONOBA A.И. Этика и культура государственного управления. – М.: Флинта: МПСИ, 2005. – 176 с.
11. Бочарников И.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции – <http://www.budgetrf.ru/>.
12. Международный кодекс поведения государственных служащих //Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. Вып. второй. – 2005. – № 2. – С. 148.
13. О кодексах поведения для государственных служащих. Рекомендации Комитета министров Совета Европы от 11 мая 2000 г. № R (2000) 10 // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. Вып. второй. – 2005. – № 2. – С. 149–152.
14. Кодекс чести государственных служащих Республики Казахстан (Правила служебной этики государственных служащих). – Астана, 2020. – 11 с.
15. Мудрость тысячелетий. Энциклопедия. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2006. – 830 с.
16. Гусейнов А.А. Великие пророки и мыслители. Нравственные учения от Моисея до наших дней. – М.: Вече, 2009. – 496 с.

УДК 342.9.07

АНТИКОРРУПЦИОННЫЕ СТАНДАРТЫ СЛУЖЕБНОЙ ЭТИКИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жанузакова Л.Т.

Д. ю. н., профессор, Университет «Туран», Институт законодательства и правовой информации РК, НИИ публичного права Каспийского университета,
г. Алматы, Республики Казахстан
zhanleila@mail.ru

В статье на основе сравнительного анализа нормативных правовых актов, направленных на противодействие коррупции, рассмотрены антикоррупционные стандарты служебной этики государственных служащих Республики Казахстан, выявлены недостатки в правовом регулировании этих вопросов. На этой основе внесены конкретные рекомендации по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: антикоррупционные стандарты; государственный служащий; конфликт интересов; коррупция; ограничения; служебная этика

Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға бағытталған нормативтік құқықтық актілердің салыстырмалы талдауы негізінде Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерінің қызметтік этикасына қатысты сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар қарастырылған, осы мәселелерді құқықтық реттеудегі кемшіліктер анықталған. Осы негізде заңнаманы жетілдіруге қатысты нақты ұсыныстар енгізілген.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттар; мемлекеттік қызметші; мүдделер қақтығысы; жемқорлық; шектеулер; қызметтік этика.

The article presents a comparative analysis of regulatory legal acts aimed at combating corruption, examining the anti-corruption standards of the service ethics of civil servants in the Republic of Kazakhstan, and identifying shortcomings in the legal regulation of these issues. Based on this, specific recommendations for improving legislation are provided.

Keywords: anti-corruption standards; civil servant; conflict of interest; corruption; restrictions; service ethics.

Развитие и укрепление Казахстана как демократического и правового государства, высшими ценностями которого признается человек, его жизнь, права и свободы [1], требуют трансформации его отношений с обществом, переориентации его деятельности на нужды и потребности граждан. Современная государственная служба с этих позиций своим основным назначением должна видеть служение народу.

В этой связи особую актуальность приобретают вопросы антикоррупционного поведения государственных служащих. Проведение антикоррупционной политики сегодня становится одним из приоритетных направлений государственной политики в целом.

Глава государства в своем Послании народу Казахстана от 16 марта 2022 года «Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации» подчеркнул необходимость решительного противостояния коррупции [2].

На сегодня антикоррупционные стандарты поведения, являясь составной частью служебной этики государственных служащих, определены целым рядом нормативных правовых актов.

Так, Закон РК от 18 ноября 2015 г. «О противодействии коррупции». Регулируя общественные отношения в сфере противодействия коррупции, направлен на реализацию антикоррупционной политики государства [3]. Он закрепляет основные принципы противодействия коррупции, которые вписываются в канву «нового» и «справедливого»

Казахстана, направлены на реализацию норм административно-деликтного и уголовного законодательства в борьбе с коррупционными правонарушениями.

Ст.6 Закона определена система мер противодействия коррупции, которая включает в себя: антикоррупционный мониторинг; анализ коррупционных рисков; формирование антикоррупционной культуры и другие меры. [3].

Одним из основных направлений деятельности государственных органов по повышению эффективности противодействия коррупции является введение антикоррупционных стандартов.

В казахстанском законе дается определение данного понятия - «установленная для обособленной сферы общественных отношений система рекомендаций, направленная на предупреждение коррупции» (п.1 ст.10) [3].

На наш взгляд, это не совсем правильно. Стандарт поведения - это обязательное правило поведения. Понимание антикоррупционных стандартов как системы рекомендаций по предупреждению коррупции означает лишь совет. Рекомендация не имеет обязательной юридической силы. В лучшем случае она подлежит обязательному рассмотрению. При этом формирование и соблюдение антикоррупционных стандартов входят в систему мер противодействия коррупции (пп.5) ст.6) [3]. Соблюдение уже как бы обязывает к их выполнению, а не просто рекомендует.

Более точное определение антикоррупционных стандартов дано в Федеральном законе России от 25 декабря 2008 г. «О противодействии коррупции»: единая система запретов, ограничений и дозволений, обеспечивающих предупреждение коррупции (пп.5) ст.7) [4].

Российскими учеными поддерживается взгляд на антикоррупционные стандарты как «совокупность основополагающих, законодательно установленных правил, выраженных в виде запретов, ограничений, требований, регулирующих конкретные виды деятельности, формирование устойчивого антикоррупционного поведения, направленных на предупреждение совершения коррупционных проступков, снижение самой вероятности их совершения, предотвращение их негативных последствий, строгое соблюдение установленных предписаний в виде отказа от совершения каких-либо действий либо недопущение бездействия [5, с. 109, 6, с.107],

При таком подходе антикоррупционные стандарты приобретают характер нормативных предписаний, обязательных к исполнению, и выступают составными частями деятельности государства по противодействию коррупции.

В этой связи целесообразно пересмотреть данное понятие в казахстанском законе, изложив статью 10 в следующей редакции:

«Статья 10. Антикоррупционные стандарты

1. Антикоррупционные стандарты – установленная для обособленной сферы общественных отношений система **ограничений, обязанностей, запретов и дозволений, направленных на противодействие и предупреждение коррупции**».

2. Антикоррупционные стандарты разрабатываются государственными органами, организациями и субъектами квазигосударственного сектора при участии общественности и учитываются при разработке законодательства и в правоприменительной практике, **являются обязательными к исполнению**».

Закон РК от 23 ноября 2015 г. «О государственной службе Республики Казахстан» также содержит нормы, направленные на противодействие коррупции. Он и касается обязанностей государственного служащего, ограничений, связанных с пребыванием и поступлением на государственную службу, дисциплинарных проступков, дискредитирующих государственную службу, антикоррупционного поведения государственных служащих и др. [7]

Следующим нормативным правовым актом, содержащим антикоррупционные нормы, является Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан, утвержденный

указом Президента РК от 29 декабря 2015 г. № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан» [8]. Он устанавливает принципы и стандарты служебной этики государственных служащих и направлен на укрепление доверия общества к государственным органам. Многие из этих принципов и норм носят антикоррупционный характер.

Антикоррупционные нормы имеются и в других законах, регулирующих полномочия и деятельность государственных служащих, занимающих ответственные государственные должности, должности в правоохранительных и специальных органах, а также иных представителей власти, статус которых регулируется отдельными законодательными актами.

Анализ вышеназванных нормативных правовых актов показывает следующее.

В Законе «О противодействии коррупции» понятие «коррупция» определяется как «незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, ... своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ» (пп. 6) ст.1) [3].

Ему корреспондирует смежная категория «конфликт интересов» – «противоречие между личными интересами лиц, занимающих ответственную государственную должность, лиц, уполномоченных на выполнение государственных функций, лиц, приравненных к ним, должностных лиц и их должностными полномочиями, при котором личные интересы указанных лиц могут привести к неисполнению и (или) ненадлежащему исполнению ими своих должностных обязанностей» (пп. 5) ст.1) [3].

При этом личная заинтересованность государственного служащего может быть вызвана не только вопросами, касающимися лично его или членов его семьи, но и родственными, дружескими отношениями, просто знакомствами с приятными и, возможно, «полезными» людьми.

Казахстанские ученые, проведя анализ данного понятия в законодательстве зарубежных стран и в международных правовых актах, подчеркивают, что « в основе конфликта интересов всегда лежит противоречие между личными и общественными интересами должностного лица, при котором его личный интерес может повлиять на ненадлежащее исполнение служебных обязанностей» [9, с.11]..

В Законе о государственной службе данный термин рассматривается аналогично: как «противоречие между личными интересами государственного служащего и его должностными полномочиями, при котором личные интересы государственного служащего могут привести к неисполнению или ненадлежащему исполнению им своих должностных полномочий» (пп.17) ст.1) [7].

Разница заключается только в круге субъектов, которых может затронуть конфликт интересов (он шире в Законе «О противодействии коррупции»). Но есть еще и одно небольшое отличие. В первом законе речь идет о ситуации, когда личные интересы государственного служащего могут привести к неисполнению или ненадлежащему исполнению им своих должностных обязанностей, а во втором случае – должностных полномочий.

Такие расхождения недопустимы. Понятие «обязанность» (юридическая обязанность) и «полномочие» - не идентичны. Первый термин в теории права определяется как «установленная законом мера должного, общественно необходимого поведения» [10, с.156], т.е. это необходимость следовать определенной мере поведения, закрепленной в норме права. При этом должная мера поведения может касаться не только государственных служащих и государственных органов, но и простых граждан, юридических лиц. Она противоположна субъективному праву, которое представляет собой меру возможного поведения

Термин «полномочие» рассматривается в юридической литературе, как «совокупность прав и обязанностей» [11, с.25, 27; 12, с.142]. Аналогичный подход закреплен и в законодательстве, причем полномочие касается только государственных служащих /иных представителей власти и государственных органов (ч. 2 п.1 ст.41 Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан» [13].

Законодатель, регулируя полномочия того или иного государственного органа либо должностного лица, не проводит внутри разграничения его на права и обязанности, т.е. при их исполнении они неотделимы друг от друга.

В определении понятия «коррупция» законодатель говорит о незаконных действиях лица именно при исполнении должностных полномочий, а не должностных обязанностей.

Поэтому подход, избранный в Законе «О государственной службе Республики Казахстан», представляется более правильным. Следует в пп.5) ст.1 Закона «О противодействии коррупции» слово «обязанностей» заменить на слово «полномочий».

В то же время в Законе «О государственной службе Республики Казахстан» целесообразно ст.10 дополнить обязанностью государственного служащего не допускать конфликта интересов, а в случае его возникновения принимать меры по его предотвращению.

Ст.13 Закона о государственной службе устанавливает ограничения, связанные с пребыванием на государственной службе. Это запреты на занятие предпринимательской и другой оплачиваемой деятельностью, кроме педагогической, научной и иной творческой деятельности; на представительство по делам третьих лиц в государственном органе, в котором он состоит на службе, либо непосредственно ему подчиненном или подконтрольном и пр. Государственный служащий обязан передать в доверительное управление находящиеся в его собственности доли, акции в уставном капитале коммерческих организаций и иное имущество, не вправе занимать должности, находящиеся в непосредственной подчиненности должности, занимаемой его близкими родственниками и свойственниками, либо иметь их в непосредственном подчинении. При поступлении на государственную службу они и их супруги обязаны представлять в органы госдоходов декларации об активах и обязательствах [7].

Все эти ограничения носят антикоррупционный характер и опираются на положения Закона «О противодействии коррупции». Многие из них закреплены в Конституции и конституционных законах. Они нацелены на предупреждение коррупционных правонарушений и находятся в фарватере антикоррупционной политики. Нарушение этих ограничений может повлечь за собой дисциплинарную, административную и уголовную ответственность.

В Казахстане в обоих упомянутых законах имеет место дублирование норм, касающихся конфликта интересов, мер по предотвращению такого конфликта, антикоррупционных ограничений, других норм с антикоррупционным содержанием, что противоречит требованиям юридической техники.

В то же время в Законе «О противодействии коррупции» есть антикоррупционные нормы, которые отсутствуют в Законе о государственной службе, например, о недопустимости открытия счетов в иностранных банках, расположенных за пределами Казахстана, участия в азартных играх и пари в игорных заведениях, в т.ч. в неотведенных для этого местах или проводимых путем использования сетей телекоммуникаций, через Интернет [3].

К сожалению, на практике не все эти положения соблюдаются. В «старом» Казахстане широкое распространение получила практика лишь формального неучастия высокопоставленных государственных служащих в осуществлении предпринимательской деятельности. При этом «талантливыми бизнесменами» становились их престарелые родители, дети, супруги, иные родственники и свойственники, близкие друзья и другие подставные лица. Точно также за пределы страны выводились огромные денежные средства, покупались зарубежные активы.

Закрепление в Законе «О противодействии коррупции» запрета на участие в азартных играх обусловлено тем, что нередко государственные служащие и иные представители власти проигрывают в игорных заведениях не только свои личные или семейные деньги, но и денежные средства государства, если они имеют к ним доступ. Либо для того, чтобы иметь соответствующие средства для этой пагубной цели, государственные служащие вступают в коррупционные сделки и тем самым нарушают закон.

Так или иначе, несмотря на важность антикоррупционных норм в Законе о государственной службе, нет необходимости дублирования им соответствующих положений Закона «О противодействии коррупции».

В этих целях в Законе «О государственной службе Республики Казахстан» необходимо:

- пересмотреть ст.13 и изложить ее в новой редакции с исключением положений, которые содержатся в Законе «О противодействии коррупции», но с введением нормы о соблюдении предусмотренных им иных ограничений;
- из ст.50 исключить дисциплинарные проступки, носящие коррупционный характер, но закрепить норму общего содержания о других дисциплинарных проступках, дискредитирующих государственную службу, с отсылкой на Закон РК «О противодействии коррупции»;
- исключить ст.51;
- дополнить ст.49 п.2-1 следующего содержания:

«2-1. Государственные служащие, чьи близкие родственники привлечены к ответственности за совершение коррупционного правонарушения, а также иные уголовные правонарушения, должны подать в отставку».

Несмотря на наличие в законодательстве мер по предотвращению конфликта интересов, на практике эти требования не всегда соблюдаются. Немало случаев, когда родственники акимов или иных государственных служащих, занимающих руководящие должности, неправомерно получают выгодные государственные заказы в рамках государственных закупок, земельные участки для строительства не только личных домов, но и производственных и иных объектов, занятия сельским хозяйством и т.д.

В этой связи необходимо усилить ответственность непосредственных руководителей государственных служащих за непринятие соответствующих мер.

Этический кодекс устанавливает стандарты служебной этики государственных служащих, которые являются обязательными для них и опираются на принудительную силу государства. При этом часть из них имеют антикоррупционную направленность. Среди них – запрет на преследование неправомерных финансовых и имущественных интересов, на использование своего служебного положения для решения личных вопросов или в интересах некоммерческих организаций, обязанность соблюдать ограничения, установленные законом, не допускать конфликта интересов и пр. [8],

На прямую взаимосвязь этических норм и норм с антикоррупционным содержанием указывают многие ученые [5; 14; 15],

В Этическом кодексе имеется норма с антикоррупционным содержанием о запрете использования своего служебного положения при решении вопросов личного характера или в интересах других лиц [8]. Но она в большей степени ориентирована на «телефонное право», когда осуществляется психологическое воздействие на органы и лица, принимающие решения, в которых заинтересован государственный служащий. В данном же контексте речь идет больше о сиюминутном использовании своего служебного документа для получения какого-либо блага или для показной демонстрации своей власти.

Кроме того, возникает вопрос: почему законодатель не допускает использование служебного положения в интересах только некоммерческих организаций. Разве невозможно использование государственным служащим своего статуса для того, чтобы повлиять на принятие решения, которое выгодно той или иной бизнес-структуре? В Этическом кодексе не все нормы имеют антикоррупционную направленность, а только

отдельные. К тому же, интересы бизнес-структур могут продвигаться государственным служащим и бескорыстно, например, в силу дружеских отношений или благодарности за какую-то ранее оказанную услугу или помощь.

Вместе с тем, нередки и другие случаи поведения государственных служащих, противоречащие общепринятым моральным принципам. Например, когда близкие родственники государственных служащих, занимающих руководящие должности в государственных органах, или приравненных к ним лиц совершают серьезные административные проступки, уголовные правонарушения. Но при этом эти лица не подают в отставку. Понятно, что отец за сына или сын за отца, либо брат за брата не отвечает. Но здесь как раз тот случай, когда, по сути, нарушаются этические нормы. Все это связано с сохранением в казахском обществе устаревших традиций клановости, трайбализма, которые переносятся на сферу государственной службы.

То же самое происходит, когда речь идет о приеме на государственную службу или переводе на вышестоящие должности, о перемещениях на руководящие должности в государственных предприятиях и организациях, на выборные и на судебные должности.

Что касается участия в азартных играх, то соответствующее положение содержится в Этическом кодексе государственных служащих, которое изложено более кратко: «воздерживаться от посещения игорного заведения, за исключением случаев, связанных с исполнением служебных обязанностей» (подпункт 10) пункта 6) [8]. В этой норме нет упоминания о возможности посещения игорного заведения посредством сети Интернет. Это упущение надо исправить.

Предлагается внести в Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан следующие изменения и дополнения:

- пп.7) п.6 изложить в следующей редакции: «7) не использовать **свое служебное положение, в том числе свое служебное удостоверение или иные документы служебного характера для получения услуг вне очереди или бесплатно**, для оказания влияния на деятельность государственных органов, организаций, государственных служащих и иных лиц при решении вопросов личного характера, а также связанные с ним возможности в интересах **коммерческих и некоммерческих организаций, в том числе общественных и религиозных объединений, а также** для пропаганды своего отношения к ним»;

- пп.10) п.6 после слова «заведения» дополнить словами «в том числе с использованием цифровых сервисов».

Целесообразно конституционные законы «О Парламенте Республики Казахстан и статусе его депутатов», «О Правительстве Республики Казахстан», «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», «О Конституционном Суде Республики Казахстан», «Об Уполномоченном по правам человека Республики Казахстан», «О прокуратуре» дополнить нормами об обязанности депутатов Парламента, Премьер-Министра, членов Правительства, судей, судей Конституционного Суда, Уполномоченного по правам человека, прокуроров подать в отставку в случае совершения их близкими родственниками коррупционных правонарушений, а также привлечения к уголовной ответственности по иным основаниям, а при невыполнении этого требования – освобождения их от должности по этому основанию.

Аналогичное дополнение следует внести в п.2 ст.21 Закона «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан».

Борьба с коррупцией является одной из приоритетных задач в стране. Указом Президента РК от 2 февраля 2022 г. № 802 утверждена Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы [16].

В Концепции определены основные принципы антикоррупционной политики, большинство из которых наши отражение в ст. 4 Закона «О противодействии коррупции». Но есть принципы, которые отсутствуют в Законе. Например, это принципы подотчетности

обществу, эффективности и результативности; неприятия коррупции, качественной цифровой трансформации

Еще один принцип, закрепленный в Концепции, - равенства всех перед законом и справедливости – также отсутствует в Законе. В то же время в нем присутствуют принципы законности, приоритета защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина. С натяжкой можно говорить, что они поглощают вышеназванный принцип. В то же время сам принцип законности, являясь универсальным принципом деятельности государства и всей правовой системы, весьма неоднозначно трактуется иногда в правоприменительной практике, когда верховенство права подменяется верховенством закона, а приоритет прав человека - приоритетом интересов государства.

Поэтому, на наш взгляд, в ст.4 Закона «О противодействии коррупции» можно внести следующие поправки:

- после пп.2) дополнить «пп.2-1) равенства всех перед законом и справедливости»;

Пп.3) изложить в следующей редакции: «3) гласности, прозрачности и подотчетности обществу»;

дополнить пп.8), 9), 10) следующего содержания: «8) эффективности и результативности; 9) неприятия коррупции во всех ее проявлениях; 10) качественной цифровой трансформации».

В международном рейтинге «Индекс восприятия коррупции» Transparency International за 2024 г. Казахстан получил 40 баллов и занял 88 место среди 180 стран, поднявшись на 5 позиций [17]. Если сравнивать этот показатель за 2020 г., то тогда у нашей страны было 38баллов и 94 место [18]. Получается, что за 5 лет прогресс совершенно ничтожный. Это при том, что страна добилась огромных успехов в цифровизации государственных органов, оказании государственных услуг в цифровой форме. В Концепции предполагается по итогам 2026 г. довести индекс восприятия коррупции не ниже 47 баллов[16].

Таким образом, в Республике Казахстан создана необходимая правовая база для снижения коррупции в системе государственных органов, созданы организационные механизмы в этих целях. В то же время в целом ряде направлений антикоррупционной политики имеются очевидные провалы и недостатки, которые необходимо исправлять. Требуется улучшения и работа по дальнейшему обновлению законодательства в этой сфере.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Конституция Республики Казахстан. Принята 30 августа 1995 г. на республиканском референдуме. С изменениями и дополнениями // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2. Токаев К.К. Новый Казахстан: Путь обновления и модернизации. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 16 марта 2022 г. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1

3. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 г. «О противодействии коррупции» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>

4. Федеральный закон РФ от 25 декабря 2008 г. № 273-ФЗ «О противодействии коррупции» // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_82959/

5. Трунцевский Ю.В. О содержании антикоррупционного стандарта поведения государственных и муниципальных служащих Вестник Томского государственного университета. Право. - 2019. - № 32. – С.107-121

6. Наумов В.В., Станкевич А.М. К вопросу о формировании антикоррупционного стандарта поведения сотрудников Следственного комитета РФ // Вестник Екатеринбургского института. - 2017. № 3. - С.106–109

7. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2015 г. «О государственной службе Республики Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000416>
8. Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 г. № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153>
9. Разработка системных мер по предотвращению конфликта интересов /Под научным руководством Ж.К.Рысбековой. - Нур-Султан, 2020. - 99 с.
10. Рассказов Л.П. Теория государства и права: углубленный курс: Учебник. — М.: РИОР: ИНФРА-М, 2015. — 559 с.
11. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления. - М.: Юрид. лит., 1972. – 280 с.
12. Тихомиров Ю.А. Публичное право: Учеб. - М.: Бек, 1995. – 496 с.
13. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>
14. Смирнов Ф.Ф. Этический кодекс государственного гражданского служащего как механизм предотвращения коррупции в органах власти // Вестник государственного и муниципального управления. - 2016. - № 3. - С.11-15
15. Черногор Н.Н. Роль этических и нравственных норм в обеспечении соблюдения запретов, ограничений и требований, установленных в целях противодействия коррупции // Журнал российского права. – 2017. - № 9. - С.130-141
16. Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 г. № 802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802>
17. Казахстан поднялся на 5 позиций в Индексе восприятия коррупции. 11 февраля 2025 г. // <https://www.inform.kz/ru/kazahstan-podnyalsya-na-5-pozitsiy-v-indekse-vozpriyatiya-korruptsii-f8ea5f>
18. Национальный доклад о противодействии коррупции за 2020 год // <https://www.gov.kz/memleket/entities/bko-zher/documents/details/34865?lang=ru>

ӘӨЖ 00

АЗАМАТТАРДЫҢ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫН ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ-ТАЛДАМАЛЫҚ ЖҰМЫС

Жұмахмет М.Ә.

Магистрант, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан
muhammed_aly7@mail.ru

Мақалада ақпараттық-талдамалық жұмыс азаматтардың еңбек құқықтарының сақталуын прокурорлық қадағалауды жүзеге асыруда иешуші рөл атқаратындығына көңіл бөлінеді. Ол еңбек саласындағы заңдылықтың жай-күйі туралы деректерді жинауды, өңдеуді және талдауды, типтік бұзушылықтарды анықтауды, сондай-ақ оларды жою бойынша ұсыныстар әзірлеуді қамтиды. Қадағалау қызметі барысында прокуратура түрлі ақпарат көздерін пайдаланады: азаматтардың өтініштері, мемлекеттік еңбек инспекцияларының материалдары, сот практикасы, статистикалық деректер және ведомстволық бақылау деректері. Бұл ақпаратты талдау жұмыскерлердің ең осал санаттарын анықтауға, еңбек құқықтарының бұзылуы жиі кездесетін салаларды анықтауға және заңнама мен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру бойынша ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: прокурорлық қадағалау, еңбек құқықтары, ақпараттық-талдамалық жұмыс, жұмыскерлердің құқықтарын қорғау, құқық қолдану тәжірибесі, заңнаманы бұзу, мемлекеттік бақылау, деректерді талдау, азаматтардың өтініштері, статистика, қадағалау тексерулері.

В статье акцентируется внимание на том, что информационно-аналитическая работа играет решающую роль в осуществлении прокурорского надзора за соблюдением трудовых прав граждан. Она включает в себя сбор, обработку и анализ данных о состоянии законности в сфере труда, выявление типичных нарушений, а также разработку предложений по их устранению. В процессе надзорной деятельности прокуратура использует различные источники информации: обращения граждан, материалы государственных инспекций труда, судебную практику, статистические данные и данные ведомственного контроля. Анализ этой информации позволяет выявить наиболее уязвимые категории работников, определить сферы, в которых нарушения трудовых прав встречаются наиболее часто, и сформулировать предложения по совершенствованию законодательства и правоприменительной практики.

Ключевые слова: прокурорский надзор, трудовые права, информационно-аналитическая работа, защита прав работников, правоприменительная практика, нарушения законодательства, государственный контроль, анализ данных, обращения граждан, статистика, надзорные проверки.

The article focuses on the fact that information and analytical work plays a crucial role in the implementation of prosecutor's supervision over the observance of labor rights of citizens. It includes the collection, processing and analysis of data on the state of legality in the field of labor, identification of typical violations, as well as the development of proposals for their elimination. In the course of its supervisory activities, the procurator's office uses various sources of information: citizens' appeals, materials from State labor inspectorates, judicial practice, statistical data and departmental control data. Analysis of this information makes it possible to identify the most vulnerable categories of workers, to determine the areas in which violations of labor rights are most frequent and to formulate proposals for improving legislation and law enforcement practice.

Keywords: prosecutor's supervision, labor rights, information and analytical work, protection of workers' rights, law enforcement practice, violations of legislation, state control, data analysis, citizens' appeals, statistics, supervisory inspections.

Қазақстан Республикасында жалақы – азаматтардың негізгі табыс көзі болып табылады. Еңбек құқығын қорғау саласындағы мәселелер, әсіресе жалақыны уақтылы және толық төлемеу мәселесі, әлеуметтік-экономикалық тұрақтылыққа тікелей әсер етеді. Осыған байланысты прокурорлық қадағалау еңбек құқықтарын қорғауда маңызды рөл атқарады. Мақалада прокурорлық қадағалаудың жалақыны өндіріп алудағы ерекшеліктері, қазіргі заңнамалық база мен іс жүзіндегі тәжірибе талданады. Сонымен қатар, азаматтардың еңбек құқықтарын іске асыру мәселелері бойынша тексерулер жүргізудің алдында прокурорға еңбек саласындағы заң бұзушылықтардың сипаты мен таралуы [1], олардың динамикасы, өсу немесе төмендеу тенденциясы туралы уақтылы және дұрыс қорытынды жасауға, сондай-ақ заң талаптарын және оларға жүктелген бақылау функцияларын орындамауы мүмкін қадағалау және бақылау органдарының қызметін бағалауға мүмкіндік беретін талдамалық жұмыс жүргізіледі.

Прокуратура органдарына келіп түскен азаматтардың еңбек заңнамасын сақтау мәселелері бойынша шағымдары ақпараттың негізгі көздерінің бірі болып табылады. Бұл ретте жұмыскерлердің бірінің өтініші бойынша тексеру жүргізу кезінде азаматтың құқықтарымен шектелмей, тұтастай алғанда кәсіпорында заңдылықтың жай-күйін бағалау қажет, жұмыс берушінің өзге жұмыскерлерге қатысты еңбек құқықтарын осыған ұқсас бұзушылықтары бар-жоғын міндетті түрде анықтау қажет.

Қадағалау аумағындағы заңдылықтың жай-күйі туралы ақпарат алудың, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың алдын алудың тиімді шараларының бірі азаматтардың еңбек құқықтарының бұзылуына жиі жол беретін ұйымдарда көшпелі қабылдау жұмыскерлерін өткізу болып табылады. Жағдайдың мәселесіне, прокуратураның сандық құрамына байланысты мұндай көшпелі қабылдаулардың жиілігі әр түрлі болуы мүмкін. Алайда, әдетте, мұндай сапарларды келесі кәсіпорындарға басымдық бере отырып, тоқсанына кемінде бір рет ұйымдастырған жөн:

- Жұмыс берушілердің еңбек құқығын бұзу фактілерін бақылау;
- Жалақы төлемдеріндегі кешігу мен толық төлемеу жағдайларын анықтау және сотқа жүгіну;
- Әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін қажетті шараларды қолдану;
- Қоғамдық және профсоюз ұйымдарымен бірлесіп, құқық қорғау іс-шараларын өткізу арқылы алдын алу шараларын жүзеге асыру.

Көшпелі қабылдау бөлмелерін өткізу құқық бұзушылықтардың алдын алуды, құқықтық ағартуды жүзеге асырудың тиімді шарасы болып табылады, өйткені көбінесе кәсіпорын жұмыскерлерімен қарым-қатынас барысында прокурор азаматтардың еңбек құқықтарының бұзылуы туралы ақпарат алып қана қоймай, азаматтарға заңнаманың талаптарын да түсіндіреді. Осыған байланысты мұндай іс-шаралардың нәтижелерін ұйым басшысының белгісі бар анықтамалармен ресімдеу және оның ішінде құқықтық ағарту іс-шарасы ретінде ескеру қажет.

Бұдан басқа, тексеруді ұйымдастыруға бұқаралық ақпарат құралдарында, «Интернет» ақпараттық-телекоммуникациялық желісінде орналастырылған және жария іс-шараларда айтылған жұмыскерлердің құқықтарының бұзылуы туралы ақпарат себеп болып табылады. Осыған байланысты «Интернет» желісінің, түрлі әлеуметтік желілер мен мессенджерлердегі (қауымдастықтар, бірлестіктер, «қоғамдар») ақпараттың мониторингі азаматтардың еңбек құқықтарының бұзылуы туралы жедел ақпарат алудың тиімді шарасы болып табылады. Құқық қолдану тәжірибесі азаматтардың бақылау (қадағалау) органдарына әрдайым жұмыс берушінің іс-әрекетіне шағымдана бермейтіндігін көрсетеді, өйткені олар жұмысынан айырылып қалудан, сынға ұшыраудан, кудалаудан және т.б. қорқады. Сонымен қатар, «Интернет» желісінде еңбек құқықтарының бұзылуы туралы ақпарат алуға болады, мысалы: жұмыскерлердің еңбек құқықтарын тиісінше ресімдемеу, еңбек қатынастары саласындағы кемсітушілік, жалақыны төлемеу, жұмыскерлерге жеке және ұжымдық қорғаудың қажетті құралдарын бермеу және т.б.

Көріп отырғанымыздай, цифрландыру процесі прокурорлық қадағалаудың тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Электрондық базалар мен автоматтандырылған жүйелер арқылы:

- Жалақы төлемдеріндегі кешігулерді нақты уақыт режимінде бақылау;
- Құжат айналымы мен есептілікті жеңілдету;
- Мәліметтерді межведомстволық түрде алмасу қамтамасыз етіледі.

Азаматтардың еңбек құқықтары туралы заңнаманы сақтау саласындағы заңдылықтың жай-күйі туралы ақпараттың толыққанды көзі, әртүрлі деңгейдегі кәсіптік одақтар, олардың құзыретіне азаматтардың еңбек құқықтары туралы заңнаманың жекелеген аспектілерінің орындалуына тексеру жүргізу де кіреді. Әлеуметтік әріптестікте жұмыскерлердің өкілдері болып табылатын кәсіподақ ұйымдарының сенімді ақпараты прокуратураның қадағалау өкілеттіктерімен бірге азаматтардың бұзылған еңбек құқықтарын барынша тиімді қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты прокурор кәсіптік одақтармен тұрақты негізде өзара іс-қимылды ұйымдастыруы тиіс. Тексерілетін ұйымда бастауыш кәсіподақ ұйымы болған жағдайларда, тексеру жүргізу кезінде кәсіподақ өкілінің қатысуын қамтамасыз ету [2, 35 б.].

Билік органдарынан азаматтардың еңбек құқықтарының бұзылуы туралы ақпарат алу тұрақты негізде ұйымдастырылуы тиіс. Әрине, мұндай ақпаратты алуды ұйымдастыру қандай билік органдарының аумақтық бөлімдері қадағаланатын аумақтың прокурорында жұмыс істейтініне байланысты әр түрлі болады. Әдетте, мұндай ақпаратты алуды тоқсанына кемінде бір рет ұйымдастырған жөн. Айта кетейік, Қазақстан Республикасының бірқатар субъектілерінде тиісті ақпаратты ҚР субъектілерінің прокуратуралары билік органдарынан сұратады, мәліметтерді алғаннан кейін ақпарат қалалардың (аудандардың) прокуратураларына жіберіледі.

Мәселен, салық органының, сот приставтары қызметі бөлімдерінің, соттардың, аудандардың (қалалардың) әкімшіліктерінің деректері жалақы бойынша берешектің бар екендігін куәландыруы мүмкін. Еңбек инспекциясы, салық органдары және экономикалық қауіпсіздік қызметтерімен бірлескен жұмыс прокурорлық қадағалаудың жан-жақты жүйесін құруға мүмкіндік беріп, құқық бұзушылықтардың алдын алу және тез арада анықтау қамтамасыз етіледі.

Осылайша, салық органдарында салық және сақтандыру сыйлықақылары, оның ішінде жеке табыс салығы бойынша өтелмеген берешегі бар кәсіпорындар мен жеке кәсіпкерлер, сондай-ақ банкроттық сатысында тұрған және 2-ші кезектегі тіркелген берешегі бар кәсіпорындар туралы мәліметтер бар. Аталған деректер еңбекақы төлеу бойынша әлеуетті борышкерлерді анықтауға көмектеседі. Сақтандыру сыйлықақыларын төлеу бойынша қарыздары бар ұйымдарда прокурорлық тексерулер тәжірибесі көрсеткендей, еңбекақы төлеу бойынша берешек те бар. Бұл ақпаратты Қазақстан Республикасының әлеуметтік сақтандыру қорынан, Қазақстан Республикасының зейнетақы қорынан алуға болады.

Прокурорлар ұсынылған ақпаратты, оның ішінде алдын алу шараларын қабылдау, жұмыскерлердің еңбекақыны уақтылы төлеу құқықтарының бұзылуына жол бермеу және ұйым басшыларына ескертулер беру мәселесін қарау үшін пайдалануға міндетті. Салықтар мен бюджеттен тыс қорларға аударымдар бойынша берешектердің болуына байланысты ҚР салық қызметі берешекті өндіріп алуды мәжбүрлеу шараларын қолдануы, сондай-ақ ұйымдардың шоттары бойынша операцияларды тоқтата тұруы мүмкін екенін және бұл өз кезегінде ұйымдардың жұмыскерлеріне жалақының уақтылы төленбеуіне әкелетінін ескеру қажет. Сонымен қатар, жоғарыда аталған органдар мен қорлар жалақының ең төменгі жалақыдан төмен төленетінін көрсететін ақпарат бере алады.

Дәрменсіздік (банкроттық) рәсімі енгізілген ұйымдарда жұмыс істейтін азаматтардың еңбек құқықтарының сақталуын қадағалауды жүзеге асыру белгілі бір

ерекшелікпен ерекшеленеді. Сондықтан прокурор қандай ұйымдарда тиісті рәсімнің басталғаны, онда төрелік басқарушы кім екендігі, қазіргі уақытта банкроттықтың қандай кезеңі қолданылғаны туралы толық ақпаратқа ие болуы керек. Прокуратуралар тиісті ақпаратты төрелік соттан ала алады, оны кейіннен қалалардың (аудандардың) прокуратураларына жібереді. Бұдан басқа, кәсіпорынның дәрменсіздік (банкроттық) рәсімін жариялау туралы ақпаратты қалалардың (аудандардың) прокурорлары салық органдарында, сондай-ақ kad.arbitr.ru сайтынан ала алады.

Сот приставтары қызметінің бөлімшелерінен жалақы бойынша борыштарды өндіріп алу туралы келіп түскен және орындаудағы атқарушылық құжаттар туралы ақпаратты прокуратура органдарына ай сайын сұратып отыру қажет. Сонымен қатар, сот орындаушылары қызметінің бөлімімен тоқсанына кемінде 1 рет салыстырып тексеру жүргізу қажет.

Бүгінгі күні атқарушылық құжаттарды жұмыскерлер банк мекемелеріне мәжбүрлеп орындау үшін ұсына алатындықтан, азаматтардың еңбекақыны уақтылы және толық мөлшерде алу құқығының бұзылуы туралы мәліметтерді соттардан да алу қажет [3, 62 б.]. Ол үшін тоқсанына кемінде 1 рет жалақыны өндіріп алу, еңбек қатынастары фактілерін белгілеу туралы шығарылған шешімдер туралы соттармен салыстырып тексеру жүргізген жөн. Мысалы, 2018 жылы Алматы қаласында шағын кәсіпорынның жалақы төлемелеріндегі жүйелі кешігулері анықталды. Прокуратура тексеріс нәтижесінде жұмысшылардың жиналған борышын толығымен төлеуді талап етіп, ішкі бақылау механизмдерін жетілдіру туралы нұсқаулар берді. Ал, 2020 жылы Астана қаласындағы ірі кәсіпорында жалақы төлемелеріндегі жүйелі бұзушылықтар анықталды. Құжатталған дәлелдер негізінде сот ісі қозғалып, жұмыс берушілерге айыппұл салынды және қосымша қаржылық бақылау шаралары енгізілді. Мұндай мысалдар тәжірибеде өте көп. Превентивтік тексерістер аясында прокуратура кәсіпорындардың қаржылық есептілігін талдап, жұмысшылардың құқықтық сауаттылығын арттыру мақсатында ақпараттық науқандар өткізуде. Бұл шаралар бұзушылықтардың алдын алу және ерте кезеңде анықтау мақсатында жүргізілуде.

Соңғы жылдары Қазақстанда еңбек құқықтарын қорғау саласында бірқатар заңнамалық өзгерістер жүзеге асырылды:

- Еңбек кодексіндегі өзгертулер мен толықтырулар жалақы төлеудің кепілдігін арттыруға бағытталды;
- Әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті күшейту мақсатында айыппұлдар мен басқа да санкциялар көлемі ұлғайтылды;
- Сот үдерісін жеңілдету және тездету мақсатында арнайы бөлімшелер құрылды.

Бұдан байқайтынымыз, 5-7 жыл ішінде жүйелі бақылау нәтижесінде жалақы төлемелеріндегі кешігулер мен борыштардың көлемі төмендеді. Бірақ, жұмыскерлердің құқықтық сауаттылығы артқанымен, кейбір аймақтарда әлі де проблемалық жағдайлар байқалады. Прокуратураның тексерулері нәтижесінде сот процестерінде жұмысшылардың талаптары үлкен пайызда қанағаттандырылуда, бұл прокурорлық қадағалаудың тиімділігін дәлелдейді. Сонымен қатар, цифрлық құралдарды енгізу нәтижесінде тексерістердің уақыт аралығы 20–30 % қысқарды, бұл өз кезегінде құқық бұзушылықтарды тезірек анықтауға және алдын алуға мүмкіндік берді.

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасында еңбек құқықтарын қорғауда прокурорлық қадағалау маңызды рөл атқарады. Заңнамалық реформалар, цифрландыру және межведомстволық ынтымақтастық жұмыс берушілердің құқықтық жауапкершілігін арттыруға және жұмысшылардың әлеуметтік қорғанысын нығайтуға бағытталған. Статистикалық деректер мен сот тәжірибесі көрсеткендей, жүргізілген шаралар жалақы төлеу мәселелерін жүйелі түрде шешуге ықпал етуде, алайда кейбір аймақтар мен секторларда қосымша жұмыстар жүргізу қажет.

Сонымен қатар, ақпараттық-талдамалық жұмыс азаматтардың еңбек құқықтарының сақталуын прокурорлық қадағалаудың маңызды элементі болып табылады. Ол еңбек заңнамасы саласындағы бұзушылықтарды анықтауға, талдауға және алдын алуға кешенді тәсілді қамтамасыз етеді. Әр түрлі ақпарат көздерінен — азаматтардың өтініштері, мемлекеттік еңбек инспекцияларының, сот практикасы мен статистикасының мәліметтерін жүйелі түрде жинау және өңдеу құқық бұзушылықтың проблемалық аймақтары мен тенденцияларын уақтылы анықтауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде жұмыскерлердің бұзылған құқықтарын қалпына келтіруге және қайталанған бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған прокурорлық ден қоюдың тиімді шараларын қалыптастыруға ықпал етеді. Осылайша, ақпараттық-талдамалық жұмыс прокурорлық қадағалаудың тиімділігін арттырып қана қоймай, азаматтардың құқықтарын қорғауға және құқық қолдану тәжірибесін жақсартуға ықпал ете отырып, еңбек қатынастары саласындағы заңдылықты нығайтуда маңызды рөл атқарады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. «Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасының 2022 жылғы 5 қарашадағы № 155-VII Конституциялық Заңы (2023.12.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_ (қаралу күні: 25.03.2025).
2. Усов А.Ю. Прокурорский надзор за соблюдением трудовых прав граждан: учебное пособие. 2022. – С.95.
3. Гаврюшкин С.Н. Проблемы дискриминации в сфере трудовых отношений // Современное право. 2020. № 1. С.60–65.

ӘӨЖ 06.39.02

УАҚЫТТЫ БАСҚАРУ

Жанысбаева С.Б.

Магистр, Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
ablay_n@mail.ru

Құрманбек І.

Студент, Жетысуский университет им. И.Жансугурова,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
inz huk05@gmail.com

Бүгінгі таңда сізге ыңғайлы уақытта басқару өнерін меңгеруге көмектесетін жүздеген тренингтер бар. Олардың өзектілігі тайм-менеджмент қажеттілігі өмірдің қарқынының артуымен үнемі өсіп келе жатқанын көрсетеді. Жаңа кітаптар шығады, әдістер мен жүйелер пайда болады, бірақ олар негізінен бұрын жасалған принциптерге негізделген.

Бұл тақырыптың өзектілігі мақсаттарға басымдық беру уақытты ғана емес, жалпы өмірді ұйымдастыруға көмектесетіндігінде. Шынында да, кейде ең қиын нәрсе - бұл алғашқы қадамды жасау - өз ұмтылыстарыңызды түсіну және өмірлік жоспарларды құру. Белгілі бір мақсаттың басымдылығы оған бөлінген уақыт мөлшерін анықтайды. Заттардың маңыздылығын бағалай отырып, сіз уақытты босқа кетіретіндерді - мақсаттан ашақтататын, өмірлік жоспарға еш қатысы жоқ әрекеттерді анықтай аласыз және олардан өкінбей бас тарта аласыз.

Бұл мақаланың мақсаты: адамның алғашқы минуттарын, содан кейін бүкіл өмірін шынайы мақсаттарға бағындыру үшін қазіргі өмірдегі уақытты басқарудың маңыздылығын бағалау.

Кілт сөздер: уақытты басқару, басқару, уақыт, мақсат, өмір, әдістеме, ереже, тренингтер.

Сегодня существуют сотни тренингов, позволяющих овладеть искусством управления собственным временем. Их востребованность позволяет предположить, что необходимость в тайм-менеджменте с увеличением темпа жизни постоянно возрастает. Издаются новые книги, появляются методики и системы, однако в их основе по-прежнему лежат принципы, созданные гораздо раньше.

Актуальность данной темы заключается в том, что расстановка целей по приоритетам поможет организовать не только время, но и жизнь в целом. Ведь порой сложнее всего сделать именно этот первый шаг — понять свои стремления и сформулировать жизненные планы. Приоритетность той или иной цели определяет количество времени, которое ей уделяется. Благодаря оценке значимости дел можно выделить поглотители времени — занятия, которые отвлекают от поставленной цели, не имеют ничего общего с жизненным планом — и без сожаления отказаться от них.

Цель данной статьи: оценить значение тайм-менеджмента в современной жизни, чтобы подчинить сначала минуты, а потом и всю жизнь истинным целям человека.

Ключевые слова: тайм-менеджмент, управление, время, цель, жизнь, методика, правило, тренинги.

Today there are hundreds of trainings to master the art of managing your own time. Their relevance suggests that the need for time management is constantly increasing with an increase in the pace of life. New books are published, methods and systems appear, but they are still based on principles created much earlier.

The relevance of this topic lies in the fact that prioritizing goals will help organize not only time, but life in general. Indeed, sometimes the most difficult thing is to take this very first step – to understand your aspirations and formulate life plans. The priority of a particular goal determines the amount of time that is devoted to it. By assessing the importance of things, you can identify time wasters - activities that distract from the goal, have nothing to do with the life plan - and abandon them without regret.

The purpose of this article: to assess the importance of time management in modern life, in order to subordinate first minutes, and then the whole life, to the true goals of a person.

Key words: time management, management, time, purpose, life, methodology, rule, trainings.

Уақытты басқару идеясы адамзат пайда болғаннан бері бар. Уақыт мәселесі мен оның жетіспеушілігі адамдардың назарында көп жылдар бойы тұр.

Ежелгі философтар уақыттың құндылығын алғашқылардың бірі болып түсінді – олар Сенекадан бұрын-ақ уақытты игеруге, оны түсінуге, оның табиғатын зерттеуге тырысқан. Себебі сол кездің өзінде уақыттың өтпелілігі адамдарды алаңдатқан. Кейбір көзқарастарға сәйкес, уақыт – шын мәнінде бар нәрсе емес, ал басқа көзқарастар бойынша, уақыт – белгілі бір физикалық қасиеттері бар және субъектіден тыс, сыртқы әлемнің өзгерісі ретінде көрінетін құбылыс. Уақыт мәселесін белгілі бір субъективистік тәсілдерге әдейі апарып тіреуге болмайды. Керісінше, бұл мәселе өзінің парадоксалдығымен зерттеушілерді адамның психикасындағы уақыт түсінігімен байланысты екенін мойындауға жетелейді. Зерттеулерге сәйкес, әрбір адам уақытты өзінше қабылдайды және оны жеке тәжірибесі арқылы сезінеді.

«Уақытты ұтқан адам – барлығын ұтты» – Ж. Мольер.

Қазіргі адам үшін уақытты басқару – кез келген жеке тиімділік пен өнімділік жүйесінің негізгі ұғымы. Қаладағы қарбалас өмір ырғағы мен ақпарат ағыны бізге маңызды мақсаттарға жетуге кедергі келтіреді, мейлі ол қызметте өсу, бала тәрбиелеу немесе жеке кәсіпті дамыту болсын.

Егер сіздің ұмтылатын мақсатыңыз болса, нәтижелеріңізге көңіліңіз толмаса, өзіңізді тиімдірек еткіңіз келсе немесе істі кейінге қалдыру әдетін жеңуге көмектесетін әдістерді іздесеңіз, онда қазіргі заманғы тайм-менеджментті білуіңіз қажет.

Тайм-менеджмент XX ғасырдың жетпісінші жылдарында пайда болды. Біраз уақыт өткен соң, тренингтер, оқыту бағдарламалары дамып, күнделіктер кеңінен қолданыла бастады. Алғашқы клиенттер ірі әуе компанияларының қызметкерлері болды.

Кеңес Одағында тайм-менеджмент тарихы Жаңа экономикалық саясат (НЭП) кезеңінде басталды. Бұл саладағы зерттеулер НОТ (Ғылыми Уақыт Ұйымдастыру) деп аталды.

Бүгінде жеке уақытты басқару өнерін меңгеруге көмектесетін жүздеген тренингтер бар. Олардың сұранысқа ие болуы өмір ырғағының үдемелі өсуімен бірге тайм-менеджменттің қажеттілігі де артып келе жатқанын көрсетеді. Жаңа кітаптар жарық көріп, түрлі әдістер мен жүйелер пайда болуда, алайда олардың негізі әлдеқайда ертерек қалыптасқан принциптерге сүйенеді.

Бұл тақырыптың өзектілігі – мақсаттарды дұрыс реттеу уақытты ғана емес, бүкіл өмірді ұйымдастыруға көмектесетіндігінде. Себебі ең қиын нәрсе – өз ұмтылыстарын түсініп, өмірлік жоспарларды нақтылау үшін алғашқы қадам жасау. Қойылған мақсаттың басымдығы оған қанша уақыт бөлінетінін анықтайды. Істердің маңыздылығын бағалау арқылы уақыт ұрлаушыларды – қойылған мақсатқа кедергі келтіретін және өмірлік жоспармен байланысты емес әрекеттерді – анықтап, олардан бас тартуға болады.

Бұл мақаланың мақсаты – қазіргі өмірде тайм-менеджменттің маңыздылығын бағалау, осылайша алдымен минуттарды, содан кейін бүкіл өмірді адамның шынайы мақсаттарына бағындыру.

Тайм-менеджмент – бұл күн, ал өмірдің барлық құрамдас бөліктері – отбасы, адамдармен қарым-қатынас, табыс, денсаулық, өзін-өзі дамыту – оның айналасында

айналатын планеталар. Біз уақытты белгілі бір шектерге сыйғызу керектігін және оны басқаруды үйрену қажеттігін түсінген кезде ғана, өз өмірімізді дұрыс ұйымдастыра аламыз. Егер мен күнді дұрыс орналастыра алсам, планеталар да өз орнында дұрыс қозғалады.

Тайм-менеджмент – бұл уақытты басқару өнері. Осы әдісті қолдану арқылы тиімділікті арттырып, табысты көбейтіп, қосымша уақыт босатуға болады. Оның басты идеяларының бірі – тайм-менеджмент тек уақытты басқару ғана емес, бүкіл өмірді басқару деген ұғым. Бұл жай ғана уақытты тиімді ұйымдастыру тәсілі емес, ол – өз өміріңді толыққанды басқарудың әдісі. Осыған байланысты Питер Друкер: «Уақытты басқару мүмкін емес, тек өзіңді басқаруға болады» деген.

Екінші маңызды идея – тайм-менеджменттің сапасы сіздің өміріңіздің сапасын анықтайды. Өміріңіздің кез келген саласына қарасаңыз, сіздің өмірден алған оң әсеріңіз, жетістіктеріңіз және іс-әрекеттеріңіздің тиімділігі уақытты қаншалықты сапалы пайдаланатыныңызға тікелей байланысты екенін байқайсыз.

Тайм-менеджмент көптеген элементтерден тұрады. Сіз олардың ішінен өзіңізге ең пайдалысын таңдап, алдымен соны меңгеруге күш салуыңыз керек. Барлығын бірден үйренуге тырыспаңыз – ең маңыздысын анықтап, өзіңізге: «Маған дәл осы керек, бұл маған көмектеседі» деп айтыңыз да, соны зерттеңіз.

Қуантатыны – егер сіз тайм-менеджменттің бір ғана дағдысын үйрене бастасаңыз, онда сол арқылы басқа да аспектілерін жетілдіре аласыз. Бірақ егер бірден бірнеше бағытты меңгеруге тырыссаңыз, нәтиже шығаруыңыз екіталай. Сондықтан сіз барлық ережелерді дұрыс қабылдап, оларды қолдануды үйренуіңіз қажет.

Ереже №1. Күн сайын сізге көп нәрсе істеу керек, ал уақытыңыз аз. Орташа есеппен алғанда, адам 110%-ға жүктелген болады. Егер сіздің жағдайыңыз сондай болса, онда сіздің жүктемеңіз 120–130%-ға дейін жетеді. Бұл зауыттағы тоқтаусыз істеп тұрған конвейерде жұмыс істейтін адамға ұқсайды. Танымал мультфильмдегі кейіпкер секілді – ол конвейерден түскен барлық кәмпиттерді қалтасына салып, мүмкіндігінше көп жеуге тырысады. Сіз де сондай кейіпкерсіз: қанша көп жұмыс атқарсаңыз, сонша көп тапсырмалар сізге жүктеледі. Күн сайын сізге 20–30 хат келеді, телефон қоңырауы тоқтамайды.

Ереже №2. Жұмыстың көбеюі – ересек адамның өміріндегі қалыпты жағдай. Сіз жұмысыңызды қаншалықты жақсы атқарсаңыз, соншалықты көп мүмкіндікке ие боласыз және соғұрлым көп жауапкершілікті өз мойныңызға аласыз. Егер сіз жауапты адам болсаңыз, жаңа тапсырмалардан бас тартпайсыз. Сіз: «Жақсы, мен мынаны да істеймін, ананы да орындаймын. Тағы бірдеңе бар ма? Құп, оны да алайын» деп келісе бересіз. Бірақ көп ұзамай, дүкеннен үлкен арба толы зат сатып алып, оны сөмкесіз көтеріп шығуға тырысқан адам сияқты боласыз. Қолдарыңыз толып кетеді, заттар жерге түсіп қалады. Шындық – сіз ешқашан бәрін жасап үлгере алмайсыз. Сіз қаншалықты жақсы жұмыс істесеңіз де, қанша уақыт жұмсаңыз да, қаншалықты ерте тұрсаңыз да, қанша демалысыңызды құрбан етсеңіз де – барлығын орындап бітіру мүмкін емес. Уақыт шексіз емес, оны шексіздей созып, бәріне үлгеру мүмкін емес.

Ереже №3. Сіз уақытыңызды тиімді басқара аласыз, егер шексіз жаңа тапсырмаларды қабылдауды тоқтатсаңыз. Өзіңізді шамадан тыс жұмысқа жүктемеңіз. Маңызы аз істерді орындауды қойып, ең маңыздысына көңіл бөліңіз. Қуанышты жаңалық: шынайы маңызды істерге сіздің уақытыңыздың небәрі 20%-ы ғана кетеді. Егер сіз осы 20%-ға жұмсайтын уақытыңызды екі есе арттырсаңыз, онда бұрынғыдан екі есе көп нәтиже аласыз. Ал егер уақытыңыздың 80%-ын алып жатқан маңызы төмен істерден бас тартсаңыз, өз өміріңізді толыққанды басқаруға мүмкіндік аласыз. Мақсаттарды анықтау үшін ең алдымен өмірлік құндылықтарыңызды нақты түсінуіңіз керек.

Өзіңізден сұраңыз:

Менің өмірімде шынымен маңызды не?

Маған не аса құнды – денсаулық, отбасы, болашақ

Өміріңізде денсаулық, отбасы, бизнес, мансап және басқа да аспектілердің орнын анық білуіңіз керек. Сіздің шынайы құндылықтарыңыз – сіздің әрекеттеріңіз

Адамдар жиі қателеседі: олар өздерінің құндылықтары туралы тек ойлайды, армандайды немесе оларды сөзбен ғана айтады. Бірақ шын мәнінде адамның құндылығы – оның әрекеттерінде.

Қиын таңдаулар кезінде сіздің нағыз басымдықтарыңыз айқын көрінеді.

Мысалы, егер сіз «Мен үшін ең маңыздысы – отбасым» десеңіз, бірақ бастығыңыз кешке дейін жұмыс істеуді сұрағанда, ұлыңызбен зоопаркке баруды немесе жұбайыңызбен кешкі асты кейінге қалдырсаңыз, шын мәнінде сіз үшін ең маңыздысы – жұмыс. Сіздің шынайы құндылықтарыңыз – бұл сіздің таңдауыңыз. Ең табысты адамдар, өз отбасысына зиян келтіретін жұмыспен ешқашан айналыспайды. Олар бұл қағиданы нақты түсінеді. Мысалы, сіз кешкі жұмыстан бас тарттыңыз, ал бастығыңыз бұл тапсырманы басқа біреуге берді. Сіз жұмыстан айырылып қаламын деп қорқасыз ба? Ойланып көріңіз! Егер сіз тек отбасыңызға уақыт бөлгеніңіз үшін жұмысыңызға қауіп төнсе, онда бұл жұмысты өміріңіздегі басты орынға қоюдың қажеті жоқ. Сондықтан, ең алдымен, өз құндылықтарыңызды анықтаңыз. Олардың маңыздылығы сіз олар үшін қанша уақытыңызды құрбан етуге дайын екендігіңізбен өлшенеді.

Тайм-менеджменттің үш түрі:

1. Рөлдік және әлеуметтік тайм-менеджмент – адамның сыртқы уақытқа, яғни ұйымдық және технологиялық процестерге бейімделуіне көмектеседі.

2. Жеке тайм-менеджмент – адамның өз ішкі уақытын түсініп, меңгеруіне бағытталған.

3. Гуманизацияланған тайм-менеджмент – психологиямен тығыз байланыста болып, өзін-өзі тану, даму және жетілу процестерін қамтиды.

Уақыт жетпейді деп ойлайсыз ба? Кейде бәрімізге тәуліктегі қосымша жиырма бесінші сағат қажет сияқты көрінеді:

- жедел жобаны аяқтау үшін,
- түнде емтихан билеттерін жаттау үшін.

Бірақ қосымша уақытты ешкім сізге сыйламайды. Дегенмен, уақытты басқарудың алты әдісін үйренсеңіз, оны тиімді ұйымдастыра аласыз. Мақала соңында уақытты басқару туралы 5 кітап пен 5 жоспарлау қосымшасын таба аласыз!

«Помидор» әдісі

Қашан қолдану керек: Егер сізге ұзақ уақытты қажет ететін, бірақ жалықтыратын жұмысты орындау керек болса. Мысалы:

- Емтиханға дайындалу
- Есеп жазу,
- Үй жинау.

Әдістің мәні:

1. Таймерді 25 минутқа қойыңыз.
2. Осы уақыт ішінде ештеңеге алаңдамай жұмыс істеңіз.
3. Бір «помидор» аяқталған соң, 5 минут үзіліс жасаңыз.
4. Төрт «помидор» өткеннен кейін, 30 минут демалыңыз.

Неге бұл әдіс жұмыс істейді?

Ми 30 минут бойы ақпаратты жақсы қабылдап, белсенді жұмыс істей алады. Одан кейін ол шаршай бастайды. Қысқа үзілістер миға демалуға мүмкіндік береді, сондықтан ол қайтадан өнімділіктің ең жоғары деңгейіне көтеріледі.

«Бақа» әдісі

Қашан қолдану керек: Егер сіз жағымсыз, бірақ маңызды міндеттерді орындаудан үнемі қашсаңыз.

Әдістің мәні:

- Күніңізді сіз үшін ең жағымсыз тапсырмадан бастаңыз.

• «Бақаны жұтып қойдыңыз» – яғни, жағымсыз жұмысты бітірдіңіз. Енді қалған істеріңіз жеңіл көрінеді.

• Әр күнге бір «бақа» белгілеңіз. Бұл әдіс жиналып қалған тапсырмаларды тез аяқтауға көмектеседі.

Неге бұл әдіс жұмыс істейді?

Таңертең адамда ерік күші жоғары болады. Ал қиын жұмысты бітірген соң, жеңілдік пен еркіндік сезімі артады, бұл күні бойы мотивацияңызды көтереді.

«Піл» әдісі

Қашан қолдану керек: Егер сізге үлкен, ауқымды жобамен айналысу керек болса.

Әдістің мәні:

1. Үлкен жұмысты шағын бөліктерге бөліңіз.

2. Әр бөлікті күнтізбеге енгізіңіз.

3. Біртіндеп орындаңыз.

Неге бұл әдіс жұмыс істейді?

Кейде үлкен тапсырма қорқыныш пен шарасыздық сезімін тудырады – қай жерден бастау керектігін білмейсіз. Бірақ оны нақты қадамдарға бөлгенде, барлығы айқын әрі жеңіл көрінеді.

«Швейцар ірімшігі» әдісі

Қашан қолдану керек: Егер сіз үлкен жұмысты бастауға қиналсаңыз және мотивацияңыз жетіспесе.

Әдістің мәні:

• Үлкен жобаны ретімен емес, өзіңізге ұнайтын тапсырмалардан бастаңыз.

• Алдымен қызықты немесе жеңіл тапсырмаларды орындаңыз.

• Осылайша, сіз ірімшікте «тесіктер» жасап, жалпы жұмысты азайтасыз.

Неге бұл әдіс жұмыс істейді?

• Ұнайтын жұмыстар тез және жеңіл орындалады.

• Іс тізімінен бірнеше тапсырманы сызып тастаған соң, жобаның өзі жағымды сезім тудырады.

• Ұсақ жұмыстардан бастау жұмыс ырғағына жылдам кіруге көмектеседі.

«Резеңке үйрек» әдісі

Қашан қолдану керек: Егер сіз шығармашылық немесе логикалық шешім табуға тырысып, бірақ тұйыққа тіреліп қалсаңыз.

Әдістің мәні:

• Резеңке үйрекке (немесе басқа затқа) өз проблемаңызды түсіндіріңіз.

• Не істеу керектігін, қандай әрекеттер жасағаныңызды және неліктен шешім таппай тұрғаныңызды айтып беріңіз.

• Мәселені жаңа адамға түсіндіріп отырғандай қарапайым тілде сөйлеңіз.

Неге бұл әдіс жұмыс істейді?

• Біз кейде мәселені бір қырынан ғана қарап, бір сценарийді қайталап ойлай береміз.

• Проблеманы дауыстап айту жаңа шешім табуға көмектеседі.

• Басқа біреуге сұрақ қойған кезде, жауап өздігінен ойға келеді.

Бұл әдіс IT мамандары арасында өте танымал, өйткені олар кодтағы қателіктерді тапқан кезде, оны түсіндіріп айту арқылы шешімге тез келеді.

	ШҰҒЫЛ	ШҰҒЫЛ ЕМЕС
Ш Ұ Ғ Ы Л	A	B
Ш Ұ Ғ Ы Л Е М Е С	C	D

Сурет 1 – Эйзенхауэр матрицасы

Ескерту- дереккөз бойынша келтірілген

Уақытты басқару матрицасы

Матрицаны қашан қолдану керек:

Матрица күнді, аптаны немесе жылды жоспарлау кезінде пайдалы болады. Оны тапсырмаларға кіріспес бұрын құрастырған жөн. Осылайша, неден бастау керектігін және қандай істердің аса маңызды еместігін анықтай аласыз.

Әдістің мәні:

Тапсырмаларыңызды олардың шұғылдығы мен маңыздылығына қарай матрицаның төрт квадратына бөліңіз:

- А квадраты — шұғыл және маңызды. Бұл жерге шұғыл істер мен “өртеніп жатқан” жобаларды жазыңыз.

- В квадраты — маңызды, бірақ шұғыл емес. Мұнда негізгі жұмыстар, ұзақ мерзімді жобалар орналасады. Егер жоспарлау дұрыс жүргізілмесе, бұл тапсырмалар А квадратына түсіп, шұғыл істерге айналады.

- С квадраты — маңызсыз, бірақ шұғыл. Бұлар сізге айтарлықтай пайда әкелмейтін, бірақ бәрібір орындалуы керек тапсырмалар. Мысалы, салқындатқышқа суға тапсырыс беру. Мұндай істерді мүмкіндігінше басқа біреуге тапсыру жақсы.

- D квадраты — маңызсыз және шұғыл емес. Бұл жерде біз көбінесе прокрастинациямен айналысатын әрекеттер жатады: әлеуметтік желілерді қарау немесе YouTube-тағы видеоларды көру. Оның орнына, тиімді демалу үшін арнайы үзілістер жоспарлаған жөн.

Бұл не үшін қажет:

Матрица тапсырмаларды басымдылығына қарай бөлуді жеңілдетеді және қайсысын дереу орындау қажет екенін, ал қайсынан мүлде бас тартуға болатынын түсінуге көмектеседі. Бұл әдіс уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Уақытты тиімді өткізейік

Тайм-менеджмент әдістері мен техникасы туралы 5 кітап ұсынамыз. Осы кітаптарды оқығаннан кейін уақытты босқа өткізбейтін боласыз:

1. «Тайм-менеджмент. Өміріңді жоспарлау мен басқару өнері» – Джулия Моргенстерн. Бұл кітап жеке тиімділікті арттыру және мақсаттарға жету үшін уақытты қалай жоспарлау керектігі туралы.

2. «Ең алдымен бақаны жеңіз!» – Брайан Трейси. Жұмысты ұйымдастыру мен басымдықтарды анықтау әдістері туралы.

3. «Үлгерудің өнері» – Алан Лэйкин. Автор уақытты ақылмен пайдалануды және ешқайда асықпай, бәріне үлгеруді үйретеді.

4. «Өзіңізді ойлауға үйретіңіз» – Тони Бьюзен. Бұл кітапта есте сақтау қабілетін жақсарту, шығармашылық ойлауды дамыту және жылдам оқу дағдыларын жетілдіру әдістері сипатталған.

5. «Жоғары тиімді адамдардың 7 дағдысы» – Стивен Кови. Өмірлік мақсаттарды жүйелі түрде анықтауға көмектесетін тәсілдер қарастырылады.

Сонымен қатар, уақытты дұрыс бөлуге көмектесетін 5 мобильді қосымшаны тауып қойдық:

- Fabulous: Motivate Me! Relax, Meditate, Sleep. Күн тәртібін құруға және әр тапсырманы уақытында орындауға көмектеседі — тісті тазалаудан бастап маңызды жобаны аяқтауға дейін.

- TimeTune. Ыңғайлы жоспарлаушы, онда өзіңіз және бағыныштыларыңыз үшін кесте құруға болады.

- Evernote. Бұл қосымшада жоспарлар құрып, маңызды ақпаратты ұйымдастыруға мүмкіндік бар: жазбалар жасау, фото және аудиожазбаларды сақтау.

- Хаос-контроль. Организер басым мақсаттарды анықтап, оларды жүзеге асыру жоспарын құруға көмектеседі.

• Mindly. Бұл қосымшада Эйзенхауэр матрицасы немесе өзіңізге ыңғайлы тәсіл бойынша майндамап құруға болады.

Барлық табысты адамдар өте өнімді. Олар көп жұмыс істейді және көп нәрсеге үлгереді, бірақ бұл екі түрлі нәрсе. Өнімділік, ең алдымен, процестің өзі емес, нәтижеге қол жеткізу дегенді білдіреді. Егер адам өз өнімділігін арттырғысы келсе, ол мұны саналы түрде шешуі керек. Көпшілік уақытын босқа өткізеді, себебі олар өнімділігін арттыру туралы нақты шешім қабылдамаған.

Жеке тиімділіктің негізгі құпиясы – уақытты дұрыс бөлу. Тайм-менеджмент адамды өзінің шексіз жұмысының тұтқыны болудан сақтайды.

Бұл мақаладан мынадай қорытындылар жасауға болады:

1. Бүгінде тайм-менеджмент әдістері өте танымал. Әрбір саналы адам өмір сапасын жақсартуға арналған бұл технологияларды білуі қажет.

2. Тайм-менеджмент әдістерінің бірі – Эйзенхауэр матрицасы сипатталды. Ол осы тақырыпқа қызығушылық танытқандар үшін таныстыру мақсатында қарастырылды. Сонымен қатар, уақытты жоғалтуға әкелетін негізгі себептер талданып, оларды тайм-менеджмент әдістерін жүйелі түрде қолдану арқылы жоюға болатыны көрсетілді.

3. Таңдалған әдістер тәжірибеден өткізіліп, математикалық есептеулер арқылы дәлелденді. Тайм-менеджмент әдістерін қолдану уақытты едәуір үнемдеуге және жұмыс уақытын пайдалану тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретіні анықталды. Бұл тұжырым бастапқыда ұсынылған гипотезаны растайды

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. История развития тайм менеджмента //статья из Konspekt.net в рубрике Тайм-менеджмент, 2021.

2. Брайан Трейси. Результативный тайм-менеджмент: эффективная методика управления собственным временем www.briantracy.ru. <https://mir-knig.com/author/37759-интернет-источники>

3. Штаффан Нетеберг. Тайм-менеджмент по помидору, как концентрироваться на одном деле хотя бы 25 минут. Издательство: Альпина Паблишер, 2021.

ӘОЖ 347

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ РӨЛІ

Жакупова Г.А.

*Магистр, оқытушы-дәріскер, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
gulima88888888@mail.ru*

Ишмуканбетов Д.Ж.

*Студент, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
gulima88888888@mail.ru*

Мақалада қоғамдық бақылау сыбайлас жемқорлық қатынастардың туындауына ықпал ететін жағдайларды жою мен мүмкіндіктерді болдырмау, сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтау және жолын кесу мақсатында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ету құралы ретінде азаматтар мен олардың автономды бірлестіктері жүзеге асыратын әрекеттері қамтылған. Қоғамдық бақылау жүйесі әрекеттерінің нәтижелері: сыбайлас жемқорлықты төмендету, азаматтардың мемлекеттік органдарға сенімін арттыру, мемлекеттік органдардың ашықтығы мен есептілігін арттыру, қоғамдық және мемлекеттік құрылымдардың әлеуметтік-экономикалық проблемаларды бірлесіп шешуі мәселелері мақалада қарастырылған.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, жемқорлыққа қарсы мәдениет, мемлекеттік қызмет, азаматтық қоғам, мемлекеттік басқару, қоғамдық қызмет, адалдық.

В статье рассматриваются действия граждан и их автономных объединений, осуществляемые в качестве инструмента противодействия коррупции с целью устранения условий, способствующих возникновению коррупционных отношений, предотвращения подобных возможностей, а также выявления и пресечения фактов коррупции. В статье освещаются результаты функционирования системы общественного контроля: снижение уровня коррупции, повышение доверия граждан к государственным органам, повышение открытости и подотчетности государственных органов, совместное решение социально-экономических проблем общественными и государственными структурами.

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционная культура, государственная служба, гражданское общество, государственное управление, общественная служба, доблорядочность.

The article covers the actions carried out by citizens and their autonomous associations as a tool for combating corruption, aimed at eliminating the conditions contributing to the emergence of corrupt practices, preventing such opportunities, and identifying and suppressing instances of corruption. The article discusses the outcomes of the public oversight system: reduction of corruption, increased public trust in government agencies, enhanced transparency and accountability of public authorities, and joint resolution of socio-economic issues by public and governmental structures.

Keywords: corruption, anti-corruption culture, public service, civil society, public administration, community service, integrity.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша нығайту шараларын ойдағыдай жүргізу қызметі одан әрі жетілдіруді талап ететін сыбайлас жемқорлыққа қарсы

бағыттылықтың азаматтық қоғам институттарының қолдауынсыз мүмкін емес. Барлық қолжетімді құралдарды қолдана отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама бойынша түсіндіру жұмыстарын қамтамасыз етуде мемлекеттік органдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық бірлестіктердің және үкіметтік емес ұйымдардың күш-жігерін одан әрі үйлестіру ерекше маңызға ие.

Халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізін қалаушы құжат – БҰҰ-ның сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының (2003 жылғы 31 қазан) 13-бабы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте азаматтық қоғамның анағұрлым тиімді құралы ретінде қоғамдық бақылауды кеңейтуді айқындайды

Азаматтық қатысу деп азаматтар мен азаматтық қоғам құрылымдарының олар тұратын мемлекет пен жергілікті қоғамды басқаруға қатысуы түсініледі. Азаматтық қатысу нысандары азаматтар мен азаматтық қоғам құрылымдарының мемлекеттік органдар шешімдерінің дайындалуына, қабылдануына және бақылауына қатысуы болуы мүмкін. Мемлекеттік басқару жүйесінің сыбайлас жемқорлықты кәсіпкерлік құрылым ретінде таратуы жағдайында олар өздерінің қызметін бақылай алмайды, шешім қабылдай алмайды. Тек қана азаматтардың, азаматтық қоғамның мемлекеттік органдар қызметіне белсенді және тұрақты қатысуы өз қызметінде сыбайлас жемқорлық тәжірибесін қолданудан біртіндеп бас тартуға мүмкіндік береді. «Қоғамдық бақылау» ұғымы ғылыми әдебиетте белсенді пайдаланылады, нормативтік құқықтық актілерде пайдаланылады. Ғылыми және тәжірибелік қызметте «бақылау» термині өте жиі қолданылады. Ғалымдар оған әртүрлі: құрал, фактор, нысан, элемент, функция, қызмет, жүйе, шарт, реттегіш, кепілгер, құбылыс, институт және әдіс ретінде түсінік береді. Қоғамдық азаматтар мен қоғамдық бірлестіктер жүзеге асыратын бақылау мемлекеттік органдардың қызметін бақылауды білдіреді. Қоғамдық қатысу идеясы қоғамдық істерді басқару процесіне басқарушыларды тартуды немесе қосуды болжайды. Қоғамдық бақылау «мемлекеттік билік пен жергілікті басқаруды қоса алғанда, олардың жұмысын оңтайландыру мақсатында қоғамның қоғамдық институттар қызметін бағалау мен есепке алуды жүзеге асыруының» маңызды құралы болып табылады;

Жалпы қоғамдық бақылау қоғамның негізгі функцияларының бірін білдіреді, оның субъектілері азаматтар мен олардың бірлестіктері, сондай-ақ негізгі объектілері – мемлекеттік органдар мен олардың лауазымдық тұлғалары болып табылады. Қоғамдық бақылау мемлекеттік органдар мен азаматтардың коммуникациялары саласында жария саясатта азаматтардың тікелей қатысуын, азаматтардың әлеуметтік белсенділігінің нысаны ретінде қатысады. Бұл ретте қоғамдық бақылау проблемаларды анықтауды және оны шешу үшін ресурстар қалыптастыруды талап етеді. Мемлекеттік органдар жұмысын қоғамдық бақылау демократияның базалық элементі болып табылады. Қоғам мемлекетке өкілеттіктер мен ресурстар бере отырып, олардың мақсатты пайдаланылуын бақылау үшін барлық негіздерге ие. Қоғамдық бақылау – бұл азаматтардың мемлекеттік органдардың өз міндеттерін орындауын, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтауын қадағалауы. Осылайша, қоғамдық бақылау – бұл қоғамдық ұйымдар мен бастамалық топтардың азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзушылықты тоқтату және оған жол бермеу мақсатында азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің мекемелер мен мемлекеттік органдарда және жергілікті басқару органдарында, меншіктің әртүрлі нысандарындағы кәсіпорындарда сақталуын қадағалауы [1, 556].

Қоғамдық бақылаудың негізгі қағидаттары мыналар болып табылады: – қоғамның жетілуі; – тәуелсіздік; – адам құқықтарын және заң талаптарын талап етудің қағидаттылығы; – мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдары қызметінің жариялығы мен ашықтығы;

– мемлекет пен қоғам арасындағы өзара сыйластық пен серіктестік қатынастар.

Қоғамдық бақылау: 1) қоғамның барлық мүшелерінің мүдделері мен қажеттіліктерін бірыңғай басқарушы еркіне біріктіретін қоғамды және оның жекелеген институттарын басқару

нысандары ретінде болады; 2) әртүрлі әлеуметтік топтар мүдделерінің теңгерімін қамтамасыз ету және осы мүдделердің қайшылықтарына жол бермеудің негізгі құралдарын білдіреді; 3) кейінге қалдыратын міндеттерді шешу үшін күш-жігерді үйлестіру мен біріктіру әдісі болып табылады; 4) бұзушыларды анықтауға және қоғамдық талқылаудан бастап құқық бұзушыларға мәжбүрлі сипаттағы шараларды қолдануға әсер етуі мүмкін құқықтық жауапкершілікпен аяқталатын оларды қоғамдық жауапкершілікке тарту тетігін әзірлеуге мүмкіндік беретін әлеуметтік нормаларды орындаудың кепілі ретінде болады; 5) кез келген қоғам мен оның негізгі институттарының бірінің жан жақты ажырамас өкілеттігі болып табылады [2, 356.].

Қазіргі заманғы Қазақстанда мемлекеттік органдар қызметін қоғамдық бақылау тетігін дамыту мәселесі аса өзекті болып табылады. Қазіргі уақытта қоғамдық бақылау жүйесін қалыптастыру жүргізілуде, қоғамдық бақылау тетіктерін бекітетін нормативтік құқықтық базаны қалыптастыруға талпыныстар жасалуда. Республикалық, өңірлік және жергілікті деңгейлерде қазақстандық қоғам мен мемлекет арасында тең құқықты серіктестік тетіктерін әзірлеу қажет. Мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл жасасуының негізгі нысандары мыналар болып табылады:

- мемлекеттік құрылымдар қызметін мемлекеттік бақылау;
- қазақстандық заңнаманы сақтаудың қоғамдық сараптамасы;
- азаматтардың жергілікті мәндегі мәселелерді шешуге қатысуы;
- мамандандырылған кеңесші, консультативтік, үйлестіруші және сараптамалық

органдарды құру. Қоғамдық бақылау жүйесін жалпы қамту, жалпыға жариялау, жариялылық, міндеттілік, нысандардың көп түрлілігі және қоғамдық мүдделерді қорғауға ат салысатын белгілі бір топ өкілдерінің қоғамдық бақылау органдарын заңды деп тануы қағидаттарында құру ұсынылады. Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылау институттары Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық бақылаудың негізгі институттары мыналар болып табылады: – қоғамның әртүрлі көзқарастарға ие әртүрлі әлеуметтік-мәдени және кәсіби топтарының мүдделерін танытатын саяси партиялар; мемлекеттік биліктің заңнамалық (өкілеттік) сайлауларында осы немесе өзге партия сайлауларының сайланушылары атқарушы биліктің саяси бағыттылығын негіздемілі бақылайды, сондай-ақ олардың сенімін ақтамаған партияларға сенім білдіруден бас тартады; – ол арқылы еңбек ұжымдары өз мүдделерін таныта алатын кәсіби одақтар; – мемлекеттік органдарда қоғамның мүдделерін қорғау және таныту үшін құрылатын қоғамдық ұйымдар мен коммерциялық емес сипаттағы бірлестіктер; – мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарының қызметін қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын қоғамдық кеңестер; – сайлауды өткізу барысын бақылауды және қолданыстағы сайлау заңнамасын сақтауды жүзеге асыруға қатысатын бақылаушылар. Сыбайлас жемқорлықты тиімді болдырмауды қамтамасыз ету үшін азаматтық қоғам институттарын (үкіметтік емес ұйымдарды – ҰЕҰ) дамыту және сол арқылы олардың мемлекеттік органдарға әсер етуін күшейту қажет. Қоғамдық ұйымдар мемлекеттік органдардың қызметін анағұрлым ашық, айқын ететін заңдарға өзгеріс енгізе алар еді, мемлекеттік басқарудың көптеген процестерінде қоғамдық, оның ішінде заң шығару процесіне, бюджеттік және сайлау процестеріне қатысуды болжай алар еді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау үшін шешімді мәселелер сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптастыруға және азаматтық құралымдарды дамытуға, осы процеске ҰЕҰ және барлық деңгейдегі мемлекеттік органдар өкілдерін тартуға ие болады [3, 156.].

Қоғамдық бақылау сыбайлас жемқорлық қатынастардың туындауына ықпал ететін жағдайларды жою мен мүмкіндіктерді болдырмау, сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтау және жолын кесу мақсатында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ету құралы ретінде азаматтар мен олардың автономды бірлестіктері жүзеге асыратын әрекеттердің ілеспелігін қамтиды. Қоғамдық бақылау жүйесі әрекеттерінің нәтижелері: сыбайлас жемқорлықты төмендету, азаматтардың мемлекеттік органдарға сенімін арттыру,

мемлекеттік органдардың ашықтығы мен есептілігін арттыру, қоғамдық және мемлекеттік құрылымдардың әлеуметтік-экономикалық проблемаларды бірлесіп шешуі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылаудың тиімдігі:

- азаматтық қоғам институттары өкілдерінің кәсіби даярлығы мен адалдығы деңгейіне;
- мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарының қызметі туралы ақпараттың қол жетімділігін шын мәнісінде қамтамасыз етуге. Яғни, мемлекеттік органдар ұсынатын ақпарат қаншалықты толық және дұрыс болып табылады;
- мемлекеттік органдардың азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар туралы хабарламасын қамтитын өтініштерін қарау бойынша қызметінің тиімділігіне тәуелді болады.

Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасау саласындағы қоғамдық бақылау жүйесінің қалыптасуы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі заманғы кезеңінде сыбайлас жемқорлықты ауыздықтау елдің экономикалық және саяси дамуының маңызды стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Республиканың қауіпсіздігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету жеке кәсіпкерлікті дамытуға бөгет болатын, табиғи ресурстарды талан-тараж етуге әкелетін, ұлттық экономикаға тиімсіз инвестицияларды жүзеге асыратын және т.с.с. сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетусіз мүмкін емес. Осылайша, Қазақстанда сыбайлас жемқорлықпен тиімді күресу үшін қоғамдық, саяси және экономикалық салалардағы барлық стратегиялық міндеттерді шешу қажет. Қоғамның қолдауынсыз сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар тек қана жартылай әсер береді. Сондықтанда сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың маңызды бағыты тиімді қоғамдық бақылау болып табылады. Тәжірибе көрсеткендей, азаматтардың қоғамдық-саяси белсенділігінің төмендігіне қарамастан Қазақстанда қоғамдық бақылау жүйесінің қалыптасуы басталды.

Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті орган, сондай-ақ оның аумақтық департаменттері қоғаммен өзара іс-қимыл жасасу, мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын; азаматтардың өтініштерін қарау сапасын іс жүзінде бақылау бойынша жұмысты бастады. Осының арқасында Қазақстанда мемлекеттік аппарат жұмысының, мемлекеттік қызметтер көрсетудің тиімділігі мен айқындылығы артып келеді, бизнеске әкімшілік жүктеме төмендеуде, сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнама жетілдірілуде. Азаматтарға сыбайлас жемқорлық фактілері туралы хабарлау мүмкіндігін беру үшін әртүрлі нысандағы интернет-қабылдаулар, ресми сайттарда тиісті бөлімдер, шұғыл желілер, сенім телефондары ұйымдастырылған. «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы» қабылданды. Бұл маңызды стратегиялық құжатта сыбайлас жемқорлыққа саясат тұжырымдамасы бекітілген және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін төмендетуге ықпал ететін іс-шаралар кешені әзірленді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты іске асырудың маңызды қадамы Құрылымдық реформаларды іске асырудың 2014-2015 жылдарға арналған жол картасының ҚР Үкіметінің 2014 жылғы 24 қазандағы № 1012 қаулысымен бекітілуі болды. Осы құжатта таяудағы перспективада бизнесті дамыту үшін тосқауылдарды жою бойынша, сондай-ақ сыбайлас жемқорлықты төмендету бойынша кезек күттірмейтін шаралар белгіленген. Жол картасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді күрес жүргізу мақсатында Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бойынша мемлекеттер тобына (ГРЕКО) кіруі және Сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік туралы конвенцияға және 2020 жылға дейінгі сыбайлас жемқорлық үшін азаматтық құқықтық жауапкершілік туралы конвенцияға қосылуы бойынша, ҚР Үкіметіне 2017 жылғы 1 қаңтардан бастап халықтың табыстары мен шығыстарын жалпы декларациялауға көшуін көздейтін заң жобасын енгізу бойынша мәселе қарастырылды. Қазіргі уақытта мемлекеттік органдардың қызметін бақылауды жүзеге асыруды реттейтін мынадай үш негіз қалаушы заң қабылданған: «Қоғамдық кеңестер туралы» 2015 жылғы 2 қарашадағы № 383–V Қазақстан

Республикасының Заңы. Осы Заң қоғамдық кеңестердің құқықтық мәртебесін, халық алдында есеп беретін мемлекет қалыптастыру жөніндегі мемлекеттік саясатты іске асыруға, барлық деңгейлердегі мемлекеттік органдардың шешімдер қабылдауына коммерциялық емес ұйымдардың, азаматтардың кеңінен қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған қызметін қалыптастыру және ұйымдастыру тәртібін айқындайды;

– «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V Қазақстан Республикасының Заңы [8]. Заң ақпаратты заңмен тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін алу және тарату жөніндегі әркімнің конституциялық құқығын іске асыру нәтижесінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді; 2016 жылғы 1 қаңтарда қолданысқа енгізілген «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Қазақстан Республикасының Заңы. Бұл құжатта басымды назар сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мен жолын кесуге, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдем көрсеткен адамдардың қауіпсіздігі мен қолсұғылмаушылығының кепілдігін қамтамасыз ету тетігін енгізуге аударылады. Қазақстан Республикасында сонымен қатар барлық жеке тұлғалардың табыстары мен мүлкін декларациялау енгізілуде. 2015 жылғы 18 қарашада Мемлекет басшысы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жеке тұлғалардың кірістері мен мүлкін декларациялау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңына қол қойды. Заң Мемлекет басшысының «Бес институционалдық реформаларды іске асыру бойынша 100 нақты қадам» Ұлт жоспарын орындау, Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясының, Қазақстан Республикасының азаматтары мен тұруға ықтиярхаты бар адамдардың кірістерін және мүлкін жалпыға бірдей декларациялауға көшіру тұжырымдамасының, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі 2011 – 2015 жылдарға арналған салалық бағдарлама шеңберінде әзірленді. Қоғам алдындағы мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығы қолданыстағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралардың бірі болып табылады. Қазақстанда мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті орган жанынан Қоғамдық кеңес құрылды. Оның басым міндеттері мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын жетілдіру, сондай-ақ халыққа қызмет көрсету сапасын арттыру бөлігіндегі кері байланысты қамтамасыз ету болып табылады. Кеңес құрамында – 12 мүше бар. Оған Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары, азаматтық қоғам өкілдері, бұқаралық ақпарат құралдары кіреді. Қоғамдық кеңестер міндеттерінің қатарына сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету және сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған бағдарламалар мен жоспарларды іске асыру, сондай-ақ оларды іске асыру нәтижелерінің талдауымен бірлескен мониторингін жүзеге асыру; сыбайлас жемқорлықпен байланысты қауіптерден азаматтар мен қоғамның құқықтарын, еркіндіктері мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге жәрдемдесу кіреді және т.б. Кеңес мынадай функцияларды орындайды: 1) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселелері бойынша, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы, сыбайлас жемқорлықпен күрес нысандары мен әдістерін жетілдіру бойынша ұсыныстарды әзірлеу және құзыретті органдарға енгізу; 2) қоғамдық мониторингті ұйымдастыру мәселелері бойынша мемлекеттік қызметтер туралы заңнаманы жетілдіру бойынша, мемлекеттік қызметтер көрсету сапасын жақсарту бойынша ұсынымдарды әзірлеу және тиісті мемлекеттік, оның ішінде жоғары тұрған органдарға енгізу; 3) сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне анағұрлым жақын тұратын салаларды анықтау мәселелері бойынша ғылыми ұсынымдарды қарау және олардағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету бойынша ұсыныстар әзірлеу; 4) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға бағытталған бағдарламалар мен жоспарларды іске асыру нәтижелері бойынша сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету бойынша ұсыныстар енгізу, сондай-ақ оларды іске асырудың бірлескен мониторингі мен талдауын жүзеге асыру; 5) қоғамдық мониторинг қорытындыларын, сондай-ақ мемлекеттік органдар

қабылдаған қоғамдық мониторинг нәтижелері бойынша шараларды қарастыру; 6) халықты сыбайлас жемқорлық көздері мен теріс әсерлері, онымен күресу құралдары мен сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша шаралар туралы ақпараттандыру; 7) азаматтық қоғам субъектілерін мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын іске асыруға тарту бойынша ұсыныстар әзірлеу; 8) кәсіпкерлік субъектілерінің заңды мүдделерін қорғаумен байланысты құқық қорғау қызметін реттейтін құқықтық нормаларды жетілдіру бойынша ұсыныстарды әзірлеу; 9) мүдделі мемлекеттік органдармен, үкіметтік емес ұйымдармен сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жасасу және халыққа көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасын қамтамасыз ету бойынша бірлескен іс-шаралар жүргізу, 10) мемлекеттік органдар басшыларының, жауапты лауазымдық тұлғаларының сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендету және мемлекеттік қызметтер ұсыну сапасын жақсарту бойынша қабылдаған шаралары туралы ақпаратын тыңдау; 11) мемлекеттік органдардың лауазымдық тұлғаларын мемлекеттік қызметтер туралы заңнама талаптарын сақтамағаны, қоғамдық мониторинг нәтижелері бойынша шаралар қабылдамағаны үшін тәртіптік жауапкершілікке тарту туралы ұсынымдар әзірлеу [4, 656.].

Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы қоғамдық бақылау жүйесін жетілдіру мақсатында мыналарды орындау қажет: 1) «Қоғамдық бақылау туралы» Заңды, оны іске асыруды қамтамасыз ететін заң жобалары топтамасымен бірге қабылдау; 2) сыбайлас жемқорлық фактілері туралы ақпарат берген азаматтарды тиісті қорғауды және соларға сыйақы беруді қамтамасыз ету; 3) қоғамдық пікірді есепке ала отырып, мониторинг жүйесін қалыптастыру және сыбайлас жемқорлық деңгейін бағалау; 4) әкімшілік тосқауылдарды жою мақсатында мемлекеттік қызметтерді (оның ішінде электрондық құжат айналымын енгізу жолымен) ұсыну тетігін жетілдіру; 5) азаматтар мен заңды тұлғалардың өтініштерінде жазылған мәселелерді шешу үшін; сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы жоспарлар мен қысқа мерзімдік нысаналы бағдарламаларды іске асыру үшін бақылауды күшейту, 6) мемлекеттік органдардың сыбайлас жемқорлық себептерін жою бойынша шаралар қабылдамағаны үшін жауапкершілігін арттыру; қоғамдық-мемлекеттік сыбайлас жемқорлыққа қарсы органдардың қызметі туралы азаматтарды, оның ішінде интернет-сайттарда орналастыру арқылы кеңінен ақпараттандыру.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Замалетдинов Р. Р., Ибрагимова Е. М., Амирова Д. К. Формирование антикоррупционной культуры у школьников: учебное пособие для учащихся 10-11-х кл. общеобразоват. учреждений. - Казань: МагарифВақыт, 2010. – 159 с.
2. Абилямажинов Т.Т., Жаркешова А.С. Позитивная трудовая мотивация государственных служащих на основе формирования эффективной организационной культуры // Вестник Университета «Туран». – 2017. – №4(76). – С. 205-209.
3. Шейн Э. Организационная культура и лидерство. – Изд. 3-е / пер. с англ.; под ред. Т.Ю. Ковалевой. – СПб.: Питер, 2011. – 336 с.
4. Атаманчук Г.В. Сущность государственной службы: история, теория, закон, практика./ Г.В. Атаманчук – М.: Норма, 2008. – 134 с.

ӘӨЖ 00

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ІСТЕРІ ЖӨНІНДЕГІ НЕГІЗГІ СОТ ӨНДІРІСІНІҢ ДАЙЫНДЫҚ БӨЛІМІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жаксылықұлы Б.

*Магистрант, I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,
Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы
saltu1995@mail.ru*

Кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық іс жүргізу анық тәрбиелік сипатта және жалпы профилактикалық сипатта болуы керек. Сот ісін заңға сәйкес қатаң әрі жүйелі ұйымдастыру керек деп шешілді.

Басты сот талқылауының дайындық бөлімі – бұл сот отырысына қатысушылардың, құқықтық қатынастардың және бас сот және сот тергеуіне дейінгі әрекеттердің динамикалық жүйесі.

Түйін сөздер: *Сот өндірісі, кәмелетке толмағандардың қылмысы, тәрбие.*

Уголовное производство в отношении несовершеннолетних должно носить явно воспитательный характер и вообще профилактический характер. Было решено, что судебное разбирательство должно быть организовано строго и систематически в соответствии с законом.

Подготовительная часть главного судебного разбирательства представляет собой динамическую систему участников судебного разбирательства, правоотношений и действий главного суда и до судебного следствия.

Ключевые слова: *Судопроизводство, преступность несовершеннолетних, воспитание.*

Criminal proceedings against minors should be clearly educational in nature and generally preventive in nature. It was decided that the trial should be organized Strictly and systematically in accordance with the law.

The preparatory part of the main trial is a dynamic system of participants in the trial, legal relations and actions before the main judicial and judicial investigation.

Keywords: *Judicial proceedings, juvenile delinquency, education.*

Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісі ерекше орын алады. Бұл істердің арнайы тәртіпте қаралуы, баланың құқықтары мен мүдделерін қорғауды басты назарда ұстауды талап етеді. Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісінің дайындық бөлімі - маңызды кезеңдердің бірі болып табылады, себебі ол іс жүргізудің барлық ары қарайғы кезеңдеріне негіз қалайды.

Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісі — бұл Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мақсатында арнайы заңнамалар мен құқықтық нормалар арқылы жүзеге асырылатын іс жүргізу. Бұл істердің қаралуы кезінде баланың дамуына және әл-ауқатына теріс әсер етуінен қорғану басты міндеттердің бірі болып табылады. Сот өндірісінің негізгі кезеңдеріне алдын ала дайындық, дәлелдерді жинау, куәларды тыңдау, сараптама жүргізу және басқа да іс жүргізу әрекеттері кіреді.

Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісінің негізгі мақсаты — баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау. Бұл процестің басты ерекшелігі — қылмыстық, азаматтық және әкімшілік істердің бір-бірінен ажыратылуы және арнайы заңнамалық нормалардың қолданылуы. Соттың басты міндеті — кәмелетке толмаған

тұлғаларға қатысты құқық бұзушылықтарды тергеу мен сотта қарауды баланың дамуына және әл-ауқатына зиян келтірмей жүзеге асыру.

Сот өндірісінің дайындық бөлімі — бұл сот ісін жүргізудің алғашқы кезеңі болып табылады, ол істі қараудың әрі қарайғы барысына тікелей әсер етеді. Бұл бөлімде сот тараптардың құқықтарын, дәлелдемелерді жинақтап, іске қатысты барлық маңызы бар мәліметтерді зерттейді. Сонымен қатар, дайындық кезеңі сот шешімінің әділ әрі заңды болуын қамтамасыз етеді. Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі сот өндірісінің дайындық бөлімі ерекше мәнге ие, себебі бұл категориядағы істерде баланың мүддесі мен құқықтары бірінші орынға шығады. Дайындық кезеңінде сот келесі маңызды әрекеттерді жүзеге асырады:

- **Істің мән-жайына қатысты ақпарат жинау:** Сот өндірісінің дайындық бөліміне кірген кезде ең бірінші кезекте іс бойынша ақпараттар жинақталады. Бұл кезеңде сот тараптардан, куәлардан, сарапшылардан, сондай-ақ басқа да қатысушылардан қажетті құжаттар мен дәлелдемелерді сұрайды. Сонымен қатар, дайындық кезеңінде істі қарауға қажет барлық мәліметтер мен ақпараттар жинақталып, олардың дұрыстығы мен заңдылығы тексеріледі. Іс бойынша барлық материалдар мен дәлелдемелер толық әрі дұрыс болуы қажет. Мысалы, егер кәмелетке толмаған адамның құқықтарын бұзу туралы арыз түссе, сот осы арыз бойынша ақпарат жинап, істің мән-жайын анықтауға тиіс.

- **Психологиялық және әлеуметтік зерттеулер жүргізу:** Кәмелетке толмаған балалардың істері бойынша сот өндірісінде психологиялық жағдайды зерттеу өте маңызды. Іс жүргізудің осы кезеңінде балалардың психикалық және эмоциялық жағдайы сараптама арқылы бағаланады. Баланың психологиялық тұрғыдан да, әлеуметтік жағдайынан да алатын орны маңызды. Психологтар мен әлеуметтік қызметкерлер баланың жеке дамуына, отбасындағы жағдайына, өзара қарым-қатынастарына қатысты сараптамалар жүргізіп, өз қорытындыларын ұсынады. Бұл зерттеулер істің әділ шешімін қабылдауда үлкен рөл атқарады, себебі балалардың шешім қабылдауға немесе өз құқықтарын қорғауға қабілеттілігі психологиялық факторларға байланысты болуы мүмкін.

- **Медиация және келіссөздер:** Егер бұл мүмкін болса, сот тараптар арасындағы дау-дамайды сотқа дейінгі, бейбіт жолмен шешуге бағытталған медиация рәсімін қолдануы мүмкін. Кәмелетке толмағандардың істерінде медиация әдісінің қолданылуы тараптардың арасындағы шиеленісті шешу үшін тиімді құрал болып табылады, әсіресе егер екі тарап та баланың мүддесін қорғауды мақсат етсе. Бұл тәсіл баланың психологиялық және эмоциялық жағдайына да әсер етпей, дауды шешуге мүмкіндік береді.

- **Сотқа қатысушылардың құқықтарын қорғау:** Дайындық кезеңінде сот әр тараптың құқықтарын қорғау шараларын қамтамасыз етеді. Кәмелетке толмағандарға қатысты істерде олардың заңды өкілдерінің, яғни ата-аналарының немесе қорғаншылардың құқықтары мен міндеттері ерекше маңызды. Сонымен қатар, прокурордың қатысуы арқылы баланың мүддесі қорғалады. Баланың құқықтарын бұзушы тараптың әрекеттерін тексеру, іс жүргізу барысында прокурордың қатысуы балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған кадам болып табылады.

- **Прокурордың қатысуы:** Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісінде прокурордың рөлі ерекше. Прокурор сотқа дейінгі дайындық кезеңінде баланың құқықтарын қорғау мақсатында құқық қорғау органдарының әрекеттерін бақылап, олардың заңды екенін қамтамасыз етеді.

Соттың шешім қабылдауға дайындық: Дайындық кезеңінің соңында сот барлық жиналған ақпараттарды, дәлелдемелер мен сараптамалық қорытындыларды зерделеп, істі әрі қарай қалай қарау керектігін шешеді. Бұл кезеңде сот істің мән-жайын толық түсініп, тараптардың пікірлерін тындап, барлық қажетті шараларды қолданады. Осы кезеңде дайындық толық аяқталса, іс қарауға жіберіледі.

Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісін реттейтін арнайы заңдар мен құқықтық нормалар бар. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі, Азаматтық іс жүргізу кодексі, Қазақстан Республикасының Конституциясы және Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау туралы заң осы саладағы негізгі құқықтық құжаттар болып табылады. Бұл заңдар балалардың құқықтарын қорғауды бірінші кезекте қарастырады және арнайы ережелер мен нормаларды енгізеді.

Сонымен қатар дайындық бөлімінің ерекшеліктері мен маңызды аспектілері мынадай:

1. Істің мән-жайына қатысты ақпарат жинау

Дайындық бөлімінің ең маңызды қадамдарының бірі — істің мән-жайына қатысты толық және жан-жақты ақпарат жинау. Бұл кезеңде сот тараптардан, куәлардан, сарапшылардан, мемлекеттік органдардан және басқа да қатысушылардан қажетті құжаттар мен дәлелдемелерді жинап, олардың дұрыстығын тексереді. Әсіресе, кәмелетке толмағандардың істері бойынша, ақпарат жинау өте маңызды, себебі баланың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін дәлелдемелердің толық әрі дәл болуы қажет.

- **Құжаттамалық тексеру:** Кәмелетке толмағандардың істері бойынша құжаттар мұқият тексеріледі. Бұл, мысалы, баланың тәрбиесіне қатысты құжаттар, баланың ата-анасымен немесе қорғаншысымен өзара қатынастарын көрсететін материалдар болуы мүмкін.

- **Дәлелдемелер жинақтау:** Іс бойынша барлық мүмкін дәлелдер, оның ішінде жазбаша материалдар, куәлардың айғақтары, психологтардың немесе әлеуметтік қызметкерлердің сараптамалық қорытындылары жинақталады.

2. Психологиялық және әлеуметтік зерттеулер жүргізу

Кәмелетке толмағандарға қатысты істерде психологиялық және әлеуметтік сараптама маңызды орын алады. Дайындық бөлімінде психологиялық сараптама жүргізу баланың эмоциялық және психикалық жағдайын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеулердің мақсаты — баланың жағдайын объективті бағалау және оның жағдайына теріс әсер ететін жағдайларды анықтау.

- **Психологиялық зерттеулер:** Баланың психоэмоциялық жағдайы мен оның даму деңгейі ескеріледі. Сарапшылар баланың дауы, әрекеттері және қоршаған ортаға деген реакциясын зерттей отырып, оның шешім қабылдауға және өз құқықтарын қорғауға қабілеттілігін бағалайды.

- **Әлеуметтік сараптама:** Баланың отбасы, әлеуметтік орта және оның жағдайы туралы әлеуметтік қызметкерлердің сараптамасы маңызды. Бұл балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға бағытталған. Әлеуметтік сараптама баланың қорғанышы немесе өз құқықтарын қорғаудағы қажетті шараларды анықтауға көмектеседі.

3. Баланың құқықтарын қорғау

Дайындық бөлімінде басты назар кәмелетке толмаған балалардың құқықтарына аударылады. Баланың құқықтарын қорғау мақсатында сот заңды өкілдердің, яғни ата-аналардың немесе қорғаншылардың қатысуын қамтамасыз етеді. Бұл кезеңде прокурор да маңызды рөл атқарады, себебі ол баланың құқықтарының бұзылмауын қадағалайды.

- **Құқық қорғау шаралары:** Баланың құқықтарын қорғау мақсатында, соттың алдын ала тыңдауы немесе медиация процесі қарастырылуы мүмкін. Прокурор балалардың мүддесін қорғап, істің әділ қаралуын қамтамасыз етеді.

- **Құқық қорғау органдарының қатысуы:** Кәмелетке толмағандардың істері бойынша құқық қорғаушы органдардың қатысуы міндетті болып табылады. Бұл органдар тарапынан баланың мүдделері тексеріліп, қорғаушы шаралары қабылданады.

4. Медиация және келіссөздер

Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісінде медиация маңызды рөл атқарады. Дайындық бөлімінде тараптар арасында дауды сотқа дейінгі шешу үшін медиация қолданылуы мүмкін. Бұл әдіс дауды бейбіт жолмен шешуге мүмкіндік береді, әрі балалардың психоэмоциялық жағдайына теріс әсер етпейді.

• **Медиацияның маңызы:** Медиация сот өндірісін жеделдетуге, тараптар арасында түсіністік пен келісімге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғауда медиацияның қолданылуы баланың әл-ауқатына ешқандай зиян келтірмей, екі тараптың келісімге келуіне ықпал етеді.

• **Келіссөздер:** Дайындық бөлімінде тараптар арасында келіссөздер жүргізіліп, дауды татуластыру әрекеттері жүзеге асырылады.

5. Іс жүргізудің уақытын және тәртібін белгілеу

Дайындық бөлімінде сот ісін қараудың нақты мерзімдерін белгілейді. Бұл бөлімде барлық процессуалдық әрекеттер мен іс жүргізу тәртібі белгіленеді. Іс бойынша нақты мерзімдер мен ережелердің сақталуы өте маңызды, өйткені баланың мүддесі әрқашан бірінші орында болуы керек.

• **Процессуалдық мерзімдер:** Іс бойынша барлық қажетті әрекеттердің нақты мерзімде орындалуы қамтамасыз етіледі. Мысалы, балаға қатысты сараптамалар мен дәлелдемелердің мерзімі белгіленеді.

• **Тәртіптің сақталуы:** Іс жүргізу барысында тараптардың құқықтары мен міндеттері анықталады. Бұл процессуалдық құқықтардың сақталуын қамтамасыз ету маңызды, себебі бұл баланың әділ сот қарауына құқығын қорғауға ықпал етеді.

Кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот өндірісінің дайындық бөлімі — өте маңызды кезең. Бұл бөлімде дұрыс әрекеттер мен әдістерді қолдану, баланың мүддесін қорғау, оның дамуына зиян келтірмей, іс жүргізу барысындағы барлық процестерді әділ әрі заңды түрде ұйымдастыру қажет. Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау мәселелері ерекше назарды талап етеді, сондықтан сот өндірісінің дайындық бөліміне айрықша жауапкершілік жүктеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: «Жеті жарғы», 2020.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі. – Алматы: «Алматы кітап», 2021.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі. – Алматы: «Жеті жарғы», 2019.
4. Кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау туралы Қазақстан Республикасының заңы. – Алматы: «Жеті жарғы», 2015.
5. Жұмағұлов, Д. Қ. Қазақстандағы кәмелетке толмағандар істерінің құқықтық негіздері. – Алматы: «Құқық», 2020.
6. Мусин, М. К. Құқық қорғау органдарының кәмелетке толмағандар істеріндегі рөлі. – Астана: «Ғылым», 2018.
7. Есболатов, А. Ж. Сот өндірісінің ерекшеліктері және оның психологиялық аспектілері. – Алматы: «Раритет», 2017.

УДК 340

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГОСУПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В РК

Ишмуканбетов Д.

Студент, Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорган, Республика Казахстан
ishmukanbetov.dias@mail.ru

Научный руководитель: к.ю.н., профессор Сериев Б.А.
Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорган, Республика Казахстан

Статья посвящена важности цифровизации в борьбе с коррупцией в сфере государственного управления. Кроме того, были рассмотрены общества, посвященные вопросам цифровой трансформации, новым возможностям, формирующим инновационные цифровые технологии, и рискам, связанным с этими изменениями. Проведены исследования возможностей повышения эффективности использования информационно-коммуникационных технологий в контексте антикоррупционной политики государства.

Ключевые слова: коррупция, государственное управление, цифровизация, технологии, искусственный интеллект.

Мақала мемлекеттік басқару саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресуде цифрландырудың маңызы қарастырылған. Сонымен қатар, цифрлық трансформациялау мәселелеріне арналған қоғамдар, инновациялық цифрлық технологияларды қалыптастыратын жаңа мүмкіндіктер, және осы өзгерістерге байланысты тәуекелдер қарастырылды. Мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты тұрғысынан ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігін арттыруға мүмкіндіктерге зерттеулер жүргізілді.

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік басқару, цифрландыру, технологиялар, жасанды интеллект.

The article is devoted to the importance of digitalization in the fight against corruption in public administration. In addition, societies dedicated to digital transformation, new opportunities shaping innovative digital technologies, and the risks associated with these changes were reviewed. Research has been conducted on the possibilities of increasing the effectiveness of the use of information and communication technologies in the context of the anti-corruption policy of the state.

Keywords: corruption, public administration, digitalization, technology, artificial intelligence.

Бесспорным является тот факт, что такое явление, как коррупция, в современном мире — бич любого развитого и развивающегося государства. Не смотря на активное развитие всех сфер общественной деятельности, достаточное количество материальных благ, повышение уровня жизни населения, по-прежнему в различных отраслях имеет место быть коррупционная составляющая, порожденная в каждом индивидуальном случае различными факторами. Коррупция несет в себе разрушительный эффект, подрывая авторитет государства и чиновников, снижая доверие к организациям социальной сферы, разлагая общественную структуру в целом. Именно поэтому пристальное внимание властей любой страны направлено на всестороннюю борьбу с коррупцией и минимизацию последствий от ранее выявленных случаев [1,17].

В последнем опубликованном Индексе восприятия коррупции (ИВК) за 2024 год, представленном организацией Transparency International 11 февраля 2025 года, Казахстан занял 88-е место среди 180 стран, набрав 40 баллов из 100 возможных. Это на 1 балл больше

по сравнению с предыдущим годом, что свидетельствует о небольшом улучшении показателей страны в борьбе с коррупцией. Несмотря на этот прогресс, Казахстан продолжает оставаться в категории стран с высоким уровнем коррупции. Индекс восприятия коррупции оценивает уровень коррупции в государственном секторе на основе экспертных и бизнес-оценок. Показатель в 40 баллов указывает на необходимость продолжения и усиления антикоррупционных мер для достижения более значительных улучшений в данной сфере [2].

Цифровизация стала неотъемлемой частью современного общества, изменяя подходы к управлению, экономике и социальной жизни. Важнейшей задачей цифровизации в государственном управлении является борьба с коррупцией, которая остаётся одной из наиболее сложных и системных проблем. Цифровизация – это процесс интеграции цифровых технологий во все аспекты жизни общества, экономики и государственного управления. Она охватывает широкий спектр задач: от автоматизации рутинных процессов до создания сложных систем искусственного интеллекта, обеспечивающих анализ больших объемов данных [3].

Во всем мире технологии все чаще используются для борьбы с коррупцией, причем основное внимание уделяется не только борьбе с конкретными формами коррупции, но и повышению прозрачности, подотчетности, добросовестности, открытости, участию и инклюзивности. Возможности использования цифровых технологий для обеспечения добросовестности и борьбы с коррупцией огромны и могут быть сгруппированы в два основных подхода: прямой подход к предотвращению коррупции и борьбе с ней, такой как использование цифровых инструментов для обнаружения, анализа, расследования, прогнозирования, и мониторинг коррупции, а также косвенный подход путем продвижения эффективных, подотчетных и инклюзивных институтов и процессов управления для эффективного и действенного предоставления услуг, таких как электронное правительство для эффективного предоставления государственных услуг; открытые данные для мониторинга и доступа к информации. Более того, на протяжении многих лет информационно-коммуникационные технологии (далее ИКТ) играли важную роль в расширении прав и возможностей граждан, упрощая административные процедуры и позволяя правительствам двигаться в направлении более ориентированного на граждан подхода к предложению государственных услуг. Основными задачами цифровизации государственного управления и внедрения ИКТ в операционные процессы государственных органов власти являются: 1) значительное сокращение незаконных финансовых потоков и повышение эффективности работы по возврату украденных активов; 2) существенное снижение уровня коррупции и взяточничества; 3) создание эффективных, подотчетных и прозрачных институтов; 4) обеспечение оперативного, инклюзивного, основанного на участии, и репрезентативного процесса принятия решений на всех уровнях власти; 5) обеспечение публичного доступа к информации [4,113].

Ключевые элементы цифровизации в госуправлении Республики Казахстан:

- **Электронное правительство (eGov)** – онлайн-доступ граждан и бизнеса к госуслугам.
- **Big Data и аналитика** – анализ данных для прогнозирования и выявления коррупционных рисков.
- **Blockchain** – прозрачность транзакций и неизменность данных.
- **Автоматизация госуслуг** – сокращение бюрократических процедур и человеческого фактора.
- **Искусственный интеллект и машинное обучение** – предсказательная аналитика и автоматизированный контроль за процессами.
- **Цифровые платформы для общественного контроля** – возможность граждан участвовать в мониторинге госуправления.

Главным преимуществом цифровизации является повышение прозрачности государственных процессов. Введение электронного документооборота, автоматизированных систем управления и открытых баз данных сокращает возможность манипуляций с информацией. Например, электронные государственные закупки и аукционы значительно уменьшают вероятность коррупционных схем, поскольку исключают личные договоренности и обеспечивают равные условия для всех участников.

Цифровизация способствует:

1. **Прозрачности и подотчетности** – цифровые платформы фиксируют все операции, исключая возможность манипуляций.
2. **Минимизации бюрократии** – сокращение бумажного документооборота и снижение количества контактов между гражданами и чиновниками уменьшают возможности для коррупции.
3. **Повышению ответственности госслужащих** – автоматизированные системы фиксируют исполнение обязанностей, что стимулирует дисциплину и честность.
4. **Развитию компетенций и цифровой грамотности** – госслужащие проходят обучение новым технологиям, что формирует современный профессионализм.
5. **Повышению эффективности госаппарата** – цифровые технологии способствуют стандартизации и оптимизации процессов, исключая субъективность в принятии решений.
6. **Развитию культуры цифрового взаимодействия** – использование цифровых платформ улучшает коммуникацию внутри госструктур.

Одной из основных проблем цифровизации остается уязвимость данных для внешнего вмешательства. Кибератаки, утечка конфиденциальной информации, подделка цифровых записей – это только часть угроз, с которыми сталкиваются современные информационные системы. В Казахстане предпринимаются меры для минимизации этих рисков. Например, разрабатываются платформы для управления комплаенсом, которые обеспечивают соблюдение норм и правил в различных отраслях. Эти платформы могут автоматически фиксировать и анализировать нарушения, а также предупреждать их. Однако цифровизация требует значительных инвестиций в развитие инфраструктуры и обеспечение ее безопасности. Одним из важных аспектов является наличие собственного оборудования для размещения цифровых данных. В настоящее время основное оборудование и технологии импортируются из-за рубежа, что создает риски для национальной безопасности [3].

Казахстан активно изучает возможность использования искусственного интеллекта (ИИ) в государственных структурах. ИИ способен анализировать большие объемы данных, выявлять подозрительные активности и нарушения законодательства. Например, с помощью ИИ можно:

- автоматизировать анализ государственных закупок для выявления завышенных цен или фиктивных поставщиков;
- отслеживать подозрительные финансовые операции;
- оценивать эффективность работы чиновников и ведомств.

Однако ИИ также имеет свои ограничения. Его работа напрямую зависит от качества исходных данных. Если данные, на которых обучается ИИ, содержат ошибки или манипуляции, это может привести к неверным выводам. Более того, существует риск использования ИИ в корыстных целях, если система попадет под контроль недобросовестных лиц. [3]

Сегодня цифровые технологии становятся ключевым союзником в борьбе с коррупцией. Новые технологии и открытые данные теперь позволяют специалистам по борьбе с коррупцией выявлять, предотвращать и даже прогнозировать коррупционные действия, которые в прошлом могли быть скрыты за завесой непрозрачности бумажных документов. Цифровизация становится надежным союзником правительств, стремящихся

бороться с коррупцией, поскольку в сочетании с их политической волей цифровые технологии могут изменить процесс формирования политики предоставления государственных услуг. Цифровая трансформация позволяет государствам создавать эффективные антикоррупционные органы и адаптироваться к требованиям цифрового общества, достигать целей устойчивого развития. Внедрение инструментов противодействия коррупции в цифровом мире невозможно без открытости правительств, свободного доступа к сетям и, соответственно, информации от государственных институтов, что, на наш взгляд, повысит доверие населения к власти и повысит качество государственных услуг. В то же время их реализация должна учитывать новые формирующиеся риски, прямо или косвенно влияющие на эффективность использования ИКТ, что позволяет сформировать перечень факторов, которые следует учитывать при внедрение соответствующих систем[4,117]. Ведь иногда такие инструменты могут стать инструментом в руках коррумпированных чиновников или недобросовестных лиц. Именно поэтому важна оценка национальных антикоррупционных стратегий, особенностей и степени цифровизации других сопутствующих процессов, уровня навыков исполнителей и населения в использовании информационных технологий, общественной поддержки.

Данное исследование было профинансировано Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (Грант № BR27195163).

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ураев, А. В. Глобальная цифровизация как эффективный инструмент антикоррупционной политики государства / А. В. Ураев. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2023. — № 2 (449). — С. 17-20.
2. Transparency International. Global Corruption Report, 2024 <https://www.transparency.org/en/press/2024-corruption-perceptions-index-corruption-playing-devastating-role-climate-crisis>
3. Лекция «цифровизация как инструмент противодействия коррупции: возможности, вызовы и перспективы» <https://teatnaz.kz/ru/2024/12/09/%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F-%D0%BA%D0%B0%D0%BA-%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82/>
4. Назаренко Г. В.. "Цифровизация как тактика борьбы с коррупцией: возможности и риски" Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки, по. 4 (845), 2022, pp. 112-118

ӘӨЖ 00

ЕҢБЕКТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РОЛІ

Исабаева Ж.Н.

Аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы
jan6796@mail.ru

Мақалада қоғамның құқықтық жүйесі мен құқықтық мәдениеттің, еңбектің арақатынасы туралы мәселе қарастырылады. Құқықтық мәдениет, құқықтық тәрбие және еңбек қоғамның құқықтық жүйесінің прогрессивті құндылық аспектісі ретінде анықталады, еңбектің қалыптасуына ықпал етеді және құқықтық жүйе ұғымынан туындайтын негізгі ұғым ретінде қарастырылады. Методологиялық әдіс пен тәсілдің құқықтық мәдениетті тереңірек және жүйелі зерттеу үшін әдіснамалық маңыздылығы атап өтілді.

Түйін сөздер: құқықтық тәрбие, құқықтық мәдениет, заңдар, әлеуметтік мемлекет, құқықтық мемлекет, құқықтық сана, мемлекет, еңбек және т.б.

В статье рассматривается вопрос о соотношении правовой системы общества и правовой культуры, труда. Правовая культура, правовое воспитание и труд определяются как прогрессивный ценностный аспект правовой системы общества, способствуют формированию труда и рассматриваются как основные понятия, вытекающие из понятия правовой системы. Отмечена методологическая значимость методологического метода и подхода для более глубокого и системного изучения правовой культуры

Ключевые слова: Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, законы, социальное государство, правовое государство, правосознание, государство, труд и др.

The article discusses the relationship between the legal system of society and legal culture, labor. Legal culture, legal education and work are defined as a progressive value aspect of the legal system of society, contribute to the formation of work and are considered as basic concepts arising from the concept of the legal system. The methodological significance of the methodological method and approach for a deeper and more systematic study of legal culture is noted

Keywords: legal education, legal culture, laws, social state, legal state, legal awareness, state, labor, etc.

Мақаланың өзектілігі

Кез-келген қоғамдағы әлеуметтік, соның ішінде құқықтық құбылыстар адамның санасына ықпал етеді. Құқықтық идеялар мен тұжырымдар құқықтық саладағы мінез-құлықтың себептері мен көзқарастарын қалыптастыруға әсер етеді және жеке тұлғаның құқықтық мінез-құлқын реттеу арқылы құқықтың, құқықтық сананың белсенді рөлі жүзеге асырылады.

Қазіргі әлемдегі мемлекет пен құқық жалпы адамзаттық мәдениетпен күрделі және екіұшты өзара іс-қимылда. Адамзат мәдениетінің дамуындағы прогресті рухани анықтайды және адамдардың материалдық жетістіктері, олардың өмірдегі жетістіктері арқылы көрсеткіштерге бағытталған. Құқықтық мәдениеттің жоғары деңгейі құқықтық мемлекеттің белгісі болып табылады.

Қазақстан Республикасында 2030 жылға дейін арналған Құқықтық саясаттың Тұжырымдамасына сәйкес әлеуметтік экономикалық дамуының қазіргі жағдайында құқықтық тәрбие, ең алдымен, азаматтардың құқықтық белсенділігі, сауаттылығы мен әлеуметтік құндылық, құқықтық мінез-құлқының саналы негізін қамтамасыз етуге арналған мақсаттар негізгі орын алады [1]. Қоғамдағы құқықтық сананың даму бағыттары жоғары деңгейіне жетуге негізделеді, өйткені құқықтық сана адамдардың мінез-құлқын анықтайды,

осы мінез-құлыққа белгілі бір талаптар, міндеттер қояды. Адамның ерекшелігі-оның саналы, мақсатты іс-әрекетке қабілеттілігі арқылы анықталады..

Әдістемелік негізі. Жұмысты жазу барысында мынандай әдістер қолданылды: анализ, синтез, құқықтық-салыстырмалы әдіс, тарихи-құқықтық әдіс.

Негізгі бөлім

Отандық заң ғылымдарының қазіргі даму кезеңінде, қоғамдық өмірдің динамикалық өзгеруі жағдайында, мемлекеттің ішкі функциясы мен құқықтың тәрбиелік функциясының ресурстарын пайдалана отырып, жастарды еңбек арқылы тәрбиелеуге ерекше назар аудару қажет.

«Функция» термині латын тілінен шыққан «функция» - орындау, құзыреттілік. Функция философиялық категория ретінде «міндет, қызмет шеңбері, мақсаты, екіншісіне тәуелді және осы құбылыс өзгерген сайын өзгертін құбылыс» болып табылады [2,850 б].

Қоғамның және халықтың құқықтық санасының даму деңгейі оның адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының құндылығы, заңды мінез-құлықтың құндылығы сияқты құқықтық құбылыстардың қаншалықты терең игерілуіне байланысты екендігі дәлелденеді; әр түрлі құқық бұзушылықтар үшін құқықтық жауапкершілік туралы халыққа қаншалықты ақпарат берілді; азаматтардың құқықтық талаптарды сақтауға деген көзқарастары қандай және т. б.,

Құқықтық мәдениет-қоғам өмірінің жалпы қоғамның дамуының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады.

Құқықтық мәдениет келесідей аспектілерді қамтиды: а) рухани сипаттамалар (көзқарастар, идеялар, идеялар, білім, құндылықтар жүйесі); б) құқықтың әртүрлі институттары және мінез-құлық қатынастары. Құқықтық мәдениет-бұл құқықтық қызмет пен құқықтық актілерді дамытудың, субъектінің құқықтық санасы мен құқықтық дамуының, мемлекет пен азаматтық қоғамның кепілдігінің қол жеткізілген деңгейі адам құқықтары мен бостандықтарын басты мақсатқа қоғамы.

Құқықтық мәдениеттің құрылымы дамуды болжайтын белгілі бір деңгейлерден тұрады:

а) халықтың құқықтық санасы; б) құқықтық қызмет; в) заң актілерінің барлық жүйесі

Құқықтық тәрбие - субъектілер мен объектілерінің өзара іс-қимылын болжайтын әлеуметтік тәжірибені, білім, практикалық дағдылар, шығармашылық қызмет тәсілдері, құқықтық іс-қимыл саласындағы әлеуметтік және рухани қатынастарды игеру бойынша әртүрлі іс-әрекеттерді ұйымдастырудың және ынталандырудың мақсатты және саналы түрде жүзеге асырылатын педагогикалық процесін түсіну керек.

Кең мағынада, құқықтық тәрбие дегеніміз-қазіргі қоғамда жүріп жатқан қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық және басқа да әлеуметтік факторлардың әсерінен адамның құқықтық санасы мен құқықтық әлеуметтенуін қалыптастырудың жан-жақты процесі. Құқықтық тәрбиенің мақсаты-жеке тұлғаның құқықтық әлеуметтенуі мен құқықтық мәдениетін қалыптастырудың бірінші кезектегі қажеттілігі.

Демократиялық мемлекет жағдайында құқықтық жүйенің бөлігі ретінде құқықтың тәрбиелік қызметі басым және азаматтық және мемлекеттік емес ұйымдарның қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді

Құқықтық сана-бұл заң мен құқықтың табиғи көрінісі, формальды-заңды, табиғи-құқықтық өлшемі бар. Шын мәнінде, құқықтық сана заң білімінің құралы болып табылады, ол заң туралы білімді жинақтайды және сақтайды, содан кейін ол қоғамда таратылады

Құқықтық актілердің бүкіл жүйесінің даму деңгейі, Қазақстанның заңнамасының барлық жүйесін сипаттайды, оның негізі мемлекетіміздің Конституциясы болып табылады және азаматтарға берілетін әлеуметтік кепілдіктерден, оның ішінде еңбек бостандығы, қас.

Құқықтық тәрбиені дамытуда мемлекет пен қоғамдық және мемлекеттік емес ұйымдар ерекше рөл атқарады, олар өзара әрекеттесуде адамдардың құқықтық сана деңгейін көтеру процесіне кеңінен қатысуын қамтамасыз етуге, сондай-ақ қолданыстағы

құқықтық нормаларды олардың әлеуметтік қажетті әділеттілік, теңдік қағидасына сәйкестігі тұрғысынан бағалауды анықтауға бағытталған. Азаматтардың құқықтық тәрбиесі құқықтық идеология мен құқықтық психологияның жұмыс істеуінің бірыңғай процесі негізінде жүреді және азаматтардың жеке санасын дамудың объективті қажеттіліктерінен, қоғамның сұранынысынан ұжымның, мемлекет пен қоғамның мүдделерінен жалпы құқықтық принциптер мен талаптарды түсінуге мүмкіндік береді.

Құқықтық мәдениет, құқықтық тәрбие және еңбек ұғымдары қазіргі заманның даулы мәселелерінің бірі болып қала береді. «Құқықтық мәдениет» тіркесі «мәдениет» және «құқық» «еңбек», «жұмыс» «жұмыспен қамту» сияқты кең және жан-жақты ұғымдарға бағыттайды.

Жеке тұлғаның құқықтық санасы ұзақ уақыт бойы және көптеген факторлардың әсерінен қалыптасады. Құқықтық сананың тиісті деңгейін қалыптастыру үшін құқықтық тәрбие құру қажет. Азаматтардың сапалы, тұрақты және мақсатты құқықтық тәрбиесімен тұрақты құқықтық сана қалыптасады. Азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің жоғары деңгейі – бұл құқықтық және демократиялық мемлекет құрудың кепілі.

Қазіргі жағдайда бірнеше негізгі шарттарды қамтитын құқықтық тәрбие тұжырымдамасын жасау қажет:

1. Құқықтық білім жаңа құқықтық жағдайды дамытуға және жаңа қоғамдық қатынастарды қабылдауға (экономикалық, саяси, әлеуметтік, ұлттық және т.б.), сондай-ақ, мемлекетімізде қазіргі қалыптасқан жағдайында жас азаматтарды бағыттауға бағытталуы керек. Құқықтық тәрбиенің мақсаттары мен міндеттерін бүгінгі күннің қажеттілігі шеңберінде нақтылай отырып, қайта қарау қажет.

2. Азаматтардың, балалардың, жастардың қоғамдағы дұрыс мінез-құлық тұжырымдамасына теріс көзқарасын болдырмау үшін құқықтық білім беру мектеп жасына дейін басталуы керек, өйткені мектеп жасындағы жас адам үнемі әлеуметтік желі ақпарат алып тұрады және көбінесе күнделікті өмірде ақпарат ағымының көптігінен хабарламалар мен жарнамаларды тікелей немесе жанама түрде көреді.

3. Құқықтық тәрбие мемлекеттің қызметі шеңберінде құқық шығармашылығы және құқықты жүзеге асыру қызметімен қатар азаматтардың еңбек бостандығы қағидасын жүзеге асырылуға мүмкіндік береді.

4. Құқықтық тәрбие нақты және тиімді болуы керек, яғни жас тұлғаның құқықтық әлеуметтенуін қалыптастыру процесінде құқықтық тәрбие құралдары мен іс жүзінде қол жеткізілген нәтиже ажырамас болуы керек.

Құқықтық тәрбие конструктивтік ескерту мен әлеуметтік қақтығыстарды жеңуді қамтамасыз етеді. Құқықтық тәрбиенің маңызды мақсаты мен кезеңі-құқықтық құндылықтарды дамыту, яғни жеке тұлғаны олардың негізгісі ретінде қабылдау және осы мақсатқа жету әр түрлі міндеттермен анықталады, олардың ішіндегі ең күрделісі құқықтық сананың қалыптасуы, құқықтық мәдениет және әлеуметтік-құқықтық белсенділік. Құқықтық тәрбие адамның қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуы жағдайында тиімді бейімделуіне ықпал етеді.

Құқықтық тәрбиені жүргізудің, біздің ойымызша, жақсы бастамаларының бірі құқықтық тәрбиені тәрбиенің басқа патриоттық, әдептілік, адамгершілік, еңбекке баулу т.б., түрлерімен бірге, кешенді жүргізудің соңына дейін өз деңгейінде атқарылмауы да кері әсерін тигізгендей. Құқықтық тәрбиені жастар арасында адамгершілік, рухани, ізгілік және саяси, патриоттық бастаулардан нәр алу бағытында өрбіту міндеті тұр, өйткені ол Қазақстанның қазіргі болмысынан туындаған қажеттілік болып табылады.

Құқықтық тәрбие қоғам өміріндегі өзгерістерге өте сезімталдық танытатын құбылыс болып табылады. Қоғамдағы процестер жиі өзгерген сайын құқықтық тәрбиенің бағыты да, мақсаты мен міндеттері де қайта қаралып, қоғам талабы тудырған жағдайларға бейімделіп жүргізіліп отырғаны жөн. Бұл құқықтық тәрбиенің өте тиімді және орынды бағыт алуына жағдай тудыратын шарт болып табылады. Қоғам өміріндегі тұрақсыздықта құқықтық тәрбиенің төмен деңгейде жүргізілуіне оның пайдасынан гөрі зиянының басымдау болуына

жол ашуы мүмкін. Осы жағдайларға сәйкес біз де құқықтық тәрбиенің ұғымын қоғамда өзгерістер тудырған жағдайлармен мазмұндап отыруымыз қажет. Сондықтан құқықтық тәрбие мақсатты түрде жүргізілетін, ғылыми негізде ұйымдастырылған, қоғамдық процестерге сезімтал келетін қоғам мүшелерінің санасы мен мәдениетін жоғары деңгейге көтеруді басты меже тұтатын мемлекеттік органдар мен қоғамдық құрылымдардың қызметтерінің өзегі.

Еліміздің тәуелсіздікке қол жеткізуі қоғам өмірінде көптеген өзекті мәселелерді тудырғаны белгілі. Бұл қай кезде болмасын өтпелі кезеңді бастан кешірген елдердің тарихында болатын жағдай. Қазақстан Республикасында құқықтық тәрбие және құқықтық мәдениетті қалыптастыру бағытында еңбек, жұмыспен қамту, жастарды әлеуметтік қорғау мәселелерінің бар екендігі қазіргі кезде өзекті болып табылады. Қазіргі еліміздегі құқықтық тәрбие концепциясының нұсқасы көптеген талаптарды объективті түрде қайта қарауды, құқықтық тәрбие процесінің сапалығын арттыруға бағытталған жаңаша талдауды қажет етеді. Құқықтық тәрбие концепциясының тиімді дамуы, оның негіздерінің теориялық жетілдірілуіне әртүрлі әлеуметтік топтар үшін бейімделген жаңа әдістемені дайындауға байланысты және жастарды жұмыспен қамтуға, ресми түрде еңбек шартын жасауға мүмкіндік береді. Азаматтарды жұмыспен қамтуда әлеуметтік кәсіптік бағдарлау маңызын атап көрсету керек. Әлеуметтік кәсіптік бағдарлау – кәсіп таңдауда, қызмет түрін ауыстыруда және кәсіптік білімді, дағдыларды, жеке басының мүдделерін және еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып біліктілігін арттыруда практикалық көмек көрсетуге бағытталған өзара байланысты іс-шаралар кешені [3].

Қорыта келгенде, аталған аспектіде жастарды жұмыспен қамтуға байланысты қазіргі заманғы проблемаларды тұжырымдамалық тұрғыдан үш тармаққа бөлуге болады.

Біріншісі-жасөспірімдердің өздері, екіншісі-жұмыс берушілер, үшіншісі – заңнама және ықпал етуші факторлар құқықтық мәдениет, құқықтық тәрбие, құқықтық сана қазіргі қоғамының құқықтық жүйесінің прогрессивті құндылық бөлігі болып табылады. Элементтердің прогрессивтілігі олардың құқықтық жүйенің Қазақстанда қоғамының игілігі үшін тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету мүмкіндігінің критерийімен, атап айтқанда, азаматтық қоғам мен жеке тұлғаның өркениетті бостандығына, құқықтарына қол жеткізу үшін анықталады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674>
2. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Изд-во Эксмо, 2006.- С.850.
3. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК КОДЕКСІ. Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII ҚРЗ Кодексі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2300000224>

УДК 00

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

Ибраимов Н.С.

*Магистрант, Жетысуский университет имени И.Жансугурова,
г.Талдықорган, Республика Казахстан
bekzat.toktagan03@mail.ru*

В статье рассматриваются актуальные правовые проблемы государственного экологического управления в условиях современных экологических вызовов. Анализируется действующее экологическое законодательство, а также механизм реализации природоохранной политики государством. Особое внимание уделяется вопросам недостаточной эффективности правовых норм, проблемам координации между различными органами государственной власти, пробелам в нормативно-правовой базе и трудностям в правоприменительной практике.

Ключевые слова: Экологическое управление, экологические вызовы, правовые нормы, экологические правонарушения.

Мақалада қазіргі заманғы экологиялық сын-қатерлер жағдайында мемлекеттік экологиялық басқарудың өзекті құқықтық мәселелері қарастырылады. Қолданыстағы экологиялық заңнама мен мемлекеттің табиғатты қорғау саясатын жүзеге асыру тетіктері талданады. Ерекше назар құқықтық нормалардың тиімділігінің жеткіліксіздігі, әртүрлі мемлекеттік органдар арасындағы үйлестіру мәселелері, нормативтік-құқықтық базадағы олқылықтар және құқық қолдану тәжірибесіндегі қиындықтарға аударылған.

Негізгі сөздер: Экологиялық басқару, экологиялық сын-қатерлер, құқықтық нормалар, экологиялық құқықбұзушылықтар.

The article examines current legal issues of state environmental governance in the context of modern environmental challenges. It analyzes the existing environmental legislation as well as the mechanisms through which the state implements environmental protection policies. Special attention is given to the insufficient effectiveness of legal norms, coordination problems between various government bodies, gaps in the regulatory and legal framework, and difficulties in law enforcement practices.

Keywords: Environmental management, environmental challenges, legal norms, environmental violations.

Современные экологические вызовы, включая изменение климата, утрату биоразнообразия, загрязнение окружающей среды и истощение природных ресурсов, требуют от государства действенного и эффективного экологического управления. В этих условиях возрастает значение правового регулирования как основного инструмента реализации природоохранной политики. Однако действующее законодательство в сфере экологии нередко сталкивается с рядом проблем, которые снижают его эффективность.

Государственное экологическое управление — это система организационно-правовых, экономических и административных мер, направленных на охрану окружающей среды и рациональное использование природных ресурсов. Оно включает в себя разработку стратегий и программ, установление экологических стандартов, контроль за соблюдением природоохранного законодательства и применение санкций за его нарушение.

Несмотря на наличие обширной нормативной базы, многие правовые нормы остаются декларативными и не обеспечиваются должными механизмами реализации. Отсутствие чётких правовых последствий за экологические правонарушения снижает превентивную функцию законодательства.

Различные ведомства и уровни власти (центральные и местные) нередко дублируют функции или, наоборот, не взаимодействуют между собой, что приводит к пробелам в реализации экологической политики.

Законодательство в области охраны окружающей среды часто страдает от внутренней несогласованности. Например, экологические нормы могут противоречить положениям законов о развитии промышленности или сельского хозяйства.

Даже при наличии эффективных норм возникают сложности с их применением: нехватка квалифицированных кадров, низкий уровень материально-технического обеспечения органов экологического контроля, коррупция.

Проблема идентификации и разработки экологической политики является достаточно новой как для теории, так и для практики разработки вариантов социально-экономического развития. Во многом такая ситуация обусловлена только недавним осознанием опасности нарастания экологических проблем. В настоящее время экологический фактор начинает играть все более существенную роль для экономического развития и качества жизни людей. Это стало проявляться как для отдельных стран, так и всей планеты в виде быстро обостряющихся глобальных экологических проблем. В мире стал формироваться техногенный тип экономического развития, связанный с активной разработкой недр, истощением и деградацией природных ресурсов, ростом загрязнения окружающей среды. В той или иной форме тезис о нарастающей угрозе экологического кризиса для развития и существования самой человеческой цивилизации стал общеупотребимым в документах международных организаций, а также в стратегиях и программах многих стран. Не исключение в этом процессе и Республика Казахстан.

Годы независимости в Казахстане стали годами образования и становления совершенно новой государственной системы обеспечения экологической безопасности, управления охраной окружающей среды и природопользованием. В некоторой степени это обеспечило формирование и последовательную реализацию государственной политики в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов. Но поскольку на протяжении многих десятилетий в Казахстане складывалась и по сей день существует преимущественно сырьевая система природопользования с экстремально высокими техногенными нагрузками на окружающую среду, то, к сожалению, кардинального улучшения экологической ситуации пока не произошло, и она по-прежнему характеризуется деградацией природных систем, что, безусловно, ведет к дестабилизации биосферы, утрате ее способности поддерживать качество окружающей среды, необходимое для жизнедеятельности общества.

Государственное управление в сфере охраны окружающей среды и природопользования – исполнительно-распорядительная деятельность специально уполномоченных на то органов государственной власти, обеспечивающая исполнение требований законодательства в сфере охраны окружающей среды и природопользования. Государственное управление в сфере охраны окружающей среды и природопользования является частью всей системы государственного управления в Республике Казахстан [1, с. 9].

В литературе и в текстах законодательных актов встречаются термины «управление охраной окружающей среды», «управление взаимодействием общества и природы», «управление природоохранительной деятельностью», «управление в области использования природных ресурсов и окружающей среды», «экологический менеджмент». Все они означают совокупность осуществляемых органами публичной власти и иными уполномоченными субъектами действий по организации и контролю, упорядочению и надзору за экологически значимым поведением людей, за соблюдением требований экологического законодательства [2, 86].

Природопользование – один из самых сложных объектов управления, оно находится на стыке взаимодействия естественных и общественных процессов. В широком смысле под

управлением понимается руководство чем-либо (или кем-либо). Отсюда - чрезвычайно важная роль научного обоснования управленческих решений на всех уровнях управления природопользованием. Управление природопользованием и охраной окружающей природной среды призвано обеспечить реализацию экологического законодательства. Общественная ценность права в целом и права граждан на благоприятную окружающую среду представляется, прежде всего, в процессе реализации соответствующих правовых предписаний [3,38]. Управление выступает как средство формирования реальных общественных эколого-правовых отношений, образующих само право окружающей среды. Эффективность системы управления природопользованием в решающей мере определяется состоянием контроля и нормирования использования природных ресурсов [4,43].

В настоящее время в Казахстане, как и во всем мире, вопросам охраны окружающей среды и природопользования уделяют много внимания. Однако, принимаемые государством меры, способствующие отдельным положительным тенденциям внутри страны, тем не менее, не подтверждаются позициями показателей в глобальном рейтинге. Одним из таких рейтингов является рейтинг по Индексу экологической эффективности.

Индекс экологической эффективности (The Environmental Performance Index, далее - EPI) – это комбинированный показатель состояния охраны окружающей среды и эффективности управления природными ресурсами, рассчитываемый Центром экологической политики и права при Йельском университете. При составлении рейтинга учитывается качество воды и воздуха, влияние окружающей среды на здоровья человека, эмиссия парниковых газов, площади лесов и другие субиндикаторы.

В рейтинг входят 178 стран, наиболее идеальное соотношение всех экологических параметров наблюдается в Швейцарии. В 2014 году следом за ней идут: Люксембург, Австралия, Сингапур, Чехия, Германия, Испания, Австрия, Швеция и Норвегия. Казахстан, в рейтинге 2014 года занимает 84 место [5]. Таким образом, Республика Казахстан по EPI относится к странам с низким уровнем экологического развития. Среди стран СНГ страна уступает Беларуси, Армении, Азербайджану и России, лидируя лишь перед Украиной, Таджикистаном, Киргизстаном и Туркменией.

В настоящее время понимание остроты и необходимости решения экологических проблем, все в большей степени начинающих носить глобальный характер, осознаны практически во всех странах мира. Их универсальность и взаимообусловленность позволяют вырабатывать общие предложения и меры, независимо от географического расположения стран и уровня их экономического развития. Сбалансированное развитие человечества – путь к решению современных экологических проблем [1,16]. Государственное вмешательство в природопользование в развитых странах имеет довольно ощутимый характер. Созданы иерархические системы управления, в которых выделяют цели природоохранной политики, ее объекты, а также уровни осуществления. В основу проведения экологической политики и ее финансирования в большинстве развитых странах был положен принцип нормативного качественного состояния окружающей среды, который достигается путем установления стандартов на загрязнение различного рода. Переход к этим стандартам обеспечивается соответствующей налоговой политикой, носящий как карательный, так и стимулирующий характер, использованием дотаций, льготного кредитования, введением в практику систем торговли загрязнениями или платежей за их нормативный и сверхнормативный уровни, штрафы. Все же основная цель экологических платежей – не пополнение государственного бюджета, а стимулирование плательщика к позитивному, с точки зрения охраны окружающей среды, поведению [7,116].

Следует отметить, что большинство международных финансовых институтов и организаций считают одним из своих приоритетов своей деятельности поощрение такого развития, которое было бы устойчиво как с экономической, так и с экологической точки зрения. Экономический механизм природопользования многих стран представляет собой

экологически ориентированную совокупность структур, форм и методов управления природопользованием. В их составе, наряду с экологическими представлены правовые, административные, общественные и другие формы и методы, создающие систему экономических рычагов и стимулов воздействия, с помощью которых обеспечивается регулирование эколого-экономических интересов между обществом и природопользователями, а также стимулируется природоохранная деятельность природопользователей. К ним относятся: платежи за загрязнение, штрафы за нарушение природоохранных законов, норм и правил, прямые и косвенные субсидии частным компаниям, субвенции региональным и местным органам власти, кредиты под низкий процент, льготные тарифы компаниям на очистку стоков на муниципальных очистных сооружениях и т.д. [8,232].

Таким образом, государственное экологическое управление играет ключевую роль в обеспечении устойчивого развития страны. Однако для повышения его эффективности необходимо преодоление существующих правовых проблем, что требует комплексного подхода — законодательного, институционального и общественного. Только в условиях правовой определенности, ответственности и координации можно достичь реального улучшения экологической ситуации. Правовые проблемы государственного экологического управления требуют комплексного подхода. Для их решения необходимы как изменения в законодательной и институциональной сферах, так и развитие образования и правовой культуры. Только при условии комплексного и системного подхода можно добиться эффективного управления природными ресурсами и устойчивого развития общества.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Интымакова А.Т. Государственное управление в сфере охраны окружающей среды: дис. ... маг. — Астана, 2013. — 70 с.
2. Сабденов К.А. Конституционно-правовое регулирование недропользования в Республике Казахстан (на примере нефтегазовой отрасли): дис. ...канд. юрид. наук. — Алматы, 2009. — 133 с.
3. Гумарова Т.А. Экономическое регулирование природоохранной деятельности Республики Казахстан: дис. ...канд. экон. наук. — Алматы, 2000. — 154 с.
4. Досымбет К. Правовой режим земель водного фонда в Республике Казахстан в условиях рынка: дис. ...канд.юрид. наук. — Алматы, 2007. — 166 с.
5. Полный отчет и анализ. Индекс экологической эффективности 2014 // <http://archive.epi.yale.edu/epi/country-profile/kazakhstan>.
6. Экологический кодекс Республики Казахстан: принят 9 января 2007 года, №212-III.
7. Рахимжанова Р.И. Экономика природопользования: учеб.-практ. пособие. — Караганда, 2002. — 187 с.
8. Джангиров Д.А. Развитие экономического инструментария управления природопользованием и охраной окружающей среды: дис. ... докт. экон. наук. — М., 2006. — 350 с.

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрі Саясат Нұрбек АЛҒЫ СӨЗ	3
Ілияс Жансүгіров атындағы Жетісу университеті Басқарма Төрағасы – Ректоры Бөрібаев Е.Ә. АЛҒЫ СӨЗ	4
Жетісу облысының прокуроры, 3- сыныпты мемлекеттік әділет кеңесшісі Басшыбаев М.Б. АЛҒЫ СӨЗ	5
Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) Жетісу облысы бойынша департаменті басшысы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің генерал-майоры Ахметжанов С.К. АЛҒЫ СӨЗ	6
Жетісу облысы полиция департаментінің бастығы, полиция генерал- майоры Кусаинов С.З. АЛҒЫ СӨЗ	7
Қаржы мониторингі агенттігінің Жетісу облысы бойынша Экономикалық тергеу департаментінің басшысы, Экономикалық тергеу қызметінің полковнигі Тюмелиев Е.А. АЛҒЫ СӨЗ	8
Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі Жетісу облысы бойынша департаментінің басшысы, Әдеп жөніндегі кеңес төрағасы Манап Қ.Т. АЛҒЫ СӨЗ	9
Военный прокурор Талдыкорганского гарнизона полковник юстиции Кожа-Ахмет Е.К. АЛҒЫ СӨЗ	10
ҚР Парламенті Сенатының депутаты Толамисов А.Ғ. АЛҒЫ СӨЗ	11
«ЖАҢАРУ» сыбайлас жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық қозғалысы» республикалық қоғамдық бірлестігі төрағасы Семғалиев М.З. АЛҒЫ СӨЗ	12

«ЖАҢАРУ» сыбайлас жемқорлыққа қарсы жалпыұлттық қозғалысы» республикалық қоғамдық бірлестігі төрағасының орынбасары Мамраев Б.Б. АЛҒЫ СӨЗ	13
Абдрахманова В.Б., Сарыбаева Н.А. РОЛЬ ОБЩЕСТВЕННОСТИ И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В ФОРМИРОВАНИИ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С ГОСУДАРСТВОМ	14
Абутаева С.Б. ҚЫЛЫСТЫҚ ДЕЛДАЛДЫҚ: ҚЫЛЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР	20
Агыбаев Д.И. ПРОБЛЕМА КОРРУПЦИИ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНАХ	24
Айтхожин К.К. ЭТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ И НОРМЫ КАК ОСНОВА ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ	27
Акимжанов Т.К. О НЕОБХОДИМОСТИ ДАЛЬНЕЙШЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ – КАК ВАЖНОМ УСЛОВИИ ПОСТРОЕНИЯ ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА	34
Аргимбаев Б.С. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛЫСТАРЫН ТЕРГЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	42
Abilova D.T. THEORETICAL AND SOCIO-LEGAL ASPECTS OF WATER RESOURCES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	48
Алимбетова А.Р. ОРГАНИЗАЦИОННАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ	51
Абишева М.Н. САҚТАНДЫРУ ҚҰҚЫҒЫ НОРМАЛАРЫН ЖІКТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	55
Ахметов Е.Б. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	59
Aliya T., Ivanka M. THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION PROCESSES WITHIN THE CIVIL SERVICE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES THROUGH THE IMPLEMENTATION OF FACTCHECKING	64

Айтимов Б.Ж., Серікқабыл Е.А. ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА ТҰРҒЫНДАРДЫҢ ҚАТЫСУЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	68
Алиев Д.Б. ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРДЕ АЙҒАҚТАРДЫ ТЕКСЕРУДІҢ МӘНІ, ОНЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ	73
Аппасов Е.К. КӨЗДЕЛГЕН ЖАУАПТЫЛЫҚ ҮШІН ЖАЗАНЫ ДАРАЛАУ ФАКТОРЛАРЫ	77
Ахмедияева М.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ҰСЫНЫСТАР	81
Аяпбергенов О.А. СПОСОБЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ	84
Әлдибеков Ж.С. ҚАЗАҚ БИЛЕРІ АТҚАРҒАН МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЛАУАЗЫМДАРЫ	89
Бурибаев Е.А., Хамзина Ж.А. ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА КАЗАХСТАНА В 2022–2024 гг.: АНАЛИЗ ТРАНСФОРМАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ	94
Байсалова Г.Т., Жұмахан А.М. ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ: АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНЫХ ИНИЦИАТИВ И СТАНДАРТОВ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ	107
Байсалова Г.Т., Нұрланова А.Н. ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ	111
Бейбитов М.С., Сеитова А.С. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	117
Бейсеуов Е.Б. РОЛЬ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ: МЕХАНИЗМЫ, СТРАТЕГИИ И ВЛИЯНИЕ НА ПРАВОПРИМЕНЕНИЕ	124
Бейбитов М. С., Мустафина А. А. ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ НА ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	129

Бекежанов Д.Н. ЖЕР ҚАТЫНАСТАР САЛАСЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	135
Бурханова Л. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АУДИТОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОВЫШЕНИИ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ	141
Батырбекова Б.К. ӘКІМШІЛІК ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУДЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗДЕРІ	146
Бекмуханбетова А. ISSUES OF THE ACTIVITIES OF STATE REGULATION BODIES IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC AIR PROTECTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	150
Болат А. ФИТОСАНИТАРЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	159
Бунтовский С.Ю. РОЛЬ ЭТИЧЕСКИХ НОРМ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ КОРРУПЦИИ В ОРГАНАХ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ	165
Бейбитов М.С., Сапарова А.М. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	169
Белхожаева Д.Ж. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ БІЛІМ БЕРУ: РЕТТЕУ ЖӘНЕ ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	175
Ботагарин Р.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ӨЗГЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРМЕН ҚАРЫМ ҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ	181
Билялова М.И. ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҮЙЕСІН ЖАҢҒЫРТУ: РЕФОРМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	186
Бексейтова Ж.Б. ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ В СУВЕРЕННОМ КАЗАХСТАНЕ: СТАНОВЛЕНИЕ И ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ	190

Болатханов С.Ж.

ЖЕДЕЛ – ІЗДЕСТІРУ ШАРАЛАРЫН ЖҮРГІЗУ КЕЗІНДЕ ЗИЯН КЕЛТІРУ:
ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢДЫ ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ 194

Дюсебаев Т.Т.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫ МЕН ЖОҒАРҒЫ ОҚУ
ОРЫНДАРЫНЫҢ -СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІҢ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ 197

Есдаuletов И.Р.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН
ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ 202

Ерінбетова Л.Қ.

БАЛА ҚҰҚЫҚЫН ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҰЛТТЫҚ
ЗАҢНАМАЛАРЫНА ЖӘНЕ ЖАСАЛЫП ЖАТҚАН ІС-ШАРАЛАРҒА ШОЛУ 207

Жахметова А.К., Андекина Р.Э., Кенжеев А.А.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СФЕРЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В
СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ 211

Жетписбаев Г.А., Кемелбай А.Б.

КОРРУПЦИЯ И ПРАВО: АНАЛИЗ АНТИКОРРУПЦИОННЫХ НОРМ В
МИРОВОМ КОНТЕКСТЕ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ В КАЗАХСТАНЕ 216

Жетписбаева Б. А., Бейбитов М. С.

РОЛЬ ЭТИКИ В АНТИКОРРУПЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ ГОСУДАРСТВ 223

Жанузакова Л.Т.

АНТИКОРРУПЦИОННЫЕ СТАНДАРТЫ СЛУЖЕБНОЙ ЭТИКИ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 233

Жұмахмет М.Ә.

АЗАМАТТАРДЫҢ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ САҚТАЛУЫН
ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕГІ
АҚПАРАТТЫҚ-ТАЛДАМАЛЫҚ ЖҰМЫС 241

Жанысбаева С.Б., Құрманбек І.

УАҚЫТТЫ БАСҚАРУ 246

Жакупова Г.А., Ишмуканбетов Д.Ж.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ РӨЛІ 253

Жақсылықұлы Б.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ІСТЕРІ ЖӨНІНДЕГІ НЕГІЗГІ СОТ
ӨНДІРІСІНІҢ ДАЙЫНДЫҚ БӨЛІМІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 259

Ишмуқанбетов Д. ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГОСУПРАВЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В РК	263
Исабаева Ж.Н. ЕҢБЕКТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РОЛІ	267
Ибраимов Н.С. ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ	271

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ
СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ
ҰЙЫМДЫҚ МӘДЕНИЕТІН АРТТЫРУ:
СЫН-ТЕГЕУРІНДЕР, ПРОБЛЕМАЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы
МАТЕРИАЛДАРЫ**

I бөлім

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
**«ПОВЫШЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ
КАК ОСНОВА ANTI-CORRUPTION STRATEGY KAZAKHSTANA:
CHALLENGES, PROBLEMS AND PERSPECTIVES»
I часть**

MATERIALS
of the international scientific and practical conference
**«IMPROVING THE ORGANIZATIONAL CULTURE OF CIVIL SERVANTS AS
A FOUNDATION OF KAZAKHSTAN'S ANTI-CORRUPTION STRATEGY:
CHALLENGES, ISSUES AND PERSPECTIVES»
I Part**

Техникалық қалыптаушы – Анетов А.А.
Компьютерлік қалыптаушы – Жепенова Г.М.
Мұқабының дизайны – Айдарбеков Р.А.

(Тапсырыс беруші файлынан басылды)

Басуға қол қойылды 15.05.2025 ж.
Әріп түрі «Times New Roman». Қалыбы 60x84/8. SvetoCopy қағазы
Таралымы 30 дана. Ш.т.б. 35.13. Тапсырыс № 00571
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Өндірістік цех
040009, Талдықорған, Жансүгіров көшесі, 187а

(Распечатано с файла заказчика)

Подписано в печать 15.05.2025 г.
Гарнитура «Times New Roman». Формат 60x84/8. Бумага SvetoCopy.
Тираж 30 экз. У.п.л. 35.13. Заказ № 00571
Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Производственный цех
040009, Талдықорған, ул. Жансугурова, 187а